

ƏNVƏR SADIQ OĞLU SALAHOV

“AZMUHASIB”

**MÜHASİBAT UÇOTU PROQRAMLARI
PAKETİNİN TƏTBİQ EDİLMƏSİ PRİNSİPLƏRİ**

Bakı-2008

Mündəricat

Giriş.....	4
I fəsil. "AzMuhəsisib" proqramının tətbiqi xüsusiyyətləri.....	7
1.1. "AzMuhəsisib" mühasibat uçotu proqramları paketi haqqında ümumi məlumat.....	7
1.2. "AzMuhəsisib" proqramının menyusu və onun istismarının ümumi məsələləri.....	8
1.3. Sintetik uçot əməliyyatlarının aparılması qaydaları.....	19
II fəsil. "AzMuhəsisib" proqramında əsas təsərrüfat əməliyyatlarının sənədləşdirilməsi və uçotu xüsusiyyətləri.....	26
2.1. Pul vəsaitləri üzrə əməliyyatların aparılması.....	26
2.2. Hesablaşma əməliyyatlarının aparılması.....	41
2.3. Əsas vəsaitlər üzrə əməliyyatların aparılması.....	46
2.4. Azqiymətli və tezköhnələn əşyalar üzrə əməliyyatların aparılması.....	64
2.5. İşçi heyətlə və tətəlhəsab şəxslərlə hesablaşma əməliyyatlarının aparılması.....	78
III fəsil. Əsas uçot registrləri, mühasibat-maliyyə hesabatları və hesabat xarakterli digər uçot informasiyalarının formalaşdırılması və tərtibi xüsusiyyətləri.....	83
3.1. Baş kitab, dövriyyə cədvəli və şahmat cədvəlinin formalaşdırılması və tərtibi xüsusiyyətləri.....	83
3.2. Mühasibat-maliyyə hesabatı formalarının tərtib edilməsi qaydaları.....	88
3.3. Hesabat xarakterli bir sıra uçot informasiyalarının formalaşdırılması və tərtibi xüsusiyyətləri.....	92
3.4. Mühasibat hesabları üzrə əməliyyatların təhlili xüsusiyyətləri.....	100
IV fəsil. Proqramın tətbiqinin tənzimlənməsi və yardımçı elementləri.....	106
4.1. Proqramın fəaliyyətini tənzimləyən əsas məlumat bazalarının formalaşdırılması xüsusiyyətləri.....	106
4.2. Proqramın optimal fəaliyyətinə yardım göstərən elementlər.....	109
V fəsil. "Anbar" proqramının tətbiqi xüsusiyyətləri.....	110
5.1. Mal və taraların mədaxili və məxarici üzrə təsərrüfat əməliyyatlarının sənədləşdirilməsi xüsusiyyətləri.....	110
5.2. Mal və taraların analitik uçotu xüsusiyyətləri.....	115

5.3. "Anbar" proqramının tənziplənməsi qaydaları.....	120
VI fəsil. "Əmək haqqı" proqramının tətbiqi xüsusiyyətləri.....	121
6.1. "Əmək haqqı" proqramı haqqında ümumi məlumat.....	121
6.2. Müəssisənin ştat cədvəlinin formalaşdırılması qaydaları.....	122
6.3. İşçilər haqqında məlumatların proqrama daxil edilməsi qaydaları.....	125
6.4. İş vaxtı haqqında məlumatların formalaşdırılması qaydaları..	128
6.5. İşçilərə əmək haqqı hesablanmasının tənziplənməsi qaydaları.....	132
6.6. İşçilərə əmək haqqı hesablanması qaydaları.....	134
VII fəsil. "Arxiv" modulunun tətbiqi xüsusiyyətləri.	138
7.1. "Arxiv" modulundan istifadənin ümumi prinsipəri.....	138
7.2. Bir neçə müəssisənin mühasibat uçotunun bir proqramda aparılması qaydaları.....	139

Giriş

İqtisadi inkişafın müasir dövründə onun idarəedilməsinin mühüm elementlərindən biri olmaqla, informasiya təminatı diqqət mərkəzindədir. İnteraksiyaların işlənməsi, saxlanması, ötürülməsi və istifadə edilməsinin bütün dünyada qəbul edilmiş qaydalarının tətbiqi iqtisadiyyatın global inkişafı problemlərindən biri hesab olunur. Bu problemin həllində mühasibat uçotunun kompüterləşdirilməsi mühüm yer tutur, çünki ölkə iqtisadiyyatının əsas subyektləri olan müəssisə və təşkilatlarda iqtisadi informasiyaların böyük əksəriyyəti mühasibat uçotu vasitəsi ilə toplanır, formalaşdırılır, işlənir, ötürülür və saxlanır. Ona görə də müəssisə və təşkilatlarda mühasibat uçotunun kompüterləşdirilməsi məsələləri mütəxəsis, alim və iqtisadçıları maraqlandırır.

Azərbaycanda mühasibat uçotunun kompüterləşdirilməsi özünəməxsus xüsusiyyətlərə malikdir. Bunlardan biri, müasir dövrdə müəssisə və təşkilatlarda mühasibat uçotunun Azərbaycan dilində və Azərbaycan Respublikasının müasir qanunverici bazası tələblərinə uyğun aparılmasını təmin edən, ölkəmizdə istehsal olunmuş milli mühasibat uçotu kompüter proqramlarının çatışmamasıdır. Vaxtilə Respublikamızda Azərbaycan dilində tərtib edilmiş və mühasibat uçotunun Azərbaycan dilində aparılmasını, uçot registrləri və ilk sənədlərin Azərbaycan dilində tərtib edilməsini təmin edə bilən mühasibat uçotu proqramlarının yaradılmasına böyük ehtiyac olduğunu göstərmişdik (Salahov Ə.S. Mühasibat uçotunun kompüterləşdirilməsi."1С:Бухгалтерия-Проф.6.0" Windows versiyalı mühasibat proqramına dair elmi-praktik vəsait. B. "Səda" nəşriyyatı. 2000).

Nəhayət, "Araz Computer" firmasının mütəxəsisləri tərəfindən işlənilmiş belə bir proqramlar paketi, "AzMuhasib" mühasibat uçotu proqramları paketi mövcuddur.

Bu kitab "Araz Computer" firması tərəfindən istehsal olunmuş "AzMuhasib" mühasibat uçotu proqramları paketinin tətbiqi məsələlərinə həsr olunmuşdur. O, iqtisadiyyat və idarəetmə məsələləri ilə maraqlanan kütləvi oxucular, iqtisadi informasiyaların işlənməsinin kompüter texnologiyası ilə maraqlanan mütəxəsislər, kompüter mühasibatlığının tətbiqi məsələləri ilə məşğul olan şəxslər, eləcə də "Mühasibat uçotu və audit" ixtisası üzrə təhsil alan ali və orta ixtisas məktəbi tələbələri üçün nəzərdə tutulmuşdur.

Qeyd etmək lazımdır ki, kitabda "AzMuhasib" mühasibat uçotu proqramları paketinin tətbiqinə dair praktik məsələlər yığcam formada şərh olunmuş və müxtəlif situasiyalı şəkillər verilmişdir. Ona görə də bu kitab "AzMuhasib" mühasibat uçotu proqramları paketini öz müəssisəsində və iş yerlərində tətbiq edən sahibkarlar, rəhbər işçilər, mühasiblər və müəssisənin idarəedilməsi

məsələləri ilə məşğul olan digər mütəxəsis kadrları üçün ən yaxşı köməkçi və məsləhətçi olacaqdır.

Kitab girişindən və yeddi fəsildən ibarətdir.

Birinci fəsildə "AzMühasib" proqramlar paketi haqqında ümumi məlumat verilir və proqramın tətbiqinin ümumi məsələləri şərh edilir. Burada proqramın əsas menyusunun quruluşu, ona daxil olan elementlər barədə məlumat verilərək, "Memorial order" elementindən istifadə etməklə, sintetik uçot əməliyyatlarının aparılması qaydaları izah edilir və proqramda hesabat dövrünün tənzimlənməsi qaydaları göstərilir.

İkinci fəsildə "AzMühasib" proqramında əsas təsərrüfat əməliyyatlarının sənədləşdirilməsi və uçotu xüsusiyyətləri şərh edilmişdir. Burada pul vəsaitləri, hesablaşma əməliyyatları, əsas vəsaitlər, azqıymətli və tezköhnələn əşyalar, işçi heyətlə və təhtəlhesab şəxslərlə hesablaşmalar üzrə əməliyyatların aparılması qaydaları ətraflı izah edilmişdir.

Üçüncü fəsil əsas uçot registrlərinin, mühasibat-maliyyə hesabatları və hesabat xarakterli digər informasiyaların formalaşdırılması və tətbiqi xüsusiyyətlərinə həsr edilmişdir. Burada baş kitab, dövrüyyə cədvəli, şahmat cədvəlinin, mühasibat-maliyyə hesabatı formalarının, eləcə də hesabat xarakterli bir sıra mühasibat-maliyyə və mühasibat-idarəetmə uçotu informasiyalarının, -kassa hesabatı, avans hesabatı, xərclər haqqında hesabatın və satış hesabatının formalaşdırılması və tərtib olunması xüsusiyyətləri ayrı-ayrı situasiyalar üzrə konkret və yığcam formada izah edilmişdir. Bununla yanaşı, burada ayrı-ayrı sintetik və analitik mühasibat uçotu hesabları üzrə qeydə alınmış təsərrüfat əməliyyatlarının təhlili xüsusiyyətləri şərh olunmuşdur.

Dördüncü fəsildə proqramın tətbiqinin tənzimlənməsinə dair bir sıra məsələlər şərh edilir və onun optimal fəaliyyət göstərməsinə yardım edən elementlərin iş prinsipləri açıqlanır. Burada proqramın əsas məlumat bazasının formalaşdırılması, orada valyutalar və onların kursu haqqında məlumatların, müəssisənin əsas rekvizitlərinin, mühasibat uçotunun hesablar planının və digər bu kimi məlumatların daxil edilməsi prinsipləri göstərilmiş və proqramın fəaliyyət göstərdiyi dil və əlifbanın tənzimlənməsi qaydaları şərh edilmişdir. Burada, eyni zamanda, proqramın optimal fəaliyyətinə yardım göstərən elementlərin, -təqvim, kalkulyator və proqram haqqında məlumatın istifadə edilməsi qaydaları izah edilmişdir.

Beşinci fəsildə "AzMühasib" proqramlar paketinin tərkib hissəsi olan "Anbar" proqramının tətbiqi xüsusiyyətləri şərh edilmişdir. Burada proqramın istifadə olunmasının ümumi prinsipləri göstərilməklə, mal və taraların mədaxili və məxarici üzrə təsərrüfat əməliyyatlarının sənədləşdirilməsi və analitik uçotu xüsusiyyətləri ətraflı izah edilmiş və "Anbar" proqramının tənzimlənməsi qaydaları verilmişdir.

Altıncı fəsildə “Əmək haqqı” proqramının tətbiq olunması və ondan istifadə edilməklə, əmək ödənişi üzrə işçi heyətlə hesablaşma əməliyyatlarının uçotunun kompüterləşdirilməsi xüsusiyyətləri şərh edilmişdir.

Yeddinci fəsildə proqramda işlənmiş məlumatların arxivləşdirilməsi və yaradılmış arxiv məlumat bazalarından istifadə etməklə, bir neçə müəssisənin mühasibat uçotunun aparılması qaydaları şərh edilmişdir.

Kitabda mühasibat uçotunun kompüterləşdirilməsinin əsas məsələləri “AzMühasib” proqramlar paketinin bu və ya digər konkret situasiyası əsasında, proqramda konkret vəziyyətlərdə alınmış dialoq və cədvəllərin əks olunduğu şəkillərdən istifadə etməklə, sadə dildə şərh edilmişdir. Bu kitab Azərbaycan Kooperasiya Universiteti “Mühasibat uçotu və audit” kafedrasının apardığı elmi-tədqiqat işinin tərkib hissəsi olub, “AzMühasib” mühasibat uçotu proqramları paketinin yaradıcısı olan “Araz Computer” firması ilə əməkdaşlıq nəticəsində nəşr edilərək, oxuculara təqdim olunur. Kitabda müəllif tərəfindən şərti yaradılmış “Asiman” ATSC-nin şərti məlumatlarından istifadə edilmişdir.

Oxuculardan xahiş olunur ki, kitabda aşkar etdikləri nöqsanlar haqqında fikirlərini, eləcə də kitab haqqında rəy və təkliflərini aşağıdakı ünvana göndərməyi unutmasınlar:

AZ1106, Bakı-106, N.Nərimanov küçəsi 8^b, Azərbaycan Kooperasiya Universiteti, 506-cı otaq, “Mühasibat uçotu və audit” kafedrası. Telefonlar: 562-87-45; 562-85-17; 561-64-30; 561-72-19; 563-26-49; 850-334-54-92.

I fəsil. "AzMühasib" proqramının tətbiqi xüsusiyyətləri

1.1. "AzMühasib" mühasibat uçotu proqramları paketi haqqında ümumi məlumat

"AzMühasib" mühasibat uçotu proqramları paketi "Araz Computer" firması tərəfindən yaradılmışdır. Proqramlar paketinin tərkibinə "AzMühasib", "Anbar", "AzMühasib-Ticarət", "Əsas vəsaitlər" və digər mühasibat uçotu proqramları daxildir ki, onların da hər biri müstəqil fəaliyyət göstərmək qabiliyyətinə malikdir. Proqramlar paketində mühasibat-maliyyə uçotunun əsas aparıcı əməliyyatları "AzMühasib" proqramında işlənir. Paketə daxil olan bu proqramda müəssisədə baş vermiş təsərrüfat əməliyyatları haqqında zəruri məlumatlar memorial orderə daxil edilərək, mühasibat müxabirləşmələrində əks etdirilir və bununla da həm mühasibat-maliyyə, həm də mühasibat-idarəetmə uçotunun vahid məlumat bazası formalaşdırılır.

Paketə daxil olan digər proqramlar mühasibat uçotunun bu və ya digər sahəsinin işlənməsinə, müvafiq sahəyə aid təsərrüfat əməliyyatlarının ilk sənədlərdə əks etdirilməsinə, məlumatların qruplaşdırılmasına və icmal qruplaşdırıcı sənəd və uçot registrlərinin tərtib edilməsinə, eləcə də mühasibat-maliyyə və mühasibat-idarəetmə uçotunun müvafiq sahələrinə aid zəruri məlumat bazasının yaradılmasına xidmət göstərir.

"AzMühasib" mühasibat uçotu proqramları paketi Azərbaycanda istehsal olunmuş və Azərbaycan dilində fəaliyyət göstərən ilk mükəmməl mühasibat uçotu proqramı hesab oluna bilər. Proqram Azərbaycan dilində həm latın, həm də kiril əlifbası ilə işləməklə yanaşı, eyni zamanda rus və ingilis dillərində də fəaliyyət göstərmək imkanına malikdir. Beləliklə, proqram dil və əlifba seçimi baxımından aşağıda göstərilən dörd formada fəaliyyət göstərə bilər:

- Azərbaycan dilində, latın əlifbası ilə;
- Azərbaycan dilində, kiril əlifbası ilə;
- Rus dilində;
- İngilis dilində.

Bu paketə daxil olan mühasibat uçotu proqramları müxtəlif fəaliyyət sahələrinə və müxtəlif mülkiyyət formasına malik olan müəssisələrdə mühasibat uçotunun müasir dövrün tələblərinə uyğun səviyyədə avtomatlaşdırılmasını təmin edir. Onların mühasibat uçotu və iqtisadi məlumatların işlənməsi texnologiyası sahəsində tanınmış mütəxəssislər tərəfindən daha yüksək qiymətləndirilən xüsusiyyətləri, bu proqramların sadə, tez mənimsənilə bilən və Azərbaycan dilində olmasıdır. Bununla yanaşı,

proqramların müasir məlumat bazasına malik olması, mühasibat uçotu, maliyyə, vergi qoyma və bu kimi digər əlaqədar sahələrə aid Azərbaycan Respublikasının müasir qanunlarına, eləcə də normativ bazasına uyğun olması, eyni zamanda informasiya texnologiyasının müasir səviyyəsinə uyğun olması, onların çoxsaylı müsbət keyfiyyətləri kimi diqqəti cəlb edir.

Bizim fikrimizcə, "AzMuhasisib" proqramlar paketinin müasir dövr üçün ən yüksək qiymətləndirilə bilən xüsusiyyəti onun təmiz azərbaycan dilində fəaliyyət göstərməsi, onun tətbiqi şəraitində bütün ilk və icmal sənədlərin, uçot registrlərinin, mühasibat-maliyyə hesabatlarının, eləcə də idarəetmə uçotunda istifadə edilən çoxsaylı hesabat, cədvəl və məlumatların müasir dövrün tələblərinə uyğun, azərbaycan dilində, latın qrafikalı azərbaycan əlifbası ilə alınmasından ibarətdir.

Qeyd etmək lazımdır ki, "Mühasibat uçotu haqqında" Azərbaycan Respublikası Qanununda bu məsələyə dair konkret tələblər öz əksini tapmışdır. Məsələn, mühasibat uçotu registrlərinin azərbaycan dilində tərtib edilməsi və formalaşdırılması zərurəti haqqında Qanunun 13-cü maddəsində göstərilmişdir: "Azərbaycan Respublikası ərazisində olan bütün təsərrüfat subyektləri mühasibat uçotu registrlərini azərbaycan dilində aparmalıdır." (İbadoğlu LTD. Mühasibat işi (normativ sənədlər toplusu). B.1998. s.11).

"AzMuhasisib" mühasibat uçotu proqramları paketi, əsasən, kiçik və orta həcmli müəssisələr üçün nəzərdə tutulmuşdur. Onun tətbiqi müvafiq müəssisələrdə mühasibat-maliyyə və mühasibat idarəetmə uçotunun tam avtomatlaşdırılmış rejimdə və müasir tələblər səviyyəsində aparılmasına, ilk sənədlərin vaxtlı-vaxtında və yüksək keyfiyyətlə tərtib olunmasına, bank, kassa və hesablaşma əməliyyatlarının aparılması üçün optimal idarəetmə qərarlarının qəbul edilməsinə təminat verməklə, Azərbaycanda kiçik və orta sahibkarlığın inkişafına müsbət təsir göstərəcəkdir.

1.2. "AzMuhasisib" proqramının menyusu və onun istismarının ümumi məsələləri

"AzMuhasisib" proqramının əsas menyusu aşağıda göstərilən bölmələrdən ibarətdir:

1. Əməliyyat;
2. Hesabat;
3. Utilit;
4. Kömək.

Əsas menyunun göstərilən bölmələrinə, müvafiq olaraq, aşağıdakı elementlər daxildir:

1. "Əməliyyat" bölməsinə daxil olan elementlər:
 - 1.1. Memorial order;

- 1.2. Bank;
- 1.3. Kassa;
- 1.4. Debitor/Kreditor;
- 1.5. Əsas vəsaitlər;
- 1.6. Tezköhnələn əşyalar;
- 1.7. Personal;
- 1.8. Ezamiyyət;
- 1.9. Hesabat dövrü;
- 1.10. Çıxış.

Şəkil 1. “AzMuhasib” proqramı əsas menyusunun monitor da görünüşü.

2. “Hesabat” bölməsinə daxil olan elementlər:
 - 2.1. Baş kitab;
 - 2.2. Dövriyyə cədvəli;
 - 2.3. Şahmat cədvəli;
 - 2.4. Balans;
 - 2.5. Kassa hesabatı;
 - 2.6. Avans hesabatı;
 - 2.7. Xərclər;

- 2.8. Satış hesabatı;
- 2.9. Cədvəllər;
- 2.10. Hesabın təhlili.
3. "Utilit" bölməsinə daxil olan elementlər:
 - 3.1. Əsas məlumat;
 - 3.2. Dəyişmək;
 - 3.3. Hesabatların tərtibatı;
 - 3.4. Təqvim;
 - 3.5. Kalkulyator.
4. "Kömək" bölməsinə daxil olan elementlər:
 - 4.1. Kömək;
 - 4.2. Proqram üzrə.

"AzMuhəsib" proqramının əsas menyusuna daxil olan elementlər şəkil 1-də əks olunmuşdur.

Proqram üzrə ümumi hesabat dövrünün tənzimlənməsi qaydaları.
"AzMuhəsib" mühasibat uçotu proqramının istismarı onunla ilk tanışlıqdan və müvafiq tənzimlənmə işləri aparıldıqdan sonra başlayır. Proqramın istismarına başladığında, ilk əvvəl, onun ümumi fəaliyyət dövrünü təşkil edən müvafiq hesabat dövrünü müəyyən etmək və müəssisənin mühasibat hesabları üzrə ilk qalıqları proqrama daxil etmək lazımdır.

Proqramda hesabat dövrünü müəyyən etmək üçün əsas menyunun "Əməliyyat" bölməsində yerləşən "Hesabat dövrü" elementi canlandırılır. Bu zaman ekranda hesabat dövrünün əvvəl və son tarixləri əks olunan, "Hesabat dövrü" adlı kiçik ölçülü dialoq pəncərəsi açılır. Burada müvafiq tarixlər klaviaturadan daxil edilərək, "OK" düyməsi aktivləşdirilir ki, bunun da nəticəsində müəyyən edilmiş hesabat dövrü proqrama daxil edilərək, müvafiq pəncərəyə bağlanır.

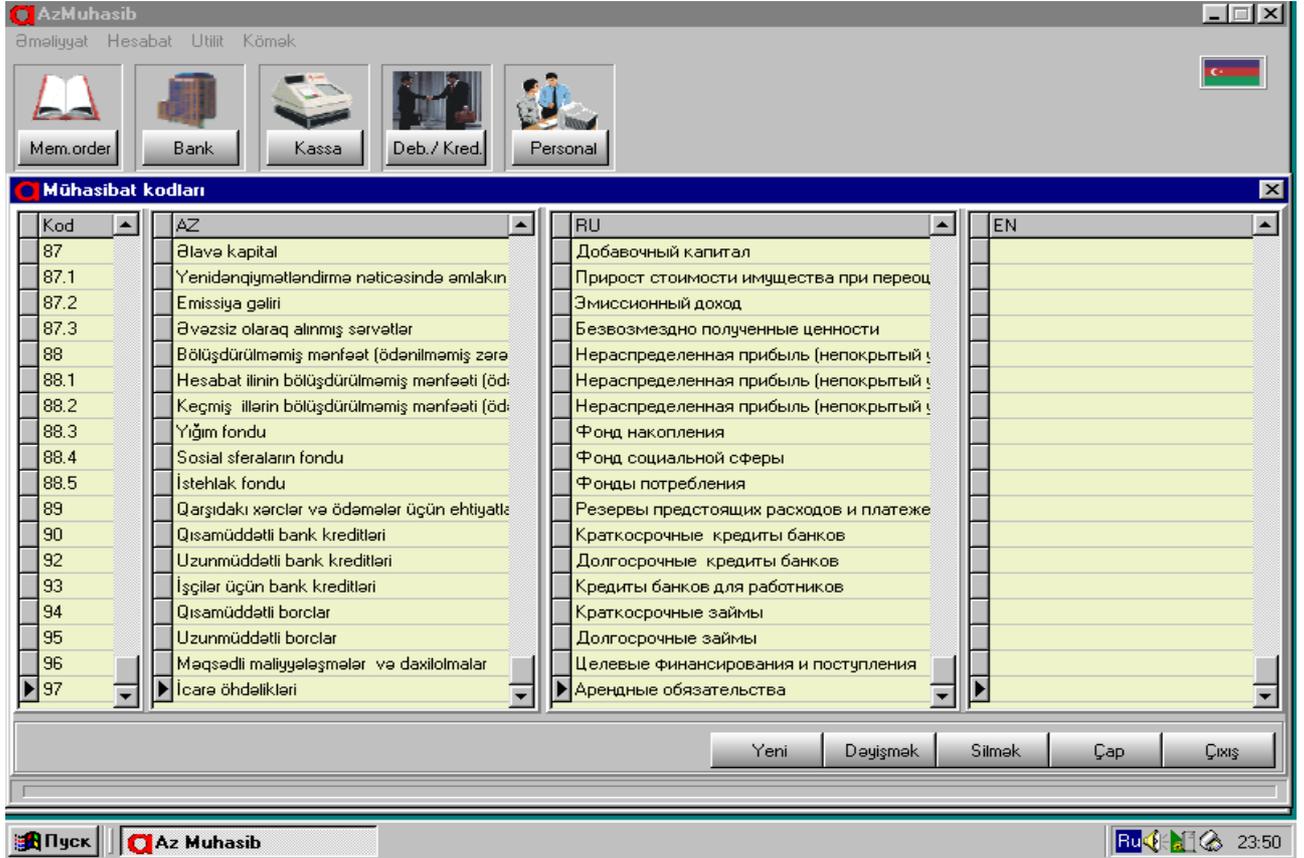
Şəkil 2. "Hesabat dövrü" dialoqunun ekranda görünüşü: dialoqda 01 yanvar 2002-ci il tarixdən 31 dekabr 2002-ci il tarixədək 1 illik hesabat dövrü müəyyən edilmişdir.

Bundan sonra proqramın bütün bölmələri müəyyən edilmiş hesabat dövrünə aid fəaliyyət göstərəcəkdir.

"Hesabat dövrü" dialoqunun ekranda görünüşü şəkil 2-də əks olunmuşdur.

Mühasibat uçotunun hesablar planı. "AzMuhəsib" proqramında mühasibat uçotunun hesablar planı proqramın əsas menyusunun "Utilit" bölməsindəki "Əsas məlumat" elementi vasitəsi ilə açılır. Bu element vasitəsi ilə

canlandırılan "Mühasibat kodları" adlı element monitor ekranında eyniadlı dialoq-cədvəlin açılmasına xidmət edir.

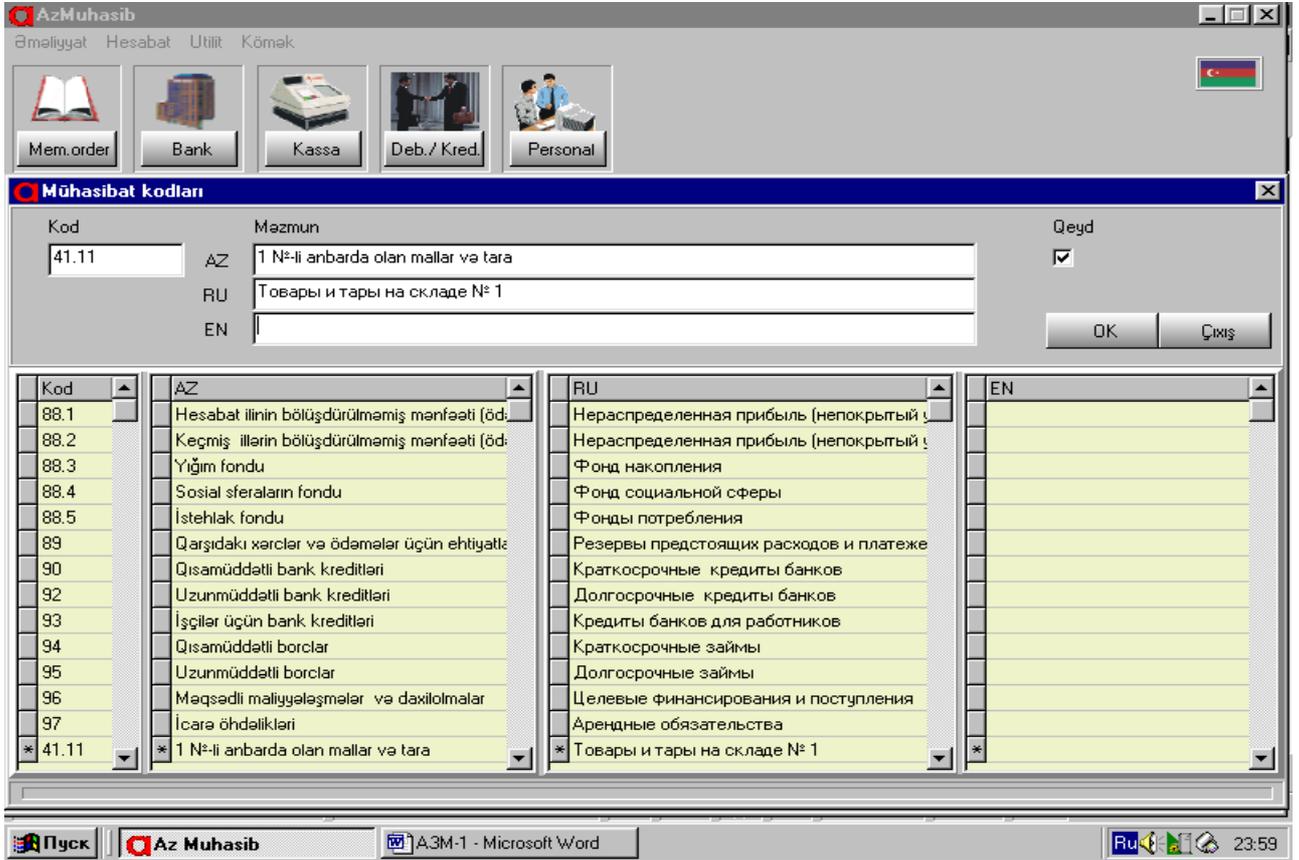
Şəkil 3. "AzMuhasib" proqramındakı "Mühasibat kodları" dialoq-cədvəlində mühasibat uçotu hesablar planının monitorda görünüşü.

"Mühasibat kodları" adlı dialoq-cədvəl 4 əsas sütundan ibarət olub, onlardan birincisində hərf-rəqəm işarələrindən ibarət müvafiq kodlar, sonrakı üçündə isə həmin kodların azərbaycan, rus və ingilis dillərində adları verilir.

Proqramın "Araz Computer" firması tərəfindən təqdim edilən məlumat bazasında "Mühasibat kodları" dialoq-cədvəlində mühasibat uçotunun hesablar planı verilmişdir. Lakin onun istismarı dövründə burada istifadəçinin tələbatına uyğun formada müxtəlif yeni kodlar açıla bilər. Bununla yanaşı, burada mövcud olan kodları silmək (ləğv etmək), dəyişdirmək və onların siyahısını çap etmək olar.

Mühasibat uçotunun hesablar planının "Mühasibat kodları" dialoqunda ekranda görünüşü şəkil 3-də verilmişdir. Proqramın istismarı prosesində onun məlumat bazasına, müəssisədə mühasibat uçotunun xarakterik xüsusiyyətlərinə uyğun olaraq, çoxsaylı və müxtəlif subhesabların daxil edilməsi lazım gəlir. Bunun üçün dialoqun aşağı hissəsindəki "Yeni" düyməsini basmaq və bu zaman açılan xanalarada hesabın kodu və adını klaviaturadan daxil edərək,

"OK" düyməsini basmaq lazımdır. Bunun nəticəsində yeni hesabın nömrəsi və adı hesablar planına daxil olur.

Şəkil 4. "Mühasibat kodları" dialoq-cədvəlində mühasibat uçotu hesablar planına yeni subhesabın daxil edilməsi: dialoqun yuxarı hissəsində verilmiş yuvalarda 41.11 №-li "1 №-li anbarda olan mallar və tara" adlı subhesab (Azərbaycan və Rus dillərində) daxil edilmişdir və həmin subhesab hesablar planı əks olunan cədvəlin aşağı axırıncı sətirində görünür.

Mühasibat uçotunun hesablar planına yeni hesabın (41.11 №-li "1 №-li anbarda olan mallar və tara" subhesabı) daxil edilməsi şəkil 4-də əks olunmuşdur.

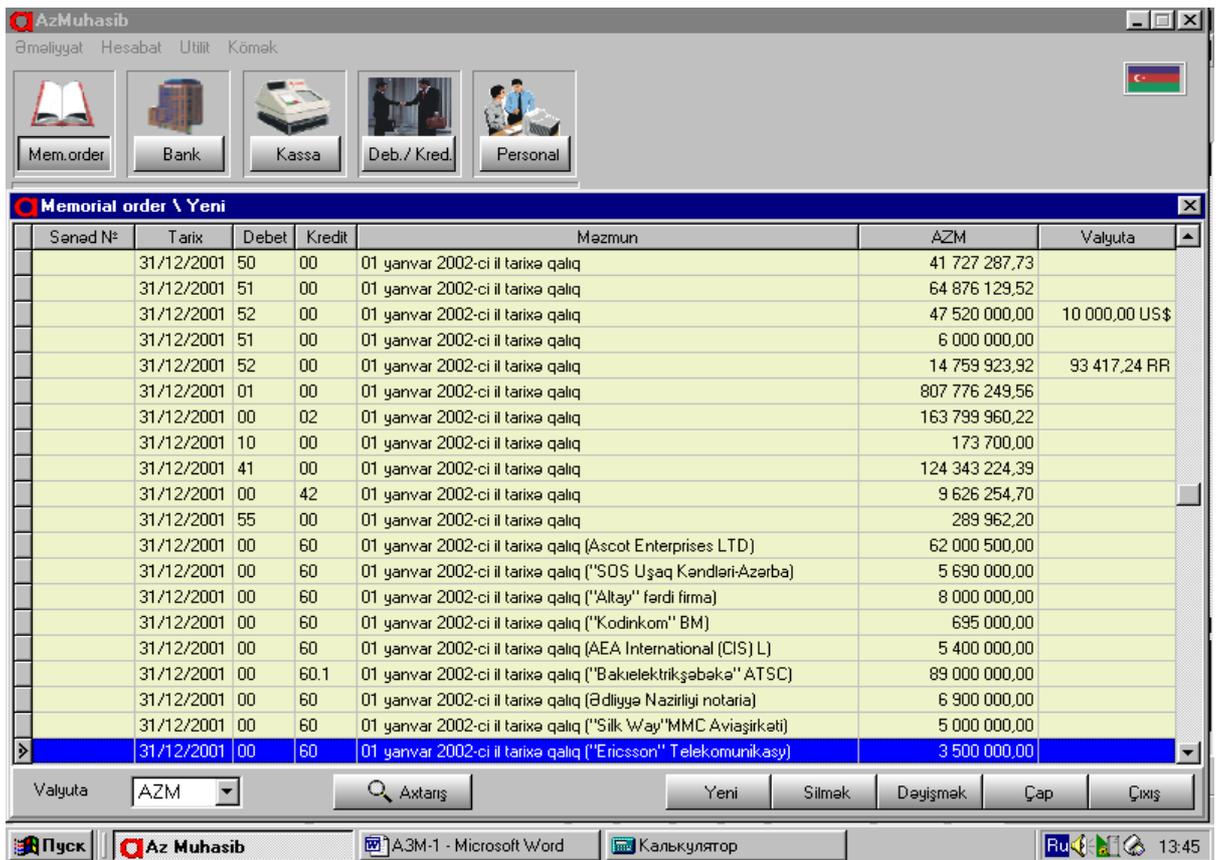
Proqramın "Mühasibat kodları" dialoqunda formalaşdırılmış mühasibat uçotunun hesablar planını çap etmək üçün "Çap" düyməsini basmaq lazımdır.

Mühasibat hesabları üzrə ilk qalıqları proqrama daxil etmək üçün hesabat dövründən əvvəlki dövrə aid olan birtərəfli mühasibat yazılışları tərtib etmək lazımdır. Ona görə də ilk qalıqları daxil edərkən, həqiqi hesabat dövründən əvvələ aid hesabat dövrü müəyyən etmək və keçmiş tarixə

birtərəfli mühasibat yazılışları tərtib etmək lazımdır. Məsələn, proqrama 01 yanvar 2002-ci il tarixə ilk qalıqları daxil etmək üçün "Hesabat dövrü" dialoqunu açaraq, orada hesabat dövrünün əvvəli və sonunu göstərən hər iki xanada "31.12.2001" tarixini daxil etmək və "OK" düyməsini aktivləşdirmək lazımdır. Bundan sonra, memorial orderi açaraq, orada bir tərəfi "00" (ilk qalıq), digər tərəfi isə ilk qalığı daxil edilən mühasibat hesabından ibarət olan mühasibat yazılışları tərtib edərək, onları proqrama daxil etmək lazımdır. Məsələn, 01 yanvar 2002-ci il tarixə 50 №-li "Kassa" hesabı üzrə qalıq daxil etmək üçün aşağıda verilən mühasibat yazılışı tərtib edilməlidir:

Sənəd	Tarix	Debet	Kredit	Məzmun	AZM	Valyuta
	31/12/2001	50	00	01 yanvar 2002-ci il tarixə qalıq	41727287,73	

Bu qayda ilə bütün mühasibat hesabları üzrə ilk qalıqlar proqrama daxil edilir.

Şəkil 5. "Asiman" ATSC-də 01 yanvar 2002-ci il tarixə mühasibat hesabları üzrə daxil edilmiş ilk qalıqların əks olunduğu memorial order.

"Asiman" ATSC-də 01 yanvar 2002-ci il tarixə mühasibat hesabları üzrə ilk qalıqların memorial orderə daxil edilməsi şəkil 5-də əks olunmuşdur. Burada

verilmiş “Memorial order\Yeni” adlı dialoqun cədvəl hissəsində 01 №-li “Əsas vəsaitlər”, 02 №-li “Əsas vəsaitlərin köhnəlməsi”, 10 №-li “Materiallar”, 50 №-li “Kassa”, 51 №-li “Hesablaşma hesabı”, 52 №-li “Valyuta hesabı”, 55 №-li “Banklarda olan xüsusi hesablar” və 60 №-li “Malsatan və podratçılarla hesablaşmalar” sintetik hesabları üzrə 01 yanvar 2002-ci il tarixə qalıq məbləğləri öz əksini tapmışdır. Dialoqun cədvəl hissəsinin birinci sətirində 01 yanvar 2002-ci il tarixə 50 №-li "Kassa" hesabı üzrə 41727283 manat 73 qəpik məbləğdə qalığın daxil edilməsi əks olunmuşdur.

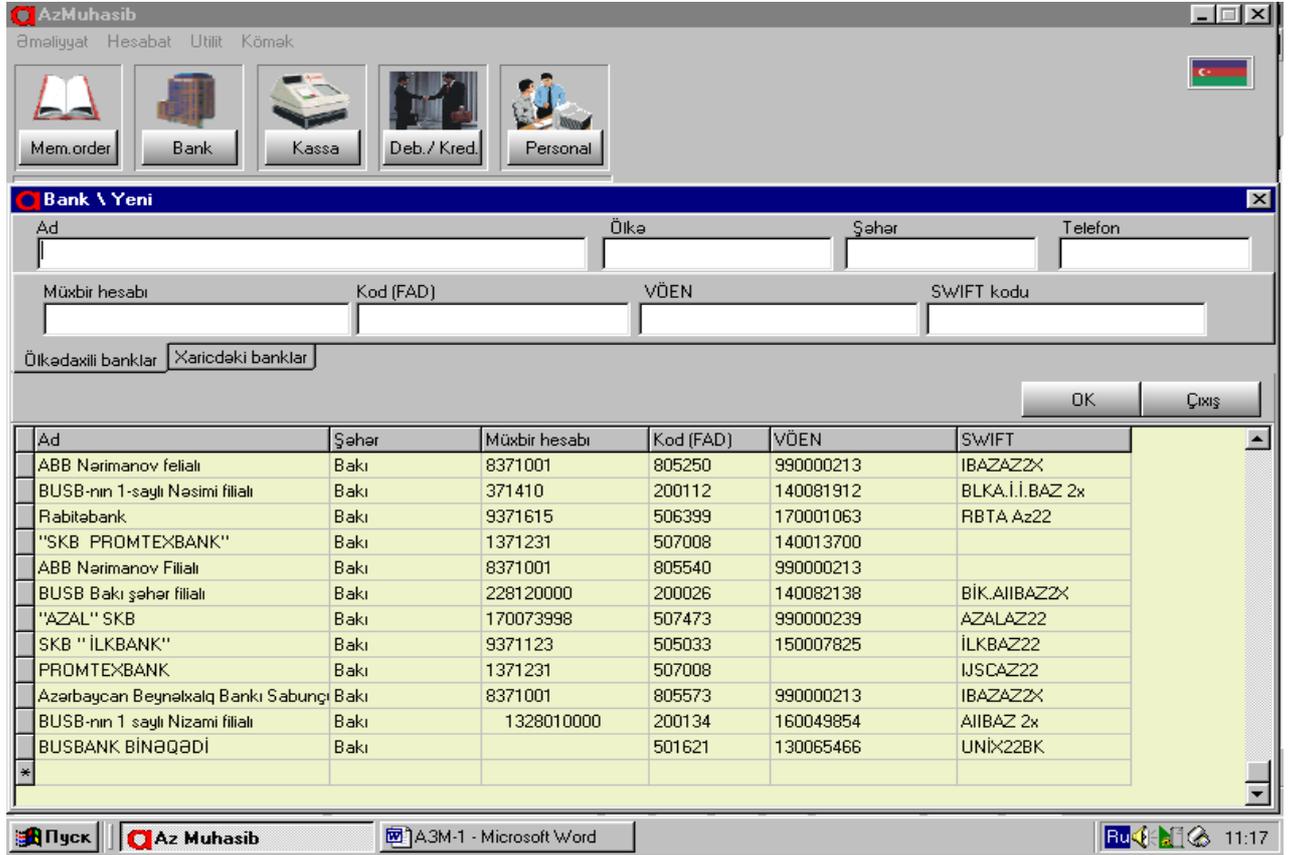
Ad	Şəhər	Müxbir hesabı	Kod (FAD)	VÖEN	SWIFT
BayBank	Baku	2371421	507729	170012990	BAYKAZ22
Birləşmiş Universal Səhmdar Bankının	Bakı	371410	200026	140082138	AIIBAZZK
Arkobank SB	Baku	9371013	505732	180003983	ARKO AZ ZK
ABB Xətai filialı	Baku	8371001	805250	990000213	IBAZ AZ ZK
Emirates Bank International Dubai UAE	Dubai				EBIL AE AD
ABB Nəsimi filialı	Bakı	8371001	805614	990000213	IBAZ AZ ZK
AB "Kontinent bank"	Bakı	1371040	506623		
Trastbank	Bakı	9371440	506850	130013539	TRCR AZ 22
ABB Nərimanov filialı	Bakı	8371001	805250	990000213	IBAZAZZK
BUSB-nin 1-saylı Nəsimi filialı	Bakı	371410	200112	140081912	BLKA.I.I.BAZ 2x
Rabitəbank	Bakı	9371615	506399	170001063	RBTA AZ22
"SKB PROMTEXBANK"	Bakı	1371231	507008	140013700	
ABB Nərimanov Filialı	Bakı	8371001	805540	990000213	
BUSB Bakı şəhər filialı	Bakı	228120000	200026	140082138	BIK.AIIBAZZK
"AZAL" SKB	Bakı	170073998	507473	990000239	AZALAZ22
SKB "İLK BANK"	Bakı	9371123	505033	150007825	ILKBAZ22
PROMTEXBANK	Bakı	1371231	507008		IJSCAZ22
Azərbaycan Beynəlxalq Bankı Sabunçı	Bakı	8371001	805573	990000213	IBAZAZZK
BUSB-nin 1 saylı Nizami filialı	Bakı	1328010000	200134	160049854	AIIBAZ 2x
BUSBANK BİNƏQƏDİ	Bakı		501621	130065466	UNIX22BK

Şəkil 6. Proqramın məlumat bazasındakı bankların siyahısı və müvafiq rekvizitləri əks olunan “Banklar\Yeni” adlı dialoq-cədvəlin görünüşü: “BUSBANK BİNƏQƏDİ” bankına aid rekvizitlər daxil edilmişdir.

Qeyd etmək lazımdır ki, proqrama ilk qalıqlar analitik hesablar üzrə daxil edilməlidir. Əks halda proqram, müəssisədə analitik uçotun aparılması üçün zəruri olan məlumat bazasına malik olmayacaqdır. Şəkil 5-də 60 №-li “Malsatan və podratçılarla hesablaşmalar” sintetik hesabının analitik hesabları üzrə 01 yanvar 2002-ci il tarixə qalıq məbləğlərinin proqrama daxil edilməsi əks olunmuşdur.

Müəssisənin bank rekvizitlərinin proqrama daxil edilməsi qaydaları.

Müəssisənin bank rekvizitlərini proqrama daxil etmək üçün banklar haqqında zəruri göstəricilərin əks olunduğu məlumat bazasından istifadə edilir. **Banklar haqqında məlumat bazasını açmaq** üçün proqramın əsas menyusundakı "Əməliyyat" bölməsində yerləşən "Bank" elementinə məxsus alt menyuda "Banklar" elementi canlandırılır.

Şəkil 7. "Banklar\Yeni" adlı dialoq-cədvəldə bankların siyahısına yeni bankın daxil edilməsi üçün nəzərdə tutulmuş dialoq.

Bu zaman monitor ekranında, proqramda banklar haqqında zəruri məlumatların formalaşdırılması və müvafiq məlumat bazasına daxil edilməsi üçün nəzərdə tutulmuş "Bank/Yeni" adlı dialoq-cədvəl görünür. Bu dialoq-cədvəlin ekranda görünüşü şəkil 6-da verilmişdir. Dialoq-cədvəldə indiyədək proqramın məlumat bazasına daxil edilmiş bankların siyahısı və onların müvafiq rekvizitləri (BİK-burada Kod (FAD) kimi göstərilmişdir; müxbir hesabının nömrəsi; VÖEN, SWIFT və s.) əks olunur. Dialoqun cədvəl hissəsində formalaşdırılmış çoxsaylı bankların adları və onların zəruri göstəricilərindən ibarət siyahı banklar haqqındakı məlumat bazasını təşkil edir.

Əgər bu siyahıya, yeni proqramda **banklar haqqında formalaşdırılmış məlumat bazasına hər hansı bir yeni bankın daxil edilməsi** lazım gələrsə, onda dialoqun aşağısında verilən "Yeni" düyməsini aktivləşdirməklə, yeni bankın adını və müvafiq göstəricilərini daxil etmək üçün nəzərdə tutulmuş

"Bank/Yeni" adlı ikinci dialoq-cədvəl açılır. Bu dialoq-cədvəlin ekranda görünüşü şəkil 7-də verilmişdir. İkinci "Bank/Yeni" dialoqu birincidən cədvəl hissəsindən yuxarı hissədə yeni bankın adı və müvafiq göstəricilərinin proqramın müvafiq məlumat bazasına daxil edilməsi üçün nəzərdə tutulmuş 8 ədəd aktiv yuvaların mövcud olması ilə fərqlənir. Burada "Ölkədaxili banklar" və "Xaricdəki banklar" adlanan, bir-birindən az fərqlənən iki rejim mövcuddur. Bu rejimlərdən, göstəriciləri daxil ediləcək banka uyğun olanı seçərək, müvafiq yuvalarda bankın adı və göstəriciləri qeyd edilir və "OK" düyməsini aktivləşdirməklə, siyahıya daxil edilir.

AzMuhasib
Əməliyyat Hesabat Utilit Kömək

Mem.order Bank Kassa Deb./ Kred. Personal

Müəssisə üzrə
Ümumi göstəricilər Bank rekvizitləri

Müəssisə
Ad : "Asiman" ATSC
Ünvan : Bakı-370108, Azadlıq pr. 194
Kod / Şəhər : 99412 Bakı
Telefon / faks : 613227,985226 982741

Vergi idarəsi
Rayon : BİNƏQƏDİ RAYONU
Ünvan : Azadlıq prospekti ,185
Kod / Şəhər : 611572 Bakı

Təşkilati-hüquqi forma kodu Səhmdar cəmiyyə
Vergi ödəyicisinin identifikasiya kodu 13141456321
İdentifikasiya kodu
Əsas fəaliyyətinin kodu Ticarət
Digər fəaliyyətlərin kodu Xidmət
Təbəqəlik kodu
Yerləşdiyi ərazinin kodu
Mülkiyyət növünün kodu Kollektiv mülki

OK Dəyişmək Çıxış

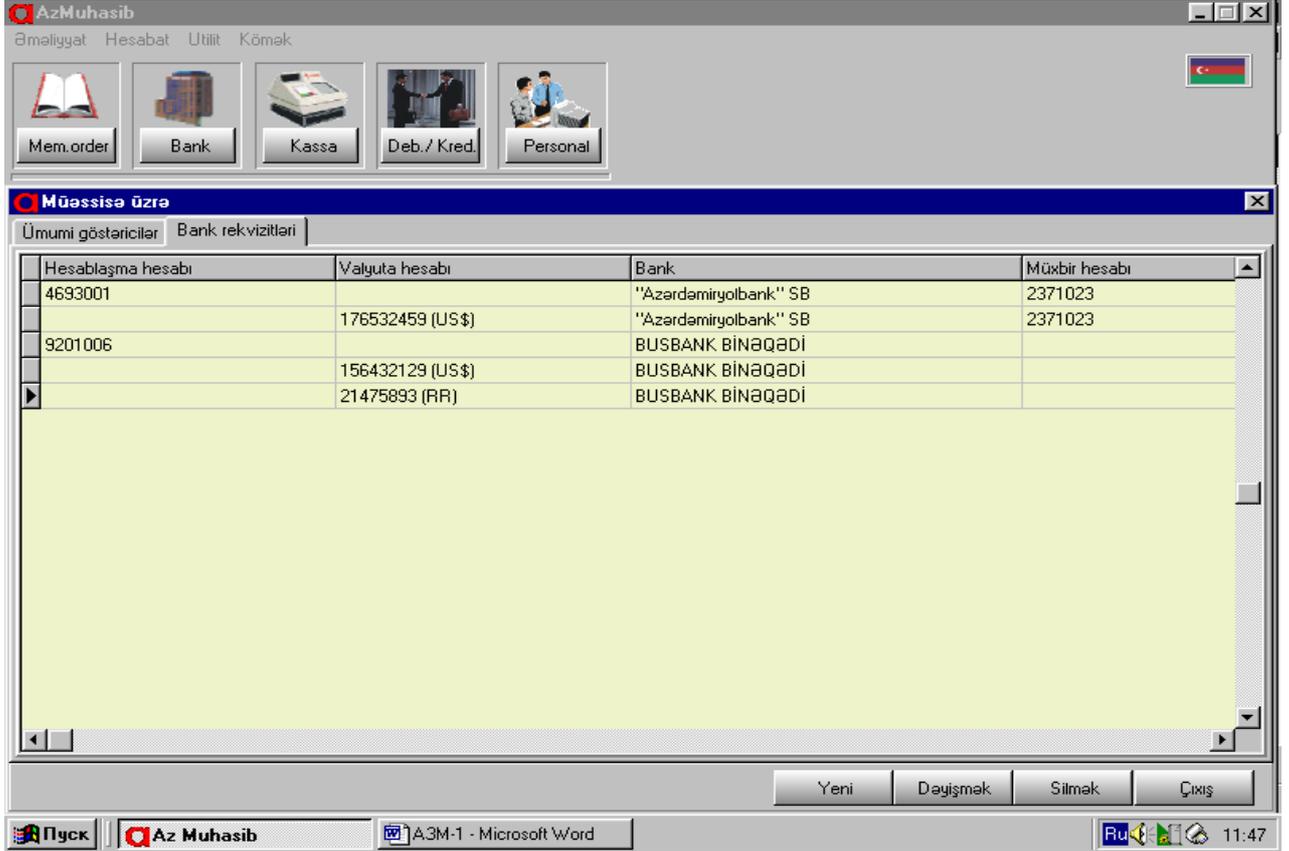
Рус Az Muhasib 10:23

Şəkil 8. "Müəssisə üzrə" dialoqunda müəssisənin ümumi göstəricilərinin görünüşü: proqramın məlumat bazasına "Asiman" ATSC-nin ümumi göstəriciləri daxil edilmişdir.

Siyahıda mövcud olan hər hansı bankın göstəriciləri analogi qayda üzrə, "Dəyişmək" düyməsini aktivləşdirməklə dəyişdirilə bilər.

Müəssisənin bank rekvizitlərini proqrama daxil etmək üçün əsas menyunun "Utilit" bölməsindəki "Müəssisə üzrə" elementi canlandırılmaqla, müvafiq dialoq açılır. "Müəssisə üzrə" adlı dialoqun ekranda görünüşü şəkil 8-

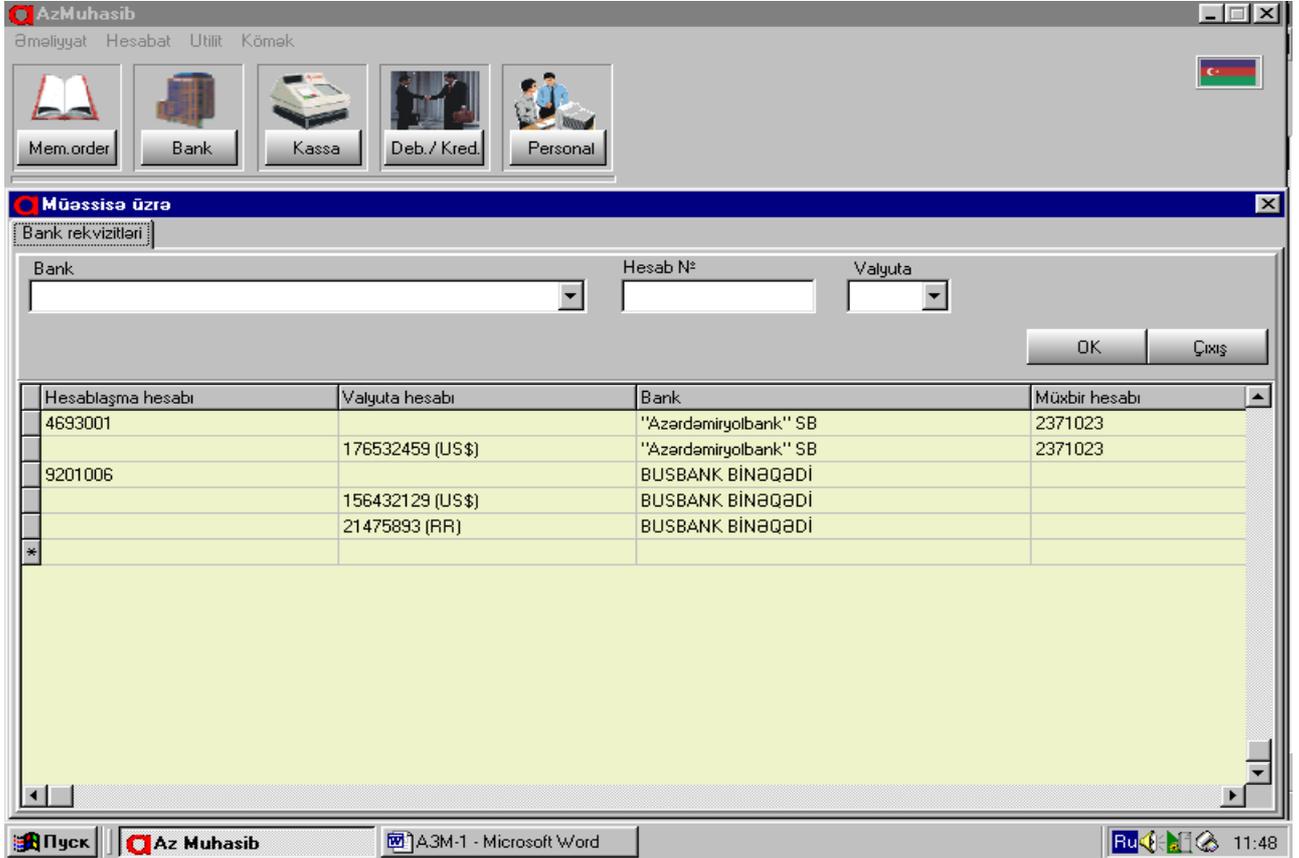
də verilmişdir. Burada "Asiman" ATSC-nin ümumi göstəriciləri əks olunmuşdur. Müəssisənin bank rekvizitlərini seçmək üçün dialoqun yuxarı hissəsində yerləşən "Bank rekvizitləri" bölməsi aktivləşdirilərək, müəssisəyə təhkim olunmuş bankların siyahısı açılır.

Şəkil 9. "Asiman" ATSC-nin bank rekvizitləri.

"Müəssisə üzrə" adlı dialoqun "Bank rekvizitləri" bölməsinin ekranda görünüşü şəkil 9-da verilmişdir. Müəssisənin bank rekvizitlərinin proqrama daxil edilməsi əməliyyatı, bu dialoqda əks olunan siyahıda verilmiş banklara aid sətirləri silmək, onlarda müəyyən dəyişiklik aparmaq və siyahıya yeni bank hesabları daxil etməklə aparılır. Bunun üçün dialoqun aşağı hissəsində verilmiş "Silmək", "Dəyişmək" və "Yeni" düymələrindən istifadə edilir. Əvvəlcə siyahıda göstərilən bankların adına nəzər salmaq və onlardan hansı bizim müəssisəyə uyğun deyilsə, onu silmək lazımdır. Sonra kursoru bizim müəssisəyə uyğun olan banklara aid sətirlərin üzərində saxlayıb, "Dəyişmək" diyməsini basaraq, həmin banklarda olan hesab nömrələrini daxil etməklə, bu nömrələri və bankları müəssisəyə təhkim edir və proqramın məlumat bazasına baxıl edirik.

Adları siyahıda olmayan banklardakı hesab nömrəsini proqrama daxil etmək üçün "Yeni" düyməsini basaraq, dialoqun yuxarı hissəsində açılmış "Bank", "Hesab №-si" və "Valyuta" xanalarında bankın adını və valyuta növünü banklar haqqında məlumat bazasından seçmək, hesab nömrəsini isə klaviaturadan daxil etmək lazımdır.

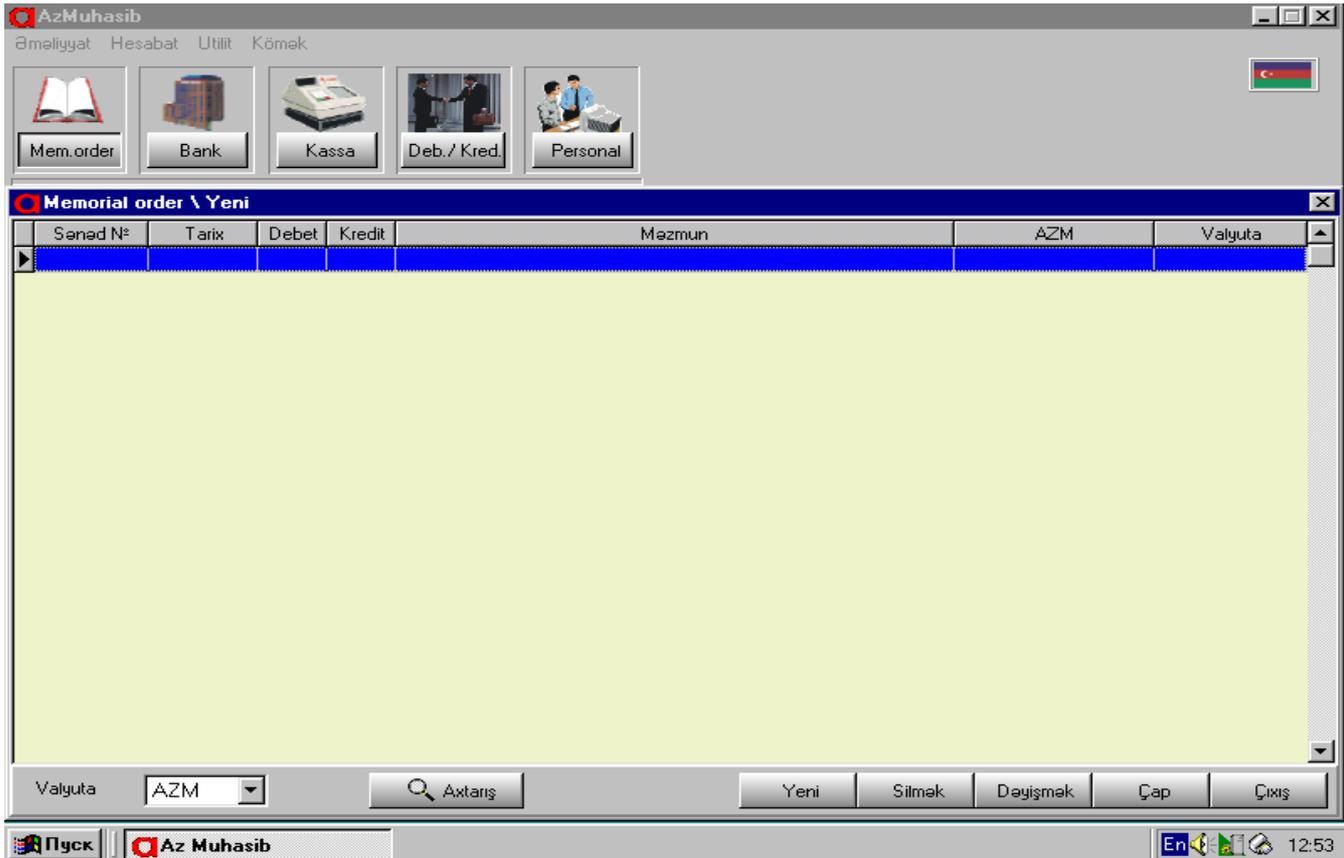
Şəkil 10. "Asiman" ATSC-nin bank rekvizitlərinə yeni bankın əlavə edilməsi üçün nəzərdə tutulmuş dialoq.

"Müəssisə üzrə" adlı dialoqun "Bank rekvizitləri" bölməsində "Yeni" düyməsini basdıqdan sonra, yeni bankın adı, müəssisənin həmin bankdakı hesab nömrəsi və valyuta növünün proqrama daxil edilməsi üçün nəzərdə tutulmuş formasının görünüşü şəkil 10-da verilmişdir. Həmin şəkildə görünən dialoqdakı "OK" düyməsini basdıqda, ekranda yenidən müəssisənin bank rekvizitləri əks olunmuş cədvəl, orada isə yeni hesab nömrəsi və bank rekvizitəri görünür. Bu qayda ilə müəssisənin bütün bank rekvizitləri proqrama daxil edilir.

"Asiman" ATSC-nin proqrama daxil edilmiş bank rekvizitləri şəkil 9-da əks olunmuşdur.

1.3. Sintetik uçot əməliyyatlarının aparılması qaydaları

"AzMuhasisib" proqramında müəssisənin təsərrüfat əməliyyatlarının sintetik uçotu onları əks etdirən müvafiq məlumatların memorial orderə daxil edilərək, müxabirləşmə tərtib edilməsi vasitəsi ilə aparılır. Memorial order proqramın əsas menyusunun "Əməliyyat" bölməsində yerləşən "Memorial order" elementi və ya giriş vəziyyətində ekranda görünən "Memorial order" nişanının köməyi ilə açılır. Bu elementi və ya nişanı aktivləşdirərkən, ekranda təsərrüfat əməliyyatlarının əsas göstəricilərinin əks olunduğu memorial order görünür.

Şəkil 11. Proqramın ilk istismarı dövründə memorial orderin görünüşü.

Burada təsərrüfat əməliyyatlarının tarixi, məzmunu və məbləği, onların əks olunduğu ilk sənədin nömrəsi, eləcə də debetləşən və kreditləşən hesabların nömrəsi daxil edilir. Proqramın ilk istismara başlandığı dövrdə memorial orderin görünüşü şəkil 11-də verilmişdir. (Memorial orderin çoxsaylı təsərrüfat əməliyyatları qeyd olunduqdan sonrakı görünüşü şəkil 5-də əks olunmuşdur).

Şəkillərdən görüldüyü kimi, "AzMuhəssib" proqramında verilmiş memorial order xarici görünüşcə, adi əməliyyat jurnalına bənzəyir. Adi əməliyyat jurnalından fərqli olaraq, memorial orderdə təsərrüfat əməliyyatlarının məbləği həm manatla, həm də xarici valyuta ilə verilə bilər. Burada xarici valyuta ilə daxil edilən məbləğ proqram tərəfindən həmin tarixə müvafiq olan kurs üzrə manata keçirilərək, eyni zamanda manatla məbləğ yuvasında da əks olunur.

Memorial order onun aşağı hissəsində yerləşən düymələr vasitəsi ilə idarə olunur. Memorial orderə yeni mühasibat yazılışı daxil etmək üçün "Yeni" düyməsini basmaq və bu zaman memorial order ekranının yuxarı hissəsində açılan xanalarda yeni tərtib edilən mühasibat yazılışlarının parametrlərini daxil edərək, xanaların aşağısındakı "OK" düyməsini basmaq lazımdır. Bunun nəticəsində yeni tərtib olunmuş mühasibat yazılışı memorial orderə daxil edilir.

Qeyd etmək lazımdır ki, proqramda yeni mühasibat yazılışı daxil edilməsi müəyyən özünəməxsus xüsusiyyətlərə malikdir.

Yeni mühasibat yazılışını proqrama (memorial orderə) daxil etmək üçün sənəd nömrəsi, təsərrüfat əməliyyatlarının tarixi, debetləşən və kreditləşən hesabların nömrələri, əməliyyatın məbləği, valyuta növü və məzmun müvafiq xanalarda daxil edildikdən sonra, "OK" düyməsi basılmalıdır. Sənəd nömrəsi və təsərrüfat əməliyyatının tarixi klaviaturadan daxil edilir. Bu zaman təsərrüfat əməliyyatının tarixi cari tarixə uyğun gələrsə, onda həmin tarixi daxil etmək üçün kursoru "Tarix" xanasına gətirib, klaviaturadakı "Probel" klavişini basmaq kifayətdir. Klaviaturadakı sağa və sola ox işarəsindən istifadə edərək, əməliyyatın tarixində müəyyən dəyişikliklər də etmək mümkündür.

Debetləşən və kreditləşən hesablar həm klaviaturadan, həm də proqramın məlumat balansına daxil edilmiş hesablar planından daxil edilə bilər. "Debet" və "Kredit" xanalarında daxil ediləcək hesabın nömrəsini klaviaturada yığarkən, ekranda hesablar planının həmin hesab yerləşən hissəsi əks olunan kiçik pəncərə açılır. Bu zaman orada müvafiq hesab seçilərək, "Tabulyasiya" və ya "Enter" klavişi basılır və həmin pəncərə bağlanaraq, seçilmiş hesabın nömrəsi müvafiq xanaya gətirilir. Əgər "Debet" və ya "Kredit" xanalarında analitik hesabı olan sintetik hesab nömrəsi daxil edilərsə, onda yeni mühasibat yazılışının parametrlərini əks etdirən xanaların aşağı hissəsində əlavə olaraq, müvafiq analitik hesablar əks etdiriləcək debet və kredit analitik hesabları xanaları açılır. Kursoru bu xanaların sağ tərəfində yerləşən üçbucaq işarəsinin üzərinə gətirib, dəstəyin düyməsini sıxmaqla, müvafiq sintetik hesaba aid analitik hesabların siyahısından ibarət pəncərə açılır. Həmin siyahıdan müvafiq analitik hesab seçilərək, "Tabulyasiya" və ya "Enter" klavişi basılır. Bu zaman

seçilmiş analitik hesab müvafiq xanada əks etdirilir və kursor növbəti xanaya sıçrayır.

Debetləşən və kreditləşən hesabların nömrələri qeyd edildikdən sonra, müvafiq xanada təsərrüfat əməliyyatının məbləği yazılır. Burada yazılan məbləğ həm klaviaturadan daxil edilə, həm də proqramın bu hissəsində verilmiş kalkulyator vasitəsi ilə yığıla bilər. "Məbləğ" xanasının sağ tərəfində yerləşən kalkulyator işarəsini canlandırarkən, ekranda kiçik ölçülü kalkulyator açılır. Bu kalkulyatordan, adətən, hesablama tələb olunan məbləğlərin "Məbləğ" xanasına yazılması lazım gəldikdə istifadə edilir. Məsələn, hər hansı bir təsərrüfat əməliyyatı əlavə dəyər vergisi ilə bağlı olarsa, onda vergi məbləğini hesablayarkən, müvafiq kalkulyatordan istifadə etmək olar.

Təsərrüfat əməliyyatının məbləği qeyd edildikdən sonra, kursor "Valyuta" xanasına sıçrayır və burada "məbləğ" xanasında yazılmış məbləğin hansı valyuta növünə uyğun olduğunu əks etdirən valyutanın qısa nişanı seçilir. Valyuta növü seçildikdə, "Kurs" xanasında təsərrüfat əməliyyatının tarixinə uyğun olaraq, müvafiq valyuta kursu avtomatik əks olunur. Qeyd etmək lazımdır ki, valyuta kursları, eləcə də müvafiq valyutaların adları və qısaldılmış nişanları proqramın əsas menyusunda olan "Utilit" bölməsindəki "Əsas məlumat" elementi vasitəsi ilə açılan alt menyudakı "Valyuta kursu" dialoqundan istifadə edərək, proqramın müvafiq məlumat bazasına daxil edilir.

Valyuta növü seçildikdən sonra, kursor "Məzmun" xanasına sıçrayır. Bu xanada təsərrüfat əməliyyatının məzmununu klaviaturadan daxil edilir. Bu xananın sağ tərəfində yerləşən "Üç nöqtə" işarəsini canlandırmaqla, təsərrüfat əməliyyatının məzmununu, eləcə də debetləşən və kreditləşən hesabların nömrələrini, proqrama daxil edilmiş nümunəvi yazılışlar sırasından seçmək olar.

Memorial orderə yeni təsərrüfat əməliyyatının daxil edilməsi prosesində, yuxarıda göstərilən xanalardan sağ tərəfində müvafiq işarə olan xanalara məxsus kiçik pəncərələr, klaviaturada "Alt+ ↓" klavişlərini yığmaqla da açıla bilər.

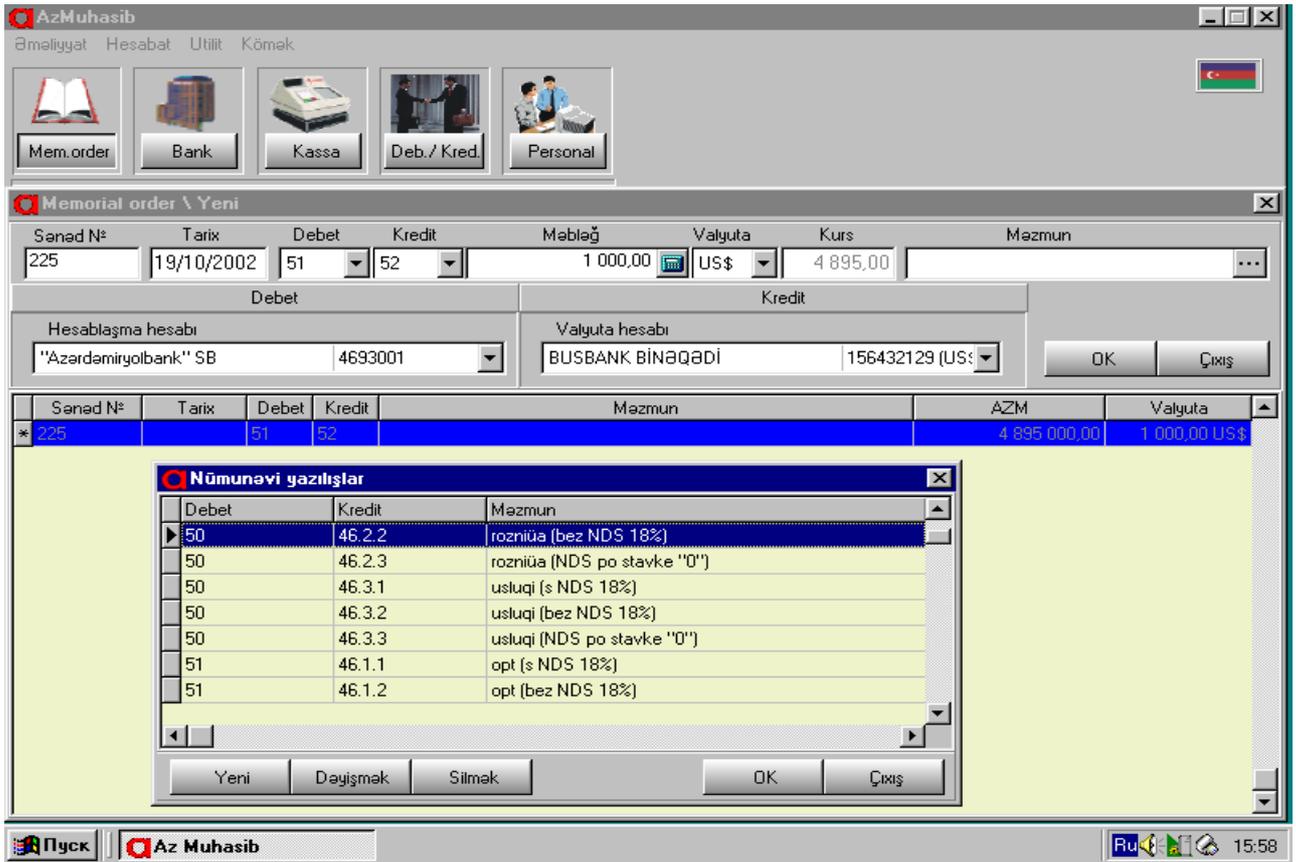
Memorial orderə yeni yazılışın daxil edilməsi vəziyyətinin ekranda görünüşü şəkil 12-də əks olunmuşdur.

Əvvəllər memorial orderə daxil edilmiş hər hansı bir yazılışı silmək və ləğv etmək üçün "Silmək" düyməsini basmaq lazımdır. Bunun üçün əvvəlcə memorial orderdə ləğv ediləcək mühasibat yazılışını taparaq, kursoru onun üzərində saxlamaq, sonra isə "Silmək" düyməsini basmaq lazım gəlir. Bu zaman ekranda müvafiq sorğu dialoqu görünür ki, burada da mövcud olan iki cavabdan birini seçməklə, seçilmiş mühasibat yazılışı ləğv edilir və ya ləğv edilmədən əvvəlki vəziyyətə qayıdır.

Memorial orderə daxil edilmiş hər hansı bir yazılışı dəyişdirmək üçün "Dəyişmək" düyməsi basılır. Bu zaman əvvəllər memorial orderə daxil edilmiş hər hansı bir mühasibat yazılışının istənilən parametri dəyişdirilə bilər. Bunun

üçün əvvəlcə memorial orderdə dəyişiklik ediləcək təsərrüfat əməliyyatını seçmək, daha sonra isə "Dəyişmək" düyməsini basmaq lazımdır.

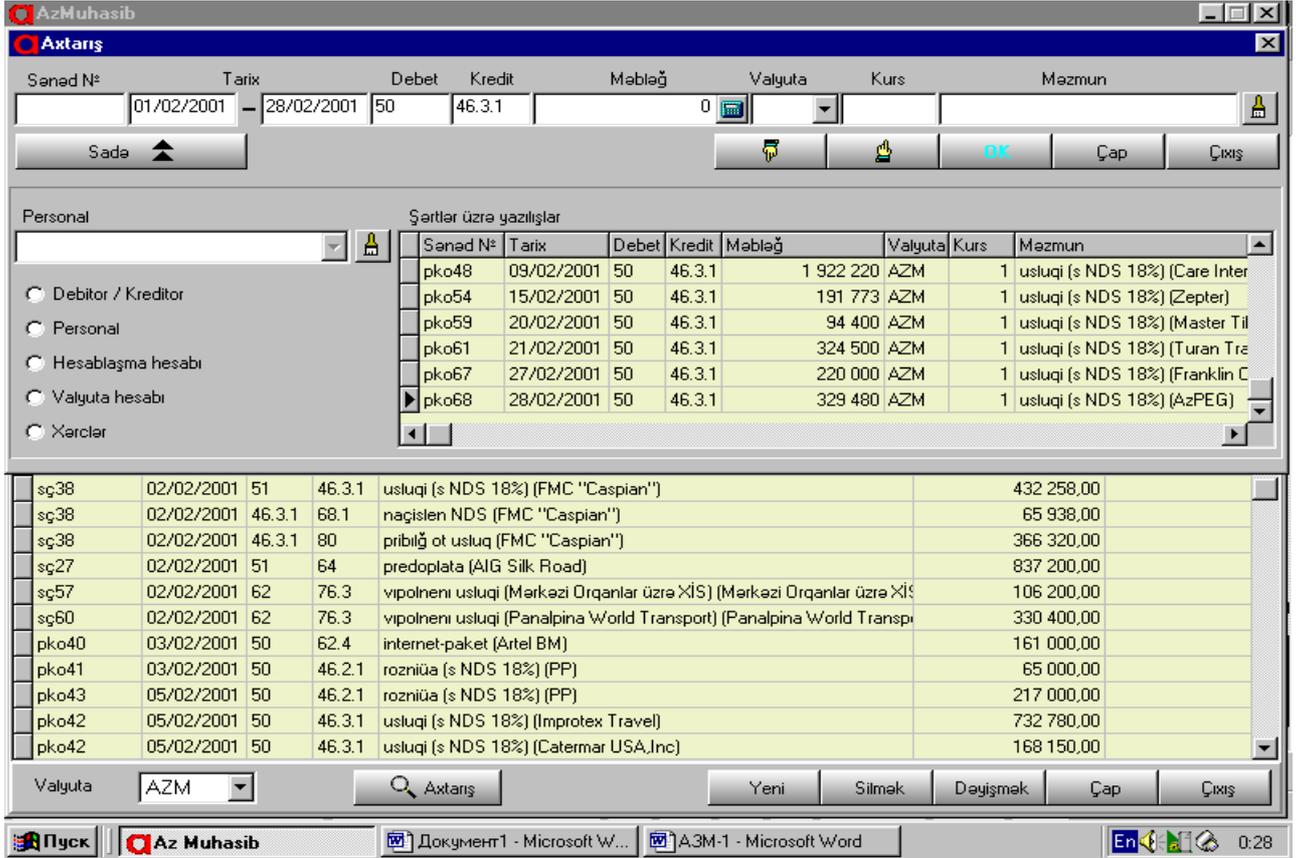
Bunun nəticəsində "Memorial order/Yeni" ekranının yuxarı hissəsində, dəyişdiriləcək mühasibat yazılışının müvafiq parametrləri görünən xanalar əks olunur. Bu xanaların içərisindəki müvafiq məlumatlar dəyişdirilməklə, seçilmiş mühasibat yazılışı dəyişdirilir. "OK" düyməsini basmaqla, parametrləri dəyişdirilmiş mühasibat yazılışı memorial orderə daxil edilir. Burada görünən "Çıxış" düyməsi basıldıqda, müvafiq dialoq bağlanır və heç bir dəyişiklik aparılmadan əvvəlki memorial orderə qayıdılır.

Şəkil 12. Memorial orderə yeni yazılışın daxil edilməsi: ekranın yuxarı hissəsində yeni mühasibat yazılışının parametrləri, aşağı hissəsində isə nümunəvi yazılışlara aid cari pəncərə əks olunmuşdur.

Memorial orderə əvvəllər daxil edilmiş hər hansı bir mühasibat yazılışını axtarıb tapmaq üçün üzərində lupa işarəsi olan "Axtarış" düyməsindən istifadə edilir. Bu düyməni basarkən, ekranda mühasibat yazılışlarının axtarışı rejimi açılır. Burada axtarılan təsərrüfat əməliyyatlarının parametrlərini daxil etmək üçün müvafiq xanalar və lazımi funksiyaları yerinə yetirən düymələr vardır. Həmin xanalarda axtarılan mühasibat yazılışlarının parametrləri daxil edilərək,

"OK" düyməsi basılır. Bunun nəticəsində axtarış üçün daxil edilmiş parametrlərə malik olan mühasibat yazılışları axtarılıb, tapılır və "Axtarış" dialoqunun aşağı hissəsində "Şərtlər üzrə yazılışlar" adlı pəncərədə əks olunur. Bu zaman dialoqda verilən "aşağı-yuxarı" işarəli düymələri basmaqla, həmin pəncərədəki axtarışa verilmiş parametrlər üzrə seçilmiş mühasibat yazılışları üzərində sətirlərlə aşağı-yuxarı hərəkət edərək, ayrı-ayrı konkret yazılışlara baxmaq mümkündür. Eyni zamanda dialoqda verilən "Çap" düyməsini basmaqla, axtarış nəticəsində tapılmış mühasibat yazılışlarını çap etmək olar.

Şəkil 13. Memorial orderə əvvəllər daxil edilmiş mühasibat yazılışlarının axtarılıb tapılması: ekranın yuxarı hissəsində axtarılacaq mühasibat yazılışlarının parametrlərindən ibarət şərtlər görünən xanalar, orta hissəsində isə həmin şərtlərə uyğun gələn və axtarış nəticəsində tapılmış mühasibat yazılışları pəncərəsi əks olunmuşdur.

Memorial orderə daxil edilmiş mühasibat yazılışlarının axtarışı rejiminin ekranda görünüşü şəkil 13-də əks olunmuşdur. Axtarışın müvafiq şərtləri daxil edildikdən və "OK" düyməsi basılaraq, bu şərtlərə uyğun olan mühasibat yazılışları tapıldıqdan sonra, şəkil 13-də əks olunan vəziyyəti almaq üçün "Analitik" düyməsini basmaq lazımdır. Bu zaman "Axtarış" dialoqunun sol tərəfində açılan pəncərədə axtarış üçün verilmiş şərtlər daxilindəki mühasibat

yazılışlarını müxtəlif analitik uçot əlamətləri üzrə qruplaşdırmaq olur. Proqramın bu imkanlarından ən müxtəlif məqsədlərlə istifadə etmək mümkündür. Məsələn, hər hansı bir konkret maddi-məsul şəxsin öhdəsində olan maddi dəyərlilərin müəyyən dövrdə hərəkətinə dair cədvəl tərtib etmək; verilmiş bank hesabı üzrə pul vəsaitinin mədaxil və məxaricinə dair təsərrüfat əməliyyatlarını əks etdirən çıxarış hazırlamaq; istehsal məsrəfləri, tədavül xərcləri, kommersiya xərcləri və digər məsrəflərə aid müxtəlif növ məlumatlar formalaşdırmaq; debitor və kreditorlarla hesablaşma əməliyyatlarına aid müxtəlif çıxarış vərəqələri və siyahılar tərtib etmək və müəssisənin maliyyə və idarəetmə uçotu üçün vacib olan digər bu kimi qiymətli informasiyalar formalaşdıraraq, onları çap etmək mümkündür.

Müəssisə və təşkilatlarda mühasibat maliyyə və idarəetmə uçotunun təşkilinin müasir vəziyyətində "Axtarış" rejiminin bu imkanlarından istifadə edərək, hər ayın sonunda ayrı-ayrı bank hesablarından çıxarışlar hazırlayaraq, bank əməliyyatlarına aid ilk sənədlərdən ibarət qovluğa tikmək (çıxarış vərəqəsində göstərilən təsərrüfat əməliyyatlarını təsdiqləyən ilk sənədləri ardıcıl şəkildə bu çıxarışa əlavə etmək); ayrı-ayrı maddi-məsul şəxslərin öhdəsində olan mal, material, azqiymətli və tezköhnələn əşyaların hərəkətinə dair cədvəllər tərtib edərək, onları çap etmək və müvafiq maddi dəyərlilərin mədaxili, məxarici və sair hərəkətini təsdiqləyən ilk sənədlərdən ibarət qovluqlara əlavə etmək; ayrı-ayrı təhtəlhesab şəxslərin avans hesabatlarını tərtib etmək; anbar üzrə mal və taraların hərəkətinə dair hesabat tərtib etmək; mağazalar üzrə ayrı-ayrı maddi-məsul şəxslərin (mağaza müdirləri, şöbə müdirləri, kassir-nəzarətçilərin və s.) mal-pul hesabatlarını tərtib etmək və digər bu kimi qruplaşdırıcı uçot informasiyalarını hazırlamaq məqsəduyğundur.

"Axtarış" rejimindən memorial orderə qayıtmaq üçün dialoqun sol hissəsində verilmiş "Çıxış" düyməsini basmaq lazımdır.

Proqramda memorial orderə daxil edilmiş çoxsaylı təsərrüfat əməliyyatlarının məbləğinin eyni zamanda həm Azərbaycan manatı, həm də hər hansı bir digər xarici valyuta ilə əks etdirilməsi imkanı mövcuddur. Memorial orderə təsərrüfat əməliyyatları məbləğinin eyni zamanda həm Azərbaycanın milli valyutası, həm də hər hansı bir xarici valyuta ilə əks etdirilməsi üçün ekranın aşağı sağ küncündə yerləşən "Valyuta" pəncərəsini açmaq və orada verilmiş valyuta nişanını seçmək lazımdır. Bu zaman memorial orderin ekrandakı görünüşündə dəyişiklik baş verir: Memorial orderin yuxarısında, sütunların başlığında "AZM" işarəsi ilə yanaşı, seçilmiş valyutanın da nişanı (məsələn, ABŞ dolları seçildikdə "USA") görünür; "Valyuta" sütununda isə müvafiq təsərrüfat əməliyyatlarına aid məbləğlər seçilmiş valyutaya çevrilməklə əks olunur.

Memorial orderin aşağı sol küncündə yerləşən "Çap" düyməsi memorial orderin printerdə çap olunmağa hazırlanması üçün nəzərdə tutulmuşdur. Bu

düyməni basarkən, ekranda memorial orderin çap olunmaq üçün hazırlanmış birinci səhifəsi görünür. Ekranın yuxarısında görünən "Sağa doğru" və "Sola doğru" (◀, ▶, ◀, ▶) işarələrinin köməyi ilə memorial orderin səhifələri baxılmaq üçün ekrana çıxarılır; "Printer" işarəsinin köməklili ilə istənilən səhifələr çapa verilir; "Miqyas" (faizlə ədəd ifadəsi olan kiçik pəncərə) işarəsinin köməyi ilə istənilən miqyasda əks olunur; "Close" düyməsinin köməklili ilə bağlanır.

Memorial orderin aşağı sağ küncündə yerləşən "Çıxış" düyməsi memorial orderin bağlanaraq, proqramın çıxış vəziyyətinə (əsas menyuya) qayıtmaq üçün istifadə olunur.

II fəsil. "AzMuhəsisib" proqramında əsas təsərrüfat əməliyyatlarının sənədləşdirilməsi və uçotu xüsusiyyətləri

2.1. Pul vəsaitləri üzrə əməliyyatların aparılması

Pul vəsaitləri üzrə təsərrüfat əməliyyatlarının sənədləşdirilməsi və analitik uçotu "Bank" və "Kassa" elementlərindən istifadə etməklə aparılır. **Müəssisənin bankda olan pul vəsaitləri üzrə təsərrüfat əməliyyatları "Bank" elementi vasitəsi ilə sənədləşdirilir və onların analitik uçotu aparılır.**

Proqramın əsas menyusunun "Əməliyyat" bölməsində yerləşən "Bank" elementi bir sıra hesablaşma sənədlərinin tərtib edilməsinə, proqramda banklar haqqında zəruri informasiya bazasının yaradılmasına və konkret bank hesabları üzrə hesabatların formalaşdırılmasına xidmət edir. "Əməliyyat" bölməsində "Bank" elementini seçərkən, ekranda aşağıdakı elementlərdən ibarət olan alt menyu açılır.

- Ödəniş tapşırığı;
- Hesab-faktura;
- Köçürmə üçün ərizə;
- Banklar;
- Hesabat.

Adlarından görüldüyü kimi, yuxarıda göstərilən birinci, ikinci və üçüncü elementlər müvafiq bank sənədlərinin tərtib edilməsinə, dördüncü element proqramda banklar haqqında zəruri informasiya bazasının yaradılmasına, beşinci element isə bank hesabları üzrə hesabatların formalaşdırılmasına xidmət göstərir. Yeri gəlmişkən, qeyd etmək lazımdır ki, alt menyudakı sonuncu elementin funksiyası, eyni zamanda proqramın giriş vəziyyətində aktivləşdirilə bilən "Bank" nişanı vasitəsi ilə də yerinə yetirilə bilər.

Məlumdur ki, müəssisədə sənədlərin tərtibatı prosesində ən çox rast gəldiyimiz məsələlərdən biri ödəniş tapşırıqlarının tərtib edilməsi məsələsidir. Proqramda ödəniş tapşırıqları hazırlamaq üçün "Ödəniş tapşırığı" elementini aktivləşdirmək lazımdır. Bu zaman ekranda indiyədək hazırlanmış ödəniş tapşırıqları parametrlərinin siyahısından ibarət elektron cədvəl açılır. Bu cədvəlin ekranda görünüşü şəkil 14-də əks olunmuşdur. Cədvəlin aşağısında yerləşən müvafiq düymələrin köməyi ilə cədvəldə görünən hər hansı bir

ödənış tapşırıqlarını dəyişdirmək, onu ləğv etmək, hər səhifədə bir və ya iki nüsxə olmaqla çap etmək olar.

Sənəd №	Tarix	Ödəyən bankı	Alan	Məbləğ	Valyuta
3	12/01/2002	AKB Respublika	Azercell Telecom BM	910 626,00	AZM
4	18/02/2002	AKB Respublika	Səbail rayonu DSMF	1 085 775,00	AZM
5	18/02/2002	AKB Respublika	Səbail r-nu Məşğulluq Fondu	70 050,00	AZM
6	28/01/2002	AKB Respublika	Gigeyena və Epidemioloqiya Mərkəzi Sə	292 640,00	AZM
7	28/01/2002	AKB Respublika	Səbail r-nu YXD	1 000 000,00	AZM
8	07/02/2002	AKB Respublika	Səbail r-nu YXD	2 000 000,00	AZM
09	07/02/2002	AKB Respublika	Azercell Telecom BM	1 175 944,13	AZM
10	13/02/2002	AKB Respublika	Səbail r-nu YXD	2 000 000,00	AZM
11	19/02/2002	AKB Respublika	Səbail r-nu YXD	2 000 000,00	AZM
12	21/02/2002	AKB Respublika	Azercell Telecom BM	126 400,00	AZM
13	04/03/2002	AKB Respublika	Azercell Telecom BM	655 670,83	AZM
14	04/03/2002	AKB Respublika	Səbail rayonu DSMF	348 615,00	AZM
15	04/03/2002	AKB Respublika	FDACY/YAPS	121 300,00	AZM
16	07/03/2002	AKB Respublika	Səbail r-nu YXD	2 000 000,00	AZM
17	12/03/2002	AKB Respublika	Səbail r-nu YXD	1 000 000,00	AZM
18	19/03/2002	AKB Respublika	Səbail r-nu YXD	1 000 000,00	AZM
121	04/10/2002	AKB Respublika	"Bakielektrikşəbəkə" ATSC	564 000 000,00	AZM
125	08/10/2002	"Azərdəmiryolbank" SB	AzInternetService	5 900 000,00	AZM

Şəkil 14. Ödəniş tapşırıqları parametrlərinin siyahısından ibarət elektron cədvəlin ekranda görünüşü: yeni ödəniş tapşırığını tərtib etmək üçün cədvəlin altında yerləşən "Yeni" düyməsini basmaq lazımdır.

Yeni ödəniş tapşırığı tərtib etmək üçün cədvəlin aşağı hissəsində yerləşən "Yeni" düyməsini basaraq, "Ödəniş tapşırığı" adlı dialoqu açmaq və orada verilən sorğuları cavablandırmaq, başqa sözlə desək, oradakı boş yuvaları müvafiq informasiyalarla doldurmaq lazımdır. "Ödəniş tapşırığı" dialoqunun ekranda ilk açılan variantda görünüşü şəkil 15-də əks olunmuşdur.

"Ödəniş tapşırığı" dialoqunda tərtib ediləcək ödəniş tapşırıqlarının parametrləri proqramın banklar və müştəri müəssisələr haqqında məlumat bazası ilə qarşılıqlı əlaqədə müəyyənləşdirilir və müvafiq xanalarda əks olunur. Əgər ödəniş tapşırıqlarının tərtib edilməsi prosesində proqramın məlumat bazasında hər hansı bir müştəri müəssisə və ya onun bankı haqqında zəruri məlumatların olmadığı aşkar olunarsa, onda ödəniş tapşırığının tərtib edilməsi prosesi dayandırılaraq, həmin müştəri müəssisə və bank haqqında zəruri məlumatlar müvafiq məlumat bazasına daxil edilməlidir. Qeyd etmək lazımdır ki, yeni müəssisə və onun bank rekvizitləri haqqında məlumat

proqrama əsas menyunun "Əməliyyat" bölməsindəki "Debitor/Kreditor" elementinə məxsus olan alt menyudakı "Yeni" elementini canlandırmaqla açılan "Debitor/Kreditor/Yeni" adlı dialoq vasitəsi ilə daxil edilir.

The screenshot displays the 'AzMuhasib' software interface. At the top, there is a menu bar with 'Əməliyyat', 'Hesabat', 'Utilit', and 'Kömək'. Below the menu bar are five icons representing different functions: 'Mem. order', 'Bank', 'Kassa', 'Deb./ Kred.', and 'Personal'. The main window is titled 'Ödəniş tapşırığı' (Payment Order). It contains several input fields and dropdown menus. The 'Nömrə' (Number) field is redacted with a black box. The 'Tarix' (Date) field is set to '20/10/2002'. The 'Məbləğ' (Amount) field is also redacted. There are dropdown menus for 'Emitent (ödəyən) bank' and 'Alan müştəri'. The 'Ödəyən müştəri' (Paying customer) field contains the text 'Asiman' ATSC. The 'Benefisiar (alan) bank' (Beneficiary bank) field is redacted. Below these fields are two large empty text boxes labeled 'Ödəniş tə'yinatı və əsas' (Payment purpose and basis) and 'Ödənişlə əlaqədar əlavə informasiya' (Additional information related to the payment). At the bottom right of the dialog box are three buttons: 'Ok', 'Çap' (Print), and 'Çıxış' (Exit). The taskbar at the bottom shows the 'Az Muhasib' application icon and the system clock showing '17:12'.

Şəkil 15. "Ödəniş tapşırığı" dialoqunun ekranda ilk variantda görünüşü: ödəniş tapşırığının parametrləri dialoqun müvafiq xanalarına doldurulmamışdır.

Məlumdur ki, proqramın istismarının ilk dövrlərində onun müvafiq məlumat bazasını zənginləşdirmək lazım gəlir və oraya tez-tez yeni müəssisələr haqqında zəruri məlumatlar daxil edilir. Lakin zaman keçdikcə, proqramın məlumat bazası o qədər zənginləşir ki, mühasibat uçotunun təşkili və aparılması, eləcə də ödəniş tapşırıqlarının tərtib edilməsi üçün bütün zəruri informasiyalar onun məlumat bazasından seçilir.

Tutaq ki, proqramın tətbiq olunduğu "Asiman" Açıq Tipli Səhmdar Cəmiyyətində "Azercell Telekom" Birgə Müəssisəsinin 2002-ci ilin üçüncü rübündə göstərmiş olduğu rabitə xidmətlərinin dəyərini (ƏDV ilə birlikdə), daxil olmuş 05 oktyabr 2002-ci il tarixli, 347 №-li hesab-faktura əsasında, 6204440 manat məbləğdə ödəmək üçün 20 oktyabr 2002-ci il tarixli, 126 №-li ödəniş tapşırığı tərtib etmək lazımdır. Bunun üçün ödəniş tapşırıqlarının

parametrlərindən ibarət elektron cədvəlin altında (bax: Şəkil 14) yerləşən "Yeni" düyməsi basılaraq, ekranda "Ödəniş tapşırığı" dialoqu açılır (bax: Şəkil 15). Bu dialoqda tərtib ediləcək ödəniş tapşırığının lazımi parametrləri dialoqun müvafiq yuvalarına daxil edilir. Bu əməliyyatları yerinə yetirdikdən sonra "Ödəniş tapşırığı" dialoqunun ekranda görünüşü şəkil 16-da əks olunmuşdur. Dialoqun aşağı hissəsində yerləşən "OK" düyməsini basaraq, tərtib edilmiş 20 oktyabr 2002-ci il tarixli., 126 №-li ödəniş tapşırığı müvafiq elektron cədvələ daxil edilir. Bu elektron cədvəlin altında yerləşən "Çap" düyməsini basıb, müəyyən tənzimləmə prosesi apardıqdan sonra, yeni tərtib olunmuş ödəniş tapşırığı çap olunur. Tənzimləmə prosesində ödəniş tapşırığının 1 səhifədə bir və ya iki nüsxə olmaqla çap edilməsi müəyyən edilir.

Şəkil 16. Yeni tərtib ediləcək ödəniş tapşırığının parametrləri müvafiq yuvalara daxil edildikdən sonra "Ödəniş tapşırığı" dialoqunun ekranda görünüşü: dialoqun müvafiq xanalarında Asiman ATSC-nin 20 oktyabr 2002-ci il tarixli, 126 №-li ödəniş tapşırığının parametrləri daxil edilmişdir.

Müasir dövrdə müəssisədə ən çox tərtib edilən sənədlərdən biri də hesab-fakturadır. Proqramda hesab-faktura tərtib etmək üçün "Bank" elementinə

məxsus olan alt menyuda eyniadlı elementi aktivləşdirmək lazımdır. Bu zaman ekranda indiyədək tərtib olunmuş hesab-fakturaların parametrlərindən ibarət elektron cədvəl açılır. Bu cədvəlin ekranda görünüşü şəkil 17-də verilmişdir. "Hesab-faktura" elektron cədvəlində proqramda tərtib edilmiş hesab fakturaların nömrəsi, məbləği və müvafiq valyuta nişanından ibarət məlumatlar əks olunur.

Sənəd №	Tarix	Alıcı	Sifariş №	Bank	Məbləğ	Valyuta
131	19/03/2002	MKDE B.V. Azerbaijan		AKB Respublika[3803.031.00.01237, AZM]	337 820,00	AZM
132	19/03/2002	SGS Azeri LTD		AKB Respublika[3803.031.00.01237, AZM]	568 996,00	AZM
133	23/03/2002	Grup Sentrokommerts Internasional		AKB Respublika[3813.840.00.01237, US\$]	1 423 965,00	US\$
152	01/04/2002	Azfen BM		AKB Respublika[3803.031.00.01237, AZM]	125 670,00	AZM
153	01/04/2002	Dialog freight limited		AKB Respublika[3803.031.00.01237, AZM]	370 077,00	AZM
154	01/04/2002	BRITISH MEDITERRENEAN		AKB Respublika[3803.031.00.01237, AZM]	455 480,00	AZM
155	02/04/2002	Ekolojiya və təbii sərvətlər Nazirliyi		AKB Respublika[3803.031.00.01237, AZM]	370 461,00	AZM
156	02/04/2002	Kuehne & Nagel		AKB Respublika[3803.031.00.01237, AZM]	94 400,00	AZM
157	02/04/2002	Ekolojiya və təbii sərvətlər Nazirliyi		AKB Respublika[3803.031.00.01237, AZM]	114 106,00	AZM
158	02/04/2002	Ekolojiya və təbii sərvətlər Nazirliyi		AKB Respublika[3803.031.00.01237, AZM]	114 106,00	AZM
159	02/04/2002	Tebodin		AKB Respublika[3803.031.00.01237, AZM]	80 000,00	AZM
160	02/04/2002	MKDE B.V. Azerbaijan		AKB Respublika[3803.031.00.01237, AZM]	120 000,00	AZM
161	02/04/2002	Azer.Milli Kulinar.Merkezi		AKB Respublika[3803.031.00.01237, AZM]	94 400,00	AZM
162	02/04/2002	Az.Bank Tədris Mərkəzi "Tasis proekt"		AKB Respublika[3803.031.00.01237, AZM]	337 980,00	AZM
163	04/04/2002	Ekolojiya və təbii sərvətlər Nazirliyi		AKB Respublika[3803.031.00.01237, AZM]	1 683 063,00	AZM
164	04/04/2002	Rigblast Energy Services LTD		AKB Respublika[3803.031.00.01237, AZM]	492 558,00	AZM
165	04/04/2002	Az.D.D.Y-u Yol Təsərrüfatı İstehsal Birliyi		AKB Respublika[3803.031.00.01237, AZM]	2 298 128,00	AZM
166	21/10/2002	Azfen BM	456	"Azərdemirbank" SB[4693001, AZM]	27 966 000,00	AZM

Şəkil 17. Hesab-faktura parametrlərinin siyahısından ibarət elektron cədvəlin ekranda görünüşü: yeni hesab-faktura tərtib etmək üçün cədvəlin altında yerləşən "Yeni" düyməsini basmaq lazımdır.

Yeni hesab-faktura tərtib etmək, siyahıda olanı dəyişdirmək, onları ləğv etmək, çap etmək və proqramın giriş vəziyyətinə (əsas menyuya) qayıtmaq üçün elektron cədvəlin aşağısında yerləşən müvafiq düymələrdən istifadə olunur.

Yeni hesab-faktura tərtib etmək üçün "Hesab-faktura" elektron cədvəlinin aşağısında yerləşən "Yeni" düyməsinə basaraq, "Hesab-faktura" dialoqunu açmaq və bu dialoqda verilən xanalara müvafiq məlumatlar daxil edərək, onun sorğularını cavablandırmaq lazımdır. Müvafiq sənədin quruluşuna uyğun olaraq, "Hesab-faktura" dialoqu iki hissədən, -başlıq və cədvəl hissələrindən ibarətdir. Dialoqun başlıq hissəsində tərtib ediləcək hesab-fakturaların nömrəsi və tarixini, sifariş nömrəsini, malsatan müəssisənin bankının adını və alıcı

müəssisənin (və ya fiziki şəxsin) adını daxil etmək üçün xanalar nəzərdə tutulmuşdur. Dialoqun cədvəl hissəsində satış üçün təqdim edilən malların adı, miqdarı, qiyməti və məbləği göstərilir.

"Hesab-faktura" dialoqunun ekranda görünüşü şəkil 18-də verilmişdir. Həmin dialoqun xanalarında müvafiq informasiyaların daxil edilərək, hesab-faktura tərtib edilməsi müəyyən xüsusiyyətlərə malikdir. Dialoq ekrana ilk dəfə çıxarıldıqda, onun cədvəl hissəsində bundan əvvəl tərtib edilmiş hesab-fakturaya aid malların siyahısı görünür.

Hesab-faktura

Sifariş №: 456 Hesab-faktura №: 166 Tarix: 21/10/2002

Malgöndərən: "Asiman" ATSC VÖEN: 13141456321
 Ünvan: Bakı-370108, Azadlıq pr. 194 Müxbir hesabı: 2371023
 Telefon: 513227,985226 Bankın kodu (FAD): 509750
 Hesablaşma hesabı: 4693001
 Bank: "AzərdemiryoBank" SB

Alıcı: Azfen BM VÖEN: 170002547

Valyuta: AZM Ok Çıxış

Məlin adı	Miqdar	Qiymət	Məbləğ
Soyuducu "Samsung"	5	2 800 000,00	14 000 000,00
Qaz peyi "Indizet"	5	1 100 000,00	5 500 000,00
Kondisioner "LC"	2	2 100 000,00	4 200 000,00
ƏDV 18 %	1	4 266 000,00	4 266 000,00

Şəkil 18. Yeni tərtib ediləcək hesab-fakturanın parametrləti müvafiq yuvalara daxil edildikdən sonra "Hesab-faktura" dialoqunun ekranda görünüşü: dialoqun müvafiq xanalarında "Azfen" BM-dən daxil olmuş 456 №-li sifariş əsasında Asiman ATSC tərəfindən satışa təqdim ediləcək mallara aid 21 oktyabr 2002-ci il tarixli, 166 №-li hesab-fakturanın parametrləri daxil edilmişdir.

Dialoqun başlıq hissəsindəki xanalarda müvafiq xanalarda müvafiq informasiyalar daxil edildikdən sonra, cədvəl hissəsinin yuxarisında yerləşən "OK" düyməsi basılmalıdır. Bu zaman dialoqun cədvəl hissəsində keçmiş

hesab-fakturaya aid mallar haqqında məlumatlar pozulur, həmin düymələr ("OK" və "Çıxış" düymələri) yox olur və dialoqun cədvəl hissəsi mallar haqqında zəruri məlumatların daxil edilməsi üçün hazır vəziyyətə gətirilir. Cədvəl hissəsində malların adı, miqdarı və qiyməti klaviatura vasitəsi ilə yazılır, məbləği isə avtomatik hesablanır. Burada məlumatlar xanalara ardıcıl şəkildə daxil edilməli və növbəti xanaya keçid üçün "Tabulyasiya" düyməsi basılmalıdır. Cədvəldə malların adı, miqdarı və qiyməti daxil edildikdən sonra, sonuncu sətirdə əlavə dəyər verdisi məbləği daxil edilməlidir. Bütün üçün hesab-fakturaya daxil edilmiş malların məbləği hesablanaraq, ƏDV dərəcəsinə müvafiq vergi məbləği müəyyən edilməli və həmin sətirdə "miqdar" xanasına "1", "qiymət" xanasına isə ƏDV məbləği yazılmalıdır. Bu qaydalar pozulduqda, hesab-fakturanın tərtib edilməsi prosesi başa çatmayacaq və proqram "Məlumat tam deyil!" məzmunlu xəbərdarlıq edəcəkdir. Dialoqun bütün xanaları doldurulduqdan sonra, "Çap" düyməsi basılır və tərtib edilmiş hesab-faktura çap edilir. Daha sonra "Çap" rejimi bağlandıqda, proqram hesab-fakturanın yaddaşda saxlanıb-saxanılmaması barədə sorğu edir və "Hə" cavabı verilərsə, onu hesab-fakturaların siyahısına daxil edir.

N#	Tarix	Çıxış nömrəsi	Məbləğ	Nişan	Valyuta	Hesab №
	13/07/2001		8 500	US\$	Dollar	A
	30/07/2001		11 442,81	US\$	Dollar	A
	10/09/2001		8 000	US\$	Dollar	A
	10/09/2001		2 070	US\$	Dollar	A
	15/10/2001		10 000	US\$	Dollar	A
	08/11/2001		8 000	US\$	Dollar	A
17	21/10/2002	45896	12 528	US\$	Dollar	156432129

Şəkil 19. Köçürmə haqqında ərizə parametrlərinin siyahısından ibarət elektron cədvəlin ekranda görünüşü: köçürmə haqqında yeni ərizə tərtib etmək üçün cədvəlin aşağısında yerləşən "Yeni" düyməsini basmaq lazımdır.

Müasir dövrdə müəssisənin bankdakı valyuta hesabından xarici valyuta ilə pul vəsaitini başqa ünvanə köçürmək üçün müəssisə müəyyən olunmuş formada köçürmə haqqında ərizə tərtib edərək, onu banka təqdim etməlidir. Proqramda **köçürmə haqqında ərizə tərtib etmək** üçün "Bank" elementinə məxsus olan alt menyuda "Köçürmə üçün ərizə" elementi seçilməlidir. Bu zaman ekranda köçürmə haqqında ərizələrin parametrləri əks olunan elektron cədvəl açılır. Bu cədvəlin ekranda görünüşü şəkil 19-da verilmişdir.

Elektron cədvəldə köçürmə haqqında ərizələrin nömrəsi, tarixi, çıxış nömrəsi, məbləği, valyutanın adı və nişanı, hesab nömrəsi, vasitəçi və benefisiar banklarının rekvizitləri, eləcə də benefisiarın hesab nömrəsi əks olunur. Yeni köçürmə haqqında ərizə tərtib etmək, siyahıda olanı dəyişdirmək, onları ləğv etmək, çap etmək və proqramın giriş vəziyyətinə (əsas menyuya) qayıtmaq üçün cədvəlin aşağısında yerləşən müvafiq düymələrdən istifadə etmək lazımdır.

The screenshot shows the 'AzMuhasib' software interface. The main window is titled 'Köçürmə üçün ərizə'. The interface includes a menu bar with 'Əməliyyat', 'Hesabat', 'Utilit', and 'Kömək'. Below the menu bar are icons for 'Mem.order', 'Bank', 'Kassa', 'Deb./Kred.', and 'Personal'. The dialog box contains the following fields and values:

Bank rekvizitləri	BUSBANK BİNƏQƏDİ	
KÖÇÜRMƏ ÜÇÜN ƏRİZƏ №	17	
Tarix	21/10/2002	
Telefon	986234	Hesab № 156432129 US\$
Çıxış nömrəsi	20	45896
Xarici valyutada məbləğ	32A	(yazı ilə) 12 528 on iki min beş yüz iyirmi səkkiz ABŞ dolları 00 sent.
Valyuta	32A	US\$
Köçürmə edək müştəri	50	"Asiman" ATSC VÖEN 13141456321
Vasitəçi bank (SWIFT, ad, ölkə, şəhər, şö"bə)	56A	UNIX22BK; BUSBANK BİNƏQƏDİ, AZƏR. Bakı
Benefisiarın bankı (SWIFT, ad, ölkə, şəhər, şö"bə)	57	Emirates Bank International Dubai UAE UAE, Dubai
Benefisiar		AE ALBA-Yaseni

At the bottom of the dialog box are buttons for 'OK', 'Çap', and 'Çıxış'. The taskbar at the bottom shows the 'Az Muhasib' application, a calculator, and a Microsoft Word document titled 'A3M-1 - Microsoft Word'.

Şəkil 20. Yeni tərtib ediləcək köçürmə üçün ərizənin parametrləri müvafiq yuvalara daxil edildikdən sonra, "Köçürmə üçün ərizə" dialoqunun ekranda görünüşü: dialoqun müvafiq xanalarında "Asiman" ATSC tərəfindən banka

təqdim ediləcək 21 oktyabr 2002-ci il tarixli, 17 №-li köçürmə üçün ərizənin parametrləri daxil edilmişdir.

Köçürmə haqqında ərizə tərtib etmək üçün "Köçürmə üçün ərizə" adlı elektron cədvəlin aşağı hissəsində yerləşən "Yeni" düyməsini basaraq, müvafiq dialoqu açmaq və orada verilən xanalara müvafiq məlumatlar daxil etmək lazımdır. Bundan sonra "Çap" düyməsini basaraq, tərtib edilmiş köçürmə haqqında ərizəni çap etmək və ya "OK" düyməsini basaraq, onu elektron cədvələ daxil etmək lazımdır. Köçürmə haqqında ərizə çap edildikdən sonra da elektron cədvələ daxil edilə bilər, və yaxud həmin cədvələ daxil edilmədən "Çıxış" düyməsini basaraq, silinə bilər.

"Köçürmə üçün ərizə" dialoqunun ekranda görünüşü şəkil 20-də verilmişdir. Həmin dialoqda "Asiman" ATSC tərəfindən tərtib edilmiş 21 oktyabr 2002-ci il tarixli, 17 №-li köçürmə haqqında ərizənin zəruri parametrləri daxil edilmişdir.

Məlumdur ki, müəssisədə müxtəlif bank hesabları üzrə vaxtaşırı hesabatlar tərtib olunur. Bir qayda olaraq, hər ayın sonunda hər bir bank hesabı üzrə hesabat, başqa sözlə, həmin hesabda pul vəsaitinin hərəkətini əks etdirən cədvəl tərtib edilərək, müxtəlif bank sənədləri saxlanan qovluğa əlavə edilir. Həmin bank sənədləri bu hesabatların arxasına səliqə ilə tikilərək, mühasibatda saxlanır və müəyyən dövr keçdikdən sonra, müəssisənin arxivinə verilir. Bunları nəzərə alaraq, proqramda müəssisənin ayrı-ayrı bank hesabları üzrə hesabat tərtib etmək üçün müvafiq imkanlar yaradılmışdır.

Bank hesabları üzrə hesabat tərtib etmək üçün "Bank" elementinə məxsus olan alt menyuda "Hesabat" elementi seçilir və ya proqramın girişində verilən "Bank" nişanı canlandırılır. Hər iki halda ekranda müəssisənin verilmiş bank hesabı üzrə pul vəsaitinin hərəkətinə dair hesabat tərtib etmək üçün nəzərdə tutulmuş "Bank/Hesabat" adlı dialoq açılır. Bu dialoqun ekranda görünüşü şəkil 21-də verilmişdir. Hər hansı bir bank hesabı üzrə müəyyən dövrə aid pul vəsaitinin hərəkətini əks etdirən hesabat tərtib etmək üçün dialoqun yuxarı hissəsində görünən xanalarda hesabat dövrünün başlanğıc və son tarixlərini, eləcə də bank hesabının adı və nömrəsini müəyyən etdikdən sonra, "OK" düyməsini basmaq lazımdır. Bu zaman dialoqun aşağı hissəsindəki cədvəldə hesabat dövrünə aid pul vəsaitlərinin hərəkətini əks etdirən sətirlər formalaşır, cədvəldən aşağıdakı hissədə isə həmin dövrə aid dövriyyə və qalıq məbləğləri əks olunur. Hesabatı çap etmək üçün dialoqda verilmiş "Çap" düyməsini basmaq lazımdır.

Müəssisənin kassasında olan pul vəsaitlərinə dair təsərrüfat əməliyyatlarının sənədləşdirilməsi və analitik uçotunun aparılmasında "Kassa" elementindən istifadə edilir. Proqramın əsas menyusunun "Əməliyyat" bölməsində yerləşən "Kassa" elementi müəssisədə kassa əməliyyatlarının aparılmasında tələb olunan sənədlərin tərtib edilməsinə və qeydə alınmasına, eləcə də kassada

olan pul vəsaitlərinin hərəkətinə dair hesabatların formalaşdırılıb, çap edilməsinə xidmət edir.

Bank \ Hesabat

Tarix: 01/11/2001 - 30/11/2001
 Adı: 3809.031.00.01237
 Hesab №: 51
 Valguta: AZM
 Valgutaya çevirmək: []

Cəmi pul vəsaiti [] OK Çap Çıxış

Dövrün əvvəlinə qalıq		AZM		Valguta		
Debet	Kredit	Debet	Kredit	Debet	Kredit	
		37 250 186,65				
Sənəd №	Tarix	Debet	Kredit	Məzmun	AZM	Valguta
sq630	08/11/2001	51	46.3.1	usluqi (s NDS 18%)	1 118 640	1 118 640 AZM
sq631	02/11/2001	51	46.3.1	usluqi (s NDS 18%)	671 184	671 184 AZM
sq641	05/11/2001	51	46.1.1	opt (s NDS 18%)	2 970 650	2 970 650 AZM
sq644	09/11/2001	51	46.1.1	opt (s NDS 18%)	178 982	178 982 AZM
sq646	06/11/2001	51	46.1.1	opt (s NDS 18%)	1 034 750	1 034 750 AZM
sq649	23/11/2001	51	46.1.1	opt (s NDS 18%)	2 062 640	2 062 640 AZM
sq660	07/11/2001	51	46.1.1	opt (s NDS 18%)	16 758 950	16 758 950 AZM
sq667	13/11/2001	51	46.3.1	usluqi (s NDS 18%)	2 512 692	2 512 692 AZM
sq681	23/11/2001	51	46.3.1	usluqi (s NDS 18%)	448 400	448 400 AZM
Dövrün sonuna qalıq		AZM		Valguta		
Debet	Kredit	Debet	Kredit	Debet	Kredit	
		14 589 432,52				

Taskbar: Пуск | Az Muhasib | Калькулятор | A3M-1 - Microsoft Word | 4:07

Şəkil 21. "Bank\Hesabat" adlı dialoqun ekranda görünüşü: dialoqun müvafiq xanalarında müəssisənin AKB Respublika bankında olan hesablaşma hesabı üzrə 2001-ci ilin noyabr ayında pul vəsaitinin hərəkətinə dair hesabatın müvafiq parametrləri daxil edilmişdir.

Bu elementi seçərkən, ekranda aşağıdakı elementlərdən ibarət olan alt menyü açılır:

- Əməliyyat;
- Ümumi hesabat;
- Günlər üzrə hesabat.

Burada göstərilən birinci element kassa əməliyyatlarının sənədləşdirilməsi və qeydiyyatına, ikinci və üçüncü elementlər isə müvafiq kassa hesabatlarının tərtib edilməsinə xidmət edir. Burada verilmiş "Ümumi hesabat" elementinin funksiyasını, eyni zamanda proqramın giriş vəziyyətində aktivləşdirilə bilən "Kassa" nişanı vasitəsi ilə də yerinə yetirmək mümkündür.

"Əməliyyat" elementini aktivləşdirərkən, ekranda seçilmiş hesabat dövründə qeydə alınmış kassa əməliyyatlarının zəruri parametrləri əks etdirilmiş elektron cəvəl açılır. Bu cədvəldə kassa əməliyyatını əks etdirən sənədin nömrəsi, əməliyyatın tarixi, debetləşən və kreditləşən hesabların

nömrələri, bölmə adı, əməliyyatın məzmunu, eləcə də manatla və seçilmiş hər hansı xarici valyuta ilə məbləği əks olunur.

Sənəd №	Tarix	Debet	Kredit	Bölmə	Məzmun	AZM	Valyuta
	31/12/2000	50	00	Sair	01 yanvar 2001-ci il tarixə qalıq	69 047 221,73	
▶ 1	02/01/2001	44	50	Sair	Kanıtovan	77 000	
1	02/01/2001	50	46.2.1	Personal	Rustamova Sabira	437 000	
2	03/01/2001	50	46.2.1	Personal	Rustamova Sabira	685 600	
2	04/01/2001	44	50	Sair	Kanıtovan	35 000	
3	04/01/2001	50	46.2.3	Debitorlar/Kreditorlar	Krasny Krest	4 926 500	
4	04/01/2001	44	50	Sair	Xozrasxodi	28 000	
3	04/01/2001	70	50	Sair	Z/plata	1 458 765	
4	05/01/2001	50	46.2.3	Debitorlar/Kreditorlar	British Embassy	1 220 100	
5	08/01/2001	44	50	Personal	Rustamova Sabira	24 000	
5	08/01/2001	50	46.2.1	Sair	Rustamova Sabira	175 500	
6	08/01/2001	50	46.3.1	Sair	Rustamova Sabira	80 000	
7	09/01/2001	50	46.2.1	Sair	Rustamova Sabira	185 000	
6	09/01/2001	44	50	Sair	Xozrasxodi	81 000	
9	10/01/2001	50	46.3.1	Sair	Rustamova Sabira	69 000	
8	10/01/2001	50	46.2.3	Debitorlar/Kreditorlar	ESBG Consortium	1 406 000	
10	11/01/2001	50	46.2.1	Sair	Rustamova Sabira	346 500	
11	11/01/2001	50	46.3.3	Debitorlar/Kreditorlar	Tebodin	217 500	
7	11/01/2001	51	50	Hesablaşma hesabı (51)	AKB "Respublika" 3809.031.00.01237 (manat)	22 000 000	

Şəkil 22. “Əməliyyat” elektron cədvəlinin ekranda görünüşü: cədvəlın müvafiq sütunlarında proqrama daxil edilmiş kassa əməliyyatlarının zəruri parametrləri əks olunmuşdur.

Çədvəlın aşağı hissəsində verilmiş düymələrin köməkliyi ilə kassa mədaxil və məxaric orderləri tərtib etməklə, yeni kassa əməliyyatını qeydiyyatata almaq, əvvəllər qeydə alınmış əməliyyatda dəyişiklik aparmaq, hər hansı bir əməliyyatı ləğv etmək, kassa əməliyyatlarının siyahısından ibarət cədvəli və kursurun üzərində dayanmış olduğu cari kassa əməliyyatına dair sənədi (mədaxil və ya məxaric orderini) çap etmək və proqramın giriş vəziyyətinə qayıtmaq mümkündür. Bundan başqa, elektron cədvəlın aşağı sol küncündə yerləşən "Valyuta" adlı kiçik pəncərədə hər hansı bir valyuta növünü seçməklə, cədvəlın "Valyuta" sütununda əməliyyatların müvafiq valyuta ilə məbləğini əks etdirmək mümkündür. “Əməliyyat” elektron cədvəlının ekranda görünüşü şəkil 22-də verilmişdir.

Proqramda yeni kassa əməliyyatını qeydə almaq və müvafiq sənəd tərtib etmək üçün elektron cədvəlın aşağısında yerləşən "Yeni" düyməsini basmaq və bu zaman düymənin aşağısında açılmış alt menyuda müvafiq kassa orderi növünü (kassa mədaxil və ya məxaric orderini) seçmək lazımdır. Bu zaman

seçilmiş order növünə uyğun olaraq, ekranda kassa mədaxil və ya məxaric orderinin tərtib edilməsini təmin edən müvafiq dialoq açılır. "Kassa mədaxil orderi" və "Kassa məxaric orderi" adlı bu iki dialoq xarici görünüşcə bir-birinə bənzəyir və müvafiq kassa sənədlərinin rekvizitlərinə uyğun yuvalara malikdirlər.

"Kassa mədaxil orderi" dialoqunun ekranda görünüşü şəkil 23a-da verilmişdir. Həmin dialoqda "Asiman" ATSC-nin 2№-li mağazasının əməkdaşı Babayeva Vəfa Hüseyn qızının kassaya vermiş olduğu 2850000 manat satışpuluna dair 22 oktyabr 2002-ci il tarixli, 59№-li kassa mədaxil orderinin müvafiq parametrləri daxil edilmiş və həmin əməliyyata dair müxabirəşmə (Debet 50, Kredit 46.2.1) müəyyən edilmişdir.

The screenshot shows the 'AzMuhasib' software interface. The main window is titled 'Kassa mədaxil orderi'. It contains several input fields and buttons. The fields are filled with the following data:

- Company Name: "Asiman" ATSC
- VÖEN: 13141456321
- Kassa mədaxil orderi №: 59
- Tarix: 22/10/2002
- Bölmə: Sair
- Debet: 50
- Kredit: 46.2.1
- Kimdən: Babayeva Vəfa Hüseyn qızından
- Məbləğ: 2850000 manat
- Kurs: 1
- Məbləğ (AZM): 2850000.00

There are also two text areas on the right side of the dialog:

- Səbəb:** Satışpulunu
- Əlavə:** İki milyon səkkiz yüz əlli min manat

At the bottom of the dialog, there are three buttons: 'Ok', 'Çap', and 'Çıxış'. The taskbar at the bottom shows the 'Az Muhasib' application icon and the system clock at 15:38.

Şəkil 23a. "Kassa mədaxil orderi" dialoqunun ekranda görünüşü: dialoqda "Asiman" ATSC-nin 2№-li mağazasının əməkdaşı Babayeva Vəfa Hüseyn qızının kassaya verdiyi 2850000 manat satışpuluna dair 22 oktyabr 2002-ci il tarixli, 59№-li kassa mədaxil orderinin müvafiq parametrləri daxil edilmişdir.

Qeyd etmək lazımdır ki, dialoqda müəssisənin adı və VÖEN proqramın məlumat bazası əsasında avtomatik əks olunur. Digər xanalarda məlumatlar

klaviatüradan daxil edilir və ya tənzimlənmə yolu ilə müəyyənləşdirilir. "Məbləğ" xanasına daxil edilmiş ədədə və onunla yanaşı valyuta növü əks olunan xanada seçilmiş valyutanın növünə uyğun olaraq, "Kurs", "Məbləğ (AZM)" və yazı ilə məbləğ əks olunan qeyri-aktiv xanada məlumatlar avtomatik formalaşır.

Kassa hesabatı

Tarix: 01/02/2001 - 07/02/2001
Hesab №: 50 Kassa
Valyuta: AZM

Valyutaya çevirmək:

OK Çap Çıxış

Dövrün əvvəlinə qalıq				Dövrün sonuna qalıq			
AZM		Valyuta		AZM		Valyuta	
Debet	Kredit	Debet	Kredit	Debet	Kredit	Debet	Kredit
45 434 457,73				4 887 156	4 213 495	46 108 118,73	

Order	AZM		Valyuta				
Senad №	Tarix	Bölmə	Məzmun	Hesab	Debet	Kredit	Valyuta
41	03/02/2001	Sair	Rustamova Sabira	46.2	65 000		AZM
40	03/02/2001	Debitorlar/Kreditorlar	Proqie	76.4	161 000		AZM
22	05/02/2001	Sair	Xozrasxodi	44		4 500	AZM
21	05/02/2001	Sair	Z/plata	70		1 458 765	AZM
43	05/02/2001	Sair	Rustamova Sabira	46.2	217 000		AZM
42	05/02/2001	Sair	Rustamova Sabira	46.3	1 898 716		AZM
44	06/02/2001	Sair	Rustamova Sabira	46.2	78 000		AZM
45	07/02/2001	Sair	Rustamova Sabira	46.3	217 000		AZM

Şəkil 23. Ümumi "Kassa hesabatı" dialoqunun ekranda görünüşü: dialoqun tarix əks olunan xanalarında 01 fevral 2001-ci il tarixdən 07 fevral 2001-ci il tarixədək olan 7 günlük hesabat dövrü müəyyən edilmişdir; "OK" düyməsi basıldıqdan sonra, müvafiq hesabat dövrünə aid kassa əməliyyatları dialoqun cədvəl hissəsində əks olunmuşdur.

Dialoqun bütün xanalarında müvafiq məlumatlar əks etdirildikdən sonra, "Çap" düyməsini basaraq, tərtib olunmuş sənədi çap etmək, "OK" düyməsini basaraq, müvafiq kassa əməliyyatını "Əməliyyat" cədvəlinə daxil etmək lazımdır.

Proqramda kassa əməliyyatlarına dair iki növ hesabat tərtib edilməsi imkanı nəzərdə tutulmuşdur:

-Ümumi hesabat;

-Günlər üzrə hesabat.

Bu hesabat növləri müvafiq olaraq, alt menyuda verilmiş elementlərdən istifadə etməklə tərtib edilir.

"Ümumi hesabat" elementini aktivləşdirərkən, ekranda verilmiş hər hansı bir hesabat dövrünə aid kassa əməliyyatlarını özündə əks etdirən hesabatın tərtib edilməsi üçün nəzərdə tutulmuş "Kassa hesabatı" dialoqu açılır. "Kassa hesabatı" dialoqunun ekranda görünüşü şəkil 23-də verilmişdir. Burada 01 fevral 2001-ci il tarixdən 07 fevral 2001-ci il tarixədək yeddi günlük kassa hesabatı tərtib edilmək üçün hesabat dövrü tənzimlənmişdir. Dialoqda tənzimlənmiş kassa hesabatını çap etmək üçün "Çap" düyməsini basmaq, proqramın giriş vəziyyətinə qayıtmaq üçün isə "Çıxış" düyməsini basmaq lazımdır.

Alt menyudakı "Günlər üzrə hesabat" elementini aktivləşdirərkən, ekranda ayrı-ayrı konkret günlər üzrə kassa hesabatı tərtib etmək üçün nəzərdə tutulmuş "Kassa hesabatı" dialoqu açılır. Bu dialoqun ekranda görünüşü şəkil 24-də verilmişdir.

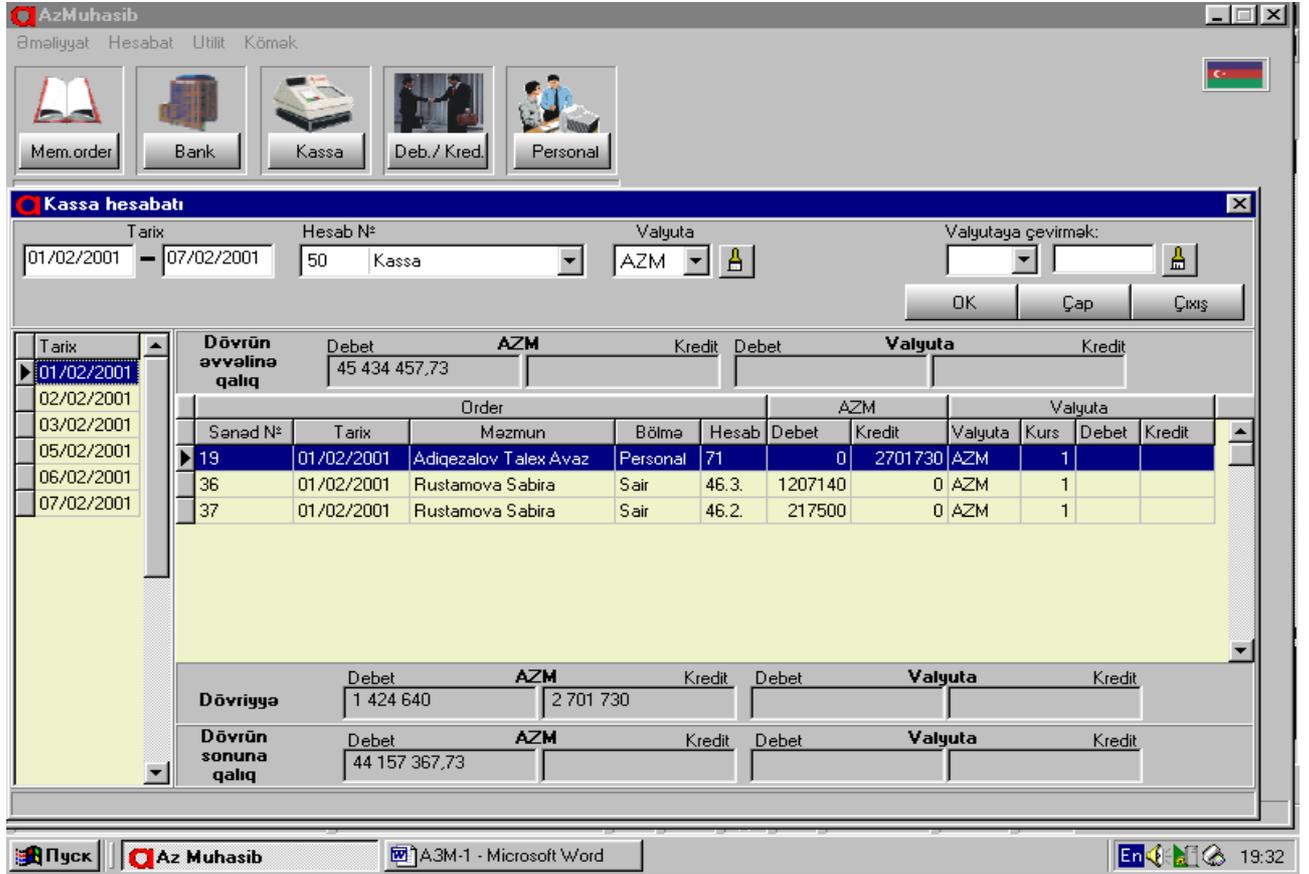
Dialoqun ilk görünüşündə "Tarix" xanalarında ümumilikdə proqram üçün müəyyən edilmiş hesabat dövrü əks olunur. Əgər proqram üçün "01/01/2001-31/12/2001" hesabat dövrü müəyyən edilmişdirsə (bax: Əsas menyü- "Əməliyyat" bölməsi-"Hesabat dövrü" elementi), onda "Kassa hesabatı" dialoqunun giriş vəziyyətində "Tarix" xanalarında həmin dövr əks olunacaqdır.

Dialoqda hər hansı bir gün üzrə kassa hesabatının parametrlərini almaq üçün "Tarix" xanalarının hər ikisində həmin günün tarixini daxil etmək, "Hesab №" xanasında 50 №-li "Kassa" hesabını əks etdirmək, "Valyuta" xanasında kassa əməliyyatlarının aparılmış olduğu valyutanın növ nişanını, bu halda "AZM" seçmək və "Valyutaya çevirmək" xanasında hesabatın manatla yanışı, digər ikinci valyuta ilə də alınmasını təmin etmək üçün (əgər lazım gələrsə) müvafiq valyuta növü nişanı seçərək, "OK" düyməsini basmaq lazımdır.

Bu zaman dialoqun günlər əks olunan "Tarix" pəncərəsində yuxarıda müəyyən edilmiş günün tarixi, cədvəl hissəsində isə həmin günə aid kassa əməliyyatları əks olunacaqdır. "Çap" düyməsini basmaqla, tənzimlənmiş kassa hesabatı çap olunur.

Dialoqda bir neçə günə aid kassa hesabatları tərtib etmək lazım gələrsə, "Tarix" xanalarında başlanğıc və son günün tarixini daxil edərək, digər tənzimləmə prosesini başa çatdırmaq lazımdır. Məsələn, 01 fevral-07 fevral 2001-ci il tarixə aid günlər üzrə kassa hesabatları tərtib etmək üçün "Tarix" xanalarında "01/02/2001" və "07/02/2001" daxil edərək, digər tənzimləmə prosesini başa çatdırmaq və "OK" düyməsini basmaq lazımdır. Bu zaman dialoqun şaquli "Tarix" pəncərəsində 01-07 fevral 2001-ci il dövrünə aid günlərin tarixləri, cədvəl hissəsində isə 01 fevral 2001-ci ilə aid kassa əməliyyatları əks olunacaqdır. Şaquli "Tarix" pəncərəsində kursuru aşağı-yuxarı hərəkət etdirdikcə, cədvəldə ayrı-ayrı günlərə aid kassa əməliyyatları

əks olunacaqdır. "Çap" düyməsini basmaqla, 01-07 fevral 2001-ci il dövrünə aid ayrı-ayrı günlər üzrə kassa hesabatları çap olunacaqdır.

Şəkil 24. Günlər üzrə "Kassa hesabatı" dialoqunun ekranda görünüşü: dialoqun tarix əks olunan xanalarında 01 fevral 2001-ci il tarixdən 07 fevral 2001-ci ilədək olan 7 günlük hesabat dövrü müəyyən edilmişdir; "OK" düyməsi basıldıqdan sonra, müvafiq hesabat dövrünə aid kassa əməliyyatları olan günlər dialoqun sol tərəfindəki şaquli pəncərədə, həmin pəncərədən seçilmiş ayrı-ayrı konkret günlər üzrə kassa əməliyyatları isə sağ tərəfdəki cədvəl hissəsində əks olunur; burada dialoqun cədvəl hissəsində 01 fevral 2001-ci il tarixdə baş vermiş kassa əməliyyatları əks olunmuşdur.

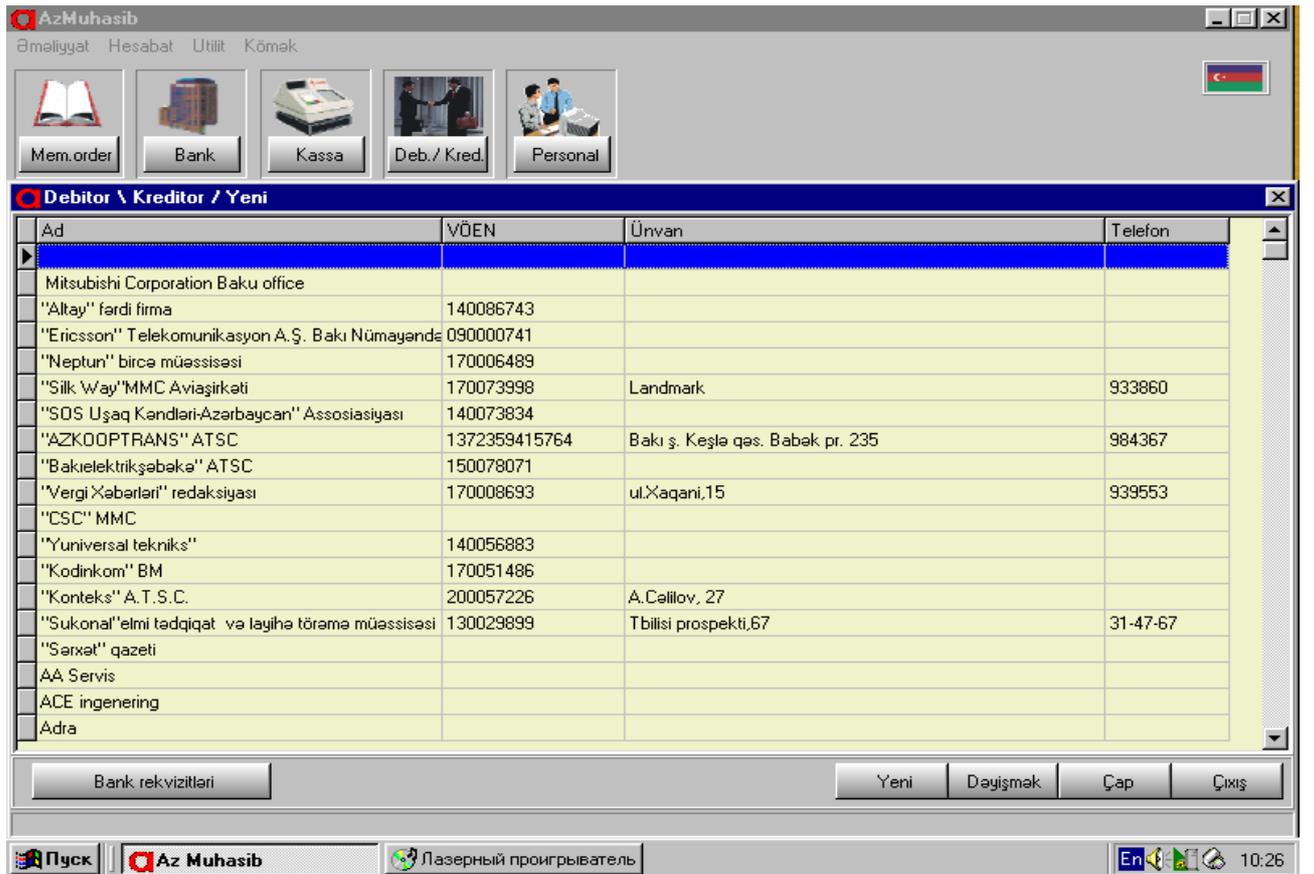
Şəkil 24-də əks olunmuş günlər üzrə "Kassa hesabatı" dialoqunda 01-07 fevral 2001-ci il dövrünə aid günlər üzrə kassa hesabatının parametrləri, dialoqun cədvəl hissəsində isə 01 fevral 2001-ci ilə aid kassa əməliyyatları əks olunmuşdur.

2.2. Hesablaşma əməliyyatlarının aparılması

"AzMuhasisib" proqramının tətbiq edildiyi müəssisələrdə müxtəlif tərəf-müqabil müəssisələrlə hesablaşma əməliyyatları "Debitor/Kreditor" elementindən istifadə etməklə aparılır. Proqramın əsas menyusunun "Əməliyyat" bölməsində yerləşən "Debitor/Kreditor" elementi debitor və kreditorlarla hesablaşma əməliyyatlarına aid hesabatların tərtib edilməsi və proqrama yeni debitor və ya kreditor müəssisənin rekvizitlərinin daxil edilməsi üçün nəzərdə tutulmuşdur. Bu elementi seçərkən, ekranda aşağıda göstərilən 2 elementdən ibarət alt menyu açılır:

- Yeni;
- Hesabat.

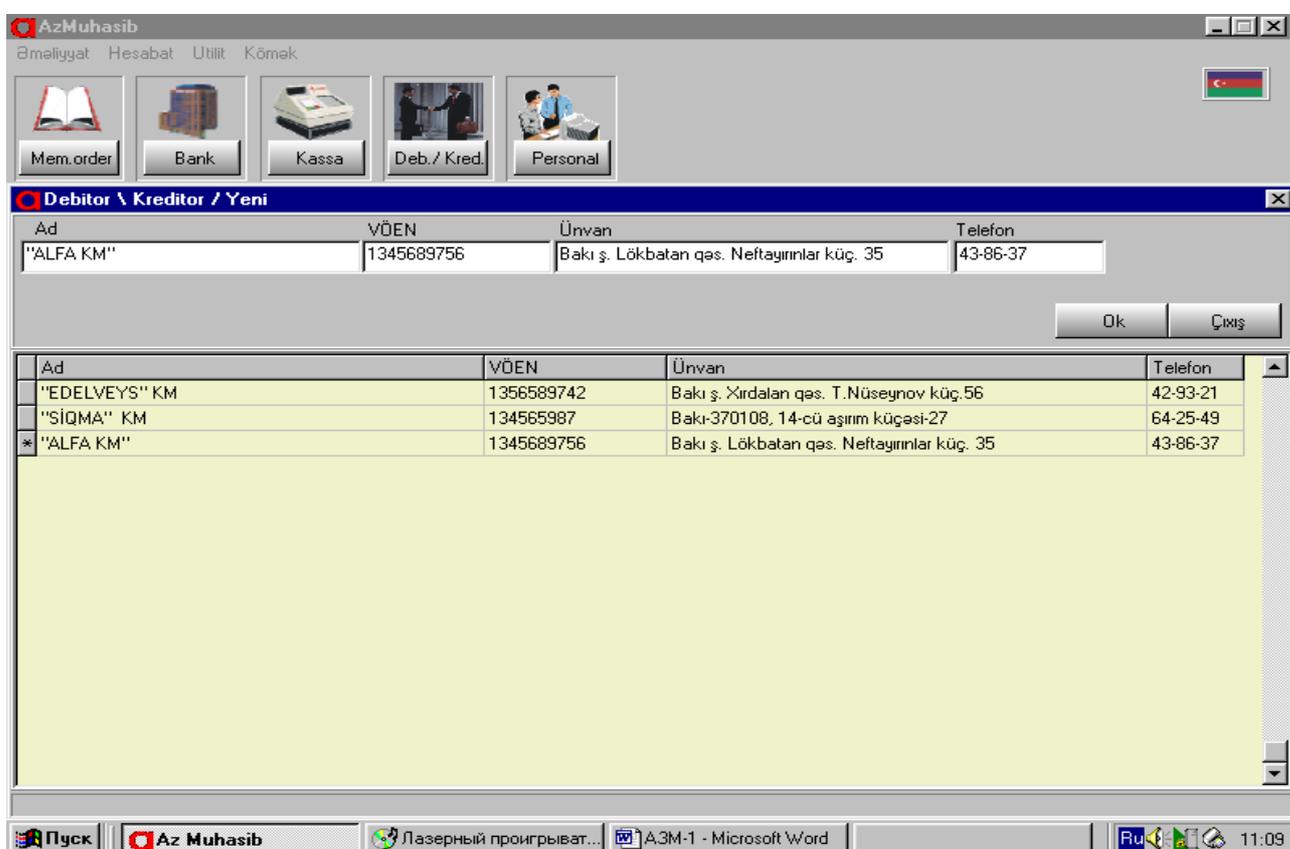
Alt menyuda verilmiş birinci element proqramın məlumat bazasına yeni debitor-kreditor müəssisənin rekvizitlərinin daxil edilməsinə, ikinci element isə mövcud debitor-kreditorlar üzrə hesabatın tərtib edilməsinə xidmət edir.

Şəkil 25. "Debitor\Kreditor/Yeni" dialoqunun ekranda görünüşü: proqramın məlumat bazasına yeni müəssisənin rekvizitlərini daxil etmək üçün dialoqun aşağısındakı "Yeni" düyməsini basmaq lazımdır.

"Yeni" elementini seçərkən, ekranda proqramın məlumat bazasına yeni debitor-kreditor müəssisənin müvafiq rekvizitlərinin daxil edilməsi üçün nəzərdə tutulmuş "Debitor\Kreditor/Yeni" adlı dialoq açılır. Bu dialoqun ekranda görünüşü şəkil 25-də əks olunmuşdur.

Proqramın məlumat bazasına yeni debitor-kreditor müəssisənin rekvizitlərinin daxil edilməsi üçün dialoqun aşağısında verilmiş "Yeni" düyməsini basmaq lazımdır. Bu zaman ekranda yeni müəssisənin ümumi rekvizitlərinin daxil edilməsi üçün nəzərdə tutulmuş ikinci dialoq açılır. Bu dialoqun yuxarı hissəsində yeni müəssisənin adı, VÖEN, ünvanı və telefon nömrəsini daxil etmək üçün nəzərdə tutulmuş 4 xana, aşağı hissəsində isə proqramın məlumat bazasına daxil edilmək üçün hazırlanmış müəssisələrin müvafiq rekvizitlərindən ibarət elektron siyahı-cədvəl vardır.

Şəkil 26. "Debitor\Kreditor/Yeni" dialoqunun ekranda ikinci görünüşü: dialoqda proqramın məlumat bazasına yeni daxil edilmiş 3 müəssisənin ümumi rekvizitləri yığılmışdır; dialoqun ilk formasına qayıtmaq üçün "OK" düyməsini basmaq lazımdır.

Yuxarıda verilmiş xanalarda yeni müəssisənin rekvizitləri "Tabulyasiya" düyməsindən istifadə etməklə xanalara yazıldıqdan sonra, "OK" düyməsini basmaqla, aşağıdakı siyahı-cədvəldə yeni sətir açılır. Lazım olan bir neçə müəssisənin rekvizitləri yığıldıqdan sonra, "Çıxış" düyməsini basaraq, əsas

dialoqa qayıtmaq lazımdır. Artıq bu dialoqda yeni daxil edilmiş müəssisələrin müvafiq rekvizitləri əks olunacaqdır.

Yeni müəssisənin ümumi rekvizitlərinin daxil edilməsi üçün nəzərdə tutulmuş "Debitor\Kreditor/Yeni" dialoqu (ikinci formada) şəkil 26-da əks olunmuşdur. Bu dialoqda debitor və kreditorların siyahısına daxil ediləcək 3 müəssisənin ümumi rekvizitləri yığılmışdır.

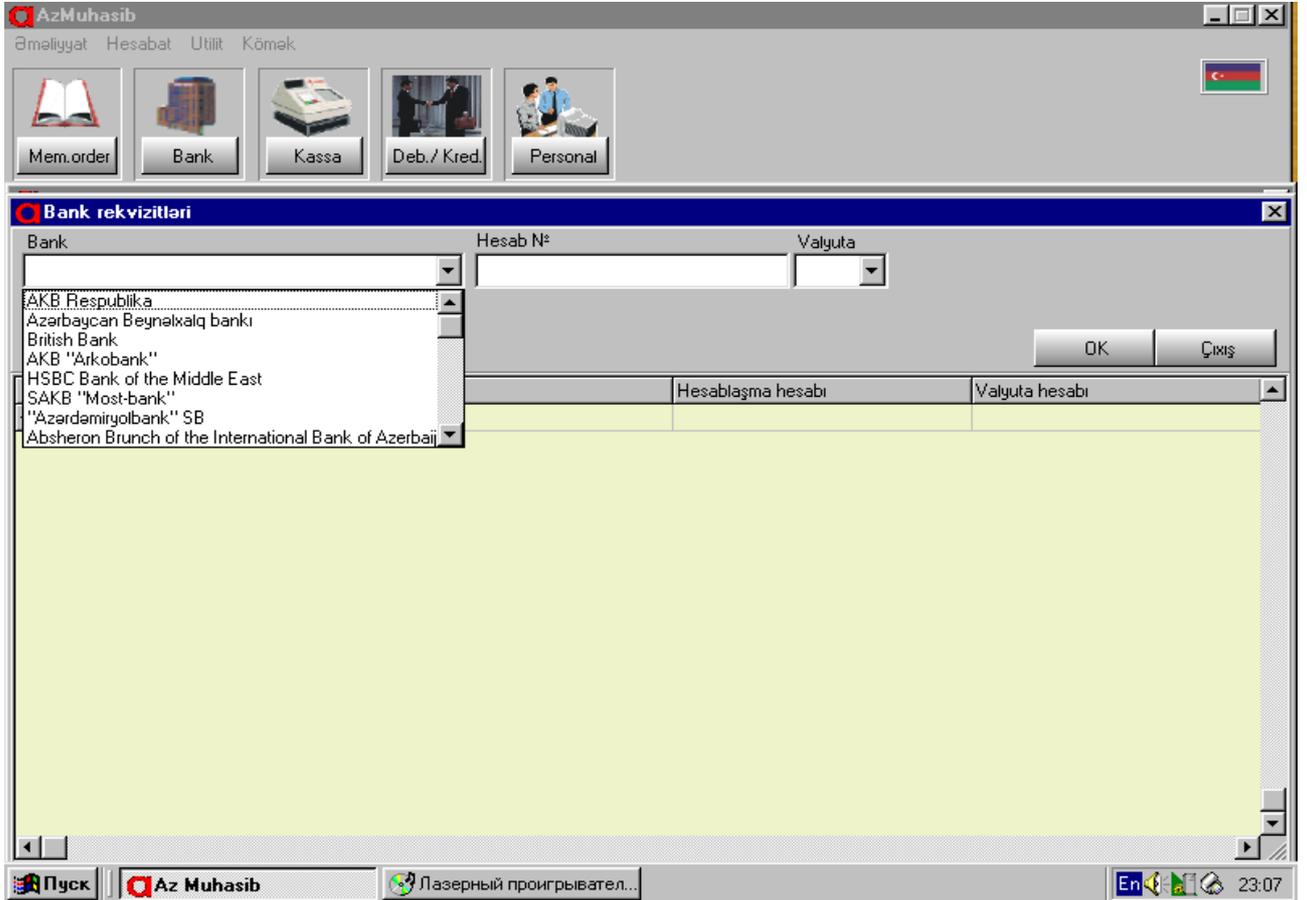
Debitor və kreditor müəssisələrin ümumi rekvizitləri proqramın məlumat bazasına daxil edildikdən sonra, onların bank rekvizitlərini də daxil etmək lazımdır. Bunun üçün "Debitor\Kreditor/Yeni" dialoqunda (birinci formada) kursoru bank rekvizitləri daxil ediləcək müəssisənin ümumi rekvizitləri yazılmış sətirin üzərində saxlayıb, dialoqun aşağısındakı "Bank rekvizitləri" düyməsini basmaq lazımdır. Bu zaman ekranda eyniadlı dialoq açılır. Bu dialoqun aşağı hissəsində yerləşən "Yeni" düyməsini basdıqda, yuxarı hissəsində müəssisənin bankının adı, hesab nömrəsi və valyuta növünü daxil etmək üçün nəzərdə tutulmuş yuvalar olan eyniadlı ikinci dialoq açılır. Bu dialoqda müəssisəyə xidmət edən bankın adını proqramın "Banklar" məlumat bazasından seçmək imkanı vardır. Bunun üçün kursoru üzərində "Bank" sözü yazılmış xananın sağ küncündəki üçbucaq işarəli düymənin üzərinə gətirib, proqramın məlumat bazasında mövcud olan bankların siyahısından ibarət pəncərəni açmaq və oradan lazımi bankın adını seçmək lazımdır.

"Bank rekvizitləri" dialoqunun bankların siyahısının açıq formasında vəziyyəti şəkil 27-də əks olunmuşdur. Əgər bankların siyahısında müəssisəyə xidmət edən bankın adı olmazsa, onda proqramın "Banklar" məlumat bazasına yeni bankın adı və müvafiq rekvizitlərini daxil etmək, sonra isə həmin bankın adını şəkildə əks olunan "Bank rekvizitləri" dialoquna gətirmək lazım gəlir. (Proqramın məlumat bazasına yeni bankın rekvizitlərinin daxil edilməsi qaydaları bundan əvvəlki paragrafda göstərilmişdir).

"Debitor/Kreditor" alt menyusundakı "Hesabat" elementini aktivləşdirərkən, ekranda ayrı-ayrı konkret debitor-kreditor müəssisəsi ilə hesablaşma əməliyyatlarına aid hesabat tərtib edilməsi üçün nəzərdə tutulmuş "Debitor\Kreditor/Hesabat" adlı dialoq açılır. Həmin dialoqun ekranda görünüşü şəkil 28-də əks olunmuşdur. Qeyd etmək lazımdır ki, "Debitor\Kreditor/Hesabat" dialoqu həm də proqramın giriş vəziyyətində aktivləşdirilə bilən "Debitor/Kreditor" nişanı vasitəsilə də açıla bilər.

Burada birinci növbədə hesabat dövrünün ilk və son tarixlərini müvafiq xanalara daxil etmək, debitor-kreditorun adı əks olunacaq xananın sol küncündəki üçbucaq işarəsi olan düyməni aktivləşdirərək, açılan pəncərədən hesabatı hazırlanacaq debitor-kreditor müəssisənin adını seçmək tələb olunur. Əgər seçilmiş müəssisə ilə bütün mühasibat hesabları üzrə hər növ valyutada hesablaşma əməliyyatları haqqında hesabat tərtib ediləcəksə, onda tənzimləmə prosesini burada başa çatmış hesab etmək lazımdır. Əks təqdirdə növbəti xanalarda mühasibat hesabının nömrəsi və valyuta növü müvafiq düymələri

aktivləşdirməklə açılan pəncərələrdən seçilməlidir. Əgər hesabatə daxil olacaq hesablaşma əməliyyatlarını həm manatla, həm də hər hansı bir xarici valyuta ilə əks etdirmək lazım gələrsə, onda "Valyutaya çevirmək" xanasında xarici valyutanın növ nişanını seçmək lazımdır.

Şəkil 27. "Bank rekvizitləri" dialoqunun ekranda ikinci görünüşü: dialoqda proqramın məlumat bazasında olan bankların siyahısı açıq vəziyyətdədir.

Bu zaman növbəti xanada valyutanın manatla kursu avtomatik əks olunacaqdır. Göstərilən ardıcılıqla tənzimlənmə işləri aparıldıqdan sonra, dialoqda görünən "OK" düyməsini basmaqla, dialoqun cədvəl hissəsində seçilmiş müəssisə üzrə müvafiq hesabat dövrünə aid hesablaşma əməliyyatları əks olunur.

Şəkil 28-də "Artel" BM üzrə 01 yanvar 2001-ci il tarixdən 31 dekabr 2002-ci il tarixədək bütün mühasibat hesabları (50, 62/4, 68/1 və s.) üzrə hesablaşma əməliyyatlarının seçilməsi əks olunmuşdur. Bu şəkildə görünən "Çap" düyməsini basmaqla, həmin debitor-kreditor hesabatı çap edilir.

"Debitor\Kreditor/Hesabat" dialoqunda hər hansı bir debitor-kreditor müəssisəsi ilə hesablaşmalara aid hesabat tənzimləmək üçün dialoqun yuxarı hissəsində verilən xanalarda zəruri məlumatları daxil etmək lazımdır.

Debitor \ Kreditor / Hesabat

Tarix: 01/01/2001 - 31/12/2002
 Adı: Artel BM
 Hesab №:
 Valyuta:
 Valyutaya çevirmək:
 OK Çap Çıxış

Sənəd №	Tarix	Debet	Kredit	Məzmun	AZM	Valyuta
pko40	03/02/2001	50	62.4	internet-paket		161 000,00
pko57	19/02/2001	50	62.4	internet-paket		55 000,00
rko28	19/02/2001	60.1	50	internet-paket		434 070,00
pko88	13/03/2001	50	62.4	internet-paket		322 000,00
pko100	19/03/2001	50	62.4	internet-paket		161 000,00
pko107	26/03/2001	50	62.4	internet-paket		55 000,00
pko113	29/03/2001	50	62.4	internet-paket		55 000,00
rko47	30/03/2001	60.1	50	internet-paket		632 880,00
	30/04/2001	76.4	68.1	NDS po internet-paketam za 01-03,01		13 180,00

Dövrün əvvəlinə qalıq
 AZM: Debet 4 631 009, Kredit 4 205 417
 Valyuta: Debet, Kredit

Dövrün sonuna qalıq
 AZM: Debet 425 592, Kredit
 Valyuta: Debet, Kredit

Şəkil 28. "Debitor\Kreditor/Hesabat" dialoqunun ekranda görünüşü: dialoqda "Artel" BM-in 01/01/2001-31/12/2002 dövrünə aid hesablaşma əməliyyatları əks olunmuşdur; "Artel" BM üzrə həmin hesablaşma əməliyyatlarının əks olunduğu hesabatı çap etmək üçün "Çap" düyməsini basmaq lazımdır.

Qeyd etmək lazımdır ki, "Debitor\Kreditor/Hesabat" dialoqu ilə "Memorial order" arasında birbaşa informasiya əlaqəsi mövcuddur. Məlumdur ki, debitor və kreditorlarla hesablaşma əməliyyatları digər təsərrüfat əməliyyatları ilə yanaşı, memorial orderdə əks olunur. Əgər kursoru "Debitor\Kreditor/Hesabat" dialoqunun cədvəl hissəsində hər hansı bir hesablaşma əməliyyatına aid sətirdə saxlayıb, dəstəyin sol düyməsini 2 dəfə dalbadal bassaq, onda ekranda memorial orderin həmin təsərrüfat əməliyyatı yerləşən hissəsi (passiv formada) görünəcəkdir. Bu halda "Debitor\Kreditor/Hesabat" dialoquna qayıtmaq üçün memorial orderdəki "Çıxış" düyməsini basmaq lazımdır.

2.3. Əsas vəsaitlər üzrə əməliyyatların aparılması

Müəssisədə əsas vəsaitlər üzrə baş vermiş təsərrüfat əməliyyatlarının sənədləşdirilməsi və onların analitik uçotunun aparılması üçün "Əsas vəsaitlər" elementindən istifadə edilir. Programın əsas menyusunun "Əməliyyat" bölməsində yerləşən "Əsas vəsaitlər" elementi müəssisədə əsas vəsaitlərin daxil olması, istismarı, məxarici, yerdəyişməsi, onlara amortizasiya hesablanması və yenidən qiymətləndirilməsi üzrə təsərrüfat əməliyyatlarının sənədləşdirilməsi və müvafiq hesabatların tərtib edilməsinə xidmət edir. "Əsas vəsaitlər" elementini seçərkən, ekranda aşağıda göstərilən elementlərdən ibarət olan alt menyu açılır:

- Mədaxil;
- İstismara;
- Məxaric;
- Yerdəyişmə;
- Köhnəlmə norması;
- Yenidən qiymətləndirmə;
- Hesabat.

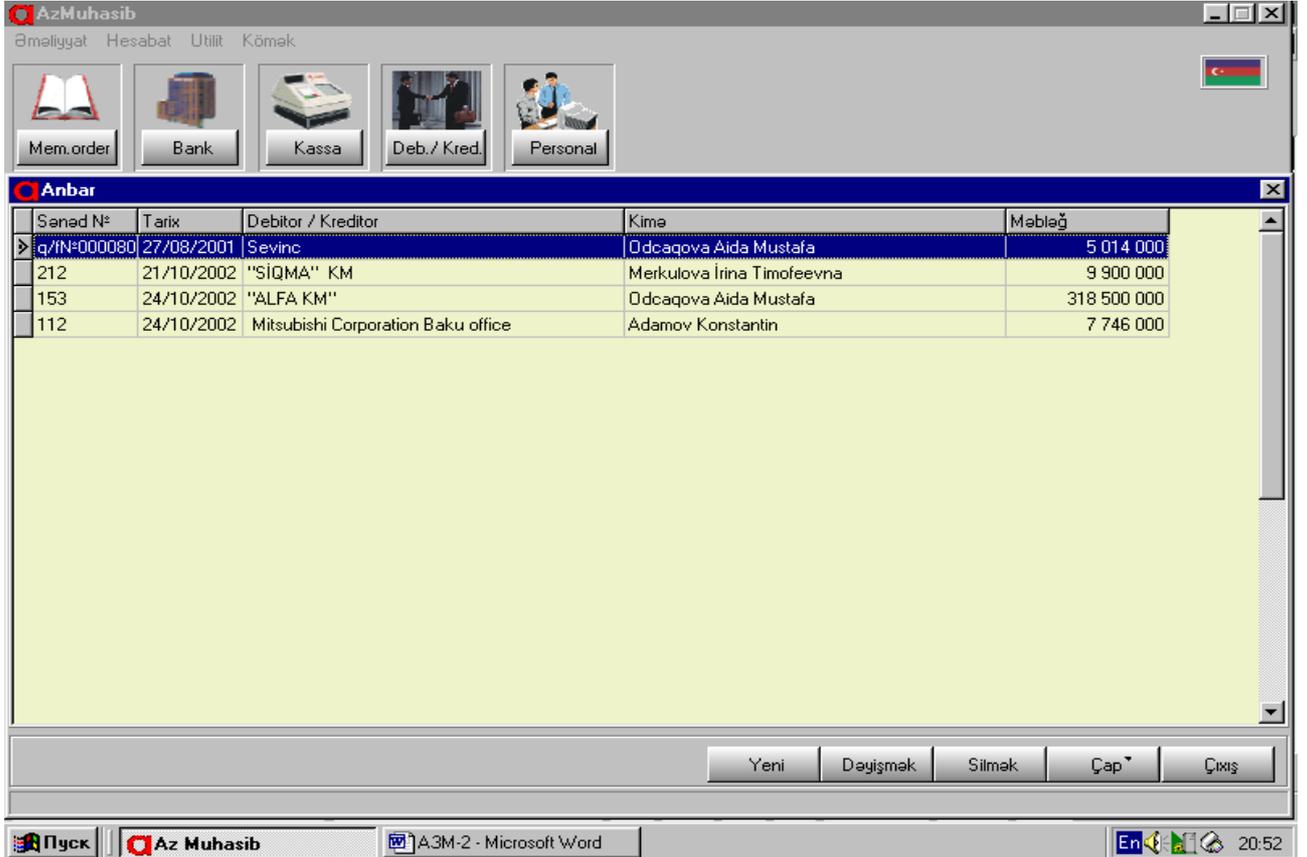
Göstərilən elementlərin hər biri öz məzmununa uyğun əməliyyatların yerinə yetirilməsinə xidmət edir. Əsas vəsaitlərin müəssisəyə mədaxili əməliyyatları "Mədaxil" elementini seçməklə aparılır. Bu zaman ekranda aşağıda göstərilən iki elementdən ibarət yeni alt menyu açılır:

- Anbar;
- İlk qalıq.

Əsas vəsaitlərin mədaxili üzrə əsas əməliyyatlar "Anbar" elementi vasitəsi ilə aparılır. Bu elementi aktivləşdirdikdə, ekranda eyniadlı dialoq açılır. Bu dialoqda hesabat dövründə müəssisəyə mədaxil edilmiş əsas vəsaitlər ayrı-ayrı mədaxil sənədləri üzrə əks olunur. Burada mədaxil sənədinin nömrəsi və tarixi, əsas vəsaitin alındığı debitor-kreditor müəssisənin (və ya fiziki şəxsin) adı, alınmış əsas vəsaitin kimin öhdəsinə qəbul edildiyi və məbləği əks olunan cədvəl verilir.

"Anbar" dialoqunda əsas vəsaitlərin mədaxili üzrə təsərrüfat əməliyyatları 3 mərhələdə əks olunur. Dialoqun birinci mərhələsində hər bir mədaxil əməliyyatı müvafiq sənəd növləri və tarixlər üzrə bir sətirdə əks olunur. Həmin dialoqun cədvəl hissəsində dəstəyin işarəsi əl forması alır. Bu hal onu göstərir ki, dialoqda daxil edilmiş hər bir sətirin arxasında həmin sətirdə göstərilən əsas vəsaitlərin tərkib hissələrini əks etdirən ikinci mərhələ dialoqu yerləşir. Həmin dialoqu açmaq üçün kursoru və dəstəyin işarəsini birinci mərhələ dialoqunda müvafiq sətirin üzərinə gətirib, dəstəyin sol düyməsini 2 dəfə dalbadal basmaq lazımdır.

Bu zaman ekranda seçilmiş əsas vəsaitin tərkib hissəsinin siyahısından ibarət ikinci dialoq açılır. Bu dialoqun yuxarı hissəsində birinci dialoqda seçilmiş sətirin bəzi parametrləri ("Sənəd №", "Tarix", "Debitor/Kreditor" və "Kimə" sütunları üzrə), aşağı hissəsində isə əsas vəsaitin tərkib hissələrinin adı, miqdarı və məbləği əks olunan cədvəl yerləşir.

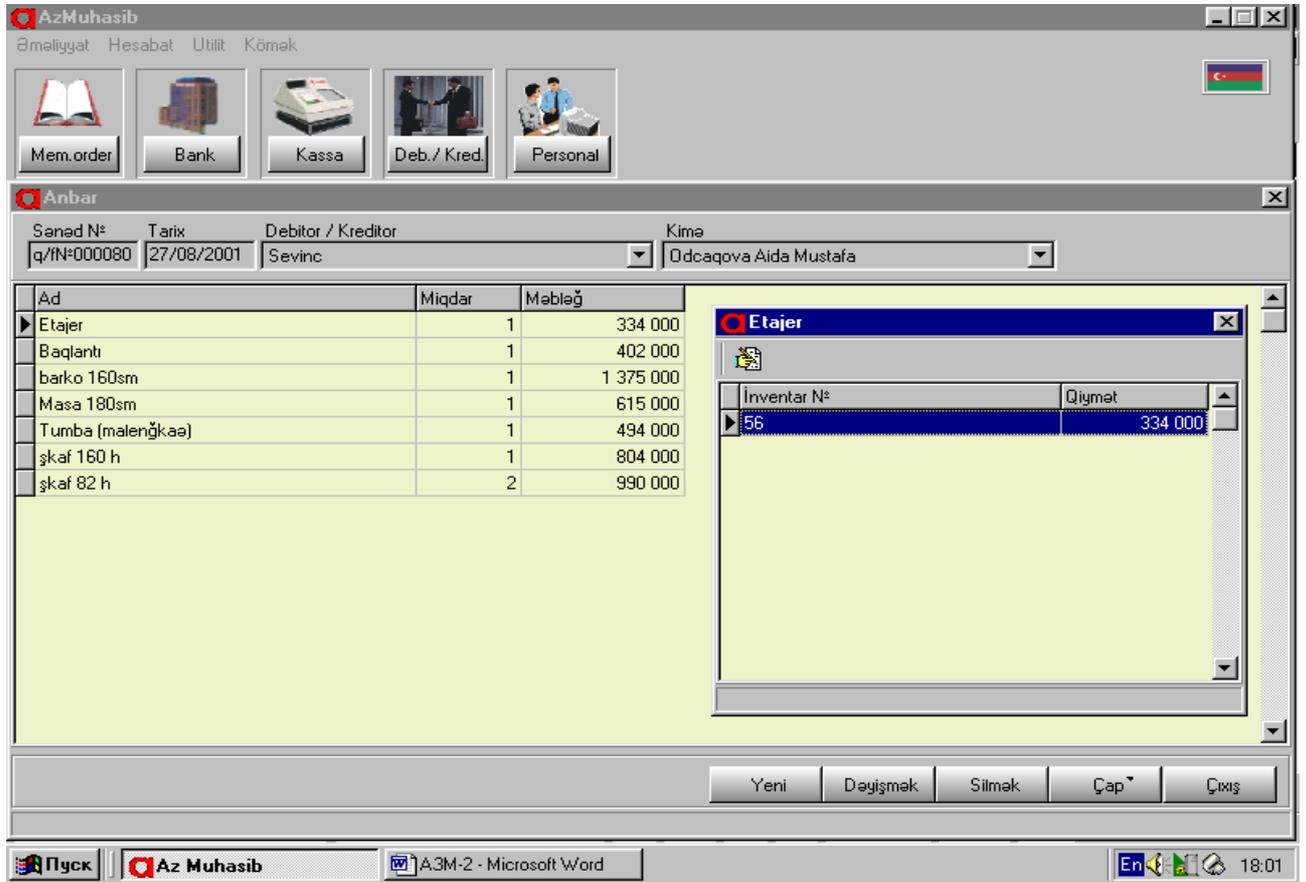
Şəkil 29. "Anbar" dialoqunun ekranda birinci görünüşü: dialoqun birinci mərhələsində hesabat dövründə əsas vəsaitlərin hər bir mədaxili əməliyyatı müvafiq sənəd nömrələri və tarixlər üzrə ayrı-ayrı sətirlərdə əks olunur.

Birinci dialoqda olduğu kimi, ikinci dialoqun da cədvəl hissəsində dəstəyin işarəsi əl forması alır. Burada isə hər bir sətirin arxasında həmin sətirdə verilmiş əşyanın inventar nömrəsi və qiymətindən ibarət cədvəl əks olunan üçüncü dialoq açılır. Bu dialoqun yuxarı hissəsində əşyanın inventar nömrəsini dəyişməyə imkan verən işarə verilmişdir.

"Anbar" dialoqunun birinci forması şəkil 29-da, ikinci və üçüncü formaları isə birlikdə şəkil 30-da əks olunmuşdur.

Dialoqun birinci və ikinci formalarında aşağıda verilən düymələrin köməkliyi ilə dialoqda yeni əsas vəsait (və ya onun tərkib hissəsi) daxil etmək, mövcud olanları dəyişmək, siyahıdan silərək ləğv etmək, əsas vəsaitlərin

siyahısını və ya onların mədaxilini əks etdirən qaiməni çap etmək və proqramın giriş vəziyyətinə qayıtmaq mümkündür.

Şəkil 30. "Anbar" dialoqunun ekranda ikinci görünüşü: burada dialoqun ikinci və üçüncü mərhələləri bir şəkildə olmaqla, passiv pəncərədə ikinci, aktiv pəncərədə isə üçüncü mərhələ əks olunmuşdur.

Dialoqun üçüncü mərhələsində heç bir düymə yoxdur və o, yuxarı hissədə verilən işarələr vasitəsilə idarə olunur.

Proqramda yeni əsas vəsait mədaxil etmək üçün "Anbar" dialoqunun birinci mərhələsində "Yeni" düyməsini basaraq, bu zaman dialoqun yuxarı hissəsində açılan xanalarda mədaxil sənədinin nömrəsi, tarixi, əsas vəsaitin alındığı müəssisənin adı, əsas vəsaitin mədaxil olduğu maddi-məsul şəxsin adı və soyadı, əsas vəsaitin adı, miqdarı və mədaxil məbləği qeyd olunur. Burada mədaxil edilən əsas vəsaitin sənəd nömrəsi, tarixi və miqdarı müvafiq xanalara adi qaydada, debitor-kreditor müəssisənin adı, maddi-məsul şəxs və əsas vəsaitin adı isə müvafiq məlumat bazalarından seçilməklə qeyd edilir. Müvafiq məlumat bazasını açmaq üçün həmin xananın aktiv vəziyyətində F4 funksional düyməsini basmaq lazımdır. Əslində F4 funksional düyməsi müvafiq məlumat bazasına yeni məlumat daxil etmək zərurəti yarandıqda, yeni proqramın

məlumat bazasında olmayan müəssisə, maddi-məsul şəxs və ya əsas vəsait adı daxil etmək lazım gəldikdə istifadə olunur. Digər hallarda müvafiq xananın sağ küncündəki üçbucaq işarəli düyməni basaraq, müvafiq pəncərə açılır və oradan müəssisənin, maddi-məsul şəxsin və ya əsas vəsaitin adı seçilir.

Hər hansı bir müəssisədən yeni alınmış əsas vəsait daxil edilərkən, sənəd nömrəsi, tarix, müəssisənin adı, maddi-məsul şəxs, mədaxil sənədinin birinci sətirindəki əsas vəsaitin adı və miqdarı birinci dialoqda müvafiq xanalara daxil edildikdən sonra, orada verilən "OK" düyməsi basılır. Bu zaman ekranda həmin əsas vəsaitə inventar nömrəsi vermək və onun alış qiymətini göstərmək üçün nəzərdə tutulmuş dialoq açılır. Bu dialoqda müvafiq inventar nömrəsi və alış qiyməti yazıldıqdan sonra, onun aşağı hissəsində yerləşən "OK" düyməsi basılır. Bu zaman mədaxil ediləcək birinci əsas vəsaitin adı, miqdarı və məbləği əks olunan ikinci dialoq açılır. İkinci dialoqun yuxarı hissəsindəki xanalarda mədaxil sənədinin ikinci sətirindəki əsas vəsaitin adı və miqdarı yazıldıqdan sonra, yenidən "OK" düyməsi basılır, açılan dialoqda müvafiq inventar nömrələri və alış qiymətləri yazılaraq, oradakı "OK" düyməsi basılır və bu qayda ilə mədaxil qaiməsində əks olunacaq üçüncü, dördüncü, beşinci və s. əsas vəsaitlərin adı, miqdarı, inventar nömrəsi və alış qiyməti daxil edilir və sonda ikinci dialoqdakı "Çıxış" düyməsi basılır. Bu zaman ikinci "Anbar" dialoqu aktiv vəziyyətdən passiv vəziyyətə keçir. Əgər nə vaxtsa onu yenidən aktivləşdirmək lazım gələrsə, onda "Dəyişmək" düyməsini basmaq lazımdır.

İkinci "Anbar" dialoqunda "Çıxış" düyməsini basmaqla, birinci "Anbar" dialoquna qayıdılır. Artıq birinci dialoqda açılmış sətirdə mədaxil sənədinin nömrəsi, tarixi, müəssisənin adı, maddi-məsul şəxsin adı və əsas vəsaitin məbləği əks olunur.

"Anbar" dialoqunda həm cədvəldə əks olunan siyahını, həm də ayrı-ayrı sətirlər üzrə əsas vəsaitlərin mədaxil qaiməsini çap etmək olar. Dialoqun aşağısında yerləşən "Çap" düyməsini aktivləşdirərkən, iki elementdən ("Siyahı" və "Qaimə") ibarət alt menyu açılır. Dialoqda əks olunan cədvəli çap etmək üçün cədvəlin bütün sətirlərini qeyd etmək və alt menyuda "Siyahı" elementini seçmək lazımdır. Dialoqda göstərilən hər hansı bir sətirdə əks olunmuş əsas vəsaitlərin mədaxili əməliyyatına aid qaimə çap etmək üçün kursoru həmin sətirin üzərinə gətirib, "Çap" alt menyusunda "Qaimə" elementini seçmək lazımdır.

Əsas vəsaitlər üzrə ilk qalığın proqrama daxil edilməsi prosesi mədaxil prosesinə oxşar qaydalar üzrə aparılır. Bu zaman "Mədaxil" elementinə məxsus alt menyuda "İlkin qalıq" elementi seçilərək, ekranda eyniadlı dialoq açılır və digər əməliyyatlar oxşar prinsiplərlə aparılır.

Qeyd etmək lazımdır ki, həm əsas vəsaitlərin mədaxili, həm də ilk qalıqların daxil edilməsi üzrə təsərrüfat əməliyyatları onların əks olunduğu sənədin nömrəsi, tarixi və məbləği göstərilməklə, memorial orderə klaviatura vasitəsi ilə daxil edilir.

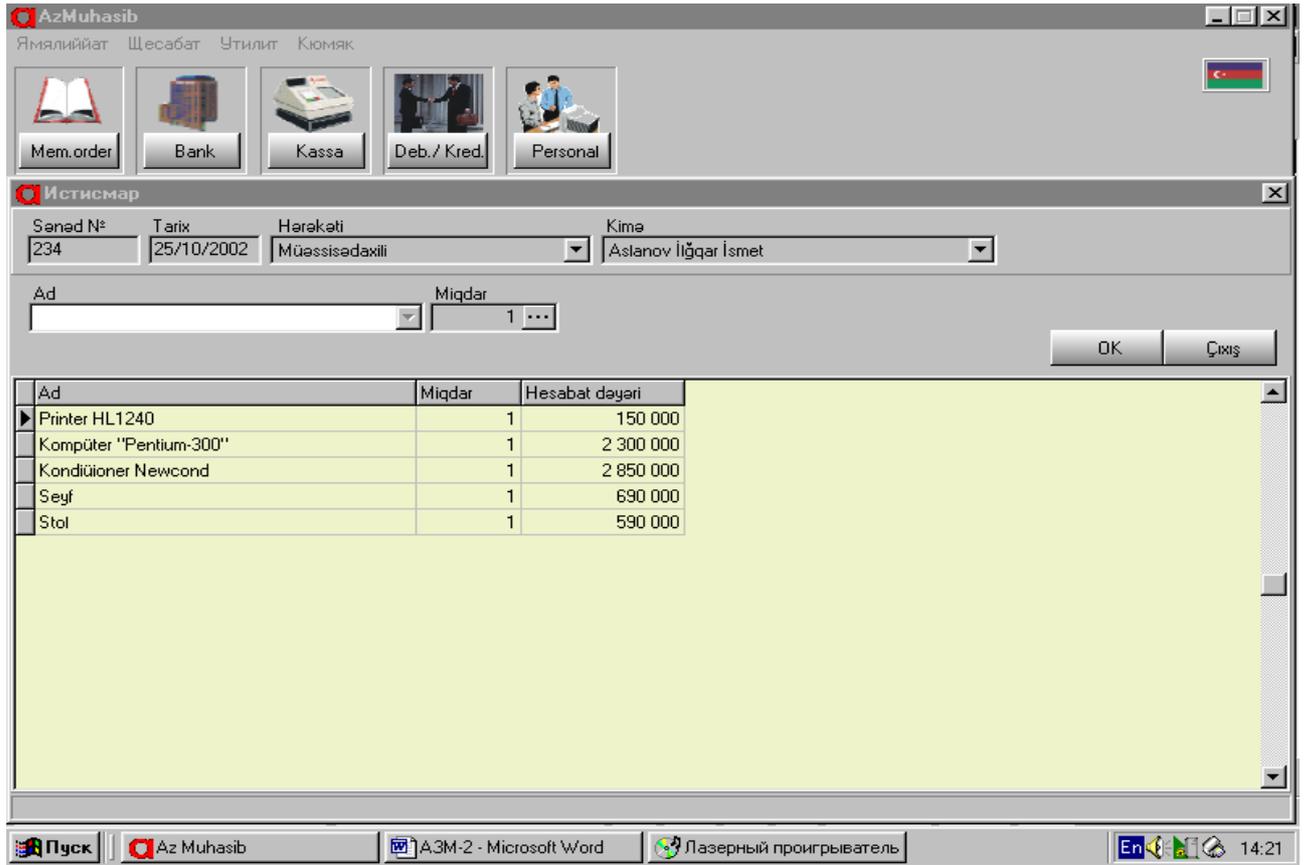
"Əsas vəsaitlər" elementinə məxsus olan alt menyudakı "İstismara" elementi müəssisənin anbarına mədaxil edilmiş əsas vəsaitlərin istismara verilməsi əməliyyatlarını sənədləşdirmək və bu barədə müvafiq məlumat bazası yaratmaq üçün nəzərdə tutulmuşdur. Bu elementi aktivləşdirdikdə, ekranda "İstismar" adlı dialoq açılır. Bu dialoqda da əsas vəsaitlər birincidə onların istismara verildiyi sənəd üzrə ümumi şəkildə, ikincidə həmin sənədə daxil olan konkret əsas vəsaitlər, üçüncüdə isə ayrı-ayrı əsas vəsaitlərin inventar nömrələri və hesabat qiyməti olmaqla, üç mərhələdə əks olunur.

Anbarda olan əsas vəsaitlərin istismara buraxılması haqqında sənəd hazırlamaq üçün "İstismar" dialoqunun (birinci mərhələ) aşağısındakı "Yeni" düyməsini basmaq və bu zaman ekranda açılan ikinci dialoqda, yuxarı hissədə verilmiş xanalarda zəruri məlumatları daxil etmək lazımdır. Bu xanalarda əsas vəsaitlərin istismara buraxılması haqqında sənədin nömrəsi, tarixi və miqdar əks olunan xanalar klaviatura vasitəsilə, "Hərəkəti", "Kimə" və "Ad" xanaları isə onların sağ tərəfindəki üçbucaq işarəli düyməni basmaqla açılan məlumat bazasından istifadə etməklə qeyd edilir. Qeyd etmək lazımdır ki, məlumat bazaları müvafiq xanaları aktivləşdirərək, F4 funksional düyməsini basmaqla da açıla bilər. "Sənəd №" və "Tarix" xanaları doldurulduqdan sonra, "Hərəkəti" xanasında "Müəssisədaxili" və ya "Qısamüddətli icarə" variantlarından biri seçilir və daha sonra müəssisənin maddi-məsul şəxslərinin siyahısından ("Personal" məlumat bazasından) əsas vəsaitin kimin öhdəsində istismara veriləcəyini göstərən ad-soyad seçilir. Növbəti xanaya məxsus məlumat bazası açıldıqda, orada anbarda mövcud olan əsas vəsaitlərin adları və miqdarından ibarət siyahı görünür.

Bu siyahıdan istismara verilən əsas vəsait seçilir. Belə tənzimləmə hərəkətləri aparıldıqdan sonra, "Miqdar" xanasının sağ küncündəki üzərində 3 nöqtə olan düymə basılır və bu zaman ekranda istismara verilmək üçün seçilmiş adda olan əsas vəsaitlərin inventar nömrələri, qalıq qiymətləri və amortizasiya hesablanıb-hesablanmaması haqqında işarə əks olunan üçüncü dialoq açılır.

Burada istismara veriləcək əsas vəsait inventar nömrəsi üzrə seçilir və "OK" düyməsi basılır. Bunun nəticəsində üçüncü dialoq bağlanır və istismara verilmək üçün seçilmiş əsas vəsaitin miqdarı "Miqdar" xanasında görünür. Daha sonra ikinci dialoqdakı "OK" düyməsi basılır və əsas vəsaitin adı, miqdarı və hesabat dəyəri ikinci dialoqun cədvəl hissəsində görünür. Bu qayda ilə ikinci və üçüncü dialoqların köməyi ilə həmin sənəd üzrə istismara veriləcək digər əsas vəsaitlər də seçilərək, ikinci dialoqun cədvəl hissəsinə salınır.

25.10.2002-ci il tarixli, 234 №-li sənəd üzrə Aslanov İlqar İsmət oğlunun maddi-məsuliyyətində olmaqla, istismara veriləcək əsas vəsaitlərin görüldüyü ikinci "İstismar" dialoqu şəkil 31-də əks olunmuşdur.

Şəkil 31. "İstismar" dialoqunun ekranda ikinci görünüşü: dialoqda 25.10.2002 tarixli, 234 №-li sənəd üzrə Aslanov İlqar İsmət oğlunun maddi-məsuliyyətində olmaqla, istismara veriləcək əsas vəsaitlərin adı, miqdarı və hesabat dəyəri əks olunmuşdur.

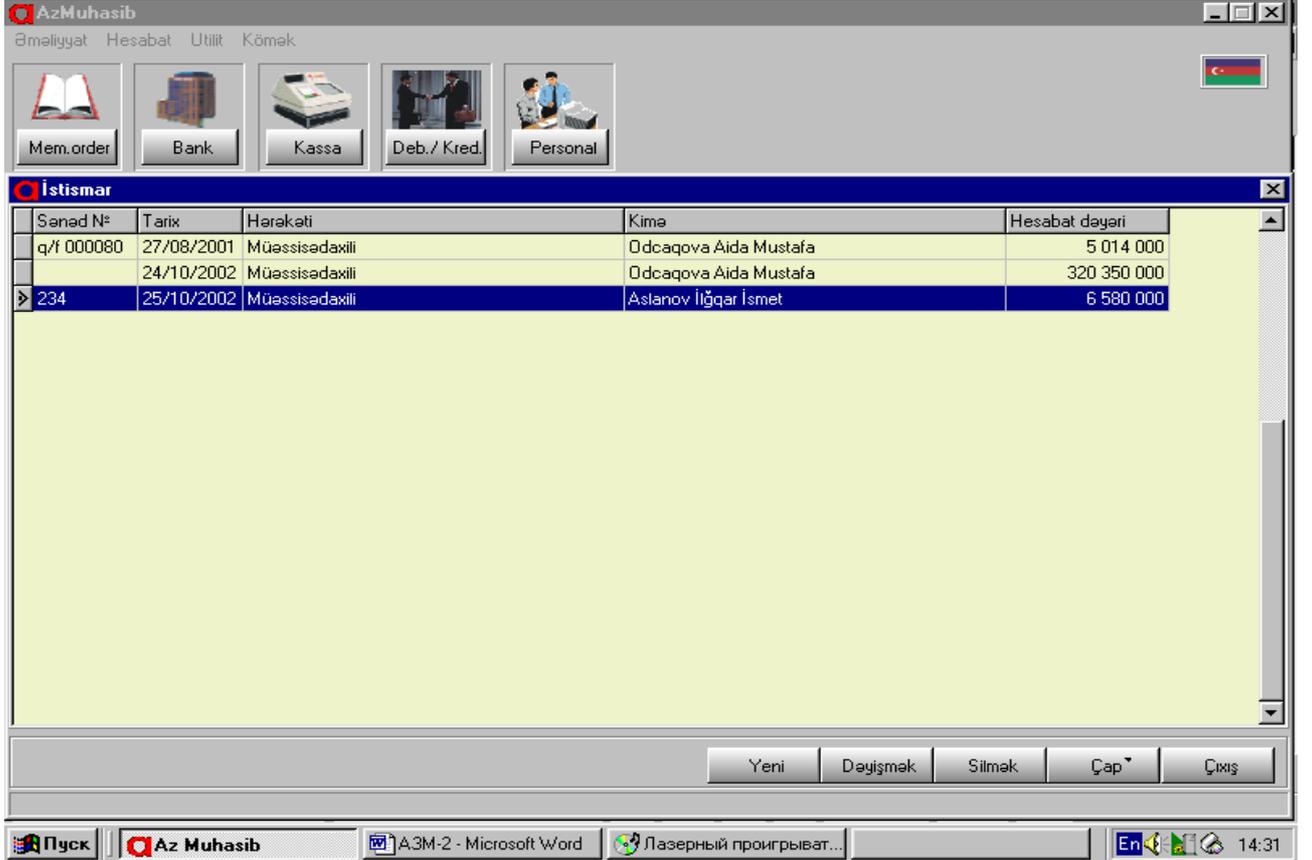
İkinci dialoqun bu vəziyyətində "Çıxış" düyməsi basılır və bu zaman sənədin nömrəsi, tarixi, maddi-məsul şəxsin adı, soyadı və ümumi məbləğ əks olunan birinci "İstismar" dialoqu açılır. Bu dialoqun ekranda, yuxarıda bəhs edilən yeni sənəd daxil edildikdən sonrakı görünüşü şəkil 32-də verilmişdir.

Proqramda istismara verilmiş əsas vəsaitlərə dair sənədlərin ümumi göstəricilərinin siyahısı və seçilmiş hər hansı bir sənəd çap edilə bilər. Bunun üçün "Çap" düyməsini aktivləşdirərkən, açılmış kiçik alt menyuda "Siyahı" və ya "Qaimə" elementi seçilməlidir.

Əsas vəsaitlərin məxarici üzrə əməliyyatlar "Əsas vəsaitlər" elementinə məxsus alt menyuda "Məxaric" elementini seçməklə açılan ikincidərəcəli alt menyuya vasitəsi ilə aparılır. Bu alt menyuda aşağıda göstərilən 3 element vardır:

- Silinmə;
- Satış;
- Uzunmüddətli icarə.

Bu elementlərin hər biri əsas vəsaitlərin uyğun istiqamətdə məxarici (silinmə, satış və uzunmüddətli icarə) əməliyyatlarının aparılmasına xidmət göstərir.

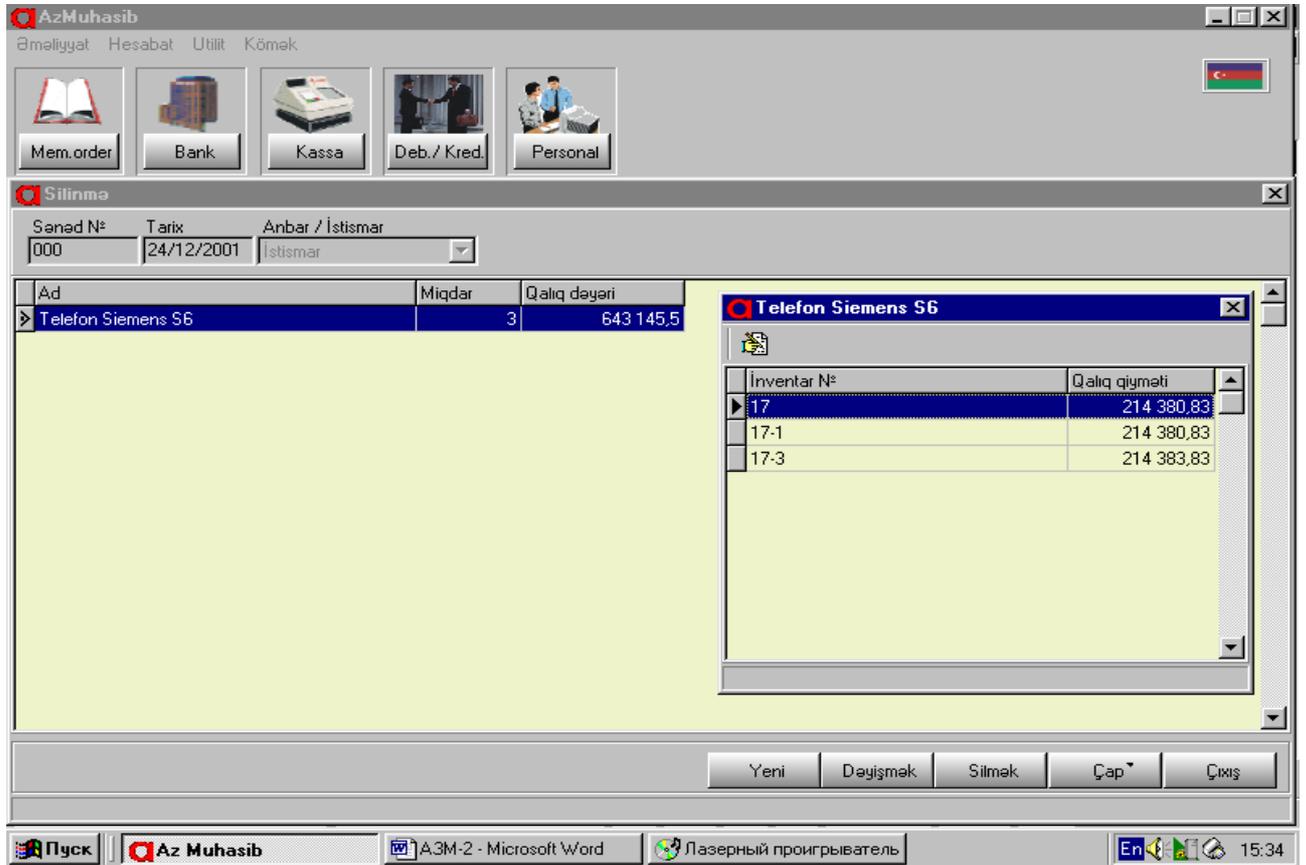
Şəkil 32. "İstismar" dialoqunun ekranda birinci görünüşü: dialoqda əsas vəsaitlərin istismara verilməsi haqqında tərtib edilmiş 25.10.2002 tarixli, 234№-li sənədin ümumi göstəriciləri əks olunmuşdur.

Əsas vəsaitlərin silinməsi əməliyyatları eyniadlı element vasitəsi ilə açılan "Silinmə dialoqu" vasitəsi ilə aparılır. Əsas vəsaitlərə aid olan digər dialoqlar kimi, "Silinmə" dialoqu da üç mərhələdə fəaliyyət göstərir. Birinci dialoqda əsas vəsaitlərin silinməsi sənədlərinin ümumi göstəriciləri, ikincidə silinən əsas vəsaitlərin adı, miqdarı və qalıq dəyəri, üçüncüdə isə inventar nömrələri və qalıq qiymətləri göstərilir.

"Silinmə" dialoqunun ikinci və üçüncü mərhələdəki formaları şəkil 33-də birlikdə əks olunmuşdur.

Müəssisədə istismar müddətini başa çatdırmış və yararsız hala düşmüş əsas vəsaitlərin silinməsi üçün "Silinmə" dialoqunun birinci formasında "Yeni"

düyməsini basaraq və dialoqun yuxarı hissəsində verilən xanaları dolduraraq, "OK" düyməsini basmaqla, dialoqun cədvəl hissəsini formalaşdırmaq lazımdır.

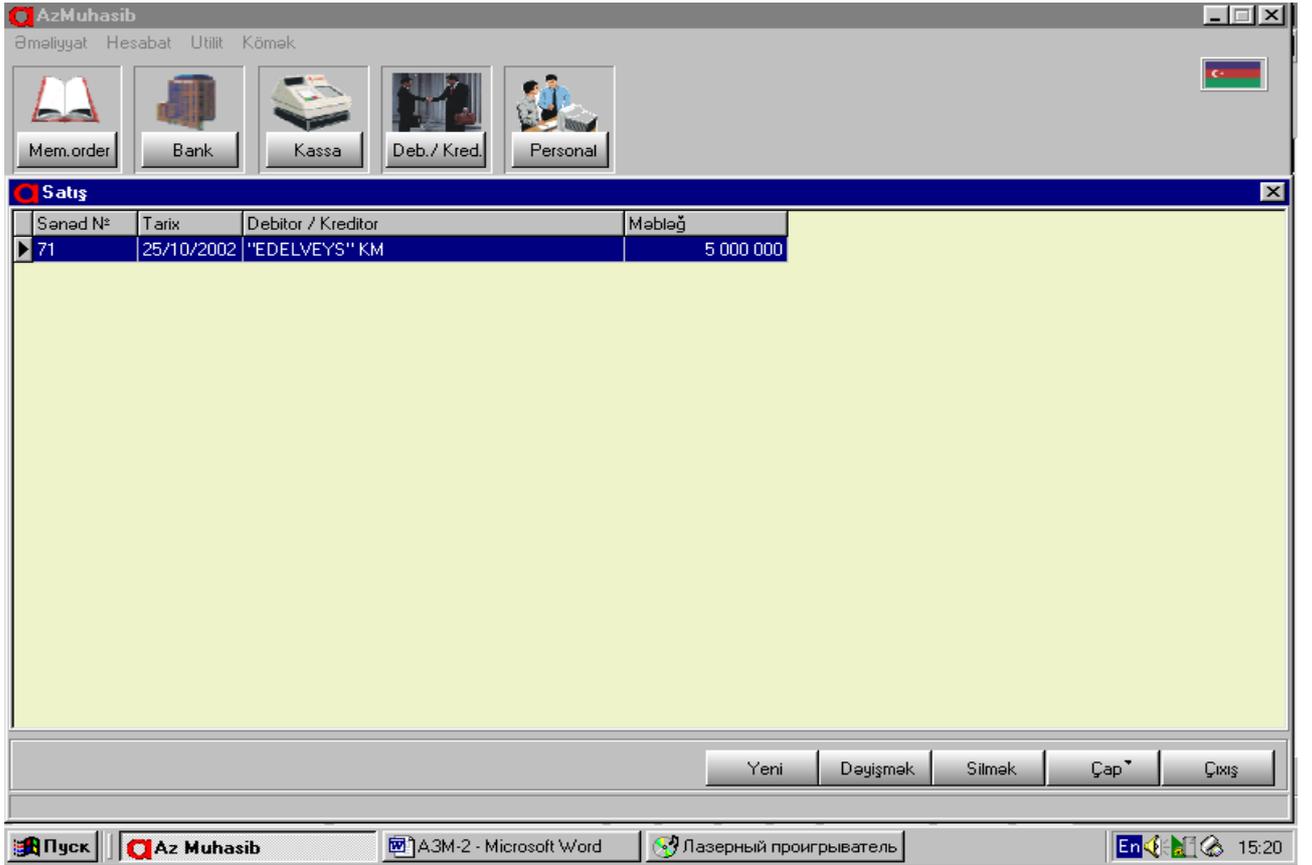

Şəkil 33. "Silinmə" dialoqunun ekranda görünüşü: burada dialoqun ikinci və üçüncü mərhələləri bir şəkildə olmaqla, passiv pəncərədə ikinci, aktiv pəncərədə isə üçüncü mərhələ əks olunmuşdur.

Daha sonra "Çap" düyməsinin köməkliyi ilə açılan kiçik alt menyuda müvafiq elementi seçməklə, əsas vəsaitlərin silinməsi haqqında sənədlərin ümumi göstəriciləri əks olunan siyahını, əsas vəsaitlərin adı, miqdarı və qalıq dəyəri əks olunan sənədi çap etmək mümkündür.

Əsas vəsaitlərin satışı əməliyyatları eyniadlı element vasitəsi ilə açılan "Satış" dialoqu vasitəsi ilə sənədləşdirilir. Əvvəlki dialoqlar kimi bu dialoq da üç mərhələdən ibarətdir. Dialoqun birinci mərhələsində satış əməliyyatları əks etdirilən sənədlərin ümumi göstəriciləri, ikinci mərhələsində ayrı-ayrı sənədlər üzrə əsas vəsaitlərin adı, miqdarı, qalıq dəyəri, satış məbləği və satışdan əldə edilmiş mənfəət və ya zərərin məbləği göstərilən cədvəl, üçüncü mərhələsində isə seçilmiş hər bir əsas vəsaitin inventar nömrəsi, qalıq qiyməti, satış qiyməti və onlar arasındakı fərq məbləği əks olunur.

Əsas vəsaitlərin satışı üzrə yeni sənəd tərtib etmək üçün "Satış" dialoqunun birinci formasında "Yeni" düyməsini basmaq, dialoqun yuxarı hissəsində açılan xanalarda müvafiq məlumatları qeyd edərək, "Silinmə" dialoqunda olan qaydalar kimi, dialoqun cədvəl hissəsini formalaşdırmaq lazımdır. Burada fərqli cəhət ondadır ki, dialoqun üçüncü mərhələsində satış üçün seçilmiş əsas vəsaitin satış qiymətini müəyyən etmək lazımdır.

Şəkil 34. "Satış" dialoqunun ekranda birinci görünüşü: dialoqda əsas vəsaitlərin satışı haqqında tərtib edilmiş 25.10.2002 tarixli, 71№-li sənədin ümumi göstəriciləri əks olunmuşdur.

"Satış" dialoqunun ekranda birinci mərhələ görünüşü şəkil 34-də verilmişdir. Burada "Asiman" ATSC üzrə əsas vəsaitlərin satışına dair sənədin ümumi göstəriciləri öz əksini tapmışdır. Göründüyü kimi 25.10.2002-ci il tarixli, 71 sayılı həmin sənəddə "Edelveys" kiçik müəssisəsinə 5000000 manat məbləğdə (satış qiyməti ilə) əsas vəsait satılması əks olunur. Dəstəyin işarəsini həmin sənədin göstəriciləri yazılmış sətir üzərinə gətirib, düyməni 2 dəfə dalbadal basdıqda, ekranda həmin sənədə daxil olan əsas vəsaitlərin adı və müvafiq

göstəricilər: miqdar, qalıq dəyəri, satış məbləği, mənfəət və zərər əks olunan ikinci dialoq açılır. Bu dialoq şəkil 35-də verilmişdir.

Əsas vəsaitlərin uzunmüddətli icarəyə verilməsi üzrə əməliyyatlar "Məxaric" elementinə məxsus alt menyuda "Uzunmüddətli icarə" elementini seçməklə açılan eyniadlı dialoq vasitəsi ilə sənədləşdirilir. Bu dialoqun məzmunu və forması bundan əvvəl şərh edilən "Satış" dialoqu ilə eyni olduğu üçün əlavə olaraq, şərh edilməsinə ehtiyac yoxdur.

Əsas vəsaitlərin müəssisə daxilində yerdəyişməsi (bir maddi-məsul şəxsdən digərinə verilməsi) əməliyyatları "Əsas vəsaitlər" elementinə məxsus olan "Yerdəyişmə" elementi vasitəsi ilə açılan eyniadlı dialoqdan istifadə etməklə sənədləşdirilir. Bu dialoq iki mərhələdə fəaliyyət göstərib, birincidə əsas vəsaitlərin yerdəyişməsinə aid sənədin ümumi göstəriciləri, ikincidə isə bu sənədə daxil edilmiş əsas vəsaitlərin göstəriciləri əks olunur. Budada və müvafiq qaimədə əsas vəsaitlərin yalnız adı və miqdarı göstərilir, qiymət və məbləğ göstəricilərindən istifadə olunmur.

The screenshot shows the 'AzMuhasib' software interface. The main window is titled 'AzMuhasib' and has a menu bar with 'Əməliyyat', 'Hesabat', 'Utilit', and 'Kömək'. Below the menu bar are several icons for different functions: 'Mem.order', 'Bank', 'Kassa', 'Deb./ Kred.', and 'Personal'. The 'Satış' dialog box is open, showing the following information:

Sənəd №: 71
 Tarix: 25/10/2002
 Anbar / İstismar: İstismar
 Kime: "EDELVEYS" KM

Ad: Bağlantı
 Miqdar: 1
 Məbləğ: 450 000
 Fərq: Mənfəət: 137 350,31; Zərər: 0

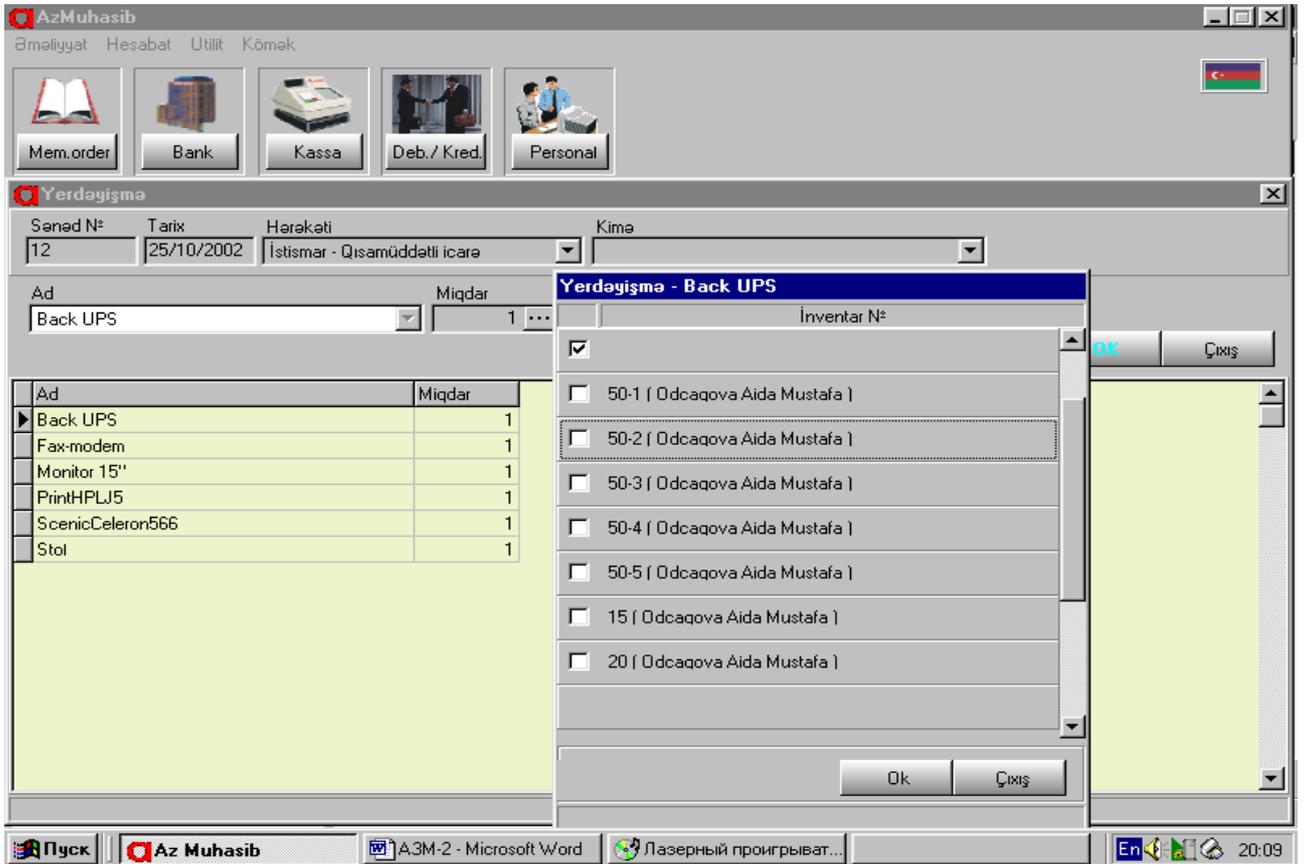
OK Cıxış

Ad	Miqdar	Qalıq dəyəri	Satış məbləği	Mənfəət	Zərər
Monitor 15"	1	379 143,04	420 000	40 856,96	
Printer HL1240	1	700 034,98	800 000	99 965,02	
Smart UPS	1	474 622,69	530 000	55 377,31	
Kompüter "Pentium-300"	1	2 300 000	2 800 000	500 000	

The taskbar at the bottom shows the Windows XP interface with the following applications: 'Пуск', 'Az Muhasib', 'A3M-2 - Microsoft Word', and 'Лазерный проигрыватель'. The system clock shows 15:10.

Şəkil 35. "Satış" dialoqunun ekranda ikinci görünüşü: dialoqda əsas vəsaitlərin satışı haqqında tərtib edilmiş 25.10.2002 tarixli, 71 №-li sənəd üzrə satılacaq əsas vəsaitlərin adı, miqdarı, qalıq dəyəri, satış məbləği və satışın nəticələri (mənfəət və ya zərər) əks olunmuşdur.

Əsas vəsaitlərin yerdəyişməsinə dair qaimə tərtib etmək üçün "Yerdəyişmə" dialoqunun birinci görünüşündə "Yeni" düyməsini basmaq və bunun nəticəsində dialoqun yuxarisında açılan xanalarda sənəd nömrəsi və tarixini daxil etmək, əsas vəsaitlərin hərəkəti növünü, kimə veriləcəyini və adlarını, müvafiq xanaların sağ tərəfindəki üçbucaq işarəli düyməni basmaqla açılan məlumat bazasından seçərək, "Miqdar" xanasında verilən "3 nöqtə" işarəli düyməni basmaq və bu zaman açılan seçilmiş əsas vəsaitlərin inventar nömrələrindən ibarət kiçik dialoqda konkret inventar nömrəsini seçmək və əvvəlcə kiçik dialoqda, sonra isə ikinci "Yerdəyişmə" dialoqunda "OK" düyməsini basmaq lazımdır.

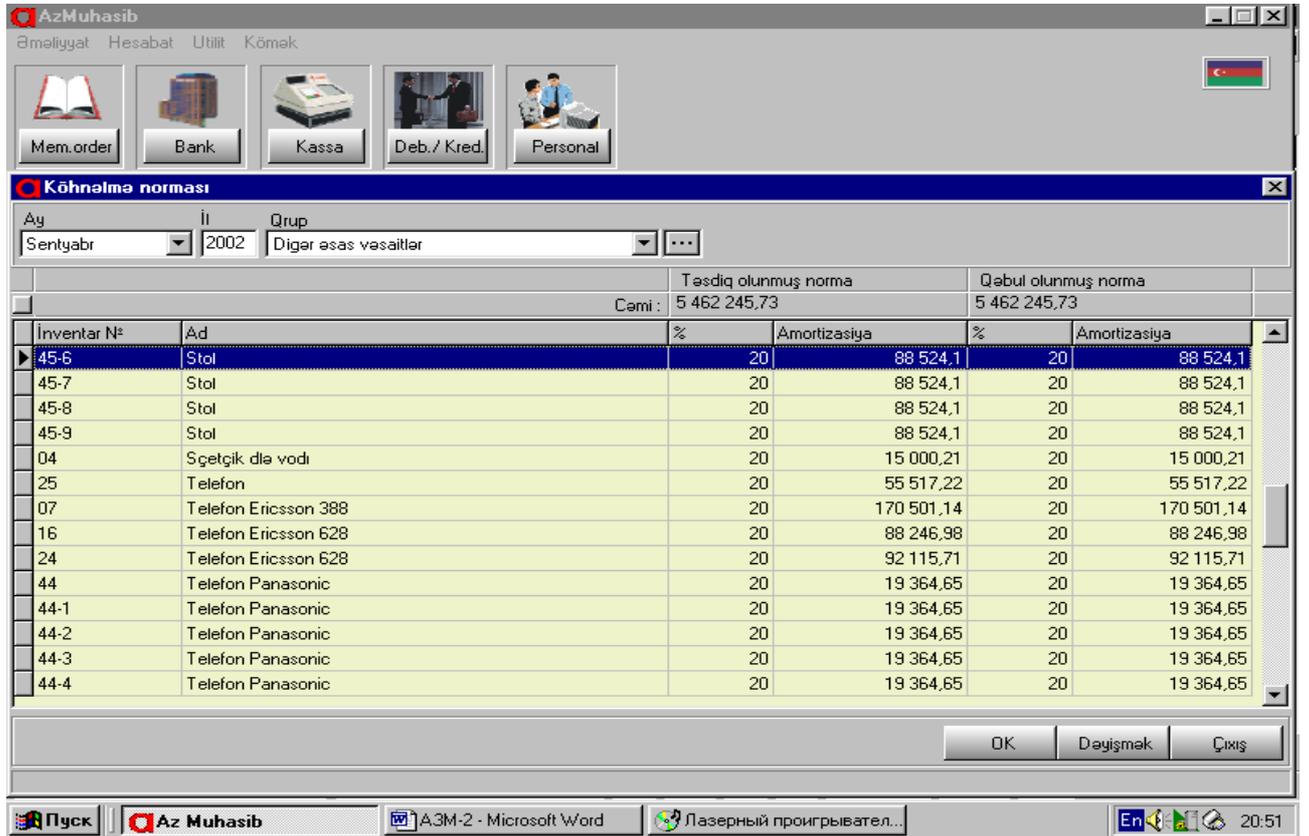

Şəkil 36. "Yerdəyişmə" dialoqunun ekranda ikinci görünüşü: dialoqda əsas vəsaitlərin inventar nömrələri görünən digər kiçik dialoq açılmış və bu üsulla dialoqun cədvəl hissəsində əsas vəsaitlərin adları və miqdarı əks olunmuşdur.

Bu qayda ilə yerdəyişmə qaiməsinə daxil ediləcək bütün əsas vəsaitlərin adı və miqdarı ikinci dialoqun cədvəl hissəsində əks olunur. Daha sonra "Çıxış" düyməsini basaraq, birinci dialoqa qayıtmaq lazımdır. Bu dialoqda həm əsas vəsaitlərin yerdəyişməsinə aid tərtib edilmiş sənədlərin ümumi göstəriciləri əks olunan siyahını, həm də siyahıya daxil olan hər bir yerdəyişmə qaiməsini

çap etmək imkanı vardır. Bunun üçün "Çap" düyməsini seçməklə açılan kiçik menyuda "Siyahı" və ya "Qaimə" elementini seçmək lazımdır.

"Yerdəyişmə" dialoqunun ikinci formada görünüşü, seçilmiş əsas vəsaitin (Back UPS) inventar nömrələri görünən nisbətən kiçik ölçülü dialoqla birlikdə, şəkil 36-da əks olunmuşdur.

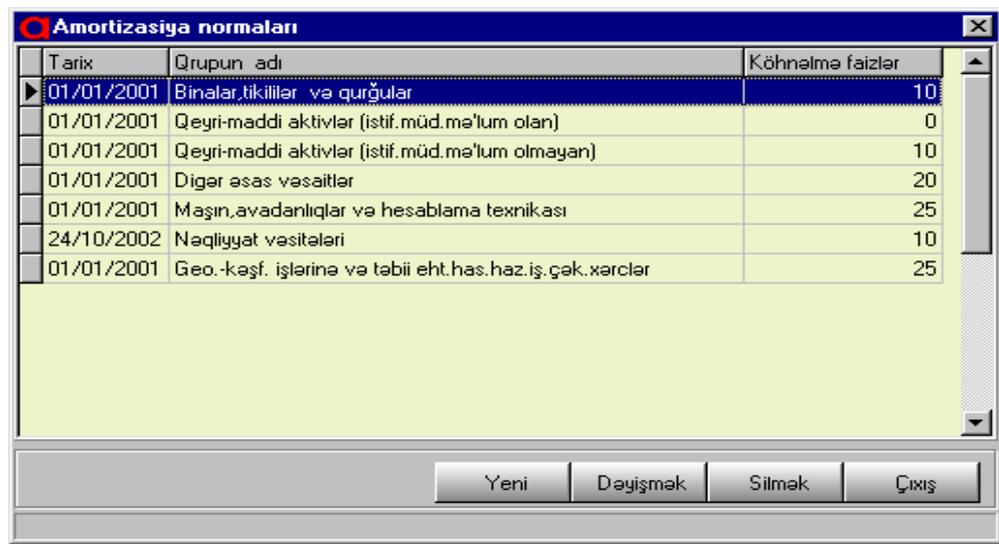

Şəkil 37. "Köhnəlmə norması" dialoqunun ekranda görünüşü: dialoqda 2002-ci ilin sentyabr ayına aid "Digər əsas vəsaitlər" qrupu üzrə amortizasiya ayrımları hesablanmışdır.

Programda əsas vəsaitlərə amortizasiya hesablanması əməliyyatları "Köhnəlmə norması" elementi vasitəsi ilə açılan eyniadlı dialoqda aparılır. Bu dialoqda əsas vəsaitlərə amortizasiya hesablamaq üçün dialoqun yuxarı hissəsindəki müvafiq xanalarda hesablama aparılan ay və əsas vəsait qrupu seçilir. Sonra dialoqun aşağı hissəsində yerləşən "OK" düyməsi basılaraq, seçilmiş qrup üzrə amortizasiya hesablanır və dialoqun cədvəl hissəsində əks olunur. Hesablama prosesinin gedirişi bunun üçün nəzərdə tutulmuş indikatora əks olunur.

2002-ci ilin sentyabr ayına aid "Digər əsas vəsaitlər" qrupu üzrə amortizasiya ayırmaları hesablanmış "Köhnəlmə norması" dialoqu şəkil 37-də əks olunmuşdur.

Proqramın məlumat bazasına əsas vəsaitlərin amortizasiya normalarını daxil etmək və orada müəyyən dəyişiklik aparmaq üçün "Köhnəlmə norması" dialoqunda əsas vəsaitlərin qrupu əks olunan xana ilə yanaşı, üzərində üç nöqtə olan düymə basılır və bunun nəticəsində ekranda açılan "Amortizasiya normaları" adlı kiçik ölçülü dialoqda müvafiq məlumatlar daxil edilir. Bu dialoqda, eyni zamanda qeyri-maddi aktivlərin də amortizasiya normaları daxil edilir. Burada yeni normalar daxil etmək və mövcud olanları dəyişdirmək üçün "Yeni" və "Dəyişmək" düymələrindən istifadə olunur.

Tarix	Qrupun adı	Köhnəlmə faizlər
01/01/2001	Binalar, tikililər və qurğular	10
01/01/2001	Qeyri-maddi aktivlər (istif. müd. mə'lum olan)	0
01/01/2001	Qeyri-maddi aktivlər (istif. müd. mə'lum olmayan)	10
01/01/2001	Digər əsas vəsaitlər	20
01/01/2001	Məşin, avadanlıqlar və hesablama texnikası	25
24/10/2002	Nəqliyyat vasitələri	10
01/01/2001	Geo.-kəşf. işlərinə və təbii eht. has. haz. iş. çək. xərclər	25

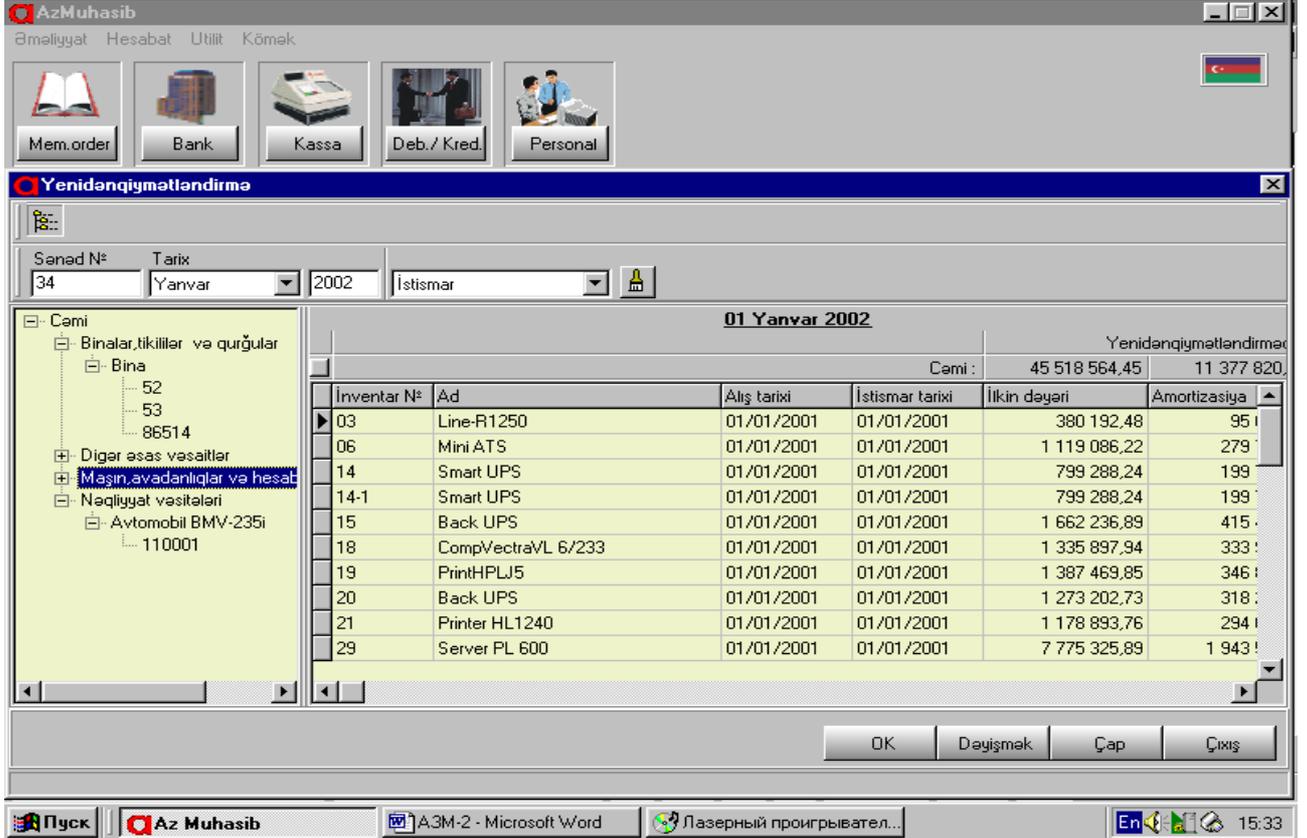
Şəkil 38. "Amortizasiya normaları" dialoqunun ekranda görünüşü: yeni normalar daxil etmək üçün "Yeni" düyməsini, mövcud normaları dəyişmək üçün isə "Dəyişmək" düyməsini basmaq lazımdır.

"Amortizasiya normaları" dialoqunun forması şəkil 38-də əks olunmuşdur.

Əsas vəsaitlərin yenidənqiymətləndirilməsi əməliyyatları "Yenidənqiymətləndirmə" elementi vasitəsi ilə açılan eyniadlı dialoq vasitəsi ilə aparılır. Bu dialoq üç hissədən ibarət olub, onun başlıq hissəsində dialoqda məlumatların əks olunmasını tənzimləyən bir neçə xana və işarəli düymələr, sol pəncərəsində əsas vəsaitlərin ayrı-ayrı nomenklatura qruplarından aşağıya, yəni konkret inventar nömrələrindən olan əsas vəsait obyektinədək şaxələnmiş təsnifat, sağ pəncərəsində isə yenidənqiymətləndirməyə aid cədvəl yerləşir. Dialoqun yuxarı sol küncündəki işarə vasitəsi ilə sol pəncərə açılıb-bağlana bilər.

Müəssisədə mövcud olan əsas vəsaitlərin yenidənqiymətləndirilməsi üçün dialoqun müvafiq xanalarında yenidənqiymətləndirmə sənədinin nömrəsini və yenidənqiymətləndirmə tarixini daxil etdikdən sonra, əsas vəsaitlərin

yerləşdiyi yer və ya digər əlamət üzrə qrupunu (məsələn, "anbar" və ya "istismar") seçmək lazımdır. Sonra dialoqun aşağısında yerləşən "OK" düyməsini basmaq lazımdır.

Şəkil 39. "Yenidənqiymətləndirmə" dialoqunun ekranda görünüşü: dialoqun cədvəl hissəsində maşınlar, avadanlıqlar və hesablama texnikası qrupu üzrə əsas vəsaitlərin yenidənqiymətləndirilməsi cədvəli əks olunmuşdur.

Bu zaman ekranda yenidənqiymətləndirmə cədvəlinin formalaşması və hesablama prosesini əks etdirən indikator görünür. Bir qədər sonra dialoqun sağ tərəf pəncərəsində yenidənqiymətləndirmə cədvəli, sol tərəf pəncərəsində isə qabağında "+" işarəsi olan "Cəmi" sözü görünür. Bu onu göstərir ki, dialoqun sağ pəncərəsində bütün əsas vəsaitlər əks olunmuşdur. Kursoru "+" işarəsinin üzərinə gətirib, düyməni basdıqda, əsas vəsaitlərin nomenklatura qrupları açılır. Bu yolla qruplaşdırma konkret inventar nömrəli əsas vəsait obyektinədək mərhələ-mərhələ dərinləşdirilə bilər. Sol pəncərədə hər hansı bir əsas vəsait qrupu, bir adda olan çoxsaylı əsas vəsaitlər və ya konkret inventar nömrəsinə malik əsas vəsait obyektini seçdikdə, sağ pəncərədəki cədvəldə həmin əsas vəsaitlərə aid məlumatlar əks olunacaqdır. Əsas vəsaitlərin yenidənqiymətləndirilməsi cədvəli dialoqda ilk dəfə "Sıfır" dərəcəsi ilə əks olunur. Yəni yenidənqiymətləndirmə dərəcəsini əks etdirən

"%" sütununda bütün sətirlərdə "0" rəqəmi görünür və cədvəldə "Yenidənqiymətləndirmədən əvvəl" və "Yenidənqiymətləndirmədən sonra" sütunlarında eyni məbləğlər təkrar olunur. Başqa sözlə, dialoqun ilk açılışında yenidənqiymətləndirmə prosesi getmir. Yenidənqiymətləndirmə hesablamalarının aparılması üçün "Dəyişmək" düyməsini basaraq, ekranda açılan kiçik ölçülü "Faiz" adlı dialoqda yenidənqiymətləndirmə faizini daxil edərək, "OK" düyməsini basmaq lazımdır. Bu zaman "Faiz" dialoqu bağlanır və böyük dialoqdakı "OK" düyməsini basdıqda, yenidənqiymətləndirmənin hesablanması prosesi gedir. Bundan sonra yenidənqiymətləndirmə cədvəlində əsas vəsaitlərin qrupları üzrə, ayrı-ayrı əsas vəsaitlər və ya cəmi əsas vəsaitlər üzrə əks etdirərək, çap etmək olar.

Qeyd etmək lazımdır ki, əgər əsas vəsaitlərin qiymətini aşağı salmaq lazım gələrsə, onda "Faiz" dialoqunda verilən faiz ifadəsi mənfi ədəd kimi daxil edilməlidir.

Müəssisənin 01 yanvar 2002-ci il tarixə istismarda olan əsas vəsaitlərinin yenidənqiymətləndirilməsi cədvəli görünən "Yenidənqiymətləndirmə" dialoqu şəkil 39-da əks olunmuşdur. Şəkildə əks olunan dialoqda sol pəncərədə əsas vəsaitlərin qrupları və inventar nömrələri üzrə necə şaxələnməsi və "Maşınlar, avadanlıqlar və hesablama texnikası" qrupunun seçilməsi görünür.

"Əsas vəsaitlər" elementinə məxsus alt menyuda "Hesabat" elementini seçdikdə, müəssisədə əsas vəsaitlərin hərəkəti və mövcudluğu haqqında hesabat tipli məlumatların formalaşdırılmasına xidmət edən kiçik alt menyu açılır. Bu alt menyuda aşağıdakı elementlər vardır:

- Anbar /İstismar;
- Satış/Silinmə/UM icarə;
- Məsul şəxslər.

"Anbar/İstismar" elementi, seçilmiş hesabat dövründə müəssisənin anbarında və ya istismarda olan əsas vəsaitlərin hərəkətini əks etdirən hesabatın tərtib edilməsi üçün nəzərdə tutulmuş eyniadlı dialoqun açılmasına xidmət göstərir.

Bu dialoqun forması şəkil 40-da əks olunmuşdur. Şəkildə müəssisə üzrə 2001-ci ilə aid "Maşınlar, avadanlıqlar və hesablama texnikası" qrupu üzrə əsas vəsaitlərin hərəkəti haqqında hesabat əks olunur.

Programın bu hissəsində formalaşdırılan hesabatlar bundan əvvəl göstərilmiş dialoqlar vasitəsi ilə yaradılmış məlumat bazası, tərtib edilmiş ilk sənədlər və işlənmiş cədvəllər əsasında, avtomat rejimdə tərtib olunur.

Əsas vəsaitlərin hərəkətinə dair hesabat tərtib etmək üçün "Anbar/İstismar" xanasında verilmiş 3 variantdan birini ("Anbar", "İstismar" və ya "Boş xana" variantını) seçmək və dialoqun aşağı hissəsindəki "OK" düyməsini basmaq lazımdır. Bu zaman ekranda hesablama prosesinin gedişini göstərən indikator əks olunur və hesablama başa çatdıqdan sonra, indikator öz-özünə bağlanaraq, dialoqda tərtib edilmiş hesabat görünür. Bu hesabatda seçilmiş əsas vəsait qrupu üzrə və ya bütün əsas vəsaitlər üzrə əsas vəsaitlərin

mədaxili, məxarici, amortizasiyası, eləcə də dövrün əvvəlinə və sonuna qalıq miqdar və məbləğ ifadəsində, ümumi şəkildə, aylar üzrə olmaqla əks olunur.

Cəmi :	Dövrün əvvəlinə		Mədaxil		Məxaric		Amorti
	Miqdar	Məbləğ	Miqdar	Məbləğ	Miqdar	Məbləğ	
33		45 518 564,45					11 3
Ay	Miqdar	Məbləğ	Miqdar	Məbləğ	Miqdar	Məbləğ	
Yanvar 2001	33	45 518 564,45	0	0	0	0	
Fevral 2001	33	44 570 412,75	0	0	0	0	
Mart 2001	33	43 622 261,06	0	0	0	0	
Aprəl 2001	33	42 674 109,36	0	0	0	0	
May 2001	33	41 725 957,66	0	0	0	0	
İyun 2001	33	40 777 805,96	0	0	0	0	
İyul 2001	33	39 829 654,27	0	0	0	0	
Avqust 2001	33	38 881 502,57	0	0	0	0	
Sentyabr 2001	33	37 933 350,87	0	0	0	0	
Oktyabr 2001	33	36 985 199,17	0	0	0	0	
Noyabr 2001	33	36 037 047,48	0	0	0	0	
Dekabr 2001	33	35 088 895,78	0	0	0	0	

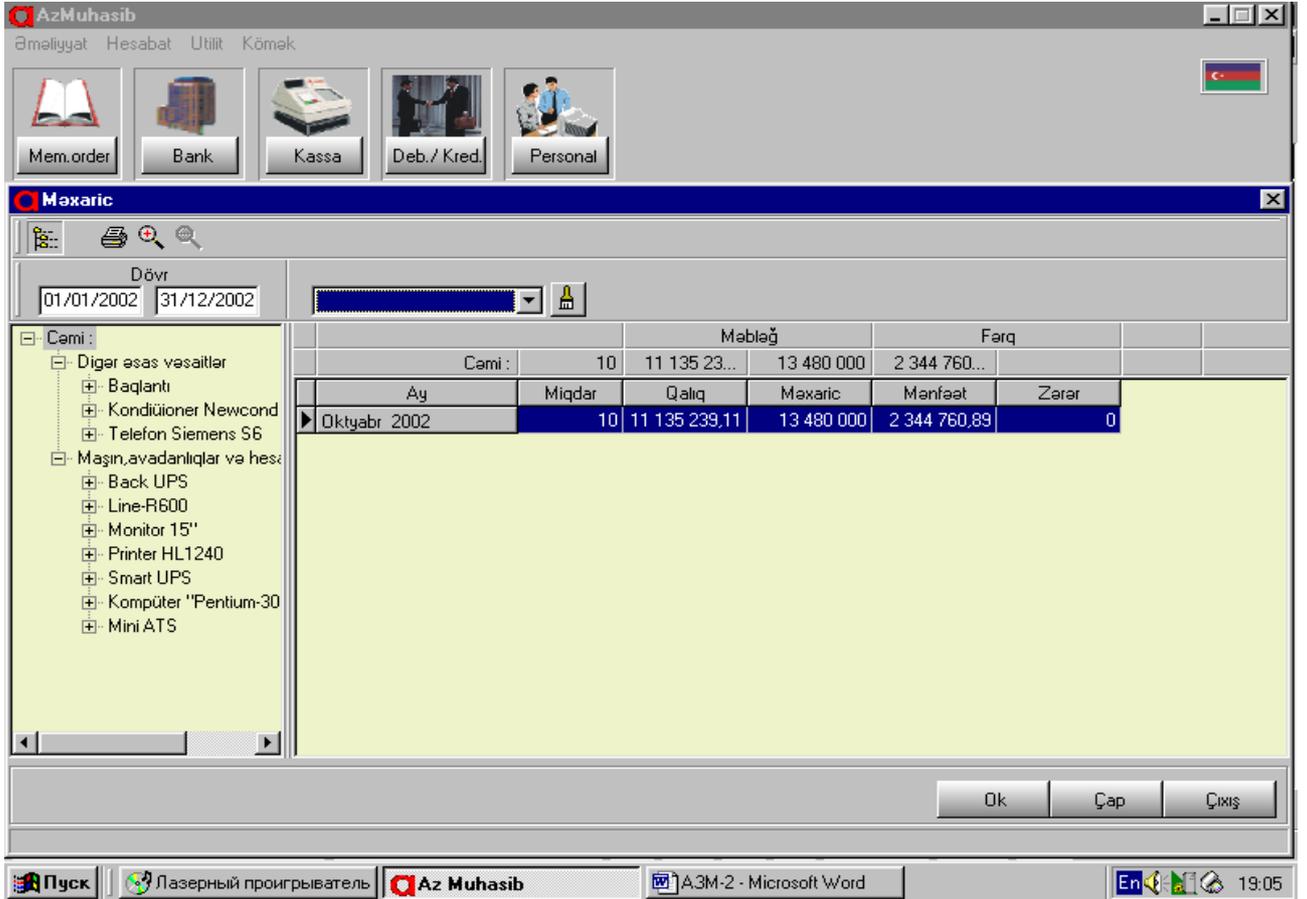
Şəkil 40. “Əsas vəsaitlər” alt menyusunda “Hesabat” elementi vasitəsi ilə açılan “Anbar/İstismar” dialoqunda tərtib edilmiş əsas vəsaitlərin hərəkəti haqqında hesabatın ekranda görünüşü: dialoqun sol pəncərəsində “Maşın, avadanlıqlar və hesablama texnikası” qrupu seçilmiş və buna müvafiq olaraq, sağ pəncərədəki cədvəl hissəsində həmin qrup üzrə 2001-ci ilə aid hesabat əks olunmuşdur.

"Anbar/İstismar" xanasında seçilmiş varianta müvafiq olaraq, dialoqda anbarda olan, istismarda olan və ya bütün əsas vəsaitlərin (həm anbarda, həm də istismarda olan) hərəkətinə dair hesabat almaq mümkündür.

Dialoqun sağ pəncərəsində "Cəmi" variantını və ya "+" işarəsini açmaqla, görünən əsas vəsait qruplarından birini, eləcə də həmin qrupları açmaqla, ayrı-ayrı adlar üzrə əsas vəsaitlər və s. seçərək, istənilən təsnifatda əsas vəsaitlərin hərəkəti haqqında hesabat tərtib etmək olar.

"Hesabat" elementinə məxsus alt menyuda "Satış/Silinmə UM icarə" elementi seçildikdə, ekranda "Məxaric" dialoqu açılır. Bu dialoqda hər hansı bir seçilmiş hesabat dövrünə aid əsas vəsaitlərin satışı, silinməsi və uzunmüddətli icarəyə verilməsi haqqında müvafiq hesabatlar hazırlanması

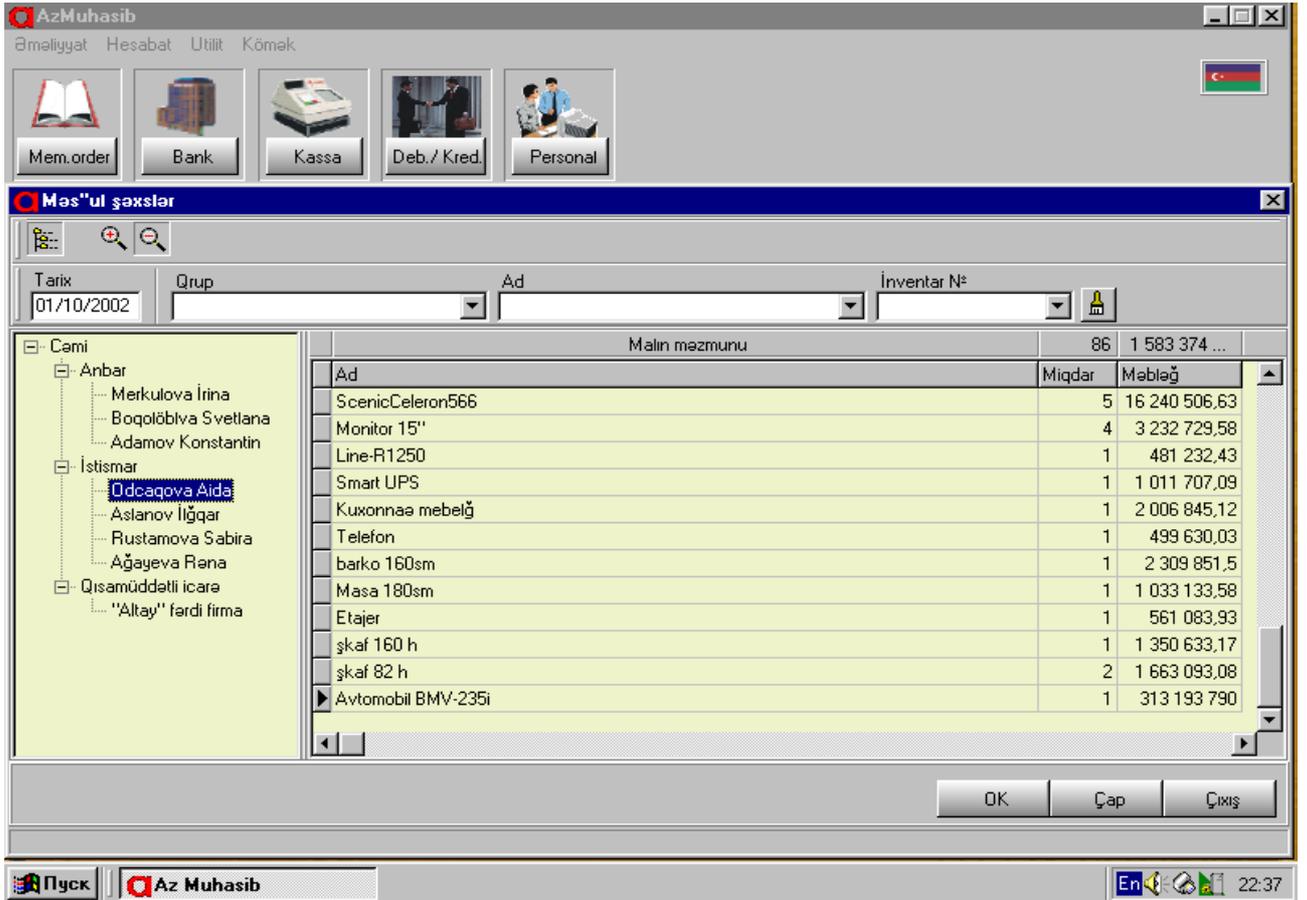
üçün imkanlar nəzərdə tutulmuşdur. Dialoqun başlıq hissəsində verilən xanada 4 variantdan ibarət tənzimləmə işləri aparıla bilər. Bunlardan üçündə "Satış", "Silinmə" və ya "Uzunmüddətli icarə" sözləri seçilərək, müvafiq sözün məzmununa uyğun hesabatın tərtib edilməsi, həmin sözlərin heç biri seçilməyərək, xananın sağ tərəfindəki "Təmizləmə" düyməsini basdıqda isə ümumilikdə məxaric hesabatının tərtib edilməsi tənzimlənir.

Şəkil 41. "Əsas vəsaitlər" alt menyusunda "Hesabat" elementi vasitəsi ilə açılan "Satış/Silinmə/UM icarə" dialoqunda tərtib edilmiş əsas vəsaitlərin ümumi məxarici (satış, silinmə və uzunmüddətli icarə birlikdə) haqqında hesabatın ekranda görünüşü: dialoqun sol pəncərəsində "Cəmi" əsas vəsaitlər seçilmiş və buna müvafiq olaraq, sağ pəncərədəki cədvəl hissəsində 2002-ci ilə aid cəmi əsas vəsaitlərin ümumi məxarici haqqında hesabat əks olunmuşdur.

Dialoqun sol tərəfinəki pəncərədə əsas vəsaitlərin seçilmiş qrupu və ya daha dərin səviyyədə götürülmüş əsas vəsait obyektinə üzrə hesabat tərtib edilməsi tənzimlənir. "Hesabat" elementinə məxsus alt menyuda "Satış/Silinmə UM icarə" elementi ilə açılmış "Məxaric" dialoqunun ekranda görünüşü şəkil 41-də əks olunmuşdur.

Yuxarıda qeyd edildiyi kimi, dialoqun yuxarı hissəsində verilmiş xanada "Satış", "Silinmə" və ya "Uzunmüddətli icarə" variantlarından birini seçməklə, müvafiq olaraq, hesabat dövrünə aid əsas vəsaitlərin satışı, silinməsi və uzunmüddətli icarəyə verilməsi haqqında hesabatlar hazırlamaq olar. Həmin hesabatların birlikdə yekun göstəricilərinin cəmi ümumi məxaric üzrə hesabatın yekun göstəricilərinə bərabər olacaqdır.

Şəkil 42. "Əsas vəsaitlər" alt menyusunda "Hesabat" elementi vasitəsi ilə açılan "Məsul şəxslər" dialoqunun ekranda görünüşü: dialoqun sol pəncərəsində istismarda olan əsas vəsaitlərə aid maddi-məsul şəxslərdən Ocaqova Aida seçilmiş və buna müvafiq olaraq, sağ pəncərədəki cədvəl hissəsində 01 oktyabr 2002-ci il tarixə onun öhdəsində istismarda olan əsas vəsaitlərin siyahısı onların adı, miqdarı və məbləği göstərilməklə əks olunmuşdur.

"Hesabat" alt menyusunda "Məsul şəxslər" elementi seçilmiş hər hansı bir əsas vəsait obyektinin kimin öhdəsində olmasını müəyyən etmək üçün nəzərdə tutulmuş eyniadlı dialoqun açılmasına xidmət edir. Bu dialoqun ekranda görünüşü şəkil 42-də verilmişdir.

"Məsul şəxslər" dialoqunda seçilmiş əsas vəsait obyektinin kimin öhdəsində olmasını və ya hər hansı bir məsul şəxsin öhdəsində olan vəsaitlərin siyahısını tərtib etmək üçün dialoqda tarix təzirləndikdən sonra, digər xanalar boş saxlanaraq, "OK" düyməsini basmaq lazımdır. Bu zaman dialoqun sol pəncərəsində "+Cəmi" ifadəsi, sağ pəncərəsində isə bütün əsas vəsaitlərin siyahısı onların adı, miqdarı, məbləği və öhdəsində olduğu məsul şəxsin adı və soyadı göstərilməklə əks olunur. Dəstəyin işarəsini "+" işarəsinin üzərinə gətirib, düyməni basdıqda, sol pəncərədə "Cəmi" sözünün qabağında "+" işarəsi "-" işarəsinə çevrilir və eyni zamanda hər birinin əvvəlində "+" işarəsi olan "Anbar", "İstismar" və "Qısamüddətli icarə" sözləri meydana gəlir. Kursoru bu sözlərdən hansının üzərində saxlasaq, dialoqun sağ pəncərəsində həmin sözün məzmununa uyğun əsas vəsaitlərin (anbarda olan, istismarda olan və ya qısamüddətli icarəyə verilmiş) siyahısı müvafiq göstəricilərlə əks olunacaqdır. Dəstəyin işarəsini "+" işarəsinin üzərində saxlayıb, düyməni basdıqda, sol pəncərədə əsas vəsaitlərin həmin qrupu (məsələn, "İstismar" qrupu) məsul şəxslər üzrə bölünəcək və onların ad-soyadları sol pəncərədə əks olunacaqdır. Bu zaman kursoru hər hansı bir ad-soyadın üzərinə gətirdikdə, dialoqun sağ pəncərəsində həmin məsul şəxsin öhdəsində olan əsas vəsaitlərin siyahısı əks olunacaqdır.

"Məsul şəxslər" dialoqunda hər hansı bir əsas vəsaitin kimin öhdəsində olduğunu müəyyənləşdirmək üçün dialoqun yuxarı hissəsində verilmiş yuvalarda əsas vəsaitin qrupu, adı və inventar növləri daxil edildikdən sonra, "OK" düyməsi basılır. Bu zaman dialoqun cədvəl hissəsində seçilmiş əsas vəsaitin adı, miqdarı, məbləği və məsul şəxsin adı-soyadı göstərilir.

2.4. Azqiymətli və tezköhnələn əşyalar üzrə əməliyyatların aparılması

Müəssisədə azqiymətli və tezköhnələn əşyalar üzrə təsərrüfat əməliyyatları və onların analitik uçotu "Tezköhnələn əşyalar" elementindən istifadə etməklə aparılır. Proqramın əsas menyusunun "Əməliyyat" bölməsində yerləşən "Tezköhnələn əşyalar" elementi müəssisədə azqiymətli və tezköhnələn əşyaların daxil olması, istismarı, məxarici, yerdəyişməsi, eləcə də onlara köhnəlmə hesablanması və müvafiq hesabatların tərtib edilməsi funksiyalarının yerinə yetirilməsinə xidmət edir. "Tezköhnələn əşyalar" elementini seçərkən, ekranda aşağıda göstərilən elementlərdən ibarət olan alt menyu açılır:

- Mədaxil;
- İstismara;
- Məxaric;
- Yerdəyişmə;
- Köhnəlmə norması;

- Hesabat.

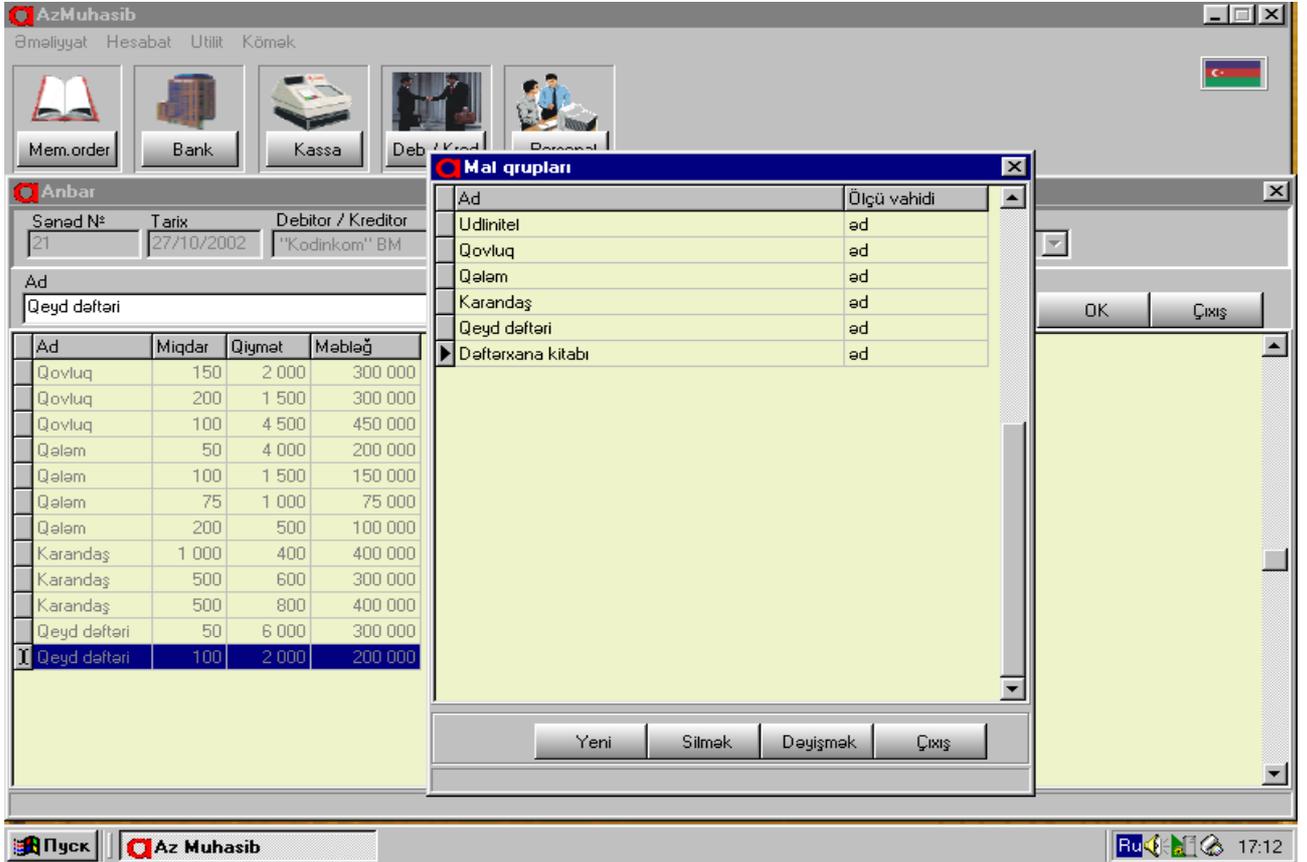
Bu elementlərin hər biri azqiymətli və tezköhnələn əşyalar üzrə öz məzmununa uyğun əməliyyatların yerinə yetirilməsinə xidmət edir.

Qeyd etmək lazımdır ki, azqiymətli və tezköhnələn əşyalar üzrə aparılan əməliyyatların məzmunu, onları təmin edən dialoqlar və həmin dialoqların iş prinsipləri əsas vəsaitlər üzrə əməliyyat və dialoqlara çox oxşardır. Bununla yanaşı, "Tezköhnələn əşyalar" bölməsində formalaşdırılmış məlumat bazaları və dialoqların fəaliyyət prinsipləri azqiymətli və tezköhnələn əşyaların hərəkətinin sənədləşdirilməsi və uçotu prinsiplərinə uyğunlaşdırılmışdır.

Azqiymətli və tezköhnələn əşyaların mədaxili əməliyyatları və onun sənədləşdirilməsi "Mədaxil" elementi vasitəsi ilə açılan "Anbar" dialoqunda yerinə yetirilir. Bu dialoqun xirici görünüşü "Əsas vəsaitlər" bölməsindəki "Anbar" dialoqu ilə eyni olub, azqiymətli və tezköhnələn əşyaların adı və ölçü vahidi daxil edilmiş məlumat bazasından istifadə etməklə işləyir. Proqrama azqiymətli və tezköhnələn əşyaların mədaxil edilməsi haqqında məlumatlar daxil etmək üçün "Anbar" dialoqunda "Yeni" düyməsi basılaraq, açılan xanalarda qaimə-fakturanın başlıq hissəsində əks etdirilən ümumi göstəricilər; sənədin nömrəsi, tarixi, debitor-kreditor müəssisəsinin adı və maddi-məsul şəxsin adı-soyadı daxil edilir və "OK" düyməsi basılır. Bu zaman başlığında yeni daxil edilmiş qaimə-fakturanın ümumi göstəriciləri əks olunan digər bir boş dialoq (ikinci "Anbar" dialoqu) açılır. Bu dialoqda "Yeni" düyməsini basdıqda, onun başlıq hissəsində "Ad", "Miqdar", "Qiymət" və "Məbləğ" xanaları açılır. Bu xanalarda mədaxil ediləcək azqiymətli və tezköhnələn əşyaların müvafiq göstəriciləri daxil edilir və hər bir sətir üzrə ad, miqdar və qiymət daxil edildikdən sonra, "OK" düyməsi basılaraq, həmin sətir dialoqun cədvəl hissəsinə keçirilir və eyni zamanda xanalar təmizlənir. Bu qayda ilə dialoqun cədvəl hissəsində bütün sətirlər formalaşdırılır.

Qeyd etmək lazımdır ki, burada azqiymətli və tezköhnələn əşyaların adları müvafiq məlumat bazasından seçilir. Məlumat bazasında lazımi ad olmadıqda, həmin ad əvvəlcə məlumat bazasına daxil edilməli, sonra isə oradan seçilməlidir. Məlumat bazasını açmaq üçün cursoru müvafiq xanaya gətirmək və dəstəyin sağ düyməsini basmaq lazımdır. Bu zaman dəstəyin işarəsi yanında "Yeni F4" ifadəsi yazılmış kiçik dördbucaqlı görünür. Dəstəyin işarəsini həmin dördbucaqlının üzərinə gətirib, düyməni sıxdıqda, ekranda "Mal qrupları" adlı dialoq-məlumat bazası açılır. Burada məlumat bazasında əvvəllər daxil edilmiş azqiymətli və tezköhnələn əşyaların adları və ölçü vahidlərindən ibarət siyahı və aşağı hissədə onu idarə etmək üçün zəruri düymələr görünür. Buraya yeni məlumat (ad və ölçü vahidi) daxil etmək üçün "Yeni" düyməsini basmaq, dialoqun yuxarı hissəsində açılmış xanalarda əşyaların adını və ölçü vahidini klaviaturadan daxil edərək, "OK" düyməsini basmaq lazımdır. Bu qayda ilə lazım olan bütün azqiymətli və tezköhnələn əşyaların adları və ölçü vahidləri dialoqun cədvəl hissəsinə salındıqdan sonra,

"ÇIXIŞ" düyməsi basılır. Bu zaman məlumat bazasında yeni daxil edilmiş ad və ölçü vahidləri görünür və oradakı "ÇIXIŞ" düyməsi basılaraq, məlumat bazası bağlanır. Artıq oradan lazımi əşyaların adını seçmək olar.

Şəkil 43. "Tezköhnələn əşyalar" alt menyusunda "Mədaxil" elementi vasitəsi ilə açılan "Anbar" dialoqunun və "Mal qrupları" məlumat bazasının ekranda görünüşü: arxa plandakı passiv pəncərədə "Kodinkom" BM üzrə 27.10.2002 tarixli, 21№-li qaimə-fakturanın tərtib olunması üçün azqiymətli və tezköhnələn əşyaların müvafiq göstəriciləri daxil edilmiş "Anbar" (ikinci) dialoqu, ön plandakı aktiv pəncərədə isə "Mal qrupları" məlumat bazası əks olunmuşdur.

İkinci "Anbar" dialoqunun və həmin dialoqun fonunda açılmış "Mal qrupları" məlumat bazasının ekranda görünüşü şəkil 43-də əks olunmuşdur. Şəkildə "Kodinkom" BM-dən alınmış azqiymətli və tezköhnələn əşyaların müvafiq göstəriciləri daxil edilmiş sətirlər görünür.

İkinci "Anbar" dialoqunda bütün sətirlər formalaşdırıldıqdan sonra, "ÇIXIŞ" düyməsini basmaq və birinci dialoqa qayıtmıq lazımdır. Artıq birinci "Anbar" dialoqunda azqiymətli və tezköhnələn əşyaların mədaxili üzrə yeni tərtib olunmuş qaimə-fakturanın nömrəsi, tarixi, müəssisənin (debitor/kreditor) adı, maddi-məsul şəxs və ümumi məbləği əks olunur. Kursoru həmin sətirin üzərinə gətirib, "Çap" düyməsini basdıqda, "Siyahı" və "Qaimə" sözləri yazılmış dialoq açılır. Burada "Siyahı" sözü seçildikdə sənədlərin siyahısı, "Qaimə" sözü seçildikdə isə müvafiq qaimə-faktura çap edilir.

Müəssisədə "AzMuhasib" proqramı ilk dəfə tətbiq olunduqda, digər maddi dəyərlilərlə yanaşı, azqiymətli və tezköhnələn əşyalar üzrə də ilk qalıqlar proqrama daxil edilməlidir.

Azqiymətli və tezköhnələn əşyalar üzrə ilk qalıqlar proqrama "Tezköhnələn əşyalar-Mədaxil" alt menysundakı "İlkin qalıq" elementi vasitəsi ilə açılan eyniadlı dialoqdan istifadə edilməklə daxil edilir.

"İlkin qalıq" dialoqunun forması, məzmunu və orada məlumatların daxil edilməsi qaydaları bundan əvvəl şərh edilən "Anbar" dialoqunda olduğu kimidir. Azqiymətli və tezköhnələn əşyalar üzrə ilk qalıqlar proqramın göstərilən dialoqunda əks etdirildikdən sonra, qaiməyə oxşar formada çap edilərək, mühasibat sənədlərinə əlavə edilir.

Azqiymətli və tezköhnələn əşyaların istismara buraxılması əməliyyatları "İstismara" elementi vasitəsi ilə açılan eyniadlı dialoqdan istifadə etməklə aparılır.

Məlumdur ki, azqiymətli və tezköhnələn əşyaların anbarda və ya istismarda olması onlara köhnəlmə hesablanması prosesinə təsir göstərir. Belə ki, anbarda olan azqiymətli və tezköhnələn əşyalara köhnəlmə hesablanmır. Azqiymətli və tezköhnələn əşyalar istismara buraxıldıqda, onun dəyərinin yarısı həcmində köhnəlmə hesablanır, qalan yarı məbləğə isə onun istismarda olduğu ayların sayına proporsional olaraq, köhnəlmə hesablanır. Bu zaman bir qayda olaraq, azqiymətli və tezköhnələn əşyalar üçün maksimal istismar dövrü 12 ay götürülür.

Müasir dövrdə dəyəri 25000 manatadək olan azqiymətli və tezköhnələn əşyalar istismara buraxıldıqda, onlara tam həcmdə köhnəlmə hesablanı bilər.

Müəssisədə azqiymətli və tezköhnələn əşyalar ilk dəyəri ilə uçota alınır və istismar dövründə onların ilk dəyəri dəyişdirilmir. Ona görə də azqiymətli və tezköhnələn əşyaların hərəkətinə dair hesabat xarakterli cədvəllərdə dövrün sonuna qalıq məbləği hesablandıqda, köhnəlmə məbləği heç bir rol oynamır və məxaric məbləğinə aid edilmir. Azqiymətli və tezköhnələn əşyalar silindikdə maddi-məsul şəxsin üzərindən ilk dəyəri ilə silinir. Bu halda silinmiş əşyanın köhnəlməyə hesablanmış məbləği 13 №-li "Azqiymətli və tezköhnələn əşyaların köhnəlməsi" hesabına, qalıq məbləği isə xərc və məsrəflərin uçota alındığı hesablara bağlanır.

Müəssisənin balansında azqiymətli və tezköhnələn əşyaların köhnəlməsi məbləği (121-ci sətir) onların ilk dəyərinin (120-ci sətir) 85 faizinə çatdıqda, müəssisə üzrə azqiymətli və tezköhnələn əşyalara köhnəlmə hesablanması dayandırılı bilər. Bu qaydanı ayrı-ayrı konkret əşyalara da şamil etmək olar.

Qeyd etmək lazımdır ki, müəssisədə azqiymətli və tezköhnələn əşyalara köhnəlmə hesablanmasının konkret qaydaları onun uçot siyasətində öz əksini tapmalıdır.

Azqiymətli və tezköhnələn əşyaların uçotundakı göstərilən xüsusiyyətlər proqramında nəzərə alınmışdır.

"İstismara" dialoqunda anbarda olan azqiymətli və tezköhnələn əşyaların istismara buraxılması əməliyyatı iki mərhələdə aparılır. Birinci mərhələdə açılan dialoqda əşyaların istismara verilməsi haqqında sənədin (qaimənin) ümumi göstəriciləri daxil edilərək, buradakı "Yeni" düyməsini basmaqla, açılan ikinci dialoqda azqiymətli və tezköhnələn əşyaların adı və miqdarı daxil edilir. Burada əşyaların adları hal hazırda anbarda mövcud olan azqiymətli və tezköhnələn əşyaların siyahısından seçilməklə daxil edilir. Həmin siyahıda əşyanın adı, kimin öhdəsində olması, miqdarı və qiyməti əks olunur, lakin seçildikdə yalnız adı müvafiq xanada əks olunur.

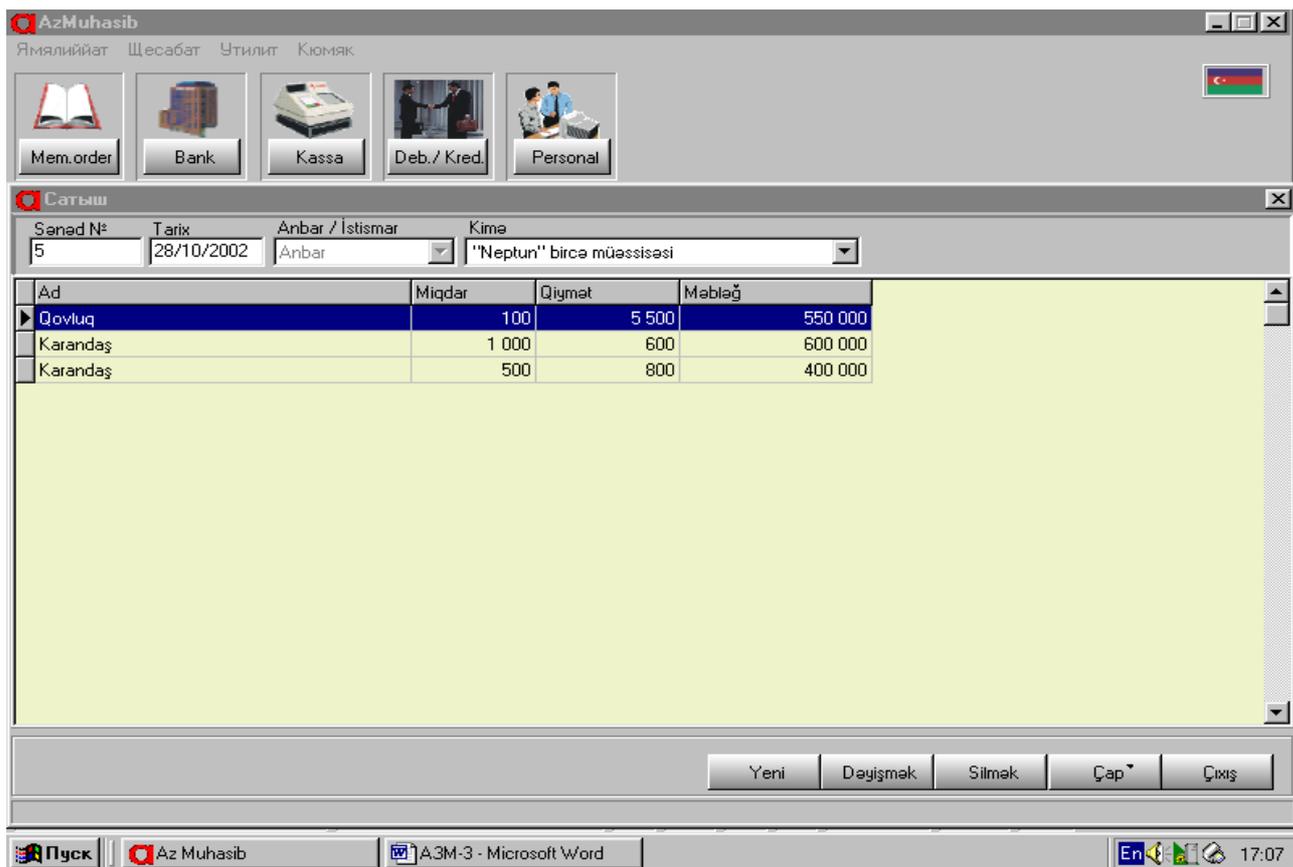
Azqiymətli və tezköhnələn əşyaların məxarici əməliyyatları eyniadlı element vasitəsi ilə açılan "Silinmə" və "Satış" dialoqundan istifadə etməklə qeydə alınır və sənədləşdirilir.

"Silinmə" dialoqunda silinən əşyaların anbardan və ya istismarda olan əşyaların siyahısından seçilməsi yolu ilə silinmə sənədi hazırlanır.

Dialoqun başlıq hissəsində verilmiş "Anbar/İstismar" xanasını tənzimləməklə, silinəcək əşyaların anbardan və ya istismardan seçiləcəyi təmin edilir. Bu halda həmin xanada seçilmiş variantı uyğun olaraq, "Ad" xanasında anbarda və ya istismarda olan əşyaların siyahısından ibarət məlumat bazası açılır. Silinmək üçün hazırlanan əşyaların adı və miqdarı seçilib, tənzimləndikdən sonra, dialoq bağlanır və sənəd çap edilir.

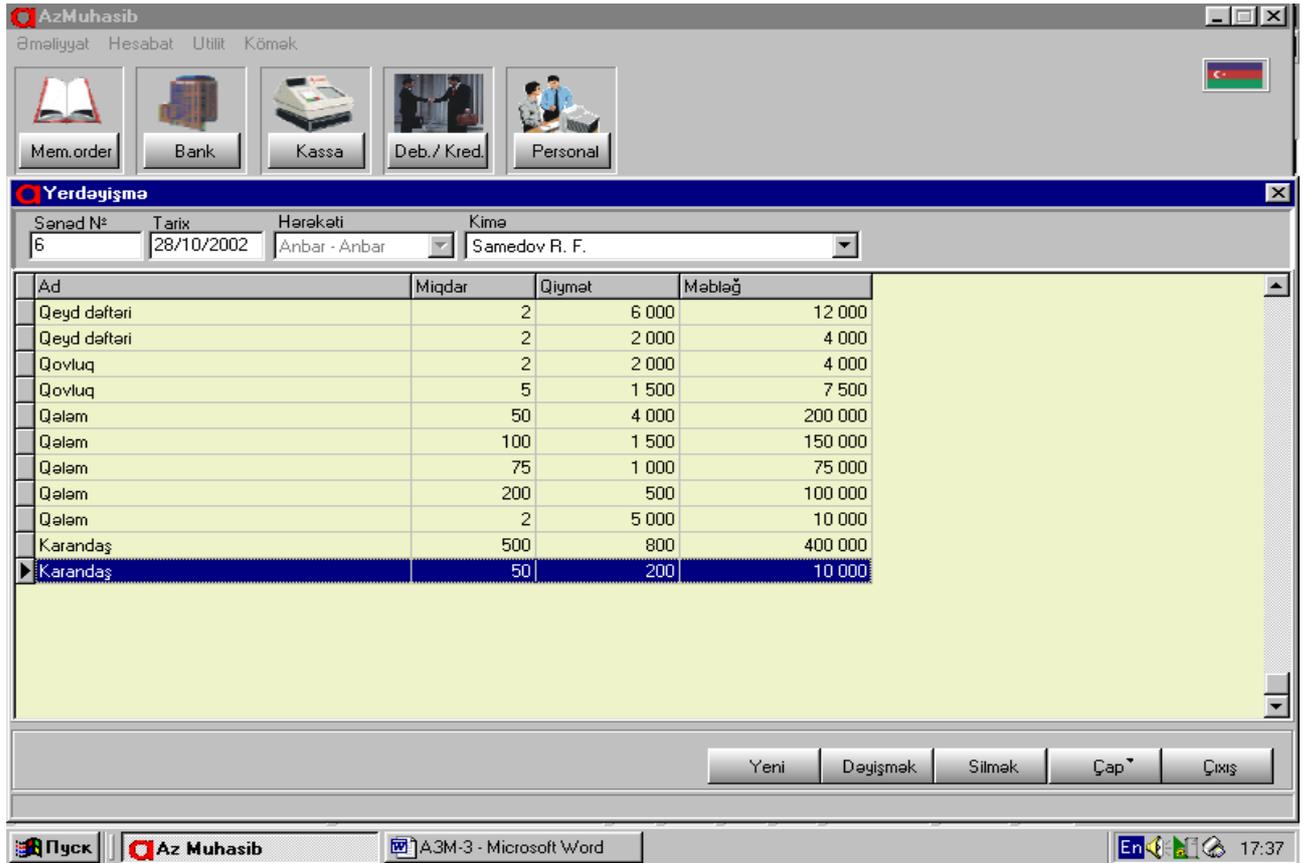
"Satış" dialoqunda sənəd nömrəsi anbar-istismar variantı və əşyaların satıldığı müəssisənin adı (debitor/kreditor məlumat bazasından) seçildikdən sonra, satış üçün hazırlanan əşyaların adı "Silinmə" dialoqunda olduğu kimi seçilir, miqdarı və qiyməti isə müvafiq xanalara klaviaturadan daxil edilir. Qeyd etmək lazımdır ki, əşyaların satışı zamanı qaimədə onların qiymətləri mövcud qiymətlərdən fərqli göstərilir ki, bunun da hesabına satışın nəticələri (mənfəət və zərər) formalaşır.

"Satış" dialoqunun ekranda görünüşü şəkil 44-də verilmişdir. Dialoqda "Neptun" BM-ə satılmaq üçün seçilmiş azqiymətli və tezköhnələn əşyaların adı, miqdarı, qiyməti və məbləği əks olunmuşdur.

Şəkil 44. “Tezköhnələn əşyalar” alt menyusunda “Məxaric” elementi vasitəsi ilə açılan “Satış” dialoqunun ekranda görünüşü: dialoqda “Neptun” Birgə Müəssisəsinə satılmaq üçün “Asiman” ATSC üzrə 28.10.2002 tarixli, 5№-li qaimə-fakturada əks olunaçaq azqiymətli və tezköhnələn əşyaların müvafiq göstəriciləri daxil edilmişdir.

Azqiymətli və tezköhnələn əşyaların müəssisə daxilində yerdəyişməsi (bir maddi-məsul şəxsdən digərinə verilməsi) əməliyyatları "Yerdəyişmə" dialoqu vasitəsi ilə qeydə alınır və sənədləşdirilir. Bu dialoqda əşyaların adı və qiymətləri müvafiq məlumat bazasından seçilməklə yazılır, miqdarı isə klaviaturadan daxil edilir. "Yerdəyişmə" dialoqunun ekranda görünüşü şəkil 45-də verilmişdir.

Şəkil 45. Azqiymətli və tezköhnələn əşyaların müəssisə daxilində yerdəyişməsi əməliyyatlarını uçotda əks etdirmək üçün "Yerdəyişmə" dialoqundan istifadə olunur.

"Tezköhnələn əşyalar" alt menyusundakı "Köhnəlmə normaları" elementi ekranda azqiymətli və tezköhnələn əşyaların köhnəlməsi normalarının proqrama daxil edilməsi üçün nəzərdə tutulmuş dialoqun açılmasına xidmət edir.

"Tezköhnələn əşyalar" alt menyusunda "Hesabat" elementini seçdikdə, müəssisədə azqiymətli və tezköhnələn əşyaların hərəkəti, satışı, silinməsi, hansı maddi-məsul şəxslərin öhdəsində olması və köhnəlməsinə dair məlumatların formalaşdırılması və əks etdirilməsinə xidmət göstərən kiçik həcmli alt menyu açılır. Bu alt menyuda aşağıdakı elementlər vardır:

- Anbar/İstismar;
- Satış/Silinmə;
- Məsul şəxslər;
- Köhnəlmə.

Bu elementlərdən hər biri müəssisədə azqiymətli və tezköhnələn əşyaların hərəkəti və mövcud vəziyyəti haqqında hesabat tipli cədvəl məlumatlarının formalaşdırılmasını təmin edən müvafiq dialoqların açılması üçün nəzərdə tutulmuşdur.

AzMuhasib

Əməliyyat Hesabat Utilit Kömək

Mem.order Bank Kassa Deb./ Kred. Personal

Anbar / İstismar

Dövr 01/01/2002 31/12/2002 Anbar / İstismar

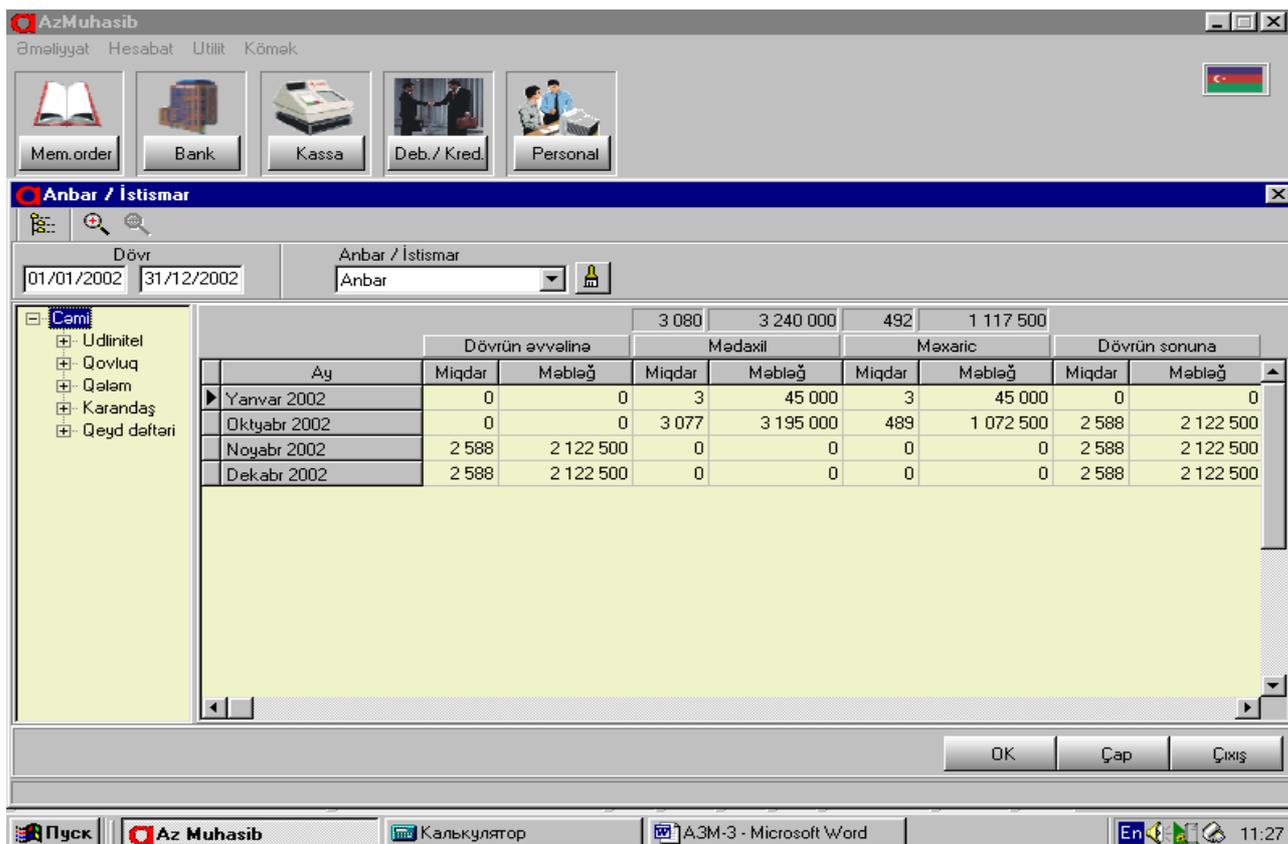
Ay	Dövrün əvvəlinə		Madaxil		Məxaric		Köhnəlmə	Dövrün sonuna	
	Miqdar	Məbləğ	Miqdar	Məbləğ	Miqdar	Məbləğ		Miqdar	Məbləğ
Yanvar 2002	188	1 669 800	3	45 000	0	0	45 000	191	1 669 800
Fevral 2002	191	1 669 800	0	0	0	0	0	191	1 669 800
Mart 2002	191	1 669 800	0	0	0	0	0	191	1 669 800
Aprəl 2002	191	1 669 800	0	0	0	0	0	191	1 669 800
May 2002	191	1 669 800	0	0	0	0	0	191	1 669 800
İyun 2002	191	1 669 800	0	0	0	0	0	191	1 669 800
İyul 2002	191	1 669 800	0	0	0	0	0	191	1 669 800
Avqust 2002	191	1 669 800	0	0	0	0	0	191	1 669 800
Sentyabr 2002	191	1 669 800	0	0	0	0	0	191	1 669 800
Oktyabr 2002	191	1 669 800	3 077	3 195 000	262	60 000	412 500	3 006	4 392 300
Noyabr 2002	3 006	4 392 300	0	0	0	0	0	3 006	4 392 300
Dekabr 2002	3 006	4 392 300	0	0	0	0	0	3 006	4 392 300

OK Çap Çıxış

Пуск Az Muhasib Калькулятор АЗМ-3 - Microsoft Word En 11:28

Şəkil 46. “Tezköhnələn əşyalar” alt menyusunda “Hesabat” elementi vasitəsi ilə açılan “Anbar/İstismar” dialoqunun ekranda görünüşü: dialoqda müəssisənin anbarında və istismarda olan azqiymətli və tezköhnələn əşyaların 2002-ci ilə aid hərəkətini birlikdə əks etdirmək üçün dialoqun yuxarı hissəsində verilmiş “Anbar/İstismar” xanasında “Boş xana” variantı seçilmişdir.

"Anbar/İstismar" dialoqunda hesabat dövrünə aid aylar üzrə azqiymətli və tezköhnələn əşyaların miqdar və məbləğ göstəriciləri ilə hərəkəti əks olunur. Bu dialoqun yuxarı hissəsində verilmiş "Anbar/İstismar" xanasında "Boş xana" "Anbar" və "İstismar" variantlarını seçməklə, müvafiq olaraq, bütövlükdə müəssisə üzrə, yalnız anbarda olan və ya yalnız istismarda olan azqiymətli və tezköhnələn əşyaların hərəkətinə dair hesabat alınır.

Şəkil 47. “Tezköhnələn əşyalar” alt menyusunda “Hesabat” elementi vasitəsi ilə açılan “Anbar/İstismar” dialoqunun ekranda görünüşü: dialoqda yalnız müəssisənin anbarında olan azqiymətli və tezköhnələn əşyaların 2002-ci ilə aid hərəkətini əks etdirmək üçün, onun yuxarı hissəsində verilmiş “Anbar/İstismar” xanasında “Anbar” variantı seçilmişdir.

Dialoqun yuxarı sol küncündə verilmiş "budaqlanma" işarəli düyməni basdıqda dialoqun sol tərəfində azqiymətli və tezköhnələn əşyaların qruplar üzrə seçilməsi imkanı verilən pəncərə açılır. Bu pəncərədə "+ Cəmi" və ya qruplar və əşyalar üzrə budaqlanma variantlarını seçməklə, ayrı-ayrı əşya qrupları və hətta ayrılıqda götürülmüş bir əşya haqqında məlumat formalaşdırmaq olar.

"Anbar/İstismar" dialoqunun ekranda görünüşü (3 variantda: "Boş xana", "Anbar" və "İstismar" variantları) şəkil 46,47 və 48-də verilmişdir.

AzMuhasib
Əməliyyat Hesabat Utilit Kömək

Mem.order Bank Kassa Deb./ Kred. Personal

Anbar / İstismar

Dövr: 01/01/2002 31/12/2002 Anbar / İstismar: İstismar

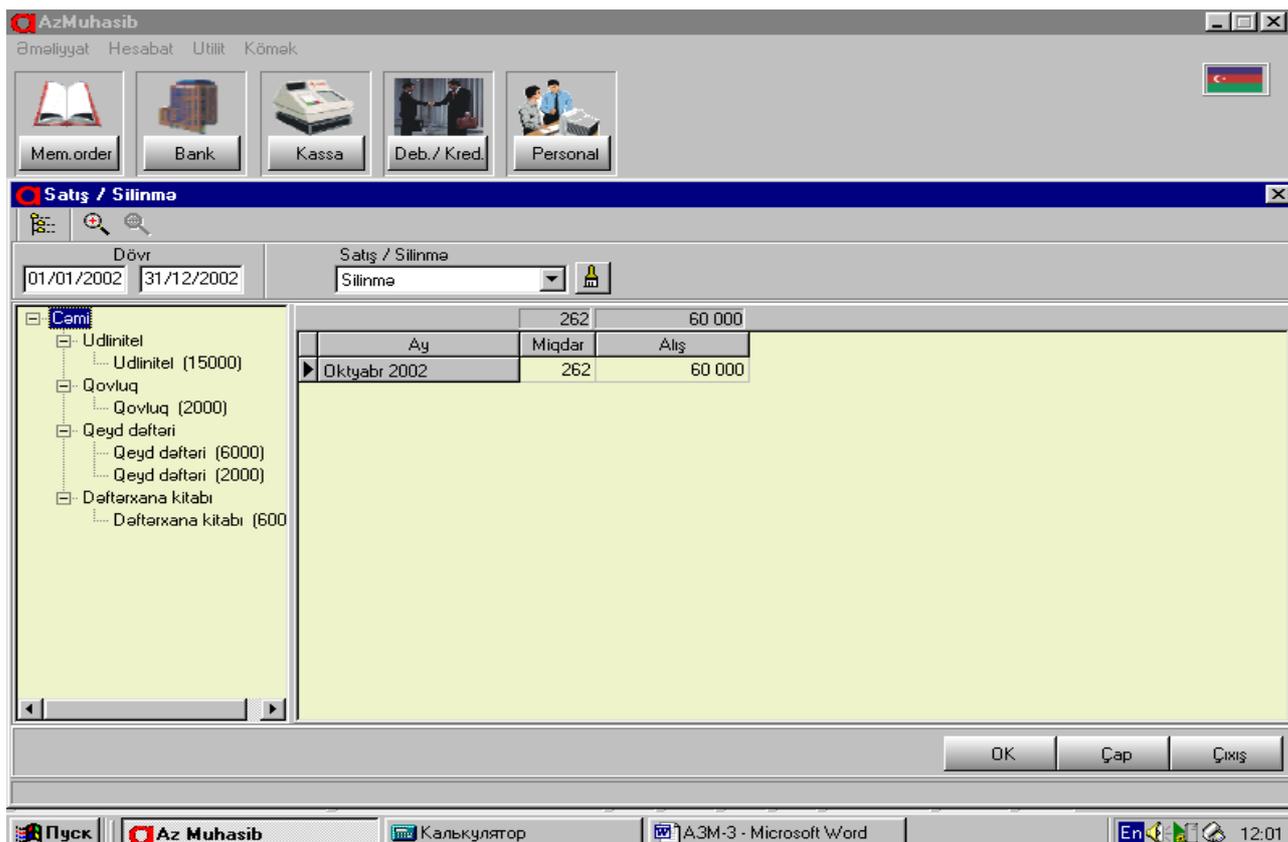
Ay	Dövrün əvvəlinə		492		660 000		262		60 000		Dövrün sonuna	
	Miqdar	Məbləğ	Miqdar	Məbləğ	Miqdar	Məbləğ	Miqdar	Məbləğ	Miqdar	Məbləğ	Miqdar	Məbləğ
Yanvar 2002	188	1 669 800	3	0	0	0	0	0	0	191	1 669 800	
Fevral 2002	191	1 669 800	0	0	0	0	0	0	0	191	1 669 800	
Mart 2002	191	1 669 800	0	0	0	0	0	0	0	191	1 669 800	
Aprel 2002	191	1 669 800	0	0	0	0	0	0	0	191	1 669 800	
May 2002	191	1 669 800	0	0	0	0	0	0	0	191	1 669 800	
İyun 2002	191	1 669 800	0	0	0	0	0	0	0	191	1 669 800	
İyul 2002	191	1 669 800	0	0	0	0	0	0	0	191	1 669 800	
Avqust 2002	191	1 669 800	0	0	0	0	0	0	0	191	1 669 800	
Sentyabr 2002	191	1 669 800	0	0	0	0	0	0	0	191	1 669 800	
Oktyabr 2002	191	1 669 800	489	660 000	262	60 000	0	0	0	418	2 269 800	
Noyabr 2002	418	2 269 800	0	0	0	0	0	0	0	418	2 269 800	
Dekabr 2002	418	2 269 800	0	0	0	0	0	0	0	418	2 269 800	

OK Çap Çıxış

Пуск Az Muhasib Калькулятор АЗМ-3 - Microsoft Word 11:26

Şəkil 48. "Tezköhnələn əşyalar" alt menyusunda "Hesabat" elementi vasitəsi ilə açılan "Anbar/İstismar" dialoqunun ekranda görünüşü: dialoqda yalnız istismarda olan azqiymətli və tezköhnələn əşyaların 2002-ci ilə aid hərəkətini əks etdirmək üçün, onun yuxarı hissəsində verilmiş "Anbar/İstismar" xanasında "İstismar" variantı seçilmişdir.

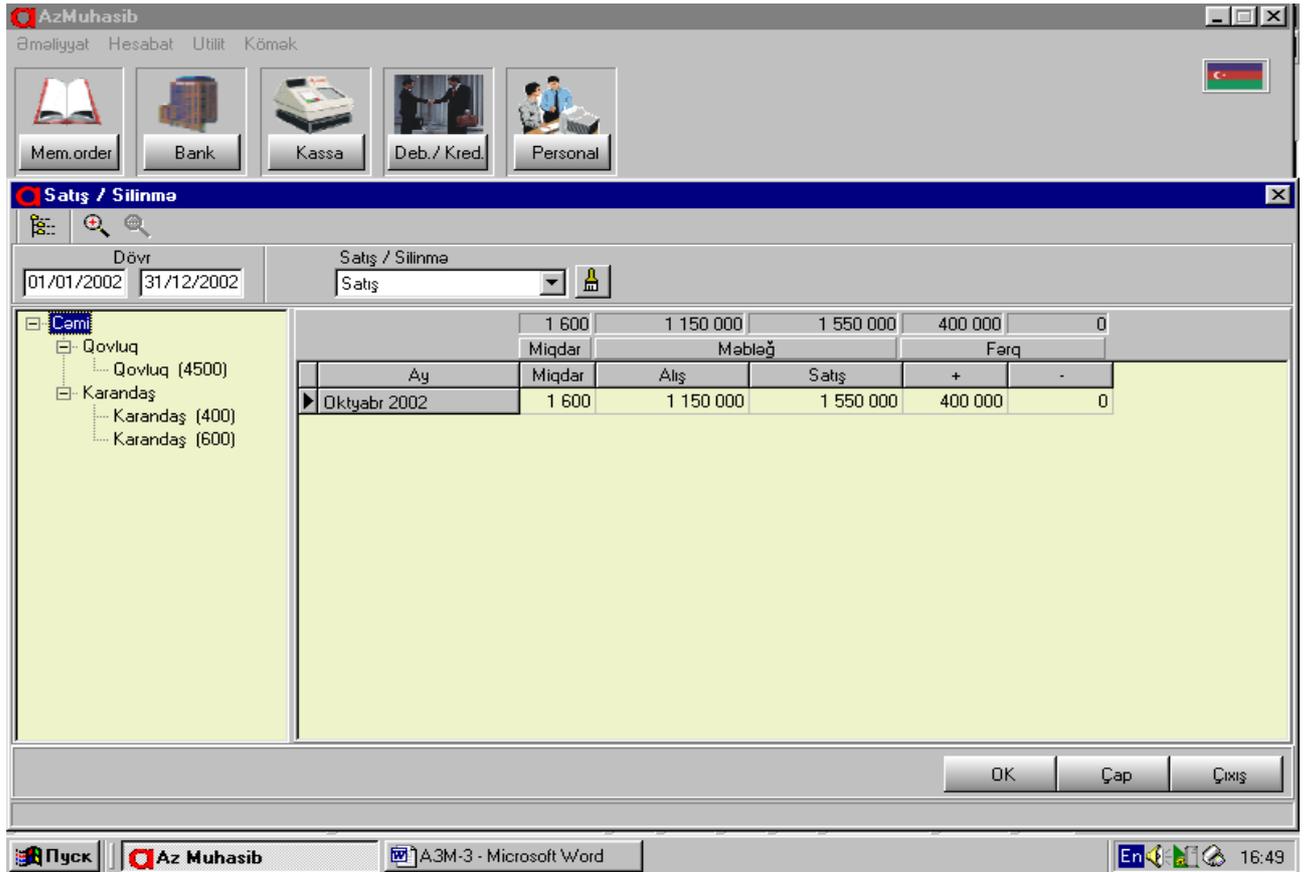
"Satış/Silinmə" dialoqunda hesabat dövrünə aid aylar üzrə azqiymətli və tezköhnələn əşyaların satışı və silinməsi haqqında məlumatlar miqdar və məbləğ göstəriciləri üzrə əks olunur. Bu dialoqun tənzimlənməsi qaydaları bundan əvvəl izah olunan dialoqa oxşardır. Lakin əvvəlki dialoqlardan fərqli olaraq, "Satış" dialoqunda azqiymətli və tezköhnələn əşyaların satışının nəticələri də (mənfəət və ya zərər) əks olunur.

Şəkil 49. “Tezköhnələn əşyalar” alt menyusunda “Hesabat” elementi vasitəsi ilə açılan “Satış/Silinmə” dialoqunun ekranda görünüşü: dialoqda azqiymətli və tezköhnələn əşyaların 2002-ci ilə aid silinməsini əks etdirmək üçün, onun yuxarı hissəsində verilmiş “Satış/Silinmə” xanasında “Silinmə” variantı seçilmişdir.

"Satış/Silinmə" dialoqunun ekranda görünüşü şəkil 49 və 50-də verilmişdir.

"Məsul şəxslər" dialoqu ayrı-ayrı maddi-məsul şəxslərin öhdəsində olan azqiymətli və tezköhnələn əşyaların siyahısını almaq üçün nəzərdə tutulmuşdur. Bu dialoqda eyni zamanda müəssisədə olan bütün azqiymətli tezköhnələn əşyaların kimin öhdəsində olduğunu əks etdirən ümumi siyahı və ya hər hansı bir əşya qrupunun, konkret əşyanın kimin öhdəsində olduğunu əks etdirən informasiya almaq imkanı da mövcuddur.

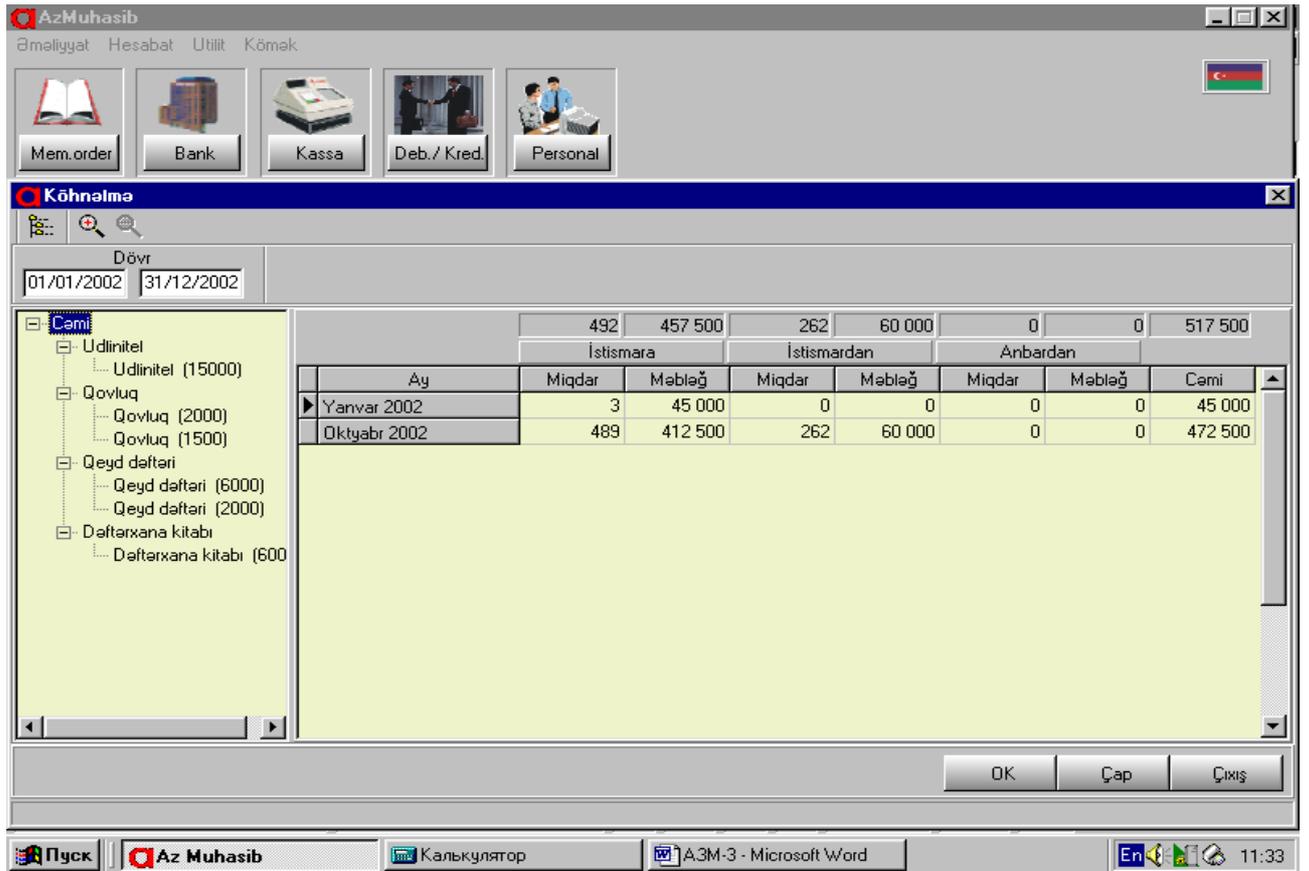
Şəkil 50. “Tezköhnələn əşyalar” alt menyusunda “Hesabat” elementi vasitəsi ilə açılan “Satış/Silinmə” dialoqunun ekranda görünüşü: dialoqda azqiymətli və tezköhnələn əşyaların 2002-ci ilə aid satışını əks etdirmək üçün, onun yuxarı hissəsində verilmiş “Satış/Silinmə” xanasında “Satış” variantı seçilmişdir.

Dialoqda ayrı-ayrı maddi-məsul şəxslərin öhdəsində olan azqiymətli və tezköhnələn əşyaların siyahısını almaq üçün onun yuxarisında verilmiş "Qrup" və "Ad" xanalarını boş saxlamaqla, "OK" düyməsini basmaq, sonra isə sol pəncərədə müvafiq maddi-məsul şəxslərin adlarını tənzimləmək və lazım olan adı seçmək lazımdır.

Alınmış hər hansı bir siyahını çap etmək üçün "Çap" düyməsini basmaq lazımdır.

Müəssisədə hər hansı bir verilmiş tarixə azqiymətli və tezköhnələn əşyaların kimin öhdəsində olmasını əks etdirən siyahı almaq üçün dialoqda yalnız "Tarix" xanasını tənzimlədikdən sonra, "OK" düyməsini basmaq lazımdır.

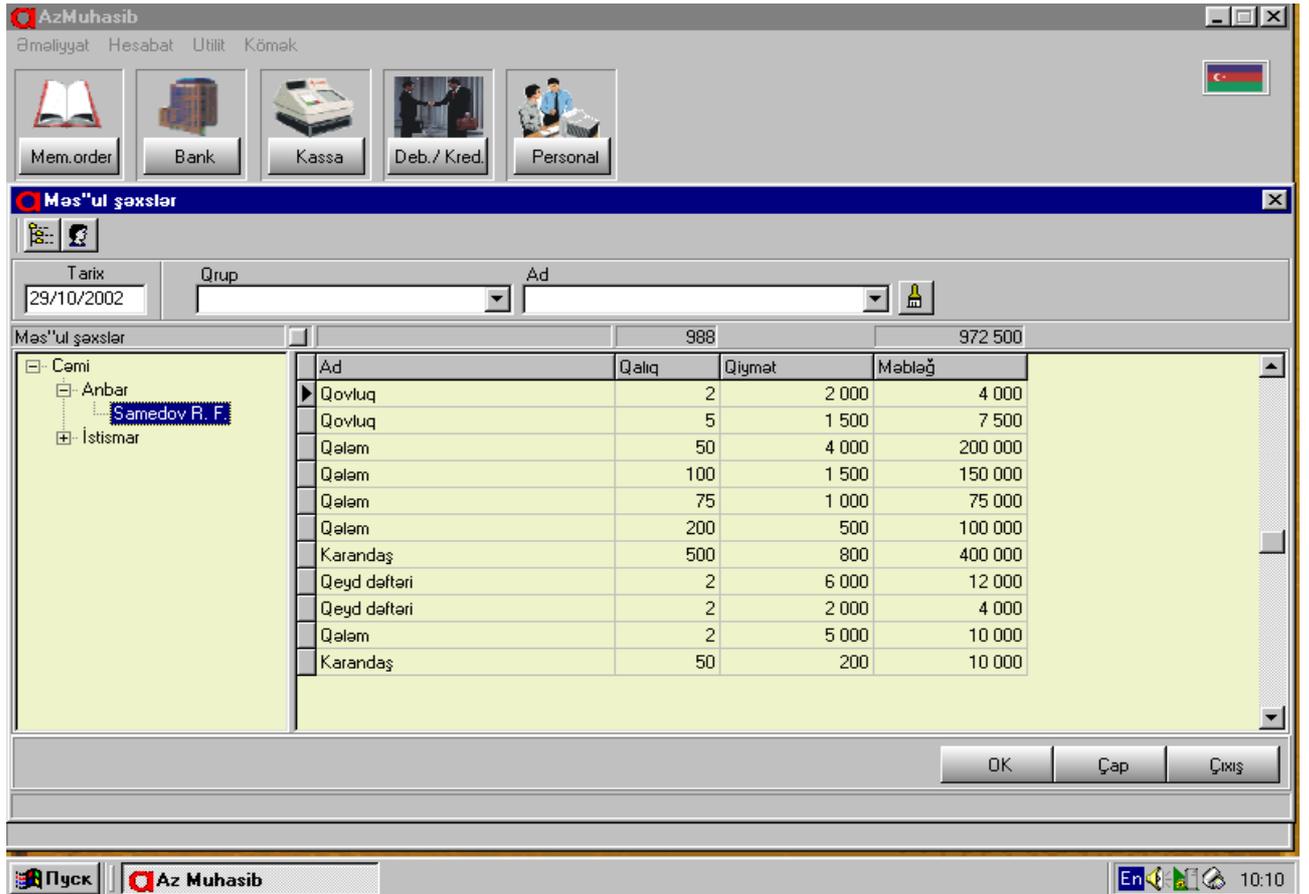
Cari tarixə belə bir siyahı almaq üçün yeni açılmış dialoqda heç bir tənzimləmə işi aparmadan "OK" düyməsini basmaq lazımdır.

Şəkil 51. "Tezköhnənlən əşyalar" alt menyusunda "Hesabat" elementi vasitəsi ilə açılan "Köhnəlmə" dialoqunun ekranda görünüşü: dialoqda bütün azqiymətli və tezköhnənlən əşyaların 2002-ci ilə aid köhnəlməsini əks etdirmək üçün, onun sol pəncərəsində "Cəmi" variantı seçilmişdir.

Ayrı-ayrı azqiymətli və tezköhnənlən əşyalar qrupunun və ya konkret bir əşyanın kimin öhdəsində olduğunu əks etdirən informasiya almaq üçün dialoqun yuxarı hissəsində verilmiş "Qrup" və "Ad" xanalarında müvafiq tənzimləmə işi apardıqdan sonra, "OK" düyməsini basmaq lazımdır.

"Asiman" ATSC-nin məsul işçisi R.F.Səmədovun öhdəsində olan azqiymətli və tezköhnənlən əşyaların siyahısı əks olunmuş "Məsul şəxslər" dialoqunun ekranda görünüşü şəkil 52-də verilmişdir.

Şəkil 52. "Tezköhnələn əşyalar" alt menyusunda "Hesabat" elementi vasitəsi ilə açılan "Məsul şəxslər" dialoqunun ekranda görünüşü: dialoqda müəssisənin məsul işçisi R.F.Səmədovun öhdəsində olan azqiymətli və tezköhnələn əşyaların siyahısını əks etdirmək üçün, sol pəncərədə həmin soyad seçilmişdir.

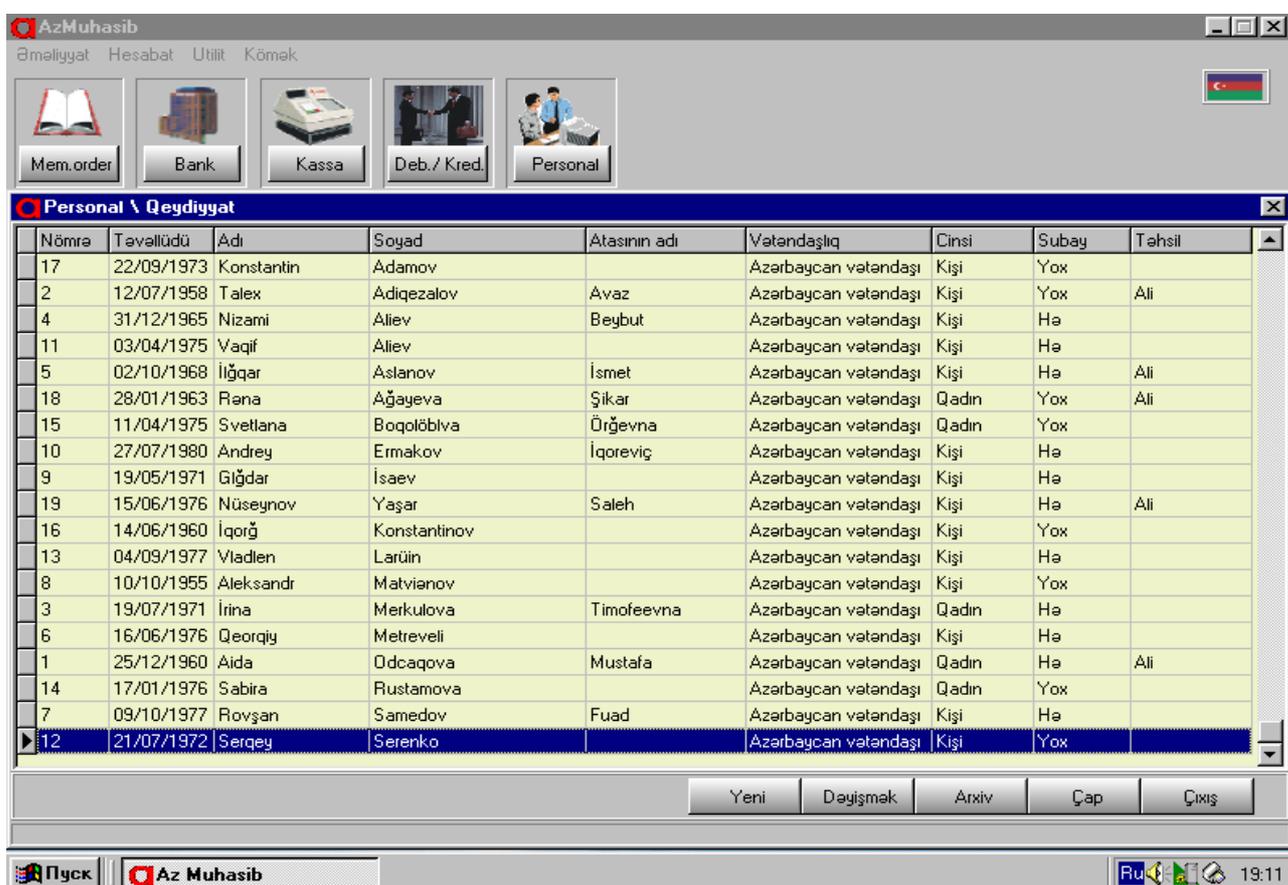
"Köhnəlmə" dialoqunda azqiymətli və tezköhnələn əşyalara verilmiş hesabat dövrünə aid köhnəlmə hesablanması haqqında məlumatlar əks olunur. Bu dialoqun başlıq hissəsində heç bir tənzimləmə işi aparılmır. Dialoqun sol pəncərəsində hər hansı bir əşya qrupu və ya konkret əşya üzrə tənzimləmə apararaq, sağ pəncərədə müvafiq cədvəli almaq və onu çap etmək imkanı mövcuddur.

"Köhnəlmə" dialoqunun ekranda görünüşü şəkil 51-də verilmişdir.

Qeyd etmək lazımdır ki, "Hesabat" alt menyusunda verilmiş bütün dialoqlar azqiymətli və tezköhnələn əşyalara aid digər menyular vasitəsi ilə açılan dialoqlarla əlaqəli şəkildə, avtomat rejimdə formalaşır. Azqiymətli və tezköhnələn əşyaların mədaxili, istismara buraxılması, məxarici və yerdəyişməsi haqqında çoxsaylı dialoqlarda daxil edilmiş məlumatlar əsasında onlara köhnəlmə hesablanır və müvafiq hesabatlar formalaşır.

2.5. İşçi heyətlə və tətəlhəsab şəxslərlə hesablaşma əməliyyatlarının aparılması

Müəssisənin işçi heyəti ilə hesablaşma əməliyyatlarının aparılmasında "Personal" elementindən istifadə edilir. Proqramın əsas menyusunun "Əməliyyat" bölməsində yerləşən "Personal" elementi müəssisə əməkdaşları (işçi heyəti, maddi-məsul şəxslər və b.) haqqında müvafiq məlumat bazasının yaradılması üçün nəzərdə tutulmuşdur. Bu elementi seçdikdə, paralel olaraq, "Qeydiyyat" elementi açılır və həmin elementi seçərkən, ekranda "Personal\Qeydiyyat" dialoqu açılır. Bu dialoqun ekranda görünüşü şəkil 53-də verilmişdir. Qeyd etmək lazımdır ki, həmin dialoq eyni zamanda proqramın giriş vəziyyətində aktivləşdirilə bilən "Personal" nişanı vasitəsi ilə də açılır.

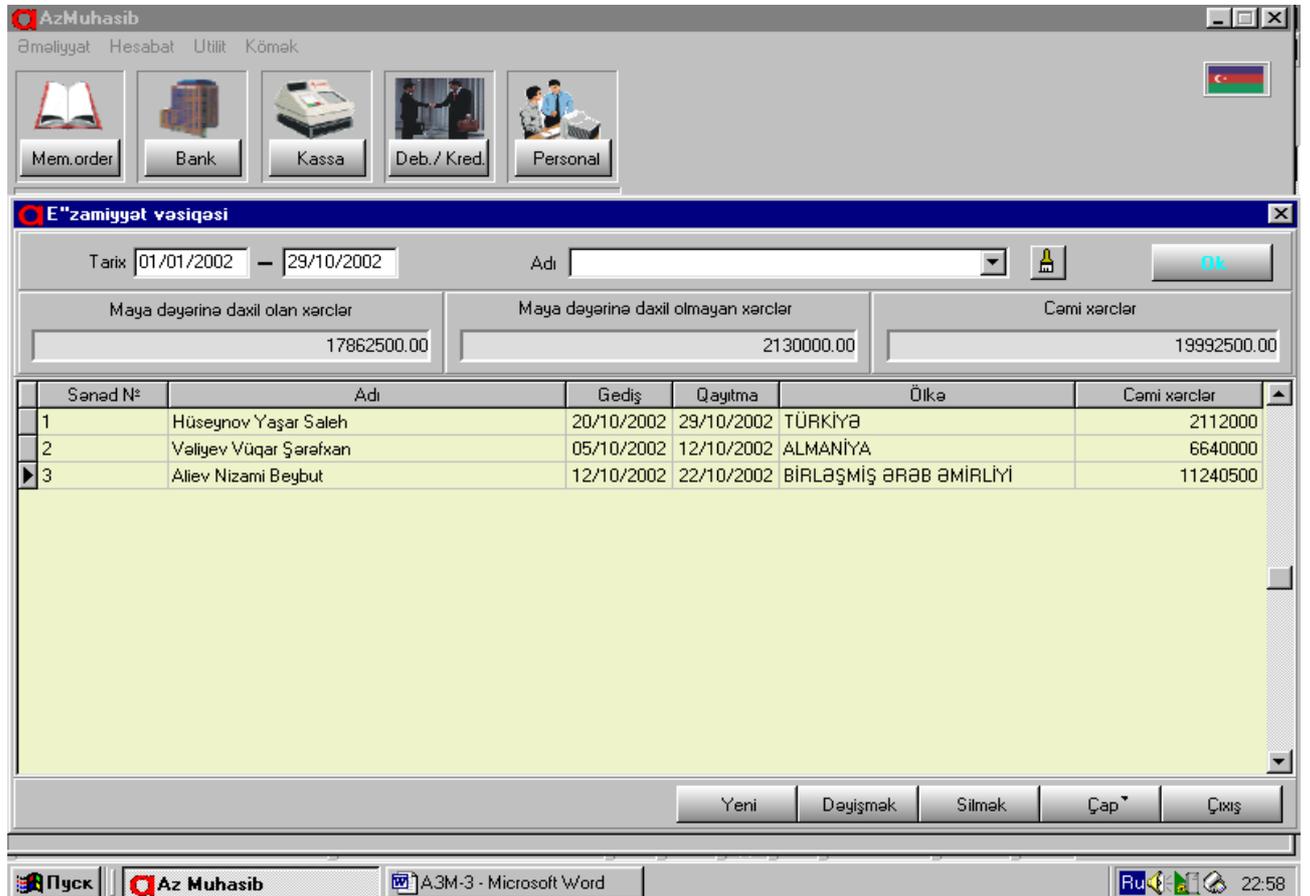
Şəkil 53. "Personal\Qeydiyyat" dialoqunun ekranda görünüşü.

"Personal/Qeydiyyat" dialoqunda işçilərin təvəllüdü, adı, soyadı və atasının adı, vətəndaşlığı, təhsili və s. məlumatlar əks olunur. Buradakı məlumat bazasına yeni işçi-əməkdaş haqqında məlumat daxil etmək üçün "Yeni"

düyməsini basmaq və bu zaman dialoqun yuxarı hissəsində açılan xanalarda müvafiq məlumatları klaviaturadan daxil edərək, "OK" düyməsini basmaq lazımdır. Buradakı "Çıxış" düyməsini basmaqla, dialoqun ilk vəziyyətinə qayıtmaq olur.

"Personal/Qeydiyyat" dialoqu vasitəsi ilə formalaşdırılan məlumat bazasında yığılmış işçilər haqqında məlumatlar maddi dəyərlilərin hərəkətini əks etdirən sənəd və hesabatlarda, eləcə də digər uçot registrlərində istifadə edilir.

Təhtəhesab şəxslərlə hesablaşma əməliyyatlarının aparılmasında "Ezamiyyət" elementindən istifadə edilir. Programın əsas menyusunun "Əməliyyat" bölməsində yerləşən "Ezamiyyət" elementi müəssisədə işçi və əməkdaşların ezamiyyətə göndərilməsi və ezamiyyət xərclərinin hesablanması məsələlərinin təşkilinə xidmət göstərir. Bu element seçildikdə, ekranda "Hesabat" və "Ölkələr üzrə" elementlərindən ibarət alt menyu açılır.

Şəkil 54. "Ezamiyyət vəsiqəsi" dialoqunun ekranda birinci görünüşü: dialoqda 2002-ci ilə aid ezamiyyət haqqında ümumi məlumatlar əks olunmuşdur.

"Hesabat" elementi "Ezamiyyət vəsiqəsi" dialoqunun açılmasına xidmət edir. "Ezamiyyət vəsiqəsi" dialoqunda hesabat dövrünə aid ezamiyyətlər

haqqında zəruri məlumatlar əks olunur. Dialoqun yuxarı hissəsində hesabat dövrünü göstərən "Tarix" xanaları, ezam olunmuş şəxsin adının axtarışı üçün nəzərdə tutulmuş "Ad" xanası və ezamiyyət xərclərinin əks etdirilməsi üçün "Maya dəyərində daxil olan xərclər", "Maya dəyərində daxil olmayan xərclər" və "Cəmi xərclər" adlanan 3 passiv xana mövcuddur.

"Ezamiyyət vəsiqəsi" dialoqunun birinci forması şəkil 54-də əks olunmuşdur. Bu dialoqda yeni ezamiyyət vəsiqəsinin ümumi göstəricilərini daxil etmək, mövcud olanları dəyişdirmək, ləğv etmək, dialoqda göstərilmiş vəsiqələrin siyahısını və hər bir ezamiyyət vəsiqəsini çap etmək mümkündür.

Ezamiyyət vəsiqəsi № 2

Adı: Vəliyev Vüqar Şərəfxan
Vəzifəsi: Sədr müavini
Müəssisənin, idarənin, təşkilatın adı: "Asiman" ATSC

Gediş: 05/10/2002 Qayıtma: 12/10/2002
Ezamiyyət dövrü: 8
Ölkə: ALMANYA
Tə'minat məntəqəsi: Drezden şəhəri
Birlik, müəssisə, idarə, təşkilat: "BMV-EXP&Ko" Kompaniyası

Ezamiyyətin məqsədi: "Kaspiyan Ekoloji & FKR" layihəsi üzrə barter sənədlərinin işlənməsi.

Kurs	Gün	Norma üzrə xərclər	Faktiki xərclər		
			Cəmi	M.D. daxil olan	M.D. daxil olmayan
4895					
	Otel	7 4283125.00	1740000	1740000	0
	Gündəlik	8 2741200.00	1580000	1580000	0
	Viza		480000	480000	0
	Yol		1100000	1100000	0
	Sair		1740000	920000	820000
Cəmi			6640000.00	5820000.00	820000.00

Ok Çap Çıxış

Şəkil 55. "Ezamiyyət vəsiqəsi" dialoqunun ekranda ikinci görünüşü: dialoqda "Asiman" ATSC-nin sədr müavini Vəliyev Vüqar Şərəfxan oğlunun Almaniya ezam olunması haqqında 2№-li ezamiyyət vəsiqəsinin göstəriciləri və ezamiyyət xərcləri haqqında məlumatlar əks olunmuşdur.

Programda yeni ezamiyyət haqqında məlumatlar daxil etmək üçün "Ezamiyyət vəsiqəsi" dialoqunun birinci formasında "Yeni" düyməsini basmaq lazımdır. Bu zaman ekranda "Ezamiyyət vəsiqəsi" dialoqunun ikinci forması açılır. Bu dialoqun ekranda görünüşü şəkil 55-də əks olunmuşdur. Dialoqun ikinci formasında məlumatlar 2 mərhələdə daxil edilir. Birinci mərhələdə

ezamiyyət vəsiqəsinin nömrəsi, ezamiyyətə göndərilən şəxsin adı, vəzifəsi, ezamiyyət dövrü, təyinat məntəqəsi, ezamiyyətə gedilən müəssisənin (birlik, idarə, təşkilatın) adı və ezamiyyətin məqsədi əks olunan xanalarda məlumatlar daxil edilərək, ezamiyyət vəsiqəsi çap edilir və rəsmiləşdirilir. Bu mərhələdə "Gediş" xanası aktiv, "Qayıtma" xanası isə passiv olur. "Gediş" xanasında ezamiyyətin başlanma tarixi daxil edilir.

Ölkə	Gündəlik xərc	Otel xərci
ABŞ	60 US\$	130 US\$
AVSTRALIYA QIT'ƏSİ VƏ OKEANIYA ÖLKƏLƏRİ	30 US\$	100 US\$
AVSTRİYA	60 US\$	100 US\$
AZƏRBAYCAN RAYONLARI (sənəd təqdim olunduqda)	5000 AZM	30000 AZM
AZƏRBAYCAN RAYONLARI (sənəd təqdim olunmadıqda)	5000 AZM	1700 AZM
ALBANIYA	50 US\$	100 US\$
ALMANIYA	70 US\$	125 US\$
AMERIKA QIT'ƏSİ ÜZRƏ DİGƏR ÖLKƏLƏR	30 US\$	75 US\$
ANDORRA	45 US\$	90 US\$
BAKI ŞƏHƏRİ (sənəd təqdim olunduqda)	5000 AZM	60000 AZM
BAKI ŞƏHƏRİ (sənəd təqdim olunmadıqda)	5000 AZM	2500 AZM
BANQLADEŞ	35 US\$	80 US\$
BELÇİKA	40 US\$	120 US\$
BİRLƏŞMİŞ ƏRƏB ƏMİRLİYİ	30 US\$	100 US\$
BOLQARİSTAN	25 US\$	80 US\$
BOSNIYA VƏ HERSEQOVİNA	45 US\$	90 US\$
BRUNEY	30 US\$	80 US\$
BÖYÜK BRİTANIYA	50 US\$	170 US\$
BƏHRƏYN	50 US\$	90 US\$

Şəkil 56. "Ölkələr üzrə" dialoqunun ekranda görünüşü: dialoqda Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin müvafiq qərarına uyğun olaraq, müasir dövrdə mövcud olan ezamiyyət normaları (gündəlik xərc və otel xərci) haqqında məlumatlar əks olunmuşdur.

Ezamiyyət başa çatdıqdan və ezam olunan şəxs qayıtdıqdan sonra, ezamiyyət vəsiqəsindəki getmə və qayıtma haqqındakı qeydlərə əsasən "Qayıtma" xanasında müvafiq tarix daxil edilir. Bunun üçün "Qayıtma" düyməsi basılır və bu andan etibarən dialoqun əvvəl doldurulmuş xanaları passivləşir, ezamiyyət xərcləri göstərilən xanaları isə aktivləşir. Ezamiyyətdən qayıtmış şəxsin təqdim etdiyi avans hesabatı və ona əlavə edilmiş sənədlər əsasında faktiki xərclər dialoqun müvafiq xanalarına doldurulur və "OK" düyməsi basılaraq,

proqrama daxil edilir. Bu zaman ikinci dialoq bağlanaraq, ekranda yenidən birinci dialoq görünür. Qeyd etmək lazımdır ki, ezamiyyət başa çatdıqdan sonrakı məlumatları daxil etmək üçün birinci dialoqda müvafiq sətir seçilərək "Dəyişmə" düyməsi basılır və bu zaman ikinci dialoq açılır ki, burada da başa çatmış ezamiyyət haqqında məlumatlar daxil edilir.

İkinci "Ezamiyyət vəsiqəsi" dialoqunda "Ölkə" xanasında hər hansı bir xarici ölkə seçildikdə, "Kurs" xanasında ABŞ dollarının manata müvafiq kursu əks olunur. "Otel" və "Gündəlik" xanalarında müvafiq günlərin sayı daxil edildikdə, "Norma üzrə xərclər" xanalarında həmin ölkəyə aid proqrama daxil edilmiş müvafiq normalar əsasında otel xərcləri və gündəlik xərclərin normaları avtomatik hesablanaraq, əks olunur.

"Ölkələr üzrə" elementini aktivləşdirdikdə, ekranda eyniadlı dialoq açılır ki, bu dialoq da proqramda müxtəlif ölkələrə aid ezamiyyət xərcləri normalarının daxil edilməsinə xidmət edir.

"Ölkələr üzrə" dialoqunun ekranda görünüşü şəkil 56-da verilmişdir. Bu dialoqda xarici ölkələrlə yanaşı, Azərbaycan Respublikası ərazisi üçün də mövcud olan ezamiyyət xərcləri normaları da daxil edilmişdir. Dialoqda yeni normalar daxil etmək və mövcud normaları dəyişmək imkanları vardır.

III fəsil. Əsas uçot registrləri, mühasibat-maliyyə hesabatları və hesabat xarakterli digər uçot informasiyalarının formalaşdırılması və tərtibi xüsusiyyətləri

3.1. Baş kitab, dövriyyə cədvəli və şahmat cədvəlinin formalaşdırılması və tərtibi xüsusiyyətləri

"AzMuhəşib" proqramında mühasibat-maliyyə və mühasibat-idarəetmə uçotunun bir sıra əsas registrləri, mühasibat-maliyyə hesabatları və hesabat xarakterli digər uçot informasiyaları əsas menyunun "Hesabat" bölməsinə daxil olan elementlər vasitəsi ilə formalaşdırılır və tərtib edilir. "Hesabat" bölməsi aşağıda göstərilən elementlərdən ibarətdir.

1. Baş kitab;
2. Dövriyyə cədvəli;
3. Şahmat cədvəli;
4. Balans;
5. Kassa hesabatı;
6. Avans hesabatı;
7. Xərclər;
8. Satış hesabatı;
9. Cədvəllər;
10. Hesabın təhlili.

Burada göstərilən elementlərin hər biri ekranda müvafiq dialoqun açılmasına xidmət edərək, proqramda çoxsaylı hesabatların və hesabat xarakterli digər cədvəllərin tam avtomat rejimdə tərtib olunması üçün nəzərdə tutulmuşdur.

"Hesabat" bölməsində fəaliyyət göstərən dialoqlar ümumi qayda üzrə tənzimlənərək, proqramın "Əməliyyat" bölməsindəki çoxsaylı dialoqlar vasitəsi ilə formalaşdırılmış məlumat bazası və təsərrüfat əməliyyatları haqqında mühasibat yazılışları əsasında müxtəlif hesabatların tərtib edilməsini və çap edilməsini təmin edir.

Məlumdur ki, müəssisədə ayrı-ayrı sintetik hesablar və onların subhesabları üzrə təsərrüfat əməliyyatlarının mühüm göstəricilərinin əks olunduğu uçot registrlərindən biri müəssisənin baş kitabıdır. **Proqramda ayrı-ayrı sintetik hesablar və onların subhesabları üzrə baş kitabın vərəqələri (hesab vərəqələri) "Hesabat" bölməsində yerləşən "Baş kitab" elementi vasitəsi ilə formalaşdırılır və tərtib edilir.** Menyuda bu elementi seçdikdə, ekranda eyniadlı dialoq açılır. Bu dialoq seçilmiş hər hansı bir hesab və ya subhesab üzrə baş kitab vərəqəsinin (mühasibat uçotunun jurnal-order forması üzrə) formalaşdırılmasını təmin edir. Dialoqun giriş formasında "Hesabat dövrü" dialoqunda müəyyən edilmiş dövr əks olunur. Bununla yanaşı, seçilmiş hesab

üzrə baş kitab vərəqələrini hər hansı bir dövrə uyğun tənzimləmək imkanı da mövcuddur.

"Baş kitab" vərəqəsində, dialoqda seçilmiş hesabın debeti və dialoqun cədvəl başlığında göstərilən hesabların krediti üzrə icmal müxabirləşmə məbləğləri əks olunur.

Ay, il	Hesablar							Debet
	19	50	51	60	68	71		
İlkin qalıq								
I-2001								
II-2001	7 635 532,85		10 549 900				18 185 43	
III-2001	9 164 903		8 053 800				17 218	
IV-2001	5 989 080		21 841 700				27 830	
V-2001	12 248 166,28		20 700 000				32 948 16	
VI-2001	3 411 864,2		9 000 000				12 411 8	
VII-2001	8 511 652,96		2 000 000		6 340 339,38		16 851 99	
VIII-2001			14 089 642,32	94 600		68 305	14 252 54	
IX-2001		2 000 000	4 254 656,6	2 813 190			9 067 8	
X-2001			3 215 588,87	5 726 800		11 520	8 953 90	
XI-2001			10 147 046,45	6 587 340		128 938	16 863 32	
XII-2001			26 165 007	1 994 157		53 746	28 212	
Cəmi	46 961 199,29	2 000 000	130 017 341,24	17 216 087	6 340 339,38	262 509	202 797 47	

Şəkil 57. "Baş kitab" dialoqunun ekranda görünüşü: dialoqda 68№-li "Büdcə ilə hesablaşmalar" sintetik hesabı üzrə 2001-ci ilə aid baş kitab vərəqəsi əks olunmuşdur.

Baş kitab dialoqunun ekranda görünüşü şəkil 57-də verilmişdir.

Dialoqun cədvəl hissəsi orada göstərilən müxabirləşmələrin daxil olunduğu memorial orderlə qarşılıqlı əlaqəyə malikdir. Burada kursoru hər hansı bir məbləğin üzərinə gətirib, dəstəyin sol düyməsini 2 dəfə dalbadal basdıqda, ekranda həmin məbləği formalaşdıran mühasibat yazılışlarından ibarət memorial order açılacaqdır. Həmin memorial orderdə göstərilən müxabirləşmələri çap etməklə, baş kitab vərəqəsində əks olunan məbləğlərin açıqlamasını əldə etmək və onu müvafiq məqsədlərlə istifadə etmək olar. Məsələn, müəssisənin büdcə ilə hesablaşma əməliyyatlarını təhlil etmək və ya

bu istiqamətdə hər hansı bir idarəetmə uçotu materialı hazırlamaq üçün belə açıqlamalardan istifadə etmək məqsədəuyğundur. Kursoru "Debet" xanasında əks olunan hər hansı bir məbləğ üzərində saxlayıb, dəstəyin sol düyməsini 2 dəfə dalbadal basdıqda, ekranda seçilmiş hesabın (bu halda 68№-li) debeti və müxtəlif hesabların krediti üzrə bütün mühasibat yazılışlarının siyahısından ibarət memorial order açılır. Eyni əməliyyatı "Kredit" xanasında əks olunan məbləğ üzərində apardıqda, seçilmiş hesabın krediti və müxtəlif hesabların debeti üzrə mühasibat yazılışlarının siyahısından ibarət memorial order açılır.

Dövriyyə cədvəli

Tarix: 01/01/2001 - 31/12/2001

Kod	Məzmun	Dövrün əvvəlinə qalıq		Dövriyyə		Dövrün sonuna qalıq	
		Debet	Kredit	Debet	Kredit	Debet	Kredit
60	Malsatan və podratçılarla hesablaşmalar		1 259 233 914,38	803 590 748,85	470 576 576,01		926 219 741,54
62	Alıcılar və sifarişçilərlə hesablaşmalar			54 746 449,00	58 718 534,00		3 972 085,00
64	Alınmış avanslar üzrə hesablaşmalar		42 250 270,93	338 044 476,00	295 794 205,07		
67	Büdcədənəkar ödənişlər üzrə hesablaşmalar		1 253 982,01	264 530,00	551 743,95		1 541 195,96
68	Büdcə ilə hesablaşmalar		7 674 917,54	202 797 475,91	168 124 247,77	26 998 310,60	
69	Sosial sığorta və təminat üzrə hesablaşmalar		25 115,00	3 360 650,00	4 353 175,00		1 017 640,00
70	Əməyin ödənişi üzrə işçi hey'əti ilə hesablaşmalar		1 458 765,00	14 165 755,00	14 042 500,00		1 335 510,00
71	Təhtəhsəb şəxslərlə hesablaşmalar			343 525 776,00	341 791 713,00	1 734 063,00	
73	Sair əməliyyatlar üzrə işçi hey'əti ilə hesablaşmalar	405 684 792,29		159 380 599,48	406 511 394,54	158 553 997,23	
76	Müxtəlif debitor və kreditorlarla hesablaşmalar	49 955,32		859 932 213,99	840 664 593,49	19 317 575,82	
80	Mənfaət və zərər	81 595 983,91		450 764 227,48	442 152 178,76	90 208 032,63	
81	Mənfaətin istifadəsi			8 158 347,11	8 158 347,11		
85	Nizamnamə kapitalı		4 000 000,00				4 000 000,00
88	Bölüşdürülməmiş mənfəət (ödənilməmiş)		329 900 051,52				329 900 051,52
90	Qısamüddətli bank kreditləri		84 485 941,29	102 979 141,44	18 493 200,15		
		1 964 012 607,39	1 857 409 190,14	7 732 336 801,00	7 732 336 801,00	1 548 015 856,51	1 441 412 439,26

Şəkil 58. "Dövriyyə cədvəli" dialoqunun ekranda görünüşü: dialoqda sintetik hesablar üzrə 2001-ci ilə aid dövriyyə cədvəli əks olunmuşdur.

Müəssisədə bütün sintetik hesab və subhesablar üzrə baş kitab vərəqələrinin hər ilin sonunda çap edilərək, kitab formasında tikilməsi məqsədəuyğundur. Bu kitabın üz qabığıqnda "... ilə aid Baş kitab" sözləri yazılmalı və o, arxivdə saxlanmalıdır.

Müəssisədə ayrı-ayrı sintetik hesablar üzrə dövriyyə və qalıq məbləğlərinin ümumi şəkildə əks olunduğu uçot registrlərindən biri müəssisənin dövriyyə cədvəlidir. Programda dövriyyə cədvəli "Hesabat" bölməsində yerləşən "Dövriyyə cədvəli" elementi vasitəsi ilə formalaşdırılır və tərtib edilir. "Dövriyyə cədvəli" dialoqunda müəssisənin sintetik hesabları üzrə dövriyyə

cədvəli əks olunur. Bu dialoqun ekranda görünüşü şəkil 58-də verilmişdir. Dialoqun ilk açılışında, ümumilikdə proqram üzrə müəyyən edilmiş hesabat dövrünə aid dövriyyə cədvəli formalaşdırılır. Bununla yanaşı, dialoqun yuxarı hissəsində görünən "Tarix" xanalarında əks olunan dövrü tənzimləməklə, istənilən dövrə aid sintetik hesablar üzrə dövriyyə cədvəli formalaşdırmaq olar. Kursoru dialoqun cədvəl hissəsində əks olunan hər hansı bir məbləğin üzərində saxlayıb, dəstəyin sol düyməsini 2 dəfə dalbadal basdıqda, ekranda həmin məbləğin aid olduğu hesab üzrə bütün mühasibat yazılışlarının siyahısından ibarət memorial order açılır. Bu siyahı əks olunan dialoqda "Çıxış" düyməsini basdıqda, "Dövriyyə cədvəli" dialoquna qayıdılır.

Qeyd etmək lazımdır ki, müəssisənin müxtəlif uçot registrləri arasında mövcud olan qarşılıqlı əlaqə burada verilmiş dialoqlarda və işə əlavə edilmiş cədvəllərdə öz əksini tapmışdır. Belə ki, dövriyyə cədvəlində hər bir sintetik hesab üzrə dövrün əvvəlinə və sonuna qalıq, eləcə də debet və kredit dövriyyəsinin məbləğləri həmin hesab üzrə baş kitab vərəqəsində əks olunmuş analoji məlumatlarla eyni olmalıdır. Məsələn, 68№-li "Büdcə ilə hesablaşmalar" hesabı üzrə baş kitab vərəqəsindəki "Cəmi" sətirində əks olunan debet və kredit dövriyyəsi məbləğləri dövriyyə cədvəlində həmin hesaba aid sətirdə əks olunan debet və kredit dövriyyələri məbləğləri ilə (müvafiq olaraq, 202797495,91 və 168124247,77 manat) eynidir.

Müəssisədə ayrı-ayrı sintetik hesablar və onların subhesabları üzrə icmal müxabirləşmə məbləğlərinin əks olunduğu uçot registrlərindən biri şahmat cədvəlidir. **Proqramda ayrı-ayrı sintetik hesablar üzrə icmal müxabirləşmələr "Hesabat" bölməsində yerləşən "Şahmat cədvəli" elementi vasitəsi ilə formalaşdırılır və tərtib edilir.** "Şahmat cədvəli" elementini aktivləşdirdikdə, proqram üçün verilmiş ümumi hesabat dövrünə aid sintetik hesablar üzrə icmal müxabirləşmələrin əks olunduğu eyniadlı dialoq açılır. Dialoqun yuxarı hissəsindəki "Tarix" xanalarında hesabat dövrünü dəyişərək, "OK" düyməsini basmaqla, başqa hesabat dövrünə aid də şahmat cədvəli almaq olar. Dialoqda əks olunmuş şahmat cədvəlinin çap edilməsi özünəməxsus xüsusiyyətlərə malikdir. Adətən, şahmat cədvəli bir neçə səhifədən ibarət olur. Proqramda şahmat cədvəlinin çap edilməsi rejimində səhifələrin tənzimlənməsi imkanları nəzərdə tutulmadığı üçün "Çap" düyməsini basdıqda, şahmat cədvəlinin ağ vərəqədə görünüşü deyil, birbaşa "Print" dialoqu açılır. Bu dialoqda "OK" düyməsini basdıqda, şahmat cədvəlinin 1-ci səhifəsi çap olunur və ekranda yenidən "Print" dialoqu görünür. Növbəti dəfə "OK" düyməsini basdıqda, cədvəlin 2-ci səhifəsi çap olunaraq, ekranda yenidən "Print" dialoqu görünür və bu qayda ilə şahmat cədvəlinin bütün səhifələri sonadək çap olunur.

"Şahmat cədvəli" dialoqunun ekranda görünüşü şəkil 59-da əks olunmuşdur. Dialoqda müəssisənin 2001-ci ilə aid şahmat cədvəli tənzimlənmişdir. Dialoqun sol tərəfində debetləşən hesabların nömrələri və onlara müvafiq debet dövriyyəsinin ümumi məbləği, yuxarıda işə sütunların başlıq

hissələrində kreditləşən hesabların nömrələri əks olunur. Hər hansı bir hesaba aid sətirlə hər hansı bir hesaba aid sütunun kəsişdiyi xanada sətirdəki hesabın debeti və sütundakı hesabın krediti üzrə icmal müxabirləşmə məbləği əks olunur.

D/K	Məbləğ	01	02	10	19	41	42
01	5 014 000,00						
10	1 110 000,00						
19	46 961 199,29						
41	456 151 041,89						
42	60 964 906,01					18 780 938,02	
43	5 853 000,00						
44	180 924 891,27		82 228 443,94	1 105 250,00		5 680 827,34	
46	1 118 634 449,14					508 108 797,18	
47	643 142,49	643 142,49					
50	547 133 517,90						
51	1 044 922 388,35						
52	817 760 308,68						
55	104 493 565,72						
60	803 590 748,85						
62	54 746 449,00						
7 732 336 801,00		643 142,49	82 228 443,94	1 105 250,00	46 961 199,29	810 043 010,77	25 036 444,52

Şəkil 59. "Şahmat cədvəli" dialoqunun ekranda görünüşü: dialoqun cədvəl hissəsində sintetik hesablar üzrə 2001-ci ilə aid icmal müxabirləşmələr, sol tərəfdə isə müvafiq sintetik hesablar üzrə debet dövriyyəsi məbləğləri əks olunmuşdur.

Dialoqun aşağı hissəsində, sol tərəfdə yerləşən "Məbləğ" sütununun cəmi məbləği debetləşən hesabların debet dövriyyələrinin ümumi cəmindən ibarət olub, dövriyyə cədvəlində debet dövriyyəsinin cəminə bərabər olmalıdır. Həmin məbləğ, eyni zamanda, şahmat cədvəlinin "Cəmi" sətiri üzrə göstərilmiş kreditləşən hesablar üzrə kredit dövriyyələri məbləğlərinin ümumi cəminə və eyni zamanda dövriyyə cədvəli üzrə kredit dövriyyəsinin cəminə bərabər olmalıdır. Şahmat cədvəli əks olunmuş şəkildə, eləcə də işə əlavə edilmiş dövriyyə cədvəli və şahmat cədvəlində göründüyü kimi, haqqında söhbət gedən debet və kredit dövriyyələrinin məbləği 7732336801 manat təşkil etmişdir. Bu məbləğin həm dialoqda, həm dövriyyə cədvəlində və həm də işə

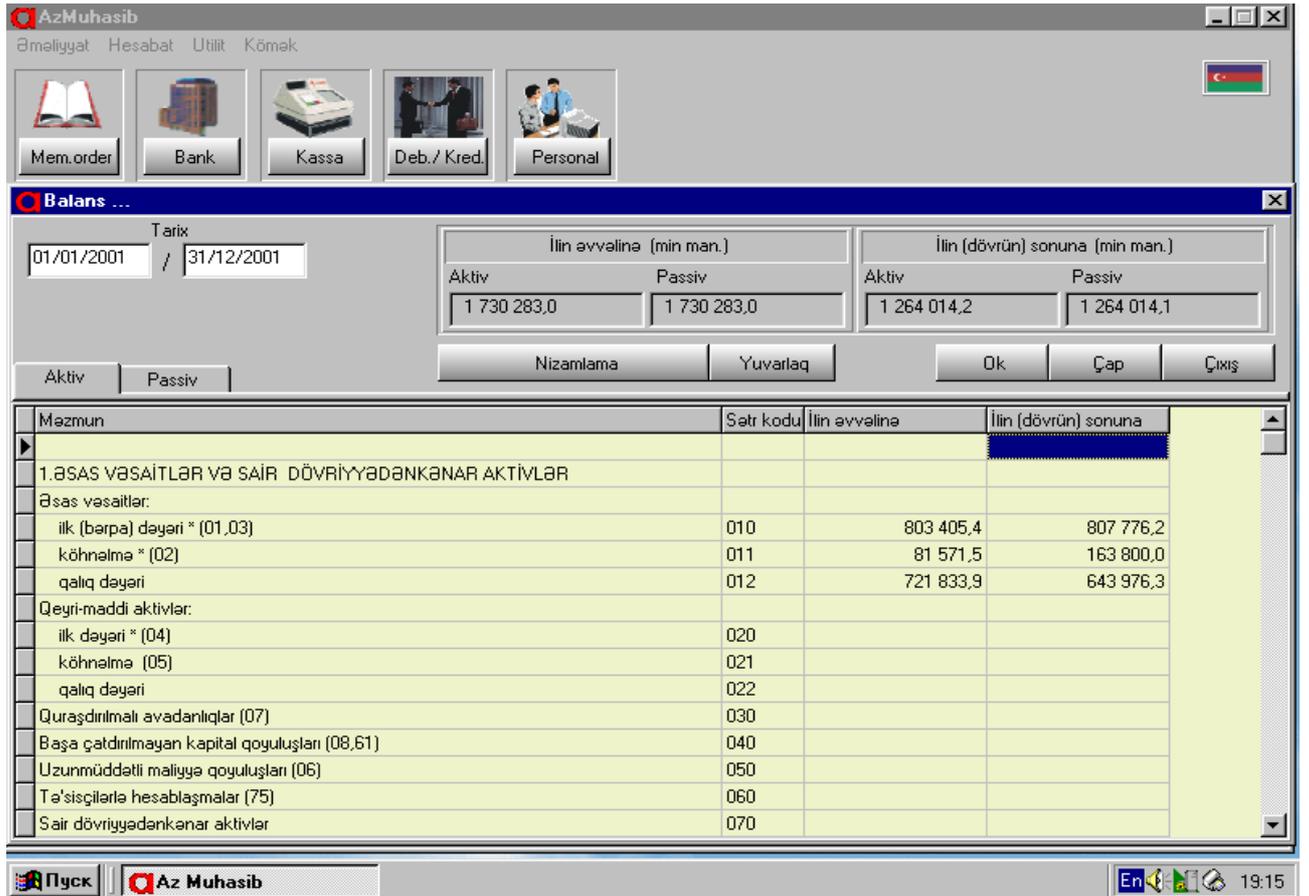
əlavə edilmiş şahmat cədvəlində əks olunması, proqramda formalaşdırılmış bütün uçot registrlərinin düzgün tərtib edilməsinə dəlalət edir.

Qeyd etmək lazımdır ki, "Şahmat cədvəli" dialoqunun cədvəl hissəsində kursoru hər hansı bir məbləğin üzərinə gətirib, düyməni 2 dəfə dalbadal basdıqda, ekranda həmin məbləğə aid təsərrüfat əməliyyatlarının əks olunduğu memorial order açılır. Lazım gələrsə, memorial orderdə hər hansı bir dəyişiklik aparmaq olar. Bu halda həmin dəyişiklik bütün uçot registrlərində, o cümlədən şahmat cədvəlində qeydə alınacaq və öz təsirini göstərəcəkdir.

3.2. Mühasibat-maliyyə hesabatı formalarının tərtib edilməsi qaydaları

"AzMuhasisib" proqramında müəssisənin balansı əsas menyunun "Hesabat" bölməsində yerləşən "Balans" elementindən istifadə etməklə tərtib edilir. Bu elementi aktivləşdirməklə, ekranda açılan "Balans" dialoqu verilmiş hesabat dövrünə aid mühasibat-maliyyə hesabatının əsas forması olan "Müəssisə balansı" (forma №1) hesabatının tərtib edilməsi prosesini tənzimləmək funksiyasını yerinə yetirir. "Balans" dialoqunun ekranda ilk görünüşündə "Tarix" xanalarında, ümumilikdə proqram üçün müəyyən edilmiş hesabat dövrünün başlanğıc və son tarixləri görünür. Balansın tərtib olunması prosesində bu tarixləri tənzimləməklə, müəssisənin balansı üçün digər hesabat dövrü müəyyən etmək olar, lakin adi mühasibat uçotu prosesində buna heç bir ehtiyac olmur, çünki müəssisənin bütün uçot registrləri üçün ümumi hesabat dövrü təyin edilməsi daha məqsədəuyğundur.

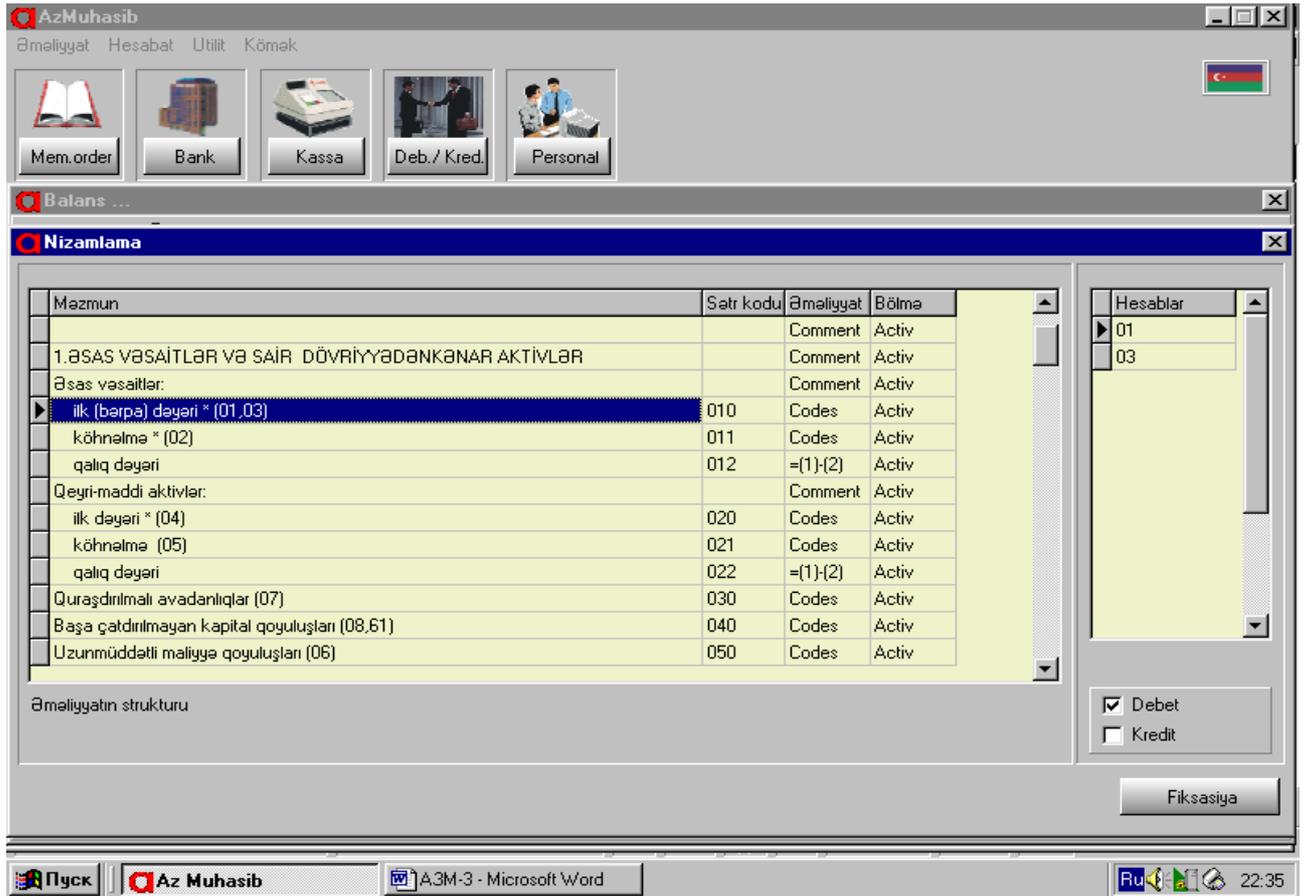
Dialoqun yuxarı hissəsində balansın yekun göstəricilərinin əks olunması üçün nəzərdə tutulmuş passiv rejimli 4 xana vardır ki, onlardan da ikisində ilin əvvəlinə, ikisində isə hesabat dövrünün sonuna balansın aktiv və passivi üzrə cəmi məbləğlər əks olunur. Dialoqda balansın tərtib edilməsi və çap edilməsi müvafiq olaraq, "OK" və "Çap", balans maddələrinin tənzimləməsi isə "Nizamlama" və "Yuvarlaq" düymələri vasitəsi ilə yerinə yetirilir. Dialoqun əsas sahəsi balansın aktiv və passiv hissələrinin cədvəl formasında əks etdirilməsi üçün nəzərdə tutulmuşdur. Dialoqun ilk görünüşündə həm onun əsas sahəsi, həm də yuxarı hissədəki 4 xana boş olur və orada heç bir məlumat əks olunmur. Əsas sahənin yuxarı sol küncündəki "Aktiv" və "Passiv" başlıqları dialoqun cədvəl hissəsində balansın müvafiq hissəsinin əks etdirilməsinə xidmət edir.

Şəkil 60. “Balans” dialoqunun ekranda görünüşü: dialoqun “Tarix” xanalarında 2001-ci ilə aid illik hesabat dövrü tənzimlənmiş, cədvəl hissəsində balansın aktivinin bir hissəsi, yuxarıdakı passiv xanalarda isə müvafiq yekun göstəriciləri əks olunmuşdur.

“Balans” dialoqunda 1№-li forma üzrə müəssisənin balansını tərtib etmək üçün “OK” düyməsini basmaq lazımdır. Bu zaman dialoqun əsas sahəsində balansın bir hissəsi əks olunan cədvəl, yuxarıdakı passiv xanalarda isə yekun göstəriciləri əks olunur. Balansın aktivi və passivi üzrə bütün məlumatları nəzərdən keçirmək üçün cədvəli aşağı-yuxarı hərəkət etdirmək lazımdır. “Balans” dialoqunun ekranda görünüşü şəkil 60-da verilmişdir. Dialoqda müəssisənin 01 yanvar 2002-ci il tarixə balansı alınmışdır və onun aktivinin bir hissəsi dialoqun cədvəl hissəsində, yekun göstəriciləri isə yuxarı xanalarda əks olunmuşdur.

Balansı çap etmək üçün “Çap” düyməsini basmaq lazımdır. Bu zaman ekranda Azərbaycan Respublikası Maliyyə Nazirliyi tərəfindən Dövlət Statistika Komitəsi ilə razılaşdırılmaqla, 1995-ci il üçün təsdiq edilmiş “Müəssisə balansı” (forma №-1) mühasibat-maliyyə hesabatı görünür. Ekranın yuxarı sətrində verilmiş müvafiq işarələrin köməyi ilə 3 səhifədən ibarət olan bu hesabat nəzərdən keçirilir və çap edilir.

Şəkil 61. “Nizamlama” dialoqunun ekranda görünüşü: dialoqun sol tərəf cədvəl hissəsində balans maddələrinin məzmunu, sətir kodu, formalaşdırılması üsulu və hansı bölmədə olması, sağ tərəf pəncərəsində isə kursurun dayandığı sətirin hansı hesabların qalıqları vasitəsi ilə formalaşdığı əks olunmuşdur.

Proqramda verilmiş balans formasının tənzimlənməsi üçün “Nizamlama” və “Yuvarlaq” düymələrindən istifadə olunur. Qeyd etmək lazımdır ki, adi halda balans formasında heç bir tənzimləmə aparmaq lazım gəlmir. Bununla yanaşı, hər ehtimala qarşı, proqramda balans formasının tənzimlənməsi üçün imkanlar nəzərdə tutulmuşdur.

Balans formasının əsaslı şəkildə tənzimlənməsi “Nizamlama” düyməsi vasitəsi ilə açılan eyniadlı dialoq vasitəsilə aparılır.

“Nizamlama” dialoqunun ekranda görünüşü şəkil 61-də verilmişdir. Dialoqun əsas hissəsində balans maddələrinin məzmunu, sətir kodu, formalaşdırılması üsulu və hansı bölməyə məxsus olmasını əks etdirən elektron cədvəl verilmişdir.

Elektron cədvəlin bütün xanaları ayrı-ayrılıqda aktivləşdirilərək, onlara daxil edilmiş informasiyaların dəyişdirilməsi imkanına malikdir. Belə imkanlardan

istifadə edərək, balans maddələrinin məzmunu və formalaşdırılması mexanizmində lazımi dəyişiklik aparmaq olar. Bunun üçün kursoru dəyişdiriləcək xanada saxlayıb, dəstəyin sol düyməsini 2 dəfə dalbadal basaraq, həmin xananı aktivləşdirmək lazımdır. Sonra oraya hər bir xananın öz mahiyyətinə uyğun informasiya daxil edərək, xananı bağlamaq (xanadan çıxmaq) lazımdır.

Kursoru balansın hesab nömrələri yazılmış hər hansı bir sətiri üzərinə gətirdikdə, dialoqun sağ tərəfində həmin hesabların nömrələri əks olunan pəncərə açılır. Bu pəncərənin aşağısında balans maddəsinin pəncərədə göstərilən hesabların debet və ya kredit qalığından ibarət olmasını göstərən seçim xanaları vardır.

Dialoqun aşağı hissəsində balansın hər hansı başqa sətirlərindən asılı şəkildə formalaşan sətir məbləğlərinin hesablanması mexanizmini əks etdirən "Əməliyyatın strukturu" bölməsi vardır. Kursoru hər hansı bir asılı sətirə gətirdikdə, həmin bölmədə kiçik pəncərə açılır və orada bu sətirin formalaşdırılmasına təsir göstərən sətirlərin kodları görünür.

Dialoqun aşağısında verilmiş "Fiksasiya" düyməsini basmaqla, aparılmış tənzimləmə işləri yadda saxlanır.

Mühasibat-maliyyə hesabatının digər formaları proqramın əsas menyusundakı "Utilit" bölməsində yerləşən "Hesabatların tərtibatı" elementindən istifadə etməklə tərtib olunur. Bu element vasitəsi ilə eyni zamanda bir sıra digər hesabatlar və müəssisənin idarəedilməsi üçün zəruri olan hesabat xarakterli cədvəllər də tərtib olunur. Menyuda "Hesabatların tərtibatı" elementini seçərkən, ekranda müxtəlif növlü hesabat və cədvəl formalarının yaradılması üçün nəzərdə tutulmuş "Blank/Perort Desiqner" adlı cədvəl prosessoru açılır ("Perort Desiqner" ifadəsi azərbaycan dilinə "Hesabatlar Dizayneri" kimi tərcümə olunur).

Bu cədvəl prosessorunun istifadə prinsipləri "Microsoft Exsel" və "Microsoft Word" kimi kütləvi mətn redaktorlarının prinsiplərinə oxşardır. Həmin prinsiplərdən istifadə edərək, "AzMühasib" proqramında formalaşdırılmış məlumat bazası əsasında çoxsaylı hesabat formaları və cədvəllər yaradılmışdır. Burada həm proqramın "Hesabat" bölməsinə daxil edilməmiş mühasibat-maliyyə hesabatı formaları (**forma №2 "Maliyyə nəticələri və onların istifadəsi haqqında hesabat" və forma №5 "Müəssisə balansına əlavə"**), həm də digər çoxsaylı hesabat və cədvəl formaları yaradılmışdır. Bunlardan əlavə dəyər vergisi, aksizlər, mənfəət vergisi və digər vergi növləri üzrə bəyannamələri, Dövlət Sosial Müdafiə Fondu vəsaitləri üzrə haqq-hesab cədvəlini (forma №1 DSMF), müəssisənin trial balansını və digər formaları misal göstərmək olar. Həmin hesabat və cədvəl formaları "Araz Computer" firması tərəfindən "Report Desiqner" cədvəl prosessorunda ayrı-ayrı fayllarda yaradılaraq, "AzMühasib" proqramının tərkibinə daxil edilmiş və onun istifadəçilərinə təqdim edilir.

Ayrı-ayrı fayllar şəklində verilmiş hər hansı bir hesabat və ya cədvəl formasını tərtib etmək üçün müvafiq faylı açaraq, onun yuxarı hissəsində verilmiş tarix xanalarında lazımi hesabat dövrünü tənzimlədikdən sonra, "Fayl" menyusunda yerləşən "Hesablamaq" elementini seçməklə və ya alətlər panelindəki kalkulyator işarəsini canlandırmaqla, seçilmiş hesabat növü tərtib olunur.

"Report Designer" cədvəl prosessorunda yaradılmış hesabat və cədvəl formalarını dəyişdirmək və yeni formalar yaratmaq üçün imkanlar mövcuddur. Mövcud hesabat və cədvəl formalarını dəyişdirmək və ya yeni forma yaratmaq üçün kursoru müvafiq xanalarda saxlayaraq, klaviaturada "+/=" düyməsini basmaqla, həmin xanaya funksional xarakteristika vermək üçün nəzərdə tutulmuş kiçik ölçülü pəncərə açılır. Həmin pəncərədə "Function" düyməsini canlandırdıqda, orada xanalara müvafiq xarakteristika vermək üçün nəzərdə tutulmuş çoxsaylı funksiyaların siyahısı açılır. Həmin siyahıdan lazım olan funksiyanın parametrlərini müəyyən edib, müvafiq xanaya yazmaqla, istənilən formada hesabat yaratmaq olar. Funksiya seçimini tezləşdirmək və asanlaşdırmaq üçün "Vizard" düyməsindən istifadə olunur.

3.3. Hesabat xarakterli bir sıra uçot informasiyalarının formalaşdırılması və tərtibi xüsusiyyətləri

Kassa hesabatı. Mühasibat uçotunda özünəməxsus mövqeyə və xüsusi çəkiyə malik olan bu hesabat "Hesabat" bölməsindəki "Kassa hesabatı" elementinin köməyi ilə tərtib olunur. Menyuda bu elementi seçdikdə, ekranda eyniadlı dialoq açılır. Bu dialoq eyni zamanda "Əməliyyat" bölməsində yerləşən "Kassa" alt menyusundakı "Ümumi hesabat" elementi və proqramın giriş vəziyyətində aktivləşdirilən "Kassa" nişanı vasitəsi ilə də açılır. Ona görə də bu dialoqun xüsusiyyətləri burada təkrar şərh olunmur.

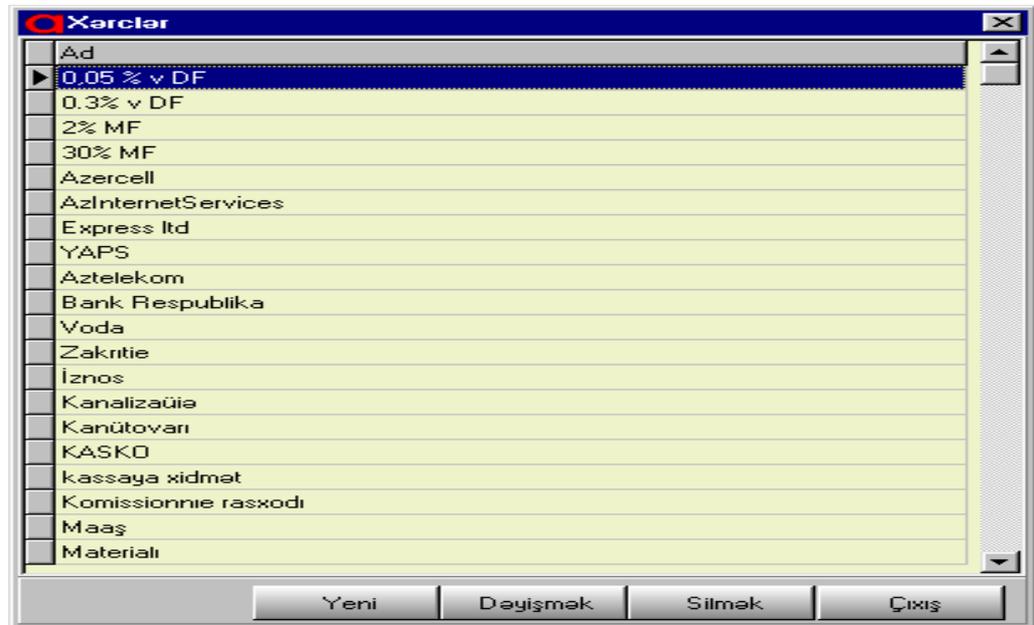
Avans hesabatı. Bu hesabat forması müəssisənin bir sıra məsul şəxsləri (məsələn, ezamiyyətdən qayıtmış şəxslər) tərəfindən tərtib edilir. Həmin hesabatı tərtib etmək üçün əsas menyunun "Hesabat" bölməsində yerləşən "Avans hesabatı" elementindən istifadə olunur. Bu elementi aktivləşdirdikdə, ekranda avans hesabatının tərtib edilməsini təmin edən "Personal\Hesabat" dialoqu açılır. Bu dialoqun ekranda görünüşü şəkil 62-də verilmişdir.

Dialoqda əks olunan məlumatlar 71№-li "Təhtəlhesab şəxslərlə hesablaşmalar" hesabı üzrə proqramın memorial order bölməsinə daxil edilmiş təsərrüfat əməliyyatları haqqında məlumatlar əsasında formalaşır. Dialoqun ekranda ilk görünüşündə "Tarix" xanalarında ümumilikdə proqram üçün müəyyən edilmiş hesabat dövrü əks olunur (həmin xanalarda tarixlər

əks olunur. Dialoqda formalaşdırılmış cədvəli çap etmək üçün "Çap" düyməsini basmaq lazımdır.

Təhtəhesab şəxslərlə hesablaşmalar haqqında ətraflı məlumat "Personal\Hesabat" dialoqunun ikinci görünüşündə formalaşdırılır. Dialoqun birinci görünüşündə kursoru hər hansı bir sətirdə saxlayıb, dəstəyin sol düyməsini 2 dəfə dalbadal basdıqda, ekranda həmin analitik hesab üzrə təsərrüfat əməliyyatlarının müfəssəl şəkildə əks olunduğu ikinci dialoq açılır. Dialoqun ikinci görünüşündə hesabat dövrü ilə yanaşı xanada, təhtəhesab şəxsin soyadı (bu, eyni zamanda müvafiq analitik hesabın adıdır) əks olunur. Cədvəl hissəsində seçilmiş analitik hesab üzrə təsərrüfat əməliyyatlarına dair müxəbirləşmələr xronoloji qaydada əks olunur.

Xərclər haqqında hesabat. Bu hesabat forması əsas menyunun "Hesabat" bölməsindəki "Xərclər" elementi vasitəsi ilə tərtib edilir.

Şəkil 63. "Xərclər" dialoqunun ekranda görünüşü: dialoqda müəssisənin xərc və məsrəflərinin sintetik uçotu aparılan sintetik mühasibat hesabları üçün analitik hesablar rolunu oynayan xərc maddələrinin adları daxil edilmiş və bununla da proqramın müvafiq məlumat bazası formalaşdırılmışdır.

Bu elementin köməyi ilə açılan dialoqlar təsərrüfat əməliyyatları haqqında memorial orderə daxil edilmiş məlumatlar əsasında, müəssisənin verilmiş hesabat dövrünə aid xərcləri haqqında ətraflı hesabat formalaşdırılmasına xidmət göstərir. Həmin elementi seçdikdə, ona məxsus olan kiçik alt menyu açılır ki, burada da hər biri ekranda, müvafiq olaraq, "Xərclər" və "Xərclər/Hesabat" adlı dialoqların açılmasını təmin edən "Yeni" və "Hesabat" adlı iki element vardır.

Bu alt menyu vasitəsi ilə açılan "Xərclər" dialoqu proqramda xərc və məsrəflərin nomenklatura maddələri haqqında zəruri məlumat bazası formalaşdırılmasına xidmət edir. Həmin nomenklatura maddələri, eyni zamanda, müəssisədə xərc və məsrəflərin uçota alındığı sintetik hesablara təhkim edilmiş analitik hesablardır. Proqramda memorial orderə həmin sintetik hesablara üzrə hər hansı bir təsərrüfat əməliyyatı daxil edildikdə, avtomatik olaraq, analitik hesab haqqında sorğu xanası açılır və bu xanaya uyğun pəncərə müvafiq xərc maddəsini seçmək üçün açıldıqda, həmin pəncərədə "Xərclər" dialoqunda məlumat bazasına daxil edilmiş xərc maddələrinin adları görünür və buradan lazımi xərc maddəsi seçilir. Başqa sözlə, "Xərclər" dialoqunda məlumat bazasına daxil edilmiş hər bir xərc maddəsi müvafiq sintetik hesab (məsələn, 44№-li "Tədavül xərcləri" sintetik hesabı) üçün analitik hesab rolunu oynayır.

"Xərclər" dialoqunun forması şəkil 63-də əks olunmuşdur. Bu dialoqda proqramın məlumat bazasına yeni xərc maddəsi daxil etmək, mövcud olanları dəyişdirmək və ya ləğv etmək mümkündür.

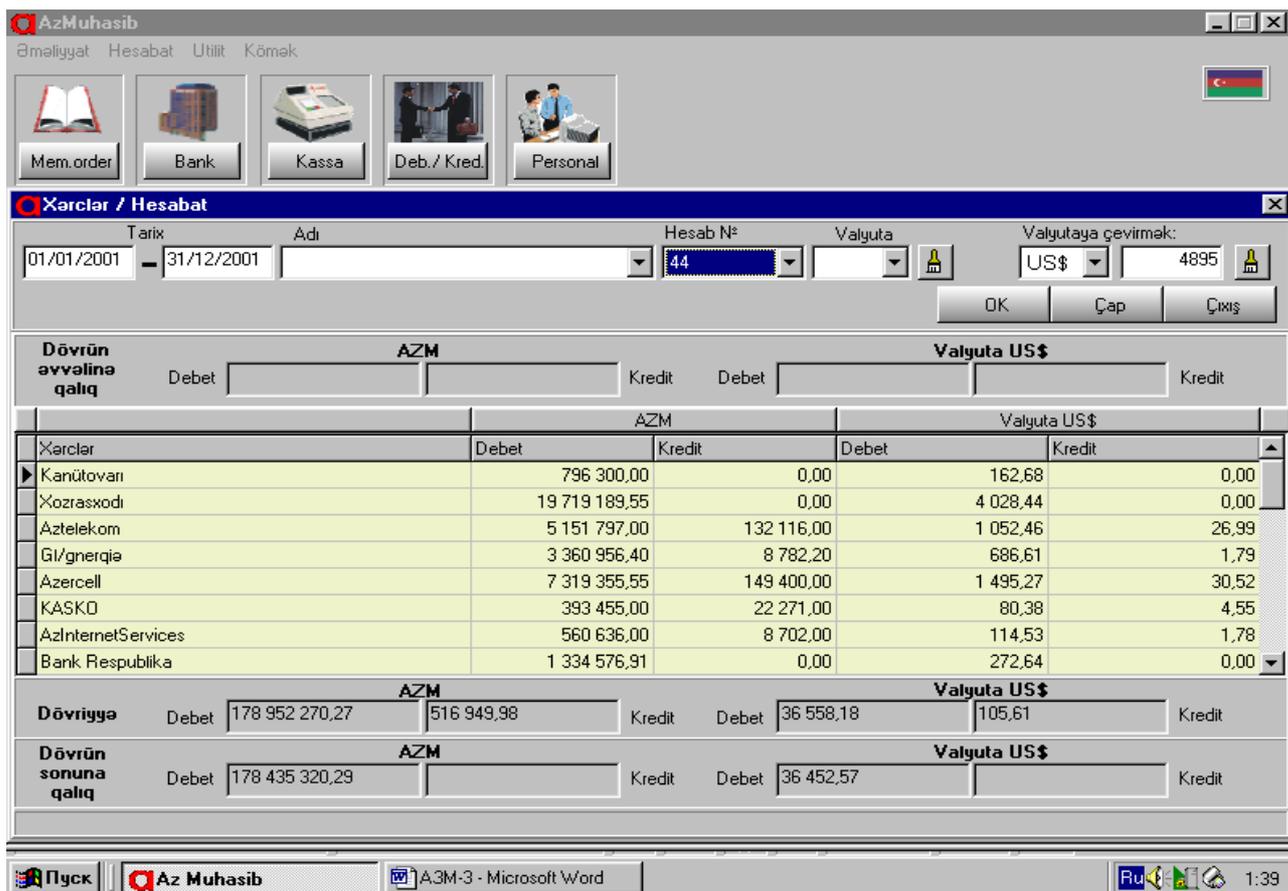
"Hesabat" elementi vasitəsi ilə açılan "Xərclər/Hesabat" dialoqu müəyyən edilmiş hesabat dövrünə aid müəssisənin xərc və məsrəfləri haqqında hesabat formalaşdırmaq üçün nəzərdə tutulmuşdur.

Dialoqun yuxarı hissəsində hesabat dövrünü, xərc maddəsinin adını, xərclərin uçota alındığı sintetik hesabın nömrəsini, seçilmiş valyuta növünü daxil etmək, eləcə də formalaşdırılmış məlumatları hər hansı bir ikinci valyutaya çevirmək üçün müvafiq xanalar verilmişdir. Bundan başqa, burada həmin xanalarda daxil edilmiş məlumatların silinməsinə təmin edən düymələr də vardır.

Dialoqun cədvəl hissəsində həm ayrı-ayrı xərc maddələri üzrə ümumi göstəricilər, həm də hər hansı bir seçilmiş xərc maddələrinin adı, həmin xərc maddəsinin uçota alındığı analitik hesab üzrə debet və kredit dövriyyəsi məbləğləri həm manatla, həm də seçilmiş hər hansı bir ikinci valyuta ilə əks olunur. Cədvəl hissəsinin yuxarisında seçilmiş sintetik hesab (məsələn, 44 №-li "Tədavül xərcləri" sintetik hesabı) üzrə dövrün əvvəlinə qalıq, aşağısında isə dövriyyə və dövrün sonuna qalıq məbləğləri passiv xanalarda əks olunur.

Dialoqun ekranda ilk açılışı variantında, onun yuxarı hissəsindəki "Tarix" xanalarından başqa, digər xanalar boş olur və cədvəl hissəsində ayrı-ayrı xərc maddələri üzrə ümumi göstəricilər əks olunur.

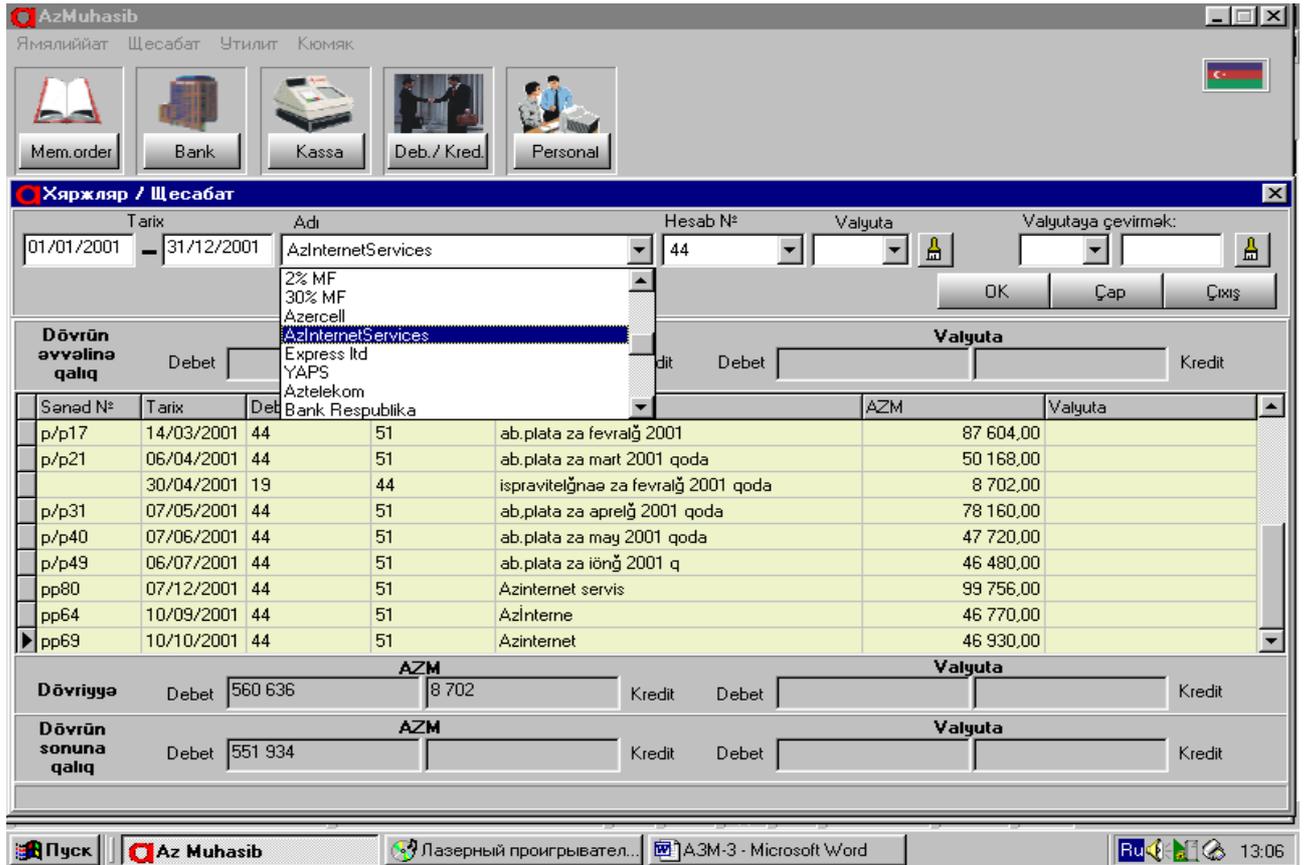
Şəkil 64-də verilmiş "Xərclər/Hesabat" dialoqunda 44№-li "Tədavül xərcləri" sintetik hesabının müvafiq analitik hesabları üzrə ümumi göstəricilər əks olunmuşdur.

Şəkil 64. “Xərclər/Hesabat” dialoqunun ekranda ilk görünüşü: dialoqda 44№-li “Tədavül xərcləri” sintetik hesabının müvafiq analitik hesabları üzrə 2001-ci ilə aid ümumi məlumatlar əks olunmuşdur.

Kursoru hər hansı bir xərc maddəsinə aid sətərə gətirib, dəstəyin sol düyməsini iki dəfə dalbadal basdıqda, dialoqun yuxarı hissəsindəki "Adı" xanasında həmin xərc maddəsinin adı, cədvəl hissəsində isə bu xərc maddəsi üzrə memorial orderdən seçilmiş təsərrüfat əməliyyatları əks olunur. Xərc maddəsinin adı əks olunan xananın sol küncündəki üzərində üçbucaq işarəsi olan düyməni basmaqla açılan pəncərədə, digər xərc maddəsinin adını seçib, "OK" düyməsini basmaqla, cədvəl hissəsində seçilmiş hər hansı bir digər xərc maddəsi üzrə təsərrüfat əməliyyatlarını əks etdirmək olur. "Çap" düyməsini basmaqla, müvafiq xərc maddəsi üzrə hesabat çap edilir.

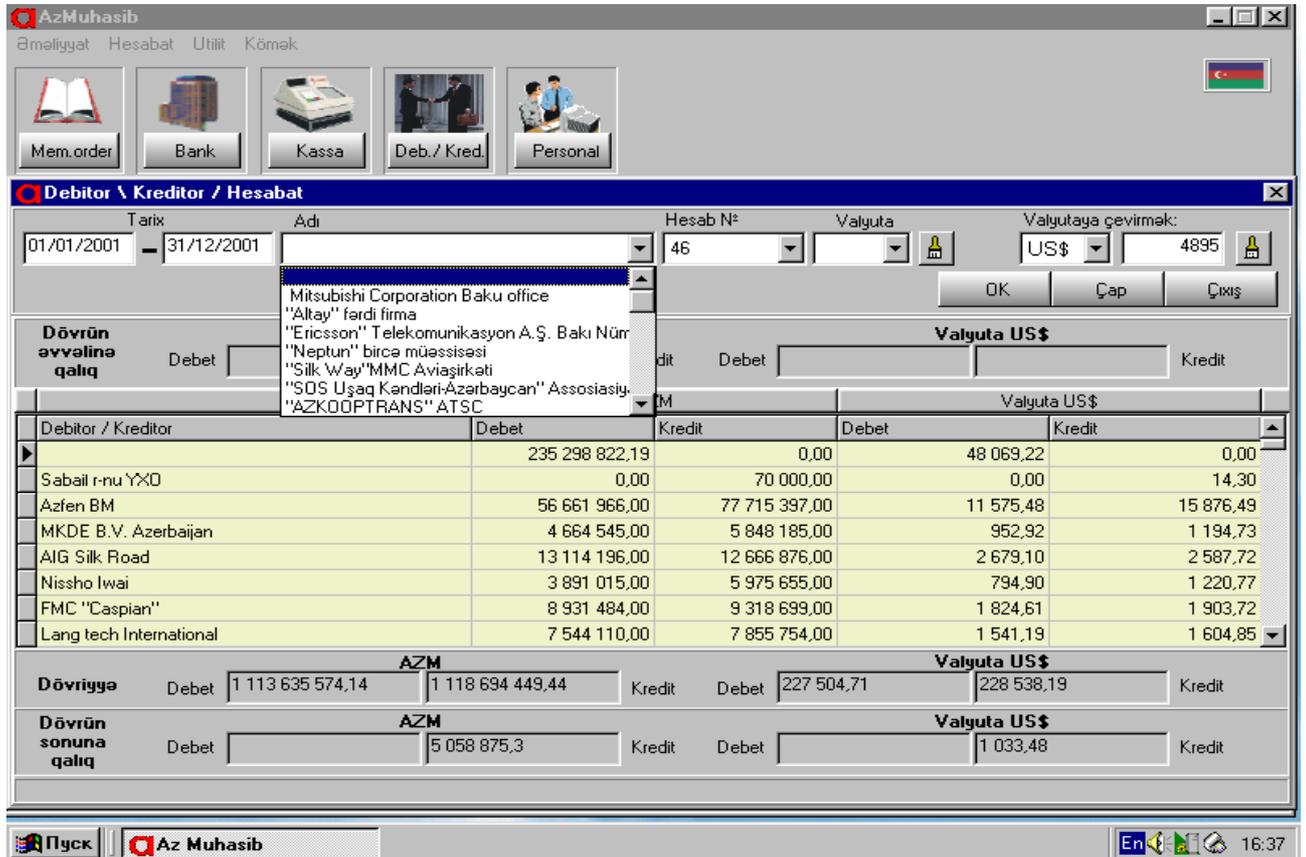
Şəkil 65-də verilmiş "Xərclər/Hesabat" dialoqunda 44№-li "Tədavül xərcləri" sintetik hesabının "Azinternetservis" analitik hesabı üzrə müfəssəl məlumatlar əks olunmuşdur. Burada xərc maddələrinin adı əks olunan pəncərə açıq formada verilmişdir və orada xərc maddələrinin, başqa sözlə desək, 44№-li "Tədavül xərcləri" sintetik hesabına aid olan analitik hesabların adları görünür.

Şəkil 65. "Xərclər/Hesabat" dialoqunun ekranda ikinci görünüşü: dialoqda 44№-li "Tədavül xərcləri" sintetik hesabının "Azinternetservis" analitik hesabı üzrə 2001-ci ilə aid müfəssəl məlumatlar və dialoqun yuxarı hissəsindəki açıq pəcərədə xərc maddələrinin, başqa sözlə, müvafiq analitik hesabların adları əks olunmuşdur.

Satış hesabatı. Bu hesabat forması əsas menyunun "Hesabat" bölməsindəki "Satış hesabatı" elementi vasitəsi ilə tərtib edilir. Bu element verilmiş hesabat dövrünə aid məhsul, iş və xidmətlər satışı haqqında 46№-li "Məhsul (iş və xidmətlər) satışı" və 48№-li "Sair aktivlərin satışı" sintetik hesablarının subhesab və analitik hesablarında toplanmış məlumatların formalaşdırılması, əks etdirilməsi və çap edilməsinə xidmət göstərən "Debitor\Kreditor/Hesabat" adlı dialoqun ekranda açılması üçün nəzərdə tutulmuşdur. Dialoqun ekranda görünüşü şəkil 66-da verilmişdir. Onun yuxarı hissəsində hesabat dövrünü, analitik hesabların adı, sintetik hesabın nömrəsi, seçilmiş valyuta növü və dialoqda əks olunan məlumatları eyni zamanda hər hansı bir digər valyuta ilə göstərmək üçün nəzərdə tutulmuş "Valyutaya çevirmək" xanaları mövcuddur. İlk görünüşdə bu xanalar, "Tarix" xanaları istisna olmaqla, boş vəziyyətdə olur. Bu variantda dialoqun cədvəl hissəsində həm 46№-li "Məhsul (iş və

xidmətlər) satışı, həm də 48№-li "Sair aktivlərin satışı" hesabları üzrə bütün analitik hesablara aid ümumi məlumatlar əks olunur.

Şəkil 66. "Debitor\Kreditor/Hesabat" dialoqunun ekranda ilk görünüşü: dialoqda 46№-li "Məhsul (iş və xidmətlər) satışı" sintetik hesabının müvafiq analitik hesabları üzrə 2001-ci ilə aid ümumi məlumatlar, yuxarı hissədəki açıq pəncərədə isə analitik hesabların adları əks olunmuşdur.

Həmin analitik hesablar üzrə daha geniş və ətraflı məlumatlar almaq üçün dialoqun yuxarı hissəsində verilmiş xanalarda müəyyən seçim əməliyyatları apararaq, "OK" düyməsini basmaq lazımdır. Cədvəl hissəsində analitik hesablar üzrə müfəssəl məlumatların əks etdirilməsi seçimi iki əsas üsulla tənzimlənə bilər. İlk növbədə tətbiq olunan üsul kursoru cədvəl hissəsində hər hansı bir analitik hesaba aid olan sətir üzərində saxlayıb, dəstəyin sol düyməsini 2 dəfə dalbadal basmaqdan ibarətdir. Bu zaman dialoqun yuxarı hissəsində verilmiş "Adı" xanasında seçilmiş analitik hesabın adı, cədvəl hissəsində isə həmin analitik hesaba aid təsərrüfat əməliyyatları əks olunur.

Analitik hesabların ikinci seçimi üsulu əməliyyatların yuxarıda verilən xanalarda aparılması ilə xarakterizə olunur. Bu üsuldən istifadə edildikdə, "Adı" və "Hesab №" xanalarında, müvafiq olaraq, analitik hesabın adı və

sintetik hesabın nömrəsi seçilərək, "OK" düyməsi basılır. Bu zaman dialoqun cədvəl hissəsində seçilmiş analitik hesab üzrə müfəssəl məlumatlar görünür.

Qeyd etmək lazımdır ki, müəssisədə həm 46№-li "Məhsul (iş və xidmətlər) satışı", həm də 48 №-li "Sair aktivlərin satışı" sintetik hesabları üzrə eyniadlı analitik hesab açılsa, onda dialoqun cədvəl hissəsində bu analitik hesab üzrə məlumatlar həm ayrı-ayrılıqda olmaqla, həm də birlikdə əks oluna bilər. Bu halda, əgər "Hesabat №" xanasında "46" və ya "48" göstərilərsə, onda cədvəl hissəsində, müvafiq olaraq, 46№-li "Məhsul (iş və xidmətlər) satışı" və ya 48№-li "Sair aktivlərin satışı" sintetik hesabı üzrə açılmış eyniadlı analitik hesablardan biri üzrə müfəssəl məlumatlar əks olunacaqdır. Əks halda, yəni "Hesabat №" xanasında heç bir hesab seçilmədikdə, cədvəl hissəsində eyniadlı hər iki analitik hesablar üzrə müfəssəl məlumatlar əks olunmalıdır.

Dialoqda məlumatların manatla yanaşı, digər ikinci valyuta ilə də ifadə olunması üçün "Valyutaya çevirmək" xanasında, üzərində üçbucaq işarəsi olan düyməni basaraq, müvafiq valyuta növünü seçmək lazımdır. Bu zaman həmin xana ilə yanaşı xanada seçilmiş valyutanın müvafiq kursu manatla əks olunur. "OK" düyməsini basdıqda, dialoqun müvafiq bölmə və xanalarında məlumatlar həm manatla, həm də seçilmiş ikinci valyuta ilə əks olunur.

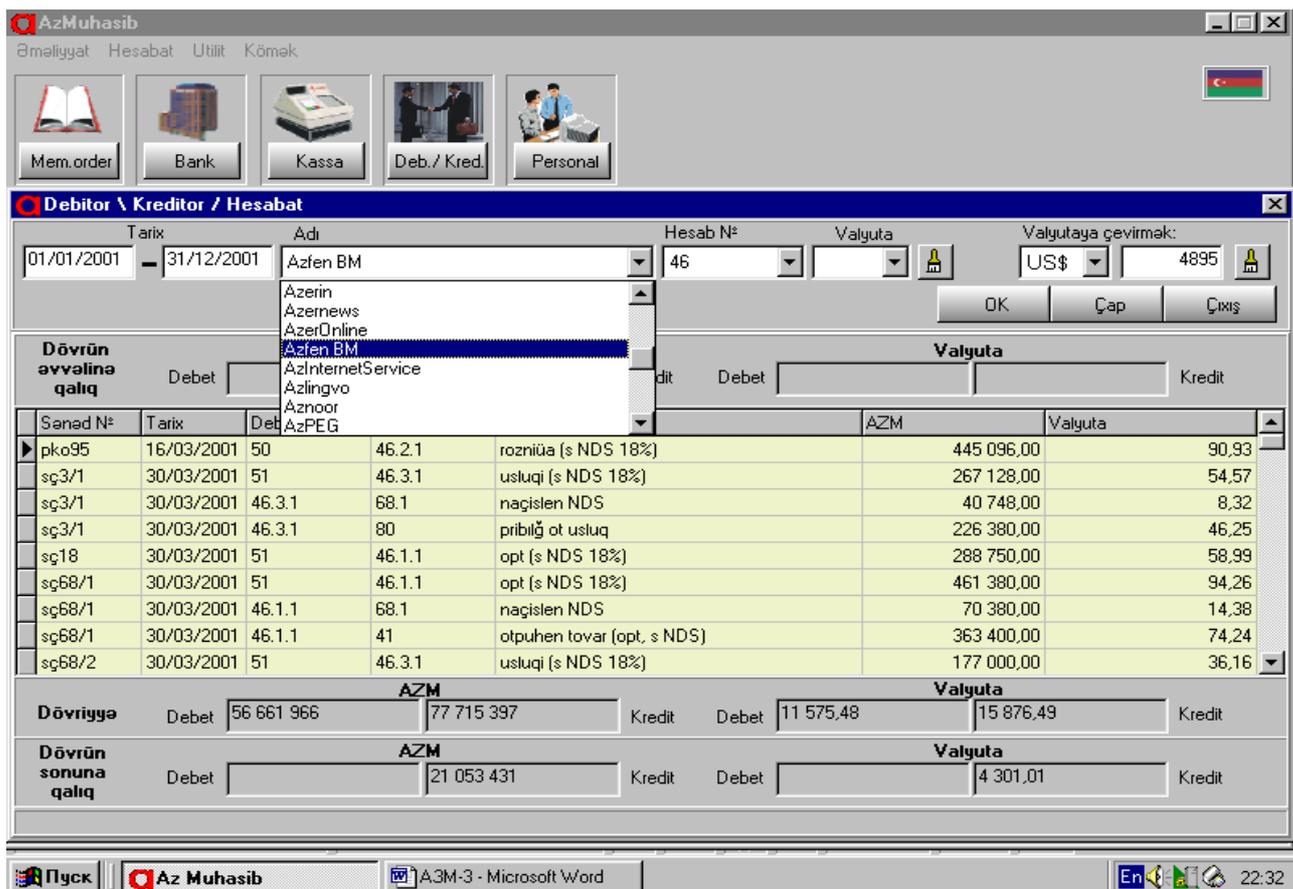
Dialoqun cədvəl hissəsinin yuxarı hissəsində verilmiş passiv xanalarda seçilmiş sintetik və ya analitik hesab üzrə dövrün əvvəlinə qalıq, aşağı hissəsində isə hesabat dövründə dövriyyə və dövrün sonuna qalıq məbləğləri əks olunur.

Dialoqda formalaşdırılmış məlumatları çap etmək üçün "Çap" düyməsindən istifadə edilir.

46№-li "Məhsul (iş və xidmətlər) satışı" sintetik hesabının "Azfen BM" analitik hesabı üzrə 2001-ci ilə aid formalaşdırılmış satış haqqında məlumatların əks olunduğu "Debitor\Kreditor/Hesabat" dialoqunun ekranda görünüşü şəkil 67-də verilmişdir.

Bu şəkildə dialoqun yuxarı hissəsindəki "Adı" xanasının altında yerləşən analitik hesabların adları əks olunan pəncərə açıq vəziyyətdədir.

Dialoqun cədvəl hissəsində 46№-li "Məhsul (iş və xidmətlər) satışı" sintetik hesabına aid olan "Azfen BM" analitik hesabı üzrə 2001-ci ildə proqramın məlumat bazasına (memorial orderə) daxil edilmiş təsərrüfat əməliyyatlarına dair müxabirləşmələr əks olunmuşdur. Kursoru dialoqun cədvəl hissəsində bu müxabirləşmələrdən hər hansı birinə aid olan sətirin üzərində saxlayıb, dəstəyin sol düyməsini 2 dəfə dalbadal saxıldıqda, ekranda memorial orderin həmin təsərrüfat əməliyyatı əks olunan sahəsi görüncəkdir.

Şəkil 67. “Debitor\Kreditor/Hesabat” dialoqunun ekranda ikinci görünüşü: dialoqda 46№-li “Məhsul (iş və xidmətlər) satışı” sintetik hesabının “Azfen BM” analitik hesabı üzrə 2001-ci ilə aid müfəssəl məlumatlar, yuxarı hissədəki açıq pəcərədə isə həmin sintetik hesaba aid müvafiq analitik hesabların adları əks olunmuşdur.

3.4. Mühasibat hesabları üzrə əməliyyatların təhlili xüsusiyyətləri

Mühasibat hesablarında qeydə alınmış təsərrüfat əməliyyatlarının müxtəlif məqsədlərlə təhlil edilməsi üçün proqramın əsas menyusunun "Hesabat" bölməsində yerləşən "Hesabın təhlili" elementindən istifadə edilir. Menyuda bu elementi seçdikdə, hər hansı bir mühasibat hesabı üzrə hesabat dövründə baş vermiş təsərrüfat əməliyyatlarının ümumilikdə və ya günlər üzrə təhlil edilməsi üçün nəzərdə tutulmuş müvafiq dialoqların açılmasını təmin edən, aşağıdakı 2 elementdən ibarət alt menyu açılır:

-Ümumi hesabat;

-Günlər üzrə hesabat.

Həmin alt menyuda "**Ümumi hesabat**" elementini seçdikdə, ekranda seçilmiş mühasibat hesabı üzrə hesabat dövründə baş vermiş təsərrüfat əməliyyatlarının ümumilikdə təhlil edilməsi üçün nəzərdə tutulmuş "Hesabın təhlili" adlı dialoq açılır.

Hesabın təhlili

Tarix: 01/01/2001 - 31/12/2001
Hesab №: 50
Valyuta: US\$
Valyutaya çevirmək: 4895

OK Çap Çıxış

Dövrün əvvəlinə qalıq: Debet 69 047 209,46 Kredit 14 105,66

Hesab №	Məzmun	AZM		Valyuta US\$		
		Debet	Kredit	Debet	Kredit	Valyuta
51	Hesablaşma hesabı	20 000 000	113 972 500	4 085,8	23 283,45	AZM
60	Malsatan və podratçılarla hesablaşmalar	19 174,9	57 181 791	3,92	11 681,67	AZM
62	Alıcılar və sifarişçilərlə hesablaşmalar	1 710 500		349,44		AZM
64	Alınmış avanslar üzrə hesablaşmalar	70 911 351,07		14 486,49		AZM
68	Büdcə ilə hesablaşmalar		2 000 000		408,58	AZM
70	Əməyin ödənişi üzrə işçi heyəti ilə hes		14 025 330		2 865,24	AZM
71	Təhtəhesab şəxslərlə hesablaşmalar	648 568	343 525 776	132,5	70 178,91	AZM
76	Müxtəlif debitor və kreditorlarla hesabı	824 124,93	2 299 800	168,36	469,83	AZM

Dövrünə Debet 547 133 517,9 Kredit 542 026 263
Dövrünə Debet 111 773,96 Kredit 110 730,6

Dövrün sonuna qalıq: Debet 74 154 464,36 Kredit 15 149,02

Şəkil 68. "Hesabın təhlili" dialoqunun ekranda görünüşü: dialoqda 50№-li "Kassa" sintetik hesabı üzrə 2001-ci ilə aid ümumi məlumatlar həm manatla, həm də ABŞ dollarına çevrilməklə əks olunmuşdur.

Bu dialoqda hər hansı bir seçilmiş sintetik mühasibat hesabı və ya subhesab üzrə məlumatlar iki mərhələdə əks olunur. Birinci mərhələdə seçilmiş hər hansı bir hesabın digər bütün hesablarla müxabirləşməsinə aid ümumi dövriyyə məbləğləri, ikinci mərhələdə isə həmin seçilmiş hesabın digər bir konkret hesabla müxabirləşməsinə dair təsərrüfat əməliyyatları müfəssəl şəkildə, memorial orderdən seçməklə, xronoloji ardıcılıqla əks olunur.

"Hesabın təhlili" dialoqunun birinci forması şəkil 68-də verilmişdir. Şəkildə əks olunmuş dialoqda 2001-ci ildə 50№-li "Kassa" hesabı üzrə

müxabirləşmələrə aid ümumi məlumatlar həm manatla, həm də ABŞ dollarına çevrilməklə formalaşdırılmışdır.

Dialogun yuxarı hissəsində, hesabat dövrünün başlanğıc və son tarixlərini müəyyənləşdirmək, eləcə də təhlil ediləcək sintetik hesab və ya subhesabın seçilməsi, təsərrüfat əməliyyatlarının valyuta növünün və formalaşdırılacaq məlumatların hər hansı bir ikinci valyutaya çevrilməsi seçiminin müəyyən edilməsi üçün nəzərdə tutulmuş xanalar və dialogun idarə edilməsi üçün düymələr verilmişdir. Bu xanalarda müvafiq hesabat dövrü müəyyənləşdirildikdən, "Hesab №" xanasında təhlil ediləcək hesabın nömrəsi, "Valyuta" və "Valyutaya çevirmək" xanalarında müvafiq valyuta növü seçildikdən sonra, "OK" düyməsi basılaraq, seçilmiş hesab üzrə ümumi məlumatlar formalaşdırılır. Bu zaman daloqun cədvəl hissəsində seçilmiş hesabla ayrı-ayrı heabların müxabirləşməsinə dair debet və kredit dövriyyəsinin ümumi məbləğləri hər bir hesabın nömrəsi və adı göstərilən sətirlərdə əks olunur. "Valyutaya çevirmək" xanasında hər hansı bir valyuta növü seçilmiş olarsa, onda dialogun cədvəl hissəsinin valyuta bölməsində ayrı-ayrı hesablar üzrə müxabirləşmə məbləğləri, eyni zamanda həmin valyuta ilə də əks olunacaqdır. Cədvəl hissəsinin yuxarısında seçilmiş hesab üzrə dövrün əvvəlinə qalıq, aşağısında isə dövriyyə və dövrün sonuna qalıq məbləğləri verilir.

“Hesabın təhlili” dialogunun birinci formasında əks olunmuş məlumatlar aşağıda göstərilən iki formada çap oluna bilər:

1. Ümumi şəkildə;
2. Müfəssəl formada.

Buna müvafiq olaraq, kursurun işarəsini dialogun yuxarı hissəsində görünən “Çap” düyməsinin üzərinə gətirib, dəstəyin sol düyməsini basdıqda, hesabın təhlili cədvəlinin çap olunması rejiminin formalarını əks etdirən, aşağıdakı iki elementdən ibarət alt menyu açılır:

- Hesablar;
- Yazılışlar.

Kursorun işarəsini bu alt menyuda görünən “Hesablar” elementinin üzərində saxlayıb, dəstəyin sol düyməsini basdıqda, ekranda seçilmiş hesab üzrə ümumi məlumatların əks olunduğu “Hesabın təhlili” cədvəli açılır. Həmin alt menyuda “Yazılışlar” elementi seçildikdə, ekranda açılan “Hesabın təhlili” cədvəlində seçilmiş hesab üzrə hesabat dövrünə aid bütün mühasibat yazılışları müfəssəl şəkildə əks olunacaqdır.

“Hesabın təhlili” dialoqunda, kursurun işarəsini cədvəl hissəsində hər hansı bir hesaba aid olan sətərə gətirib, dəstəyin sol düyməsini 2 dəfə dalbadal basdıqda, ekranda dialogun ikinci forması açılır. Burada həmin sətirdə əks olunmuş ümumi mühasibat müxabirləşməsinə aid təsərrüfat əməliyyatları müfəssəl şəkildə, memorial orderdən seçilməklə və xronoloji ardıcılıqla əks olunur.

"Hesabın təhlili" dialoqunun ikinci forması şəkil 69-da verilmişdir. Burada 2001-ci ildə 50№-li "Kassa" hesabı ilə 51№-li "Hesablaşma hesabı" sintetik mühasibat hesabının müxabirləşməsinə aid memorial orderə daxil edilmiş təsərrüfat əməliyyatları xronoloji ardıcılıqla əks olunmuşdur. Kursoru cədvəldə əks olunmuş hər hansı bir təsərrüfat əməliyyatına aid sətirin üzərində saxlayıb, dəstəyin sol düyməsini 2 dəfə dalbadal basdıqda, ekranda memorial orderin həmin təsərrüfat əməliyyatları daxil edilmiş hissəsi açılır. "Çıxış" düyməsini basmaqla, yenidən "Hesabın təhlili" dialoqunun ikinci formasına qayıdılır. Burada isə "OK" düyməsini basmaqla, dialoqun birinci forması açılır.

Hesabın təhlili

Tarix: 01/01/2001 - 31/12/2001
Hesab №: 50
Valguta: [dropdown]
Valyutaya çevirmək: [dropdown]

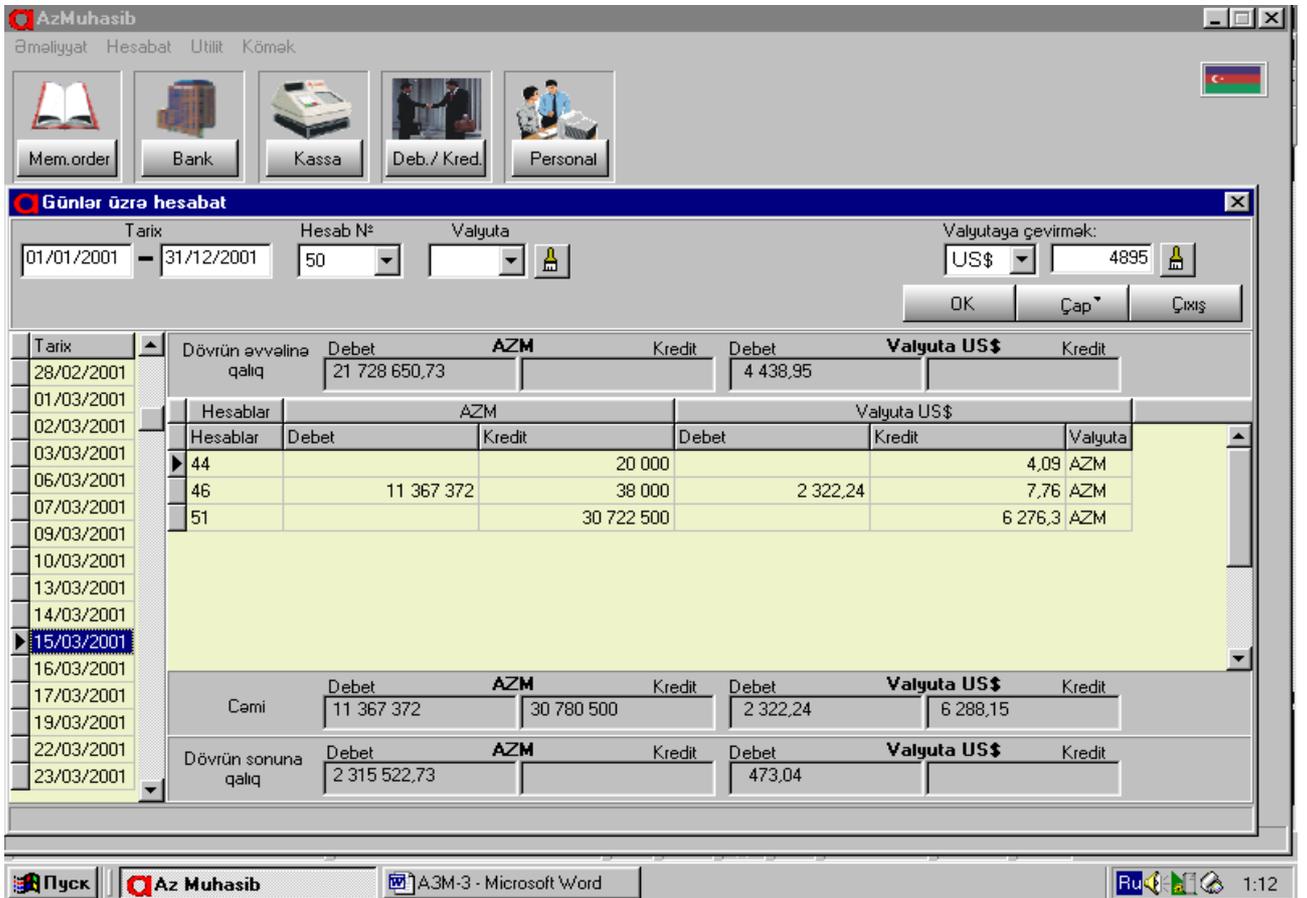
OK Çap Çıxış

Dövrün əvvəlinə qalıq		AZM		Valguta				
Debet	Kredit	Debet	Kredit	Debet	Kredit			
Tarix	Sənəd №	Məzmun	Debet	Kredit	AZM Məbləğ	Valguta	Kurs	Məbləğ
15/03/2001	rko40	sdano v bank	51	50	30 722 500	AZM	1	30 722 500
23/04/2001	rko56	sdano v bank	51	50	4 000 000	AZM	1	4 000 000
06/07/2001		sdano v bank	51	50	10 000 000	AZM	1	10 000 000
30/07/2001		poluqeno iz banka	50	51	10 000 000	AZM	1	10 000 000
31/07/2001		poluqeno iz banka	50	51	10 000 000	AZM	1	10 000 000
07/09/2001	35	Hasilatın banka təhvil verilməsi	51	50	15 000 000	AZM	1	15 000 000
13/09/2001	16	vıruqka	51	50	5 000 000	AZM	1	5 000 000
08/11/2001	Y	sdano v bank	51	50	5 000 000	AZM	1	5 000 000
Dövrün sonuna qalıq		AZM		Valguta				
Debet		20 000 000	113 972 500	Debet		Kredit		Kredit

Şəkil 69. "Hesabın təhlili" dialoqunun ekranda ikinci görünüşü: dialoqda 50№-li "Kassa" sintetik hesabı ilə 51№-li "Hesablaşma hesabı" sintetik hesabının müxabirləşməsinə aid məlumatlar əks olunmuşdur.

"Hesabın təhlili" alt menyusunda "Günlər üzrə hesabat" elementini seçdikdə, ekranda seçilmiş mühasibat hesabı üzrə hesabat dövründə baş vermiş təsərrüfat əməliyyatlarının ayrı-ayrılıqda götürülmüş günlər üzrə təhlil edilməsi üçün nəzərdə tutulmuş eyniadlı dialoq açılır. Bu dialoqun özündən əvvəlki dialoqdan başlıca fərqi, onda hesabat dövründə əməliyyat baş vermiş günlər üzrə mühasibat yazılışlarının həm ümumi şəkildə, həm də müfəssəl formada

nəzərdən keçirilməsi və çap edilməsi imkanının mövcud olmasıdır. Dialoqun yuxarı və aşağı hissələrindəki aktiv və passiv xanaların forma və məzmunu, eləcə də mövcud olan idarəedici düymələr və onların funksiyaları bundan əvvəlki dialoqla eyni olduğu üçün əlavə izah edilmir. Cədvəl hissəsində məlumatlar iki pəncərədə əks olunur. Dialoqun sol tərəfindəki şaquli "Tarix" pəncərəsində hesabat dövründə seçilmiş hesab üzrə hər hansı bir təsərrüfat əməliyyatı baş vermiş günlərin tarixləri, sağ tərəfindəki geniş üfüqi pəncərədə isə seçilmiş hər hansı bir günə aid seçilmiş hesabın ayrı-ayrı hesablarla müxabirləşmələri üzrə debet və kredit dövriyyəsinin ümumi məbləğləri həm manatla, həm də dialoqun yuxarı hissəsində seçilmiş hər hansı bir ikinci valyutaya çevrilməklə əks olunur.

Şəkil 70. "Günlər üzrə hesabat" dialoqunun ekranda görünüşü: dialoqda 50№-li "Kassa" sintetik hesabı üzrə 15 mart 2001-ci il tarixli günə aid ümumi məlumatlar həm manatla, həm də ABŞ dollarına çevrilməklə əks olunmuşdur.

"Günlər üzrə hesabat" dialoqunun ekranda ümumi görünüşü şəkil 70-də verilmişdir. Burada dialoqun yuxarı hissəsindəki aktiv xanalarda 50№-li "Kassa" hesabı üzrə 2001-ci ilə aid məlumatların həm manatla, həm də ABŞ

dolları ilə əks etdirilməsi, sol tərəfdəki şaquli pəncərədə isə həmin məlumatların 15 mart 2001-ci il tarixli günə aid formalaşdırılması şərtləri tənzimlənmişdir.

Günlər üzrə hesabat

Tarix: 01/01/2001 - 31/12/2001
 Hesab №: 50
 Valyuta: US\$
 Valutaya çevirmək: 4895

Dövrün əvvəlinə qalıq		Debet	AZM	Kredit	Debet	Valyuta US\$	Kredit
Yazılışlar		Hesablar		AZM		Valyuta	
Tarix	Sənəd №	Məzmun	Debet	Kredit	Məbləğ	Məbləğ	
15/03/2001	pko93	roznüia (s NDS 18%)	50	46.2.1	11 104 468	2 268,53	
15/03/2001	pko94	usluqi (s NDS 18%)	50	46.3.1	262 904	53,71	
15/03/2001	rko39	vozvrat summi	46.2.1	50	38 000	7,76	
Cəmi		Debet	AZM	Kredit	Debet	Valyuta US\$	Kredit
		11 367 372	38 000		2 322,24	7,76	
Dövrün sonuna qalıq		Debet	AZM	Kredit	Debet	Valyuta US\$	Kredit
		11 329 372			2 314,48		

Şəkil 71. “Günlər üzrə hesabat” dialoqunun ekranda görünüşü: dialoqda 15 mart 2001-ci il tarixli günə 50№-li “Kassa” sintetik hesabı ilə 46№-li “Məhsul (iş və xidmətlər) satışı” sintetik hesabının müxabirləşməsinə aid təsərrüfat əməliyyatları əks olunmuş müfəssəl məlumatlar həm manatla, həm də ABŞ dollarına çevrilməklə əks olunmuşdur.

Dialoqun sağ tərəfindəki debet və kredit dövriyyələri əks olunan cədvəldə kursuru hər hansı bir hesaba uyğun olan sətirin üzərinə gətirib, dəstəyin sol düyməsini 2 dəfə dalbadal basdıqda, ekranda dialoqun ikinci forması görünür. Dialoqun bu görünüşü şəkil 71-də verilmişdir. Burada dialoqun ümumi formasındakı cədvəldə seçilmiş hər hansı bir sətərə aid mühasibat yazılışları və təsərrüfat əməliyyatları müfəssəl formada əks olunur. Şəkildə 50 №-li "Kassa" hesabı ilə 46 №-li "Məhsul (iş və xidmətlər) satışı" hesabının müxabirləşməsinə aid təsərrüfat əməliyyatları əks olunmuşdur.

IV fəsil. Proqramın tətbiqinin tənzimlənməsi və yardımçı elementləri

4.1. Proqramın fəaliyyətini tənzimləyən əsas məlumat bazalarının formalaşdırılması xüsusiyyətləri

"AzMuhasib" proqramının fəaliyyətini tənzimləyən bir sıra məsələlər əsas menyunun "Utilit" bölməsində yerləşən elementlər vasitəsi ilə həll olunur. Bu bölmədə eyni zamanda proqramın optimal fəaliyyətini təmin edən bəzi yardımçı elementlər də vardır. "Utilit" bölməsi aşağıda göstərilən elementlərdən ibarətdir:

1. Əsas məlumat;
2. Dəyişmək;
3. Hesabatların tərtibatı;
4. Təqvim;
5. Kalkulyator.

Burada göstərilən elementlərdən istifadə etməklə, proqramın normal fəaliyyəti və istismarı üçün zəruri olan bəzi məlumat bazası yaradılır, müəyyən tənzimləmə işləri aparılır və "Hesabat" bölməsində verilməyən bir çox hesabat xarakterli informasiyalar işlənir.

Proqramın başlıca məlumat bazaları "Əsas məlumat" elementindən istifadə etməklə formalaşdırılır. Bu elementə məxsus olan alt menyuda proqramın məlumat bazasının yaradılması üçün nəzərdə tutulmuş dialoqların açılmasına xidmət edən aşağıdakı elementlər vardır:

- Valyuta kursu;
- Müəssisə üzrə;
- Mühasibat kodları.

Adlarına uyğun olaraq, bu elementlər vasitəsi ilə açılan dialoqlar proqramda istifadə edilən valyuta növləri və onların Azərbaycan manatına nisbətə kursu, proqramın istismar edildiyi müəssisənin ümumi göstəriciləri və bank rekvizitləri, eləcə də mühasibat uçotunun aparılması prosesində istifadə ediləcək bəzi kodlar (məsələn, mühasibat uçotunun hesablar planı) haqqında məlumat bazasının yaradılması üçün nəzərdə tutulmuşdur.

Göstərilən alt menyuda "Valuta kursu" elementini seçdikdə, ekranda "Kurs üzrə" adlanan dialoq açılır. Bu dialoqda proqrama daxil edilmiş valyuta növləri və onların manatla kursu haqqında zəruri məlumatlar əks olunur.

"Kurs üzrə" dialoqunun forması şəkil 72-də verilmişdir. Şəkildə görüldüyü kimi, proqramın məlumat bazasına daxil edilmiş valyuta növləri və onların kursu haqqında məlumatlar dialoqun iki pəncərəsində əks olunur.

Valyutanın adı	Nişan	Kurs	Tarix	AZ	1/100	Rİ	Tarix	Kurs
Dollar	US\$	4895	19/10/2002	ABŞ dolları	sent.	до	15/02/2001	4584
Marka	DM		22/03/2001	alman markası	a	не	14/02/2001	4582
Evro	EUR	4108,03	26/03/2001	evro	e	ев	13/02/2001	4577
Rubl	RR	158	07/11/2002	rubl	kop.	ру	12/02/2001	4581
							09/02/2001	4585
							08/02/2001	4580
							07/02/2001	4575
							06/02/2001	4577
							05/02/2001	4577
							02/02/2001	4579
							01/02/2001	4579
							31/01/2001	4579
							30/01/2001	4581
							29/01/2001	4580
							26/01/2001	4585
							25/01/2001	4583

Şəkil 72. “Kurs üzrə” dialoqunun forması: dialoqun sol rəncərəsində ABŞ dolları, alman markası, evro və rubl haqqında ümumi məlumatlar, sağ pəncərəsində isə ABŞ dollarının manatla kursu günlər üzrə əks olunmuşdur.

Dialoqun sol pəncərəsində valyutanın adı, nişanı, sonuncu daxil edilmiş kurs və onun daxiləilmə tarixi, azərbaycan, rus və ingilis dillərində adları və 1/100 ifadəsi ilə pul vahidinin adı göstərilən cədvəl, sağ pəncərədə isə seçilmiş valyuta üzrə proqrama daxil edilmiş kurs haqqında məlumatlar əks olunur. Dialoqun aşağı hissəsində verilən düymələr məlumat bazasına yeni valyuta məlumatlarının daxil edilməsi, dəyişdirilməsi, seçilməsi və dialoqun bağlanaraq, çıxış vəziyyətinə qayıtmaq üçün nəzərdə tutulmuşdur.

Proqrama yeni valyuta növü daxil etmək üçün dialoqun aşağısında "Valyuta" bölməsindəki "Yeni" düyməsini basmaq və bunun nəticəsində açılmış dialoqun ikinci formasında, yuxarı hissədəki müvafiq xanalarda valyutanın adı, nişanı, eləcə də azərbaycan, rus və ingilis dillərində müvafiq göstəricilər daxil edilərək, "OK" düyməsini basmaq lazımdır. Bu zaman ekranda dialoqun birinci forması açılır və orada yeni valyuta haqqında daxil edilmiş məlumatlar əks olunur. Valyuta haqqında daxil edilmiş məlumatların dəyişdirilməsi də eyni qaydalar üzrə aparılır.

Hər hansı bir valyuta növünün kursu haqqında yeni məlumat daxil etmək üçün dialoqun əsas formasında kursu həmin valyuta üzrə məlumatlar əks olunan sətərə gətirib, dialoqun aşağı hissəsində "Kurs" bölməsindəki "Yeni" düyməsini basaraq, ekranda dialoqun yeni kursun daxil edilməsi üçün nəzərdə tutulmuş formasını açmaq lazımdır. Burada valyuta kursunun dəyişmə tarixini və valyutanın qiymətini daxil etdikdən sonra, "OK" düyməsini basmaq lazımdır. Bu zaman kurs haqqında yeni məlumat proqrama daxil olur, ekranda

isə dialoqun əsas forması açılır və orada müvafiq valyuta kursu haqqında əvvəllər daxil edilmiş məlumatlar eyni qayda ilə dəyişdirilir.

"Əsas məlumat" elementinə məxsus alt menyuda "Müəssisə üzrə" elementini seçdikdə, ekranda proqramın istismar olunduğu müəssisənin bir sıra göstəricilərini məlumat bazasına daxil etmək üçün nəzərdə tutulmuş eyniadlı dialoq açılır.

"Müəssisə üzrə" dialoqunun ekranda ilk görünüşü şəkil 8-də, ikinci görünüşü isə şəkil 9-da verilmişdir. Şəkillərdə "Asiman" ATSC-nin ümumi göstəriciləri və bank rekvizitləri əks olunmuşdur. Şəkillərdən görüldüyü kimi, bu dialoq iki hissədən ibarət olub, birincisi müəssisənin ümumi göstəricilərinin, ikincisi isə bank rekvizitlərinin proqramın məlumat bazasına daxil edilməsi üçün nəzərdə tutulmuşdur. Dialoqun "Ümumi göstəricilər" adlanan birinci hissəsində müəssisənin adı, ünvanı, kodu, yerləşdiyi şəhərin adı, telefon və faks nömrələri, vergi idarəsinin müvafiq göstəriciləri və bir sıra digər göstəriciləri əks olunur. Bu göstəricilərin proqrama daxil edilməsi mövcud olanların dəyişdirilməsi yolu ilə aparılır. Bunun üçün dialoqun aşağı hissəsində yerləşən "Dəyişmək" düyməsini basaraq, onun müvafiq məlumatların daxil edilməsi və əks etdirilməsi üçün nəzərdə tutulmuş xanalarını aktivləşdirmək, sonra isə həmin xanalarda zəruri məlumatları daxil edib, başa çatdıraraq, "Çıxış" düyməsini basmaq lazımdır. Bundan sonra müəssisənin proqrama daxil edilmiş ümumi göstəriciləri passiv rejimdə əks olunacaqdır.

Dialoqun "Bank rekvizitləri" adlanan ikinci hissəsində müəssisənin bank göstəricilərindən ibarət cədvəl əks olunur. Bu cədvəldə müəssisəyə xidmət edən bankların adı, müxbir hesabının nömrəsi, yerləşdiyi şəhər, eləcə də müəssisənin həmin banklarda açdığı hesablaşma və valyuta hesablarının nömrələri əks olunur.

"Əsas məlumat" elementinə məxsus alt menyuda "Mühasibat kodları" elementini seçdikdə, ekranda mühasibat uçotunun hesablar planının daxil edilməsi və müəssisənin işçi mühasibat hesabları kodlarının sistemləşdirilməsi və uçot prosesində həmişə istifadə ediləcək zəruri məlumat bazasının formalaşdırılması üçün nəzərdə tutulmuş "Mühasibat kodları" dialoqu açılır. Bu dialoqun ekranda görünüşü şəkil 3-də verilmişdir. "Mühasibat kodları" dialoqunun xüsusiyyətləri və orada mühasibat uçotunun hesablar planının formalaşdırılması və istiadə edilməsi qaydaları birinci fəslin ikinci paragrafında şərh edilmişdir.

4.2. Proqramın optimal fəaliyyətinə yardım göstərən elementlər

Proqramın daha da optimal və səmərəli şəkildə fəaliyyət göstərməsi üçün onun menyusunda bəzi elementlər nəzərdə tutulmuşdur. Bu elementlər proqramın fəaliyyət göstərdiyi dili dəyişmək, proqrama daxil olmaq üçün parol müəyyən etmək və onu dəyişdirmək, proqramın istismarı prosesində təqvim və kalkulyatordan istifadə etmək və proqram haqqında zəruri məlumatları ekranda əks etdirmək kimi funksiyaların yerinə yetirilməsinə köməklik göstərir.

Proqramın fəaliyyət göstərdiyi dili dəyişmək, proqrama daxil olmaq üçün parol müəyyən etmək və onu dəyişdirmək üçün əsas menyunun "Utilit" bölməsində yerləşən "Dəyişmək" elementindən istifadə olunur. Bu elementə məxsus olan kiçik həcmli alt menyuda proqramın hansı dildə istismar olunacağını və onun istismarı zamanı istifadə ediləcək parolu müəyyənləşdirmək üçün nəzərdə tutulmuş, aşağıda göstərilən 2 element vardır:

- Dili dəyişmək
- Passvord dəyişmək...

"Dili dəyişmək" elementini seçdikdə, ekranda bu element üçün nəzərdə tutulmuş funksiyanın yerinə yetirilməsinə xidmət göstərən yeni alt menyu açılır. Burada verilən elementlər proqramın azərbaycan, rus və ingilis dillərində fəaliyyət göstərməsi və istismar edilməsinin təzidlənməsini təmin edir. Eyni zamanda burada proqramın azərbaycan dilində istismarı zamanı latın və kiril qrafikalı əlifba ilə fəaliyyət göstərmək seçimi imkanı da mövcuddur.

Proqramın fəaliyyəti və istismarı prosesi üçün dil və əlifba rejiminin müəyyən edilməsi zamanı yuxarıda göstərilən dörd variantdan birini seçmək kifayətdir.

Proqramın istismarı prosesində təqvimdən istifadə etmək üçün əsas menyunun "Utilit" bölməsində yerləşən "Təqvim" elementindən istifadə olunur. Bu element proqramda təqvimin açılmasına xidmət edir. Təqvimdə kursoru hər hansı bir günün üzərində saxlayıb, dəstəyin sol düyməsini 2 dəfə dalbadal sıxmaqla, həmin günü bayram günü kimi (qırmızı rənglə) qeyd etmək olar. Təqvimin aşağı hissəsindəki xanada ayların seçimi təmin olunur.

Proqramın istismarı prosesində kalkulyatordan istifadə etmək üçün əsas menyunun "Utilit" bölməsində yerləşən "Kalkulyator" elementindən istifadə olunur. Bu elementi seçməklə, proqramda verilmiş kalkulyator açılır. Ondan müxtəlif hesablamaların aparılması üçün istifadə edilir. Kalkulyatoru açmaq üçün F10 funksional düyməsindən də istifadə edilə bilər.

Proqramın istismarı prosesində onun haqqında zəruri məlumatları ekranda əks etdirmək üçün əsas menyuda yerləşən "Kömək" elementindən istifadə olunur. Bu element proqramın müxtəlif hissələri haqqında zəruri məlumatların əks olunduğu faylın açılmasına xidmət edir.

V fəsil. "Anbar" proqramının tətbiqi xüsusiyyətləri

5.1. Mal və taraların mədaxili və məxarici üzrə təsərrüfat əməliyyatlarının sənədləşdirilməsi xüsusiyyətləri

"AzMuhəşib" mühasibat uçotu proqramları paketində mal əməliyyatlarının sənədləşdirilməsi və uçotu üçün "AzMuhəşib" proqramından ayrı şəkildə və eyni zamanda qarşılıqlı fəaliyyət göstərə bilən "Anbar" proqramı (modulu) yaradılmışdır.

"Anbar" proqramının məqsədi müəssisədə mal və taraların daxil olması, saxlanması, satışı, buraxılışı və sair məxarici üzrə təsərrüfat əməliyyatlarının sənədləşdirilməsi və uçotu proseslərinin avtomatlaşdırılmasından ibarətdir. Bu proqramda mal və taraların hərəkətinə dair sənədlər tərtib edilir və təsərrüfat əməliyyatlarının analitik uçotu aparılır. Həmin sənədlər və analitik uçot məlumatları əsasında mal əməliyyatlarına dair mühasibat müxəbirləşmələri "AzMuhəşib" proqramında memorial orderə daxil edilir və sintetik uçot registrləri işlənir.

Beləliklə, "Anbar" proqramı "AzMuhəşib" proqramından ayrı fəaliyyət göstərmək qabiliyyətinə malik olsa da, mühasibat-maliyyə uçotu prosesinin əsas hissəsini təşkil edən təsərrüfat əməliyyatlarının sintetik uçotu yalnız "AzMuhəşib" proqramında aparıla bilər. Odur ki, "Anbar" proqramının "AzMuhəşib" proqramı ilə birgə istismarı daha məqsədəuyğun hesab edilir.

"Anbar" proqramının əsas menyusu aşağıdakı elementlərdən ibarətdir:

1. Əməliyyat;
2. Sənəd;
3. Hesabat;
4. Utilit;
5. Pəncərələr;
6. Kömək.

Proqramda mal və taraların mədaxili və məxarici üzrə təsərrüfat əməliyyatları "Əməliyyat" və "Sənəd" elementlərindən istifadə etməklə sənədləşdirilir.

Əsas menyuda verilmiş **"Əməliyyat" elementi** müəssisədə mal və taraların mədaxili və məxarici üzrə təsərrüfat əməliyyatlarının proqrama daxil edilməsi və proqramın bağlanmasına xidmət göstərir. Ekranda bu elementi seçdikdə, aşağıda göstərilən 3 elementdən ibarət alt menyü açılır:

- Mədaxil;
- Məxaric;
- Çıxış.

Adlarından görüldüyü kimi, "Mədaxil" və "Məxaric" elementləri müvafiq olaraq, mal və taraların hərəkəti üzrə mədaxil və məxaric əməliyyatlarının proqrama daxil edilməsinə, "Çıxış" elementi isə proqramın bağlanması xidmət göstərir.

Proqramda mal və taraların mədaxili və məxarici üzrə təsərrüfat əməliyyatlarının daxil edilməsi prosesi, eyni zamanda müvafiq mədaxil və məxaric sənədlərinin tərtib edilməsi ilə müşayiət edilir. Ona görə də "Əməliyyat" alt menyusundakı "Mədaxil" və "Məxaric" elementlərinin yerinə yetirdiyi mal və taraların mədaxili və məxarici funksiyalarını, eyni zamanda "Sənəd" alt menyusundakı eyniadlı elementlər də yerinə yetirir. Ona görə də mal və taraların mədaxili və məxarici əməliyyatlarının sənədləşdirilməsi və uçotu qaydalarını şərh etməzdən əvvəl, əsas menyusdakı "Sənəd" alt menyusunu ilə tanış olmaq məqsədəuyğundur.

Əsas menyuda verilmiş **"Sənəd" elementi** mal və taraların mədaxil və məxaricinə dair qaimə-fakturaların tərtib edilməsinə və onlar haqqında müvafiq məlumat bazasının formalaşdırılmasına xidmət edir.

Bu elementə məxsus olan alt menyuda "Mədaxil" və "Məxaric" adlı 2 element vardır. Bu elementlər ekranda mal və taraların mədaxili və məxarici haqqında qaimə-fakturaların və onların siyahısının əks etdirilməsinə xidmət edir.

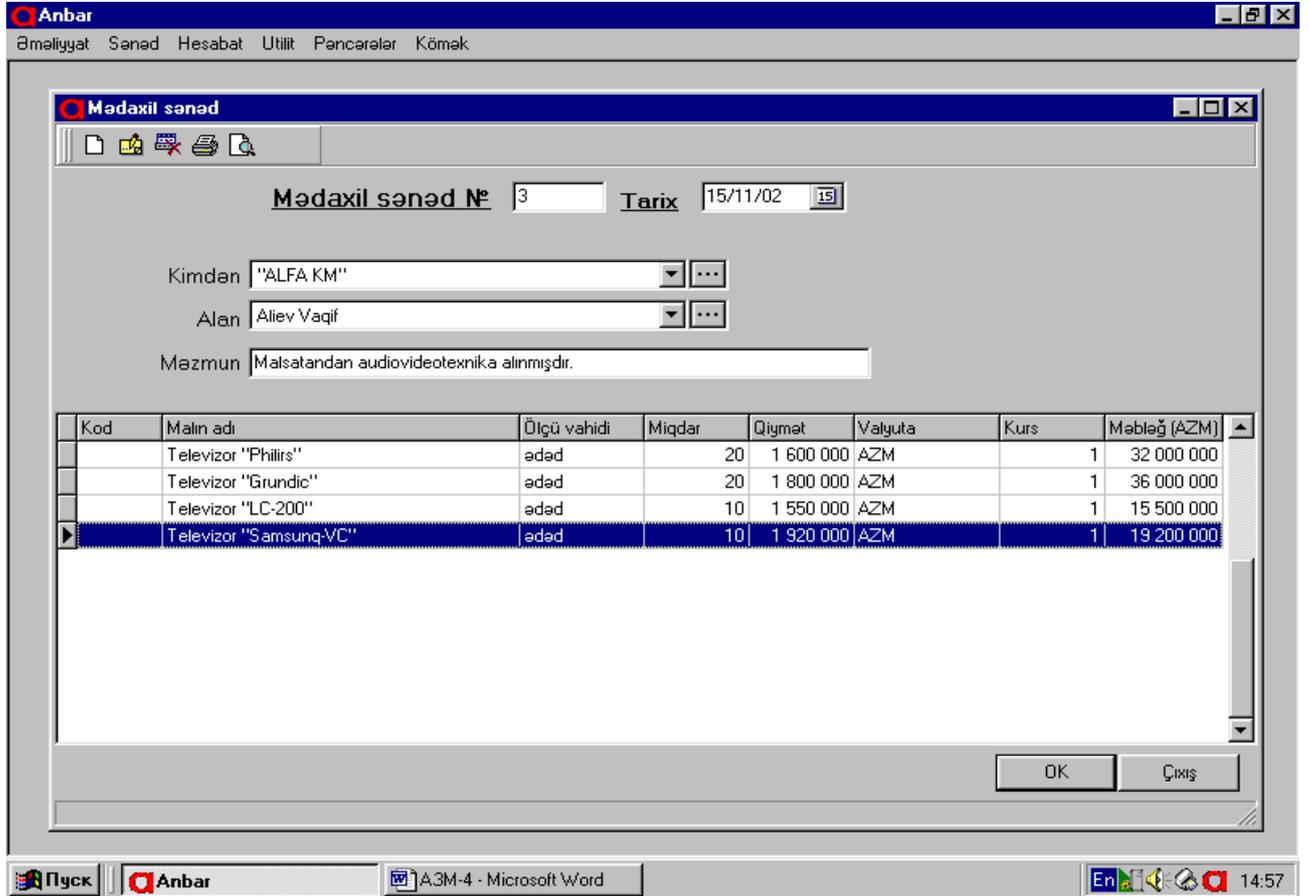
Malların mədaxilinə dair qaimə-faktura tərtib etmək üçün "Əməliyyat" bölməsindəki "Mədaxil" elementini və ya "Sənəd" bölməsindəki "Mədaxil" elementini seçmək lazımdır.

"Əməliyyat" bölməsində yerləşən "Mədaxil" elementini seçdikdə, ekranda malların mədaxilinə dair qaimə-fakturanın rekvizitlərinin doldurulmasına xidmət edən "Mədaxil sənəd" adlı dialoq açılır. Eyni dialoq "Sənəd" bölməsində yerləşən "Mədaxil" elementi vasitəsi ilə də açılır. Lakin "Sənəd" bölməsində yerləşən "Mədaxil" elementini seçərkən, ekranda malların mədaxilinə dair tərtib edilmiş qaimə-fakturaların siyahısından ibarət olan "Mədaxil" dialoqu görünür. Bu siyahı-dialoqda kursoru yuxarı hissədə yerləşən "Yeni" (ağ vərəqə formasında) işarəsinin üzərində saxlayıb, dəstəyin sol düyməsini basdıqda, ekranda "Mədaxil sənəd" dialoqu açılır.

"Mədaxil sənəd" dialoqunun ekranda görünüşü şəkil 73-də verilmişdir. Bu dialoqun başlıq hissəsində mədaxil sənədinin nömrəsi və tarixi, malsatan müəssisənin və malalan şəxsin adları və sənədin ümumi məzmunu, cədvəl hissəsində isə malın kodu, adı, ölçü vahidi, miqdarı, qiyməti, valyuta növü, kursu və manatla məbləğ əks olunur.

Malların mədaxilinə dair qaimə-faktura tərtib etmək üçün dialoqun başlıq hissəsində sənədin nömrəsi və tarixi daxil edilərək, malsatan müəssisənin və malalan şəxsin adları müvafiq məlumat bazalarından seçilir, daha sonra isə "Məzmun" xanasında qaimə-fakturanın ümumi məzmunu yazılır. Dialoqun cədvəl hissəsi doldurulduqda, onun yuxarı hissəsindəki alətlər panelindəki

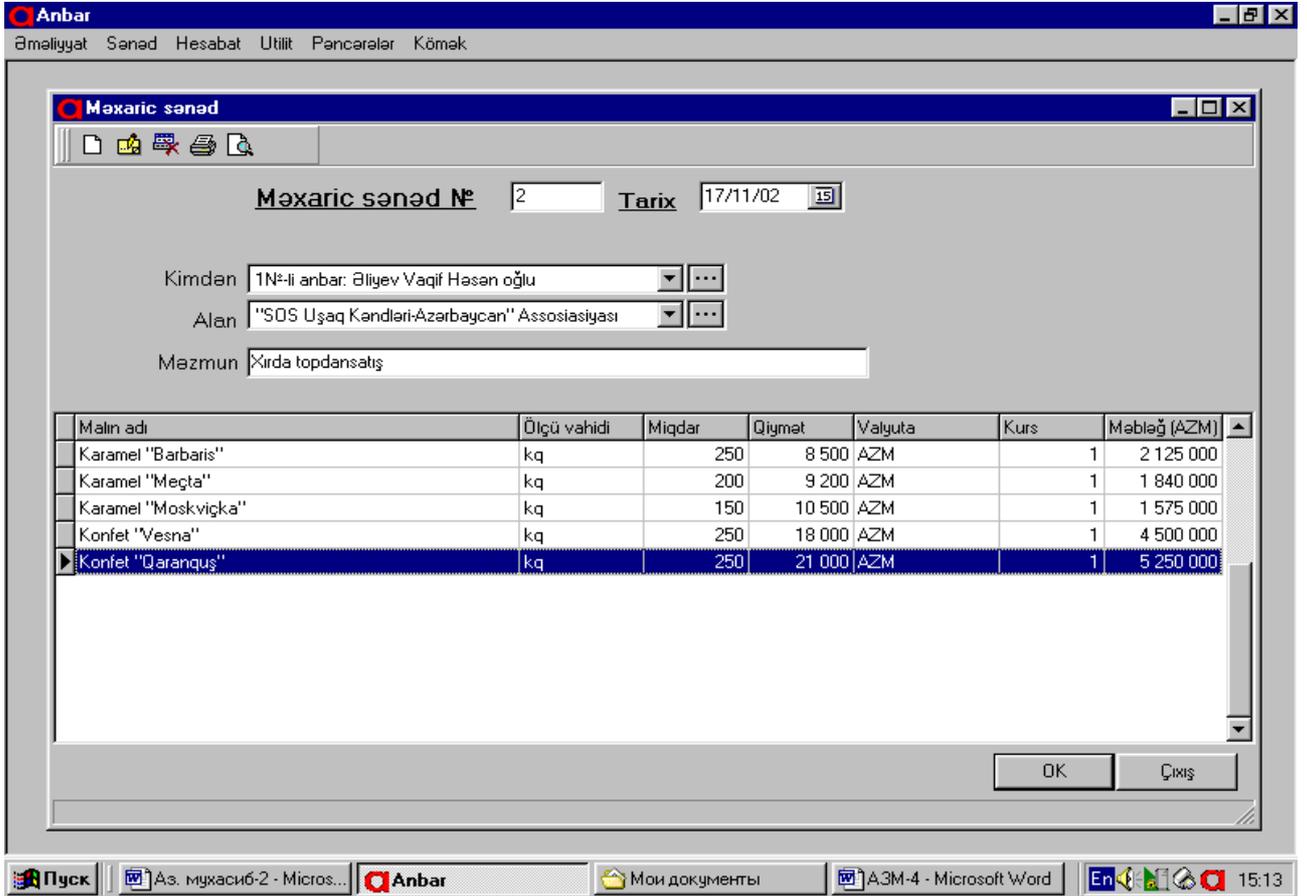
düymələr aktivləşir. Həmin düymələr vasitəsi ilə cədvələ yeni sətirlər yazılır, yazılmış sətirlərdə dəyişikliklər edilir, onlar ləğv edilir, tərtib olunmuş qaimə-faktura baxılmaq üçün ekrana çıxarılır və çap edilir. Kursoru həmin işarələrin üzərində saxladıqda, onların adları ox işarəsinin yanında oxunur.

Şəkil 73. "Mədaxil sənəd" dialoqunun ekranda görünüşü: dialoqda 15 noyabr 2002-ci il tarixli, 3№-li qaimə fakturanın göstəriciləri əks olunmuşdur.

Dialoqun cədvəl hissəsində malların adı və müvafiq göstəricilərini yazmaq üçün alətlər panelində verilən "Yeni" işarəsini (ağ vərəqə formalı işarədir) basmaq lazımdır. Bu zaman ekranda həmin sətərə aid olan məlumatların daxil edilməsi üçün nəzərdə tutulmuş kiçik ölçülü "Mədaxil" dialoqu açılır. Burada sətərə daxil ediləcək malın adı müvafiq məlumat bazasından seçilir, miqdarı və qiyməti isə klaviatura vasitəsi ilə daxil edilir. Malın qiyməti eyni zamanda, "Qiymət" xanasının sağ küncündə yerləşən kalkulyator vasitəsi ilə hesablanmaqla da daxil edilə bilər. Burada verilən "Valyuta" xanasında hər hansı bir valyuta növü seçilə bilər, bu halda qaimə-fakturada malın qiyməti seçilmiş valyuta ilə, məbləği isə müvafiq kursa uyğun şəkildə hesablanmış manatla əks olunacaqdır. "Mədaxil" dialoqunda qaimə-fakturanın seçilmiş sətirinə aid məlumatlar daxil edildikdən sonra, "OK" düyməsini basmaqla,

həmin məlumatlar "Mədaxil sənəd" dialoqunun cədvəl hissəsinə keçirilir. Mədaxil sənədinin bütün sətirləri bu qayda ilə formalaşdırılır. Hər hansı bir sətirdə dəyişiklik etmək və ya onu tamamilə pozmaq üçün, müvafiq olaraq, alətlər panelindəki "Dəyişmə" və "Silmək" düymələrindən istifadə olunur.

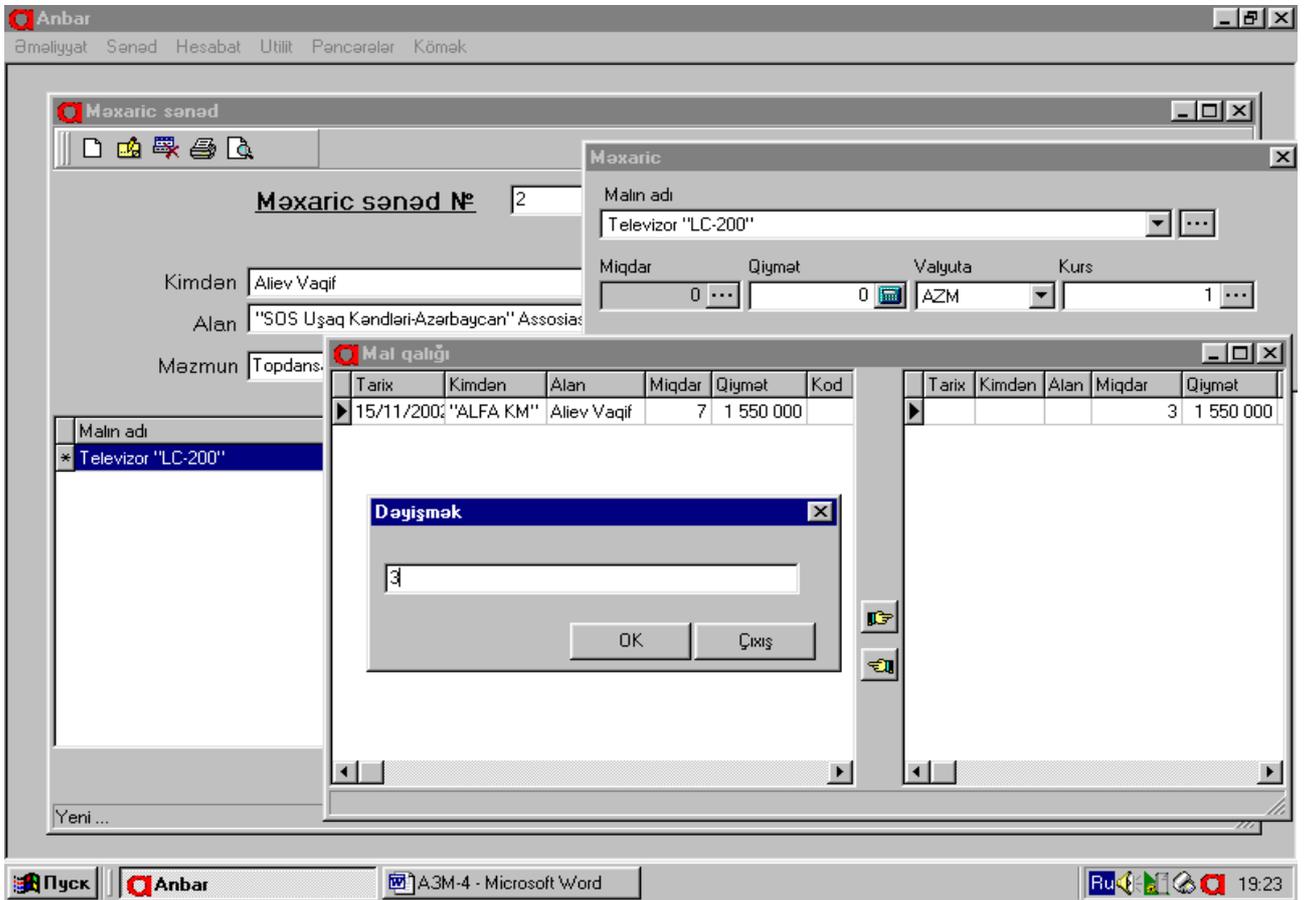
Şəkil 74. "Məxaric sənəd" dialoqunun ekranda görünüşü: dialoqda "Asiman" ATSC-nin 1N-li anbarından "SOS Uşaq Kəndləri Azərbaycan" Assosiasiyasına xırda topdansatış qaydasında buraxılmış mallar haqqında 17 noyabr 2002-ci il tarixli, 2N-li qaimə fakturanın göstəriciləri əks olunmuşdur.

Dialoqda qaimə-fakturanın bütün sətirləri formalaşdırıldıqdan sonra, aşağı hissədə yerləşən "OK" düyməsini basmaqla, tərtib edilmiş qaimə-faktura "Sənəd" bölməsindəki, mədaxil sənədlərinin siyahısı əks olunan "Mədaxil" dialoquna keçirilir.

Malların məxaricinə dair qaimə-faktura tərtib etmək üçün "Əməliyyat" və ya "Sənəd" bölmələrindən hər hansı birində "Məxaric" elementini seçməklə, "Məxaric sənəd" adlı dialoqu açmaq lazımdır. Bu dialoqun forması "Mədaxil sənəd" dialoquna çox oxşardır, lakin ondan istifadə olunmaqla, məxaric sənədinin tərtib olunması qaydaları bir sıra özünəməxsus xüsusiyyətlərə

malikdir. "Məxaric sənəd" dialoqunun ekranda görünüşü şəkil 74-də verilmişdir.

Dialoqun cədvəl hissəsində malların adı və miqdarı, həmin mallara aid mal qalığı və onların alış qiyməti ilə əlaqəli şəkildə qeyd edilir. "Məxaric sənəd" dialoqunun başlıq hissəsindəki xanalar doldurulduqdan sonra, dialoqun cədvəl hissəsinə keçilir və bu zaman alətlər panelindəki işarələr aktivləşir. Kursurun göstəricisini "Yeni" işarəsi üzərində saxlayıb, dəstənin sol düyməsini basdıqda, ekranda qaimənin cari sətirinə aid məlumatların daxil edilməsi üçün nəzərdə tutulmuş "Məxaric" adlı kiçik ölçülü dialoq açılır. Burada malın adı müvafiq məlumat bazasından seçildikdən sonra, "Miqdar" xanasının sağ küncündə yerləşən 3 nöqtəli düymə basılır. Bu zaman ekranda seçilmiş mal üzrə mal qalığının və alış qiymətinin əks olunduğu "Mal qalığı" adlı dialoq açılır.

Şəkil 75. "Məxaric sənəd", "Məxaric", "Mal qalığı" və "Dəyişmək", dialoqlarının ekranda görünüşü: burada "Dəyişmək" dialoqu aktiv, qalanları isə passiv vəziyyətdədir; dialoqda məxaric qaiməsinə yazılmaq üçün hər birinin alış qiyməti 1550000 manat olan 3 ədəd "LC-200" markalı televizor seçilmişdir.

Bu dialoq iki hissədən ibarət olub, onun sol tərəfində seçilmiş mal üzrə qalıqın miqdarı, qiyməti, eləcə də malın kimdən, nə vaxt və kimin maddi məsuliyyətinə alındığına dair məlumatlar əks olunur, sağ tərəfi isə boş olur. Kursoru dialoqun orta hissəsindəki "şəhadət barmağı sağa doğru açılmış əl" işarəsinin üzərinə gətirib, dəstəyin sol düyməsini basdıqda, ekranda kiçik ölçülü "Dəyişmək" dialoqu açılır və onun içərisində "Mal qalığı" dialoqunun "Miqdar" xanasında olan ədəd görünür. Bu ədəd məxaric ediləcək malın maksimal miqdarıdır və məxaricin miqdarı həmin ədəddən kiçik və ya ona bərabər ola bilər. "Dəyişmək" dialoqunun xanasında məxaricin miqdarı yazılaraq, həmin dialoqda "OK" düyməsi basılır və bunun nəticəsində məxaricin miqdarını göstərən ədəd sağ tərəf cədvəldəki "Miqdar" xanasına düşür və onun yanında alış qiyməti görünür. Bundan sonra "Mal qalığı" dialoqunu bağlamaqla, məxaricin miqdarını əks etdirən ədəd "Məxaric" dialoqunun "Miqdar" xanasına keçirilir. "Tabulyasiya" klavişini basmaqla, cursor "Qiymət" xanasına keçirilir və orada malın məxaric qiyməti klaviaturadan və ya xananın sağ küncündəki kalkulyator vasitəsi ilə hesablanmaqla daxil edilir.

Məxaric sənədinin tərtib olunmasının qalan bütün məsələləri mədaxil sənədində olduğu kimidir.

"Məxaric sənəd", "Məxaric", "Mal qalığı" və "Dəyişmək" dialoqlarının hamısının birlikdə ekranda görünüşü şəkil 75-də verilmişdir.

5.2. Mal və taraların analitik uçotu xüsusiyyətləri

Proqramda mal və taraların analitik uçotu əsas menyuda verilmiş "Hesabat" elementindən istifadə etməklə aparılır. Bu element mal və taraların hərəkətinə, mal qalıqlarına və mal satışından alınan gəlir və ziyana dair hesabat xarakterli cədvəllərin tərtib olunmasına xidmət edir. Əsas menyunun bu elementini seçdikdə, ekranda aşağıda göstərilən elementlərdən ibarət olan ail menyusu açılır:

- Hərəkəti;
- Qalıq;
- Gəlir;
- Məlumat.

Alt menyuda "Hərəkəti" elementini seçdikdə ekranda mal və taraların mədaxili, məxarici, eləcə də dövrün əvvəli və sonuna qalıqları həm miqdar, həm də məbləğ ifadəsində əks olunan cədvəlin tərtib edilməsi üçün nəzərdə tutulmuş "Hərəkəti" dialoqu açılır. Hər hansı bir dövrə aid mal və taraların hərəkətinə dair cədvəl tərtib etmək üçün bu dialoqun müvafiq xanalarında hesabat dövrünü tənzimləmək və "OK" düyməsini basmaq lazımdır. Müəssisə

üzrə bütövlükdə mal və taraların hərəkətinə dair cədvəl tərtib etmək üçün dialoqda "Debitor/Kreditor" və "Malın adı" xanaları ağ saxlanır, əks təqdirdə, yəni hər hansı bir malsatan və ya malalanla əlaqədar olan mallar, eləcə də hər hansı bir seçilmiş mal üzrə məlumat almaq üçün həmin xanalarda müvafiq tənzimləmə işi aparılmalıdır.

			Mədxil		
			6 217	186 550 000	1 109
Kod	Malın adı	Alış qiyməti (AZM)	Miqdar	Məbləğ (AZM)	Miqc
	Karamel "Drexoviy"	7 500	2 000	15 000 000	
	Karamel "Fruktovo-aqodniy"	7 000	2 000	14 000 000	
	Televizor "LC-200"	1 550 000	10	15 500 000	
	Televizor "Samsung-VC"	1 920 000	10	19 200 000	
	Televizor "Samsung-5678"	1 850 000	10	18 500 000	
	Televizor "Samsung-5678"	2 800 000	12	33 600 000	
	Televizor "Samsung-5678"	2 000 000	5	10 000 000	
	Televizor "Grundic"	1 800 000	20	36 000 000	
	Karamel "Barbaris"	7 500	400	3 000 000	
	Karamel "Meqta"	8 000	300	2 400 000	
	Karamel "Moskviçka"	9 000	200	1 800 000	
	Karamel "Smorodina"	8 500	500	4 250 000	
	Konfet "Qaranquş"	18 000	250	4 500 000	
	Konfet "Qaranquş"	20 000	200	4 000 000	
	Konfet "Vesna"	16 000	300	4 800 000	

Şəkil 76. Malların mədxili, məxarici və mal qalıqları üzrə miqdar-məbləğ göstəricilərinin formalaşdırıldığı və əks olduğu "Hərəkəti" dialoqunun (ikinci formada) ekranda görünüşü: dialoqun sol pəncərəsində mal qruplarının təsnifləndirilməsi, sağ pəncərəsində isə seçilmiş qruplar üzrə malların hərəkətinə dair cədvəl əks olunmuşdur.

Müvafiq tənzimləmə işi aparıldıqdan sonra, "OK" düyməsi basılır və bunun nəticəsində ekranda mal qruplarının təsnifləşdirilməsi və malların hərəkətinə dair cədvəl əks olunan ikinci "Hərəkəti" dialoqu açılır. Dialoqun ikinci formada görünüşü şəkil 76-da verilmişdir.

Dialoqun sol pəncərəsində verilən mal qruplarının təsnifləşdirilməsi, malların adı, ölçü vahidi və təsnifatı əks olunan məlumat bazasını açmaqla formalaşdırılır. Bu məlumat bazası "Hərəkəti" dialoqunda (birinci formada) verilmiş "Malın adı" xanasının sağ küncündə yerləşən üç nöqtəli düyməni

basmaqla açılır. Həmin məlumat bazası "Mallar" adlı dialoqda yerləşir. Dialoqun sol pəncərəsində mal qruplarının təsnifatı, sağ pəncərəsində isə seçilmiş hər hansı bir qrupa aid malların adı və ölçü vahidi verilir. Məlumat bazasına hər hansı bir malın adı və ölçü vahidini daxil etmək üçün sol pəncərədə həmin mala aid qrupu seçmək və kursoru sağ pəncərəyə keçirərək, dialoqun yuxarı hissəsində alətlər panelindəki "Yeni" (ağ vərəqə formasında) işarəsini seçmək lazımdır. Bu zaman ekranda "Malın qeydiyyatı" adlı kiçik ölçüçülü dialoq açılır və orada malın adı klaviaturadan daxil edilir, ölçü vahidi isə müvafiq məlumat bazasından seçilir. Daha sonra "OK" düyməsini basmaqla, yeni yazılmış sətir "Mallar" dialoqunun cədvəl hissəsinə əlavə edilir.

Kod	Malın adı	Alış qiyməti (AZM)	Miqdar	Məbləğ (AZM)
	Televizor "Grundic"	1 800 000	20	36 000 000
	Televizor "LC-200"	1 550 000	10	15 500 000
	Televizor "Samsung-VC"	1 920 000	10	19 200 000
	Televizor "Samsung-5678"	1 850 000	4	7 400 000
	Televizor "Samsung-5678"	2 000 000	5	10 000 000
	Televizor "Samsung-5678"	2 800 000	9	25 200 000
	Karamel "Barbaris"	7 500	150	1 125 000
	Karamel "Meğta"	8 000	100	800 000
	Karamel "Drexoviy"	7 500	2 000	15 000 000
	Karamel "Moskviçka"	9 000	50	450 000
	Karamel "Smrodina"	8 500	500	4 250 000
	Karamel "Fruktovo-yaqodniy"	7 000	2 000	14 000 000
	Konfet "Qaranquş"	18 000	100	1 800 000
	Konfet "Qaranquş"	20 000	100	2 000 000
	Konfet "Vesna"	16 000	50	800 000

Şəkil 77. Hər hansı bir verilmiş tarixə mal qalıqları üzrə miqdar-məbləğ göstəricilərinin formalaşdırıldığı və əks olduğu "Qalıq" dialoqunun (ikinci formada) ekranda görünüşü: dialoqun sol pəncərəsində mal qruplarının təsnifləndirilməsi, sağ pəncərəsində isə seçilmiş qruplar üzrə verilmiş tarixə mal qalıqlarına dair cədvəl əks olunmuşdur.

Əgər mal qruplarının təsnifatına yeni bir qrup əlavə etmək lazım gələrsə, onda kursoru yeni daxil ediləcək qrupdan bir pillə yüksək qrupun üzərində saxlayıb, "Yeni" işarəsini seçmək lazımdır. Bu zaman təsnifatda yeni qrup yaranır, lakin onun adı mal qrupuna uyğun gəlmir. Ona görə də alətlər

panelində "Dəyişmək" işarəsini seçməklə, yeni yaranmış qrupa müvafiq ad verilir. Daha sonra "OK" düyməsini basaraq, dialoqu bağlamaq lazımdır.

Qeyd etmək lazımdır ki, "Hesabat" bölməsindəki dialoqlarda malların təsnifatı əks olunan pəncərəni açıb-bağlamaq üçün dialoqun alətlər panelindəki "Budaqlanma" işarəsini seçmək lazımdır.

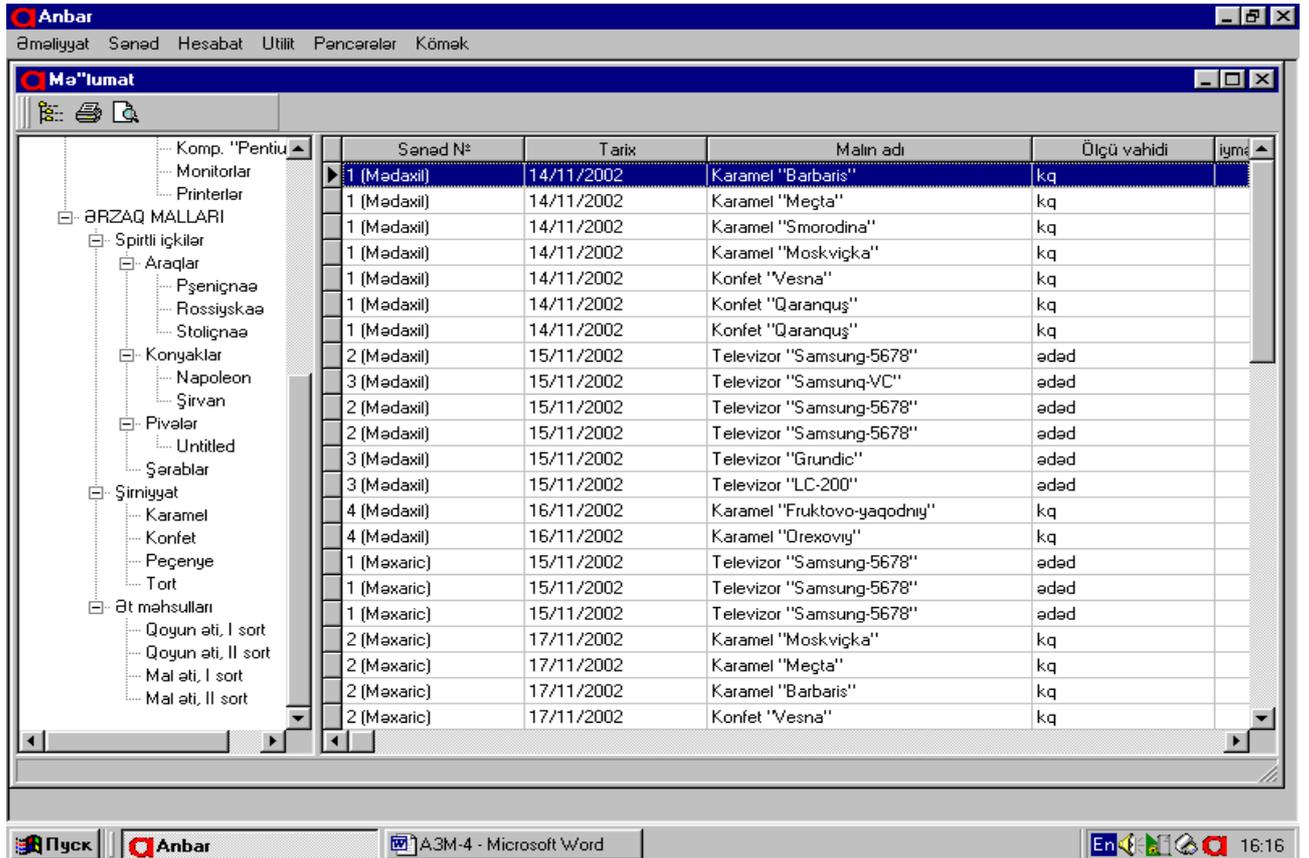
Proqramda mal qalıqları haqqında miqdar-məbləğ göstəriciləri üzrə məlumat almaq üçün "Hesabat" bölməsində verilmiş "Qalıq" elementini seçmək lazımdır. Bu zaman ekranda hər hansı bir tarixə mal qalıqları haqqında dialoq formalaşdırmaq üçün nəzərdə tutulmuş kiçik ölçülü "Qalıq" dialoqu açılır. Burada tarixi, malsatan və ya malalanın adını və malın adını tənzimləmək üçün xanalar mövcuddur. Müvafiq tənzimləmə apardıqdan sonra, "OK" düyməsini basmaqla, seçilmiş mal qrupları üzrə müvafiq tarixə mal qalıqları və mal qruplarının təsnifatı əks olunan ikinci "Qalıq" dialoqu açılır. Bu dialoqun ekranda görünüşü şəkil 77-də verilmişdir. Mal qalıqlarının formalaşdırılması prinsipləri bundan əvvəl göstərilən dialoqa oxşar olduğu üçün onları burada ətraflı şərh etməyə ehtiyac yoxdur.

		Alış		Satış		Fən	
		Miqdar	Qiymət	Məbləğ	Qiymət	Məbləğ	Gəlir
QEYRI-ƏRZAQ MALLARI			6 578 500	33 025 000	7 188 200	36 690 000	3 665 000
Texniki mallar							
Audiovideotexnika							
Videomaqnitof							
Maqnitofonlar							
Televizorlar							
Tel. "Agfa"	200	8 000	1 600 000	9 200	1 840 000	240 000	
Tel. "Grun"	150	9 000	1 350 000	10 500	1 575 000	225 000	
Tel. "LC"	250	7 500	1 875 000	8 500	2 125 000	250 000	
Tel. "PHIL"	100	20 000	2 000 000	21 000	2 100 000	100 000	
Tel. "Sam"	150	18 000	2 700 000	21 000	3 150 000	450 000	
Kompüter texnika	250	16 000	4 000 000	18 000	4 500 000	500 000	
ƏRZAQ MALLARI							
Spirtli içkilər							
Şirniyyat							
Karamel							
Konfet							
Pecenye							
Tort							
Ət məhsulları							
Qoyun əti, I sort							
Qoyun əti, II sort							

Şəkil 78. "Gəlir" dialoqunun (ikinci formada) ekranda görünüşü: dialoqun sol pəncərəsində mal qruplarının təsnifatı, sağ pəncərəsində isə seçilmiş qruplar üzrə malların satışı və satışın nəticələrinə dair cədvəl əks olunmuşdur.

Qeyd etmək lazımdır ki, müəssisədə hər hansı bir tarixə qalıq haqqında cədvəldən müxtəlif məqsədlərlə istifadə oluna bilər. Mal satışının tənzimlənməsi, mal tədarükü haqqında qərarların qəbul edilməsi, inventarizasiyaların aparılması və digər bu kimi idarəetmə məsələlərində belə məlumatlardan daha çox istifadə olunması lazım gəlir. Ona görə də mal qalıqları haqqında məlumatların əks olunduğu cədvəllərin vaxtaşırı çap edilərək, mühasibat-idarəetmə uçotu sənədlərinə əlavə edilməsi məqsəduyğündür. Belə cədvəli çap etmək üçün "Qalıq" dialoqundakı (ikinci formada) alətlər panelində "Lupa" işarəsini seçmək, cədvəli nəzərdən keçirərək, printerə ötürmək lazımdır.

Programda malların satışı və satışdan əldə olunan gəlir və ya ziyan haqqında məlumat almaq üçün "Hesabat" bölməsindəki, "Gəlir" elementini seçmək lazımdır. Bu zaman ekranda mal satışı haqqında formalaşdırılacaq məlumatların parametrlərini tənzimləmək üçün nəzərdə tutulmuş "Gəlir" dialoqu (birinci formada) açılır.

Şəkil 79. "Məlumat" dialoqunun (ikinci formada) ekranda görünüşü: dialoqun sol pəncərəsində mal qruplarının təsnifatı, sağ pəncərəsində isə seçilmiş qruplar üzrə malların mədaxili və məxaricinə dair ümumi məlumatlar əks olunmuşdur.

Bu dialoqda hesabat dövrünü, məxaric sənədinin nömrəsini, maddi-məsul şəxsi, malsatan-malalanı və malın adını seçmək üçün xanalar mövcuddur. Burada lazımi tənzimləmə işi aparıldıqdan sonra, "OK" düyməsini basmaqla, ekranda seçilmiş maddi-məsul şəxs üzrə verilmiş hesabat dövrünə aid mal satışı və satışın nəticələri (gəlir və ya zərər) haqqında məlumatların əks olunduğu ikinci "Gəlir" dialoqu açılır. Bu dialoq iki hissədən ibarət olub, sol pəncərəsində mal qruplarının təsnifatı, sağ pəncərəsində isə ayrı-ayrı mallar üzrə alış, satış, gəlir və ziyan haqqında məlumatlar əks olunan cədvəl görünür.

"Gəlir" dialoqunun ekranda görünüşü şəkil 78-də verilmişdir.

"Hesabat" bölməsindəki "Məlumat" elementini seçdikdə, ekranda mal və taraların mədaxili və məxarici haqqında ümumi məlumatların formalaşdırılmasına xidmət göstərən eyniadlı dialoq açılır. Bu dialoqun birinci formasında əks olunacaq məlumatların parametrlərini daxil etmək üçün müvafiq xanalar verilmişdir. Bu xanalarda tənzimlənmə prosesini apardıqdan sonra, "OK" düyməsini basdıqda, ekranda "Məlumat" dialoqunun ikinci forması açılır. Həmin dialoqun ekranda görünüşü şəkil 79-da verilmişdir.

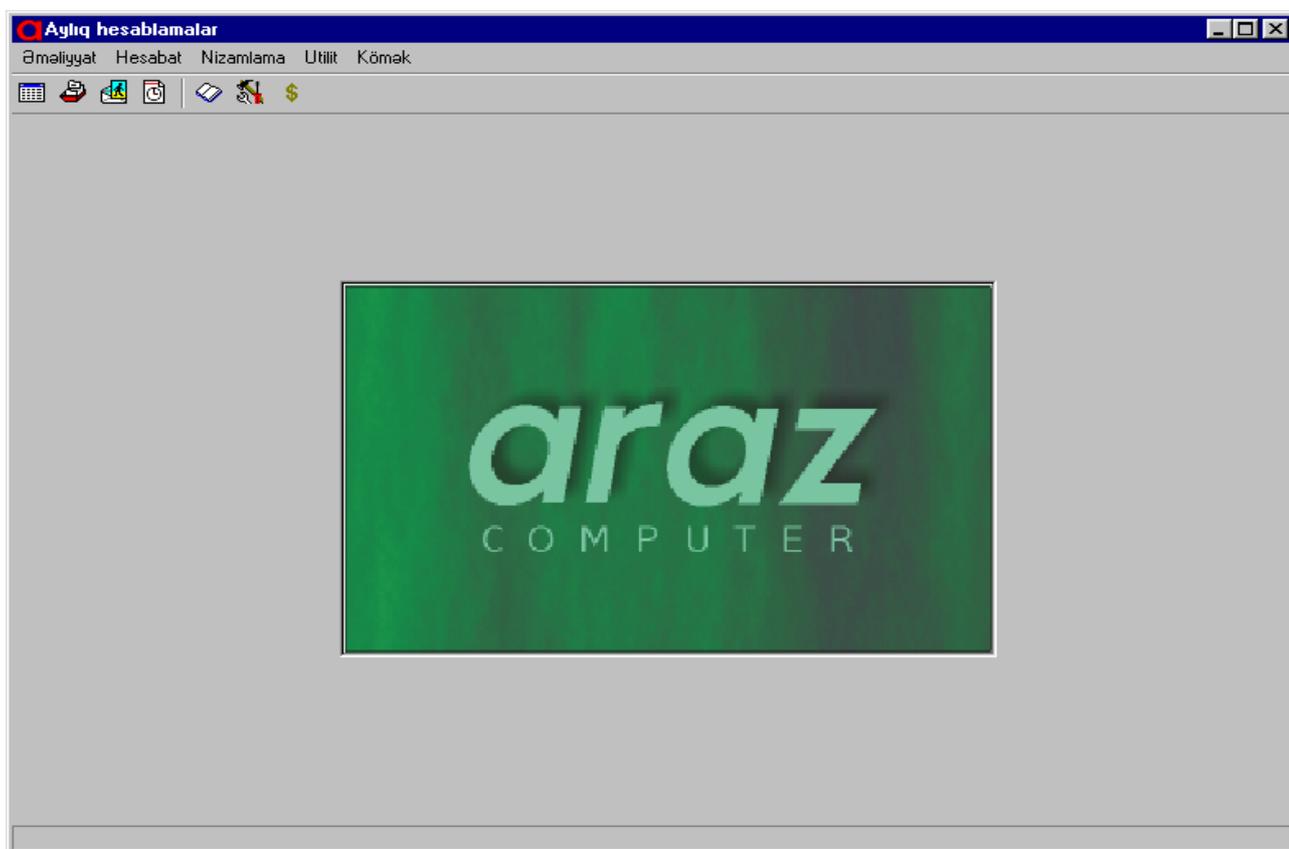
5.3. "Anbar" proqramının tənzimlənməsi qaydaları

"Anbar" proqramının fəaliyyətinin tənzimlənməsi məsələləri əsas menyunun "Utilit", "Pəncərələr" və "Kömək" elementləri vasitəsi ilə həll edilir. Bu elementlərin yerinə yetirdiyi funksiyalar "AzMuhəsib" proqramındakı analoji elementlərin funksiyalarından heç nə ilə fərqlənmir. Ona görə də həmin funksiyaları burada izah etməyə ehtiyac yoxdur.

VI fəsil. “Əmək haqqı” proqramının tətbiqi xüsusiyyətləri

6.1. “Əmək haqqı” proqramı haqqında ümumi məlumat

"Əmək haqqı" proqramı "Araz Computer" firmasının yaratdığı çoxsaylı mühasibat uçotu proqramlarından biri olub, əmək və onun ödənişi ilə bağlı olan əməliyyatların aparılması üçün nəzərdə tutulmuşdur. Bu proqramda müəssisənin kadrlarının uçotu, iş vaxtından istifadənin qeydiyyatı və əmək ödənişi üzrə hesablamalara dair müvafiq əməliyyatlar aparılır, eləcə də bununla əlaqədar olan müvafiq məlumat bazaları formalaşdırılır və tənzimləmə işləri aparılır. Proqramın adı "Əmək haqqı" sözündən götürülmüşdür."Əmək haqqı" ingilis dilində "maaş", "məvacib" deməkdir.

Şəkil 80. “Əmək haqqı” proqramı əsas menyusunun elementləri əks olunan “Aylıq hesablamalar” dialoqunun ekranda görünüşü.

“Əmək haqqı” proqramını açdıqda , ekranda proqramın əsas meyusu əks olunan “Aylıq hesablamalar” dialoqu açılır. Bu dialoqun ekranda görünüşü şəkil 80-də verilmişdir. Şəkildə görüldüyü kimi, proqramın əsas menyusunu aşağıda göstərilən bölmələrdən ibarətdir:

1. Əməliyyat;

2. Hesabat;
3. Nizamlama;
4. Utilit;
5. Kömək.

Bu bölmələrdə, müvafiq olaraq, aşağıda göstərilən elementlər vardır:

1. “Əməliyyat” bölməsinə daxil olan elementlər:
 - 1.1 Kadrlar;
 - 1.2. İş vaxtı;
 - 1.3. Avans;
 - 1.4. Ümumi gəlirlər;
 - 1.5. Ümumi xərclər;
 - 1.6. Çıxış.
2. “Hesabat” bölməsinə daxil olan elementlər:
 - 2.1. Əmək haqqı hesablamaları;
 - 2.3. Cədvəllər.
3. “Nizamlama” bölməsinə daxil olan elementlər:
 - 3.1. Ümumi göstəricilər;
 - 3.2. Valyuta;
 - 3.3. İş vaxtı;
 - 3.4. Çeşidləmə.
4. “Utilit” bölməsinə daxil olan elementlər:
 - 4.1. Kalkulyator;
 - 4.2. Valyuta kursu;
 - 4.3. Təqvim;
 - 4.4. Yuvarlaq;
 - 4.5. Müəssisə üzrə;
 - 4.6. Dəyişmək.
5. “Kömək” bölməsinə daxil olan elementlər:
 - 5.1. Kömək;
 - 5.2. Proqram üzrə.

Proqramda əmək və onun ödənişi üzrə əməliyyatların aparılması üçün müəssisənin struktur bölmələrinin quruluşuna uyğun ştat cədvəli formalaşdırılır, orada göstərilmiş vəzifələrə personal haqqında məlumat bazasından işçilər təyin edilir və qüvvədə olan qaydalara uyğun olaraq, onlara müvafiq əmək haqqı məbləği hesablanır.

6.2. Müəssisənin ştat cədvəlinin formalaşdırılması qaydaları

“Əmək haqqı” proqramında əmək və onun ödənişi üzrə əməliyyatların aparılması üçün, hər şeydən əvvəl, müəssisənin struktur bölmələrinə və orada çalışan işçilərin sayı və vəzifə tərkibinə uyğun ştat quruluşunu formalaşdırmaq

zəruridir. Bunun üçün əsas menyunun “Əməliyyat” bölməsindəki “Kadrlar” elementindən istifadə olunur. Kursorun işarəsini “Kadrlar” elementinin üzərində saxladıqda, ekranda bu elementə məxsus olan, aşağıda göstərilən elementlərdən ibarət alt menyu açılır:

- Ştat üzrə;
- Qeydiyyat;
- Arxiv;
- Məlumat;

Müəssisənin ştat quruluşunu formalaşdırmaq üçün göstərilən alt menyuda “Ştat üzrə” elementini seçmək və ya proqramın giriş vəziyyətində, alətlər panelində soldan birinci işarəni (“Ştat üzrə” işarəsini) canlandırmaq lazımdır. Bu zaman ekranda müəssisənin ştat quruluşunu formalaşdırmaq üçün nəzərdə tutulmuş “Personal\Ştat üzrə” dialoqu açılır. Bu dialoq iki pəncərədən ibarət olub, onlardan sol tərəfində müəssisənin struktur bölmələrinin adları, sağ tərəfində isə müvafiq vəzifələrin adı və ştat vahidlərinin sayı daxil edilir.

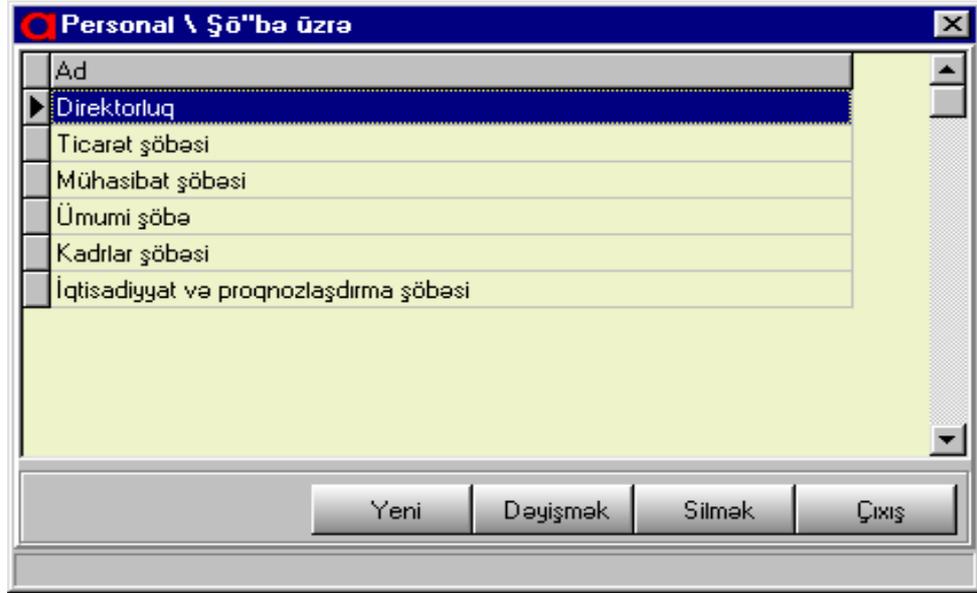
Vəzifə	Ştat vahidi	Vakant
Baş menecer	1	1
Baş mühasib	1	1
Baş mühasibin müavini	1	1
Böyük mühasib	3	3
Direktor	1	
Direktor müavini	1	
Menecer-əmtəəşünas	4	4
Mühasib	6	6
Xəzinədar	1	1
Şöbə müdiri	1	

Şəkil 81. “Personal\Ştat üzrə” dialoqunun ekranda görünüşü.

“Personal\Ştat üzrə” dialoqunun ekranda görünüşü şəkil 81-də verilmişdir. “Personal\Ştat üzrə” dialoqunda birinci növbədə müəssisənin struktur bölmələrinin adları daxil edilir. Bunun üçün kursorun işarəsini sol tərəfdəki pəncərədə saxlayaraq, F4 düyməsini basmaq və bu zaman açılan kiçik ölçülü “Personal\Ştat üzrə” dialoqunda “Yeni” düyməsini basaraq, dialoqun yuxarı

hissəsində açılan “Ad” pəncərəsində şöbənin adını yazmaq və “OK” düyməsini basmaq lazımdır. Bu zaman yeni yazılmış ad dialoqun cədvəl hissəsinə düşür. Bütün şöbələrin adları dialoqun cədvəl hissəsinə daxil edildikdən sonra, “Çıxış” düyməsi basılır və müəssisənin şöbələrinin adları “Personal\Şöbə üzrə” dialoqunda əks olunur. Həmin dialoqda yeni şöbə adları daxil etmək, daxil edilmiş şöbələrin adlarını dəyişmək və silmək üçün düymələr nəzərdə tutulmuşdur.

“Personal\Şöbə üzrə” dialoqunun görünüşü şəkil 82-də verilmişdir.

Şəkil 82. “Personal\Şöbə üzrə” dialoqunun ekranda görünüşü.

Müəssisənin şöbələrində mövcud olan vəzifələrin adlarını ştat cədvəlinə daxil etmək üçün “Personal\Ştat üzrə” dialoqundakı sol pəncərədə kursuru müvafiq şöbənin adı üzərində saxlayıb, dialoqun aşağı hissəsində yerləşən “Yeni” düyməsini basmaq lazımdır. Bunun nəticəsində ekranda kiçik ölçülü “Vəzifələr üzrə” dialoqu açılır. Bu dialoqda müəssisənin bütün şöbələrində mövcud olan vəzifələrin adları görünür. Burada yeni vəzifə adı daxil etmək üçün “Yeni” düyməsini basmaq, bu zaman açılan “Ad” yuvasında vəzifənin adını yazmaq və “OK” düyməsini basmaq lazımdır. Bütün vəzifə adları dialoqun cədvəl hissəsinə düşdükdən sonra, “Çıxış” düyməsini basmaq lazımdır. Bundan sonra müəssisədə mövcud olan vəzifələrin adları “Vəzifələr üzrə” dialoqunda əks olunacaqdır. Hər hansı bir vəzifənin adını dəyişmək və ya onu silmək üçün dialoqda müvafiq düymələr mövcuddur.

“Vəzifələr üzrə” dialoqunda əks olunmuş hər hansı bir vəzifənin adını ştat cədvəlinə daxil etmək üçün kursuru həmin vəzifənin adı üzərində saxlayıb, “OK” düyməsini basmaq, və ya dəstəyin sol düyməsini iki dəfə dalbadal sıxmaq lazımdır. Bu zaman həmin vəzifənin adı “Personal\Ştat üzrə” dialoqunun sağ pəncərəsinə düşür, ştat vahidinin sayının isə sıfıra bərabər

olduğu görünür. Seçilmiş hər hansı bir şöbədəki bütün vəzifələrin adları dialoqun sağ pəncərəsinə daxil edildikdən sonra, hər bir vəzifə üzrə ştat vahidlərinin sayı və hər bir ştat vahidi üzrə aylıq vəzifə maaşının məbləği müəyyən edilir. Bunun üçün kursoru dialoqun sağ pəncərəsində müvafiq vəzifənin adı yazılmış sətir üzərində saxlayıb, dəstəyin sol düyməsini iki dəfə dalbadal basmaq lazımdır. Bu zaman ekranda “Personal\Ştat üzrə” dialoqunun yalnız həmin seçilmiş vəzifəyə aid olan yeni forması açılır. Burada dialoqun yuxarı passiv sətirində şöbənin və vəzifənin adları əks olunur. Vəzifə üzrə ştat vahidini və aylıq vəzifə maaşı məbləğini daxil etmək üçün dialoqun aşağı hissəsindəki “Yeni” düyməsini basmaq və bu zaman yuxarı hissədə açılan “Ştat vahidi” və “Oklad” yuvalarında ardıcıl şəkildə həmin vəzifə üçün müəyyən olunmuş ştat və hər bir ştat vahidi üzrə aylıq vəzifə maaşı məbləğini daxil etmək, maaş məbləğinə aid valyuta növünü seçərək, “OK” düyməsini basmaq lazımdır. Bu zaman həmin vəzifə üzrə müəyyən edilmiş vakant ştat vahidləri və onlar üzrə aylıq vəzifə maaşı məbləqləri haqqında məlumatlar dialoqun cədvəl hissəsində əks olunur. Daha sonra “Çıxış” düyməsi basılaraq, həmin vəzifə üzrə məlumatların əks olunduğu dialoqa qayıdılır. Dialoqun bu formasında həmin vəzifəyə aid olan hər hansı bir iş yerini ixtisar etmək və ya dəyişmək imkanları da mövcuddur. Seçilmiş vəzifə üzrə bütün ştat vahidləri və onların aylıq vəzifə maaşı məbləqləri daxil edildikdən sonra, dialoqun aşağı hissəsində yerləşən “Çıxış” düyməsini basaraq, “Personal\Ştat üzrə” dialoqunun ilk formasına qayıdılır. Artıq bu dialoqun sağ pəncərəsində həmin vəzifə üzrə ştat vahidlərinin sayı və buna bərabər sayda vakant iş yerlərinin olduğu barədə məlumatlar əks olunur. Bu qayda ilə bütün vəzifələr üzrə ştat vahidləri və aylıq vəzifə maaşı məbləqləri proqrama daxil edilir.

6.3. İşçilər haqqında məlumatların proqrama daxil edilməsi qaydaları

Əmək və onun ödənişi üzrə işçi heyətlə hesablaşma əməliyyatlarının aparılmasında, müəssisənin ştat quruluşunu formalaşdırdıqdan sonra, işçi heyət haqqında məlumatları proqrama daxil etmək lazımdır. Müəssisənin işçi heyəti haqqında məlumatları proqrama daxil etmək üçün əsas menyunun “Əməliyyat” bölməsindəki “Kadrlar” elementinə məxsus olan alt menyuda “Qeydiyyat” elementi seçilir və ya proqramın giriş vəziyyətində alətlər panelində soldan ikinci işarə (“Qeydiyyat” işarəsi) canlandırılır. Bu zaman ekranda kadrlar və işçi heyət haqqında zəruri məlumatların əks olunduğu “Personal\ Qeydiyyat” dialoqu açılır. Bu dialoq aşağıda göstərilən 3 bölmədən ibarət olub, onlardan hər biri yuxarı hissədə görünən müvafiq yarlıq vasitəsi ilə açılır:

- Kadrlar;
- Əsas vəzifə;
- Əlavə vəzifə.

Dialogun “Kadrlar” bölməsi müəssisənin işçi heyəti haqqında məlumat bazasının yaradılmasına xidmət edir. Burada dialogun cədvəl hissəsində çoxsaylı işçilər və digər şəxslər haqqında məlumatlar daxil edilir. Bu bölmədə daxil edilmiş məlumatlar, dialogun “Əsas vəzifə” bölməsində yeni sətir açmaq və orada hər hansı bir vəzifəyə işçi təyin etmək üçün məlumat bazası rolunu oynayır. “Kadrlar” bölməsində siyahıya yeni şəxslər haqqında məlumatlar daxil etmək, mövcud olanları dəyişdirmək, siyahıdan çıxarıb, arxivə göndərmək və siyahını çap etmək üçün müvafiq düymələr vardır. Siyahıya yeni şəxs barədə məlumatlar daxil etmək üçün “Yeni” düyməsini basmaq və bu zaman dialogun yuxarı hissəsində açılan yuvalarda müvafiq məlumatları daxil edərək, “OK” düyməsini basmaq lazımdır.

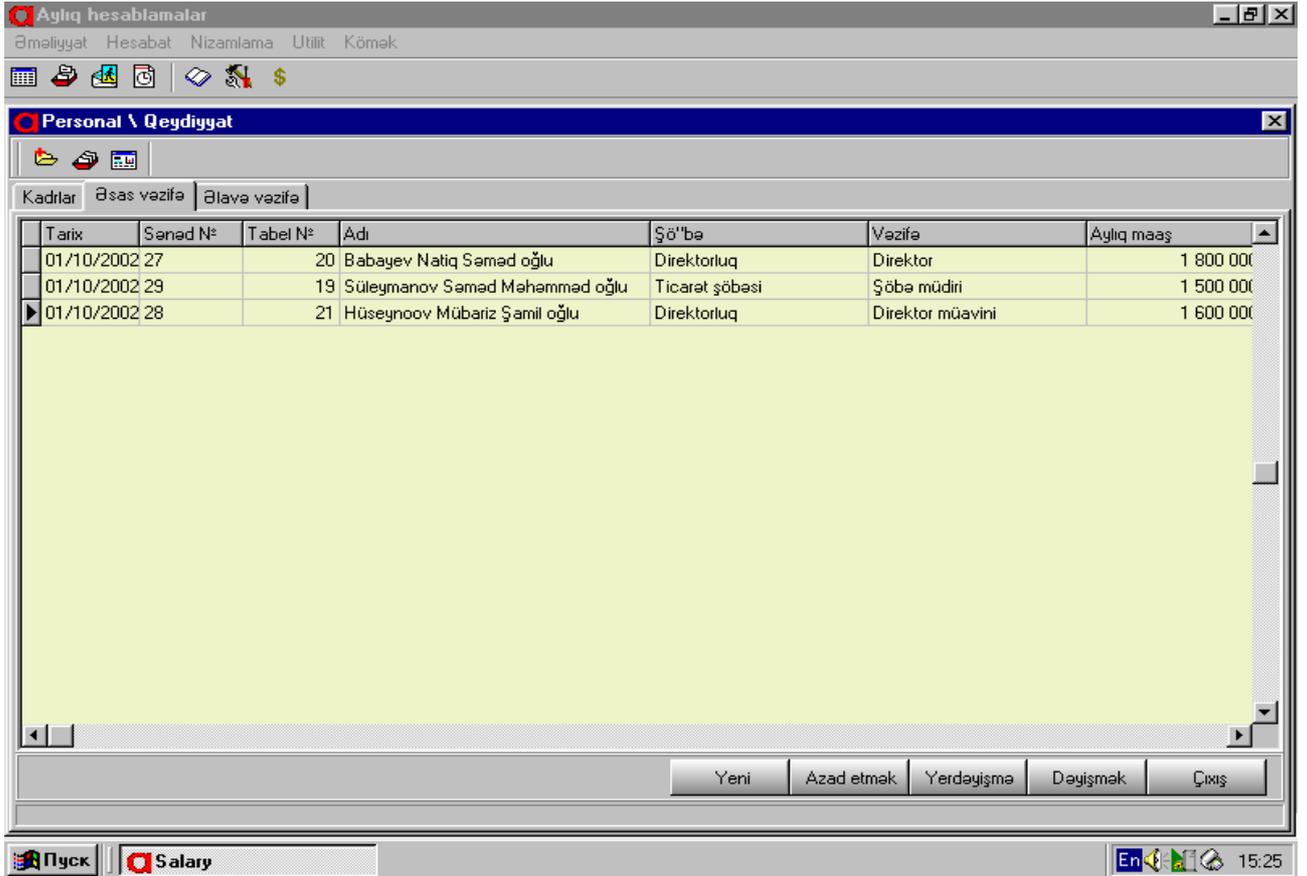
“Personal\ Qeydiyyat” dialogu “Kadrlar” bölməsinin yeni şəxs haqqında məlumatların daxil edilməsi üçün hazırlanmış formasının ekranda görünüşü şəkil 83-də verilmişdir.

Nömrə	Təvəllüdü	Adı	Soyad	Atasının adı	Vətəndaşlıq	Cinsi	Subay	Təhsil
26					Azərbaycan vətəndaşı	Qadın	Yox	
11	03/04/197	Vaqif	1N²-ii anbar: Əliyev	Həsən oğlu	Azərbaycan vətəndaşı	Kişi	Hə	
17	22/09/197	Konstantin	Adamov		Azərbaycan vətəndaşı	Kişi	Yox	
2	12/07/195	Aydın	Adışirini	Anar oğlu	Azərbaycan vətəndaşı	Kişi	Yox	Ali
4	31/12/196	Nizami	Əliyev	Beybut	Azərbaycan vətəndaşı	Kişi	Hə	
5	02/10/196	İlqar	Aslanov	İsmet	Azərbaycan vətəndaşı	Kişi	Hə	Ali
18	28/01/196	Rəna	Ağayeva	Şikar	Azərbaycan vətəndaşı	Qadın	Yox	Ali
25	12/05/196	Adila	Ağayeva	Sabir qızı	Azərbaycan vətəndaşı	Qadın	Yox	Ali

Şəkil 83. “Personal\Qeydiyyat” dialogunun ekranda görünüşü: dialogun “Kadrlar” bölməsi yeni şəxs haqqında məlumatların daxil edilməsi üçün hazırlanmışdır.

Dialogun “Əsas vəzifə” bölməsi proqramın “Ştat üzrə” bölməsində formalaşdırılmış müəssisənin ştat cədvəlində mövcud olan vakant vəzifələrə,

bu dialoqun “Kadrlar” bölməsindəki kadrların sırasından seçilərək, işçilərin təyin edilməsi, onların vəzifədən azad edilməsi və yerdəyişməsi üçün nəzərdə tutulmuşdur. Ştat cədvəlində nəzərdə tutulmuş vakant vəzifələrə “Kadrlar” bölməsində formalaşdırılmış siyahıdan hər hansı bir kadr seçmək (təyin etmək) üçün dialoqun “Əsas vəzifə” bölməsində verilmiş “Yeni” düyməsini basaraq, onun yuxarı hissəsində açılan yuvalarda tələb olunan məlumatları daxil etmək və “OK” düyməsini basmaq lazımdır.

Şəkil 84. “Personal\Qeydiyyat” dialoqunun ekranda görünüşü: dialoqun “Əsas vəzifə” bölməsində müəssisədə çalışan 3 nəfər işçiyə aid məlumatlar daxil edilmişdir.

Dialoqun yuxarı hissəsində açılan yuvalarda seçilmiş şəxsin vəzifəyə təyin edilməsi tarixi, həmin vəzifəyə təyin edilmək haqqında əmrin nömrəsi, şəxsin adı və soyadı, vəzifəni xarakterizə edən göstəricilər (adı, şöbənin adı, vakant yerin sayı, aylıq vəzifə maaşının məbləği) və digər bəzi məlumatlar əks olunur. Bu zaman “Adı” yuvasında vəzifəyə təyin olunan şəxsin adı və soyadı bu dialoqun “Kadrlar” bölməsində yaradılmış məlumat bazasından, “Vəzifə” yuvasında əks olunan göstəricilər isə müəssisənin ştat cədvəlində yaradılmış məlumat bazasından seçilir. Bu yuvaların hər birinin sağ küncündəki üçbucaq

işarəli düyməni basmaqla, müvafiq məlumat bazası açılır və oradan lazımı məlumatlar seçilir.

“Personal\Qeydiyyat” dialoqu “Əsas vəzifə” bölməsinin ekranda görünüşü şəkil 84-də verilmişdir. Burada əks olunan məlumatlardan görüldüyü kimi, 01 oktyabr 2002-ci il tarixdə Babayev Natiq Səməd oğlu 27 №-li əmr əsasında, aylıq vəzifə maaşı 1800000 manat olmaqla, direktor vəzifəsinə; Hüseynov Mübariz Şamil oğlu 28 №-li əmr əsasında, aylıq vəzifə maaşı 1600000 manat olmaqla, direktor müavini vəzifəsinə; Süleymanov Səməd Məhəmməd oğlu 29 №-li əmr əsasında, aylıq vəzifə maaşı 1500000 manat olmaqla, şöbə müdiri vəzifəsinə təyin edilmişdirlər.

Müəssisənin ştat cədvəli əks olunmuş “Personal\Ştat üzrə” dialoqunda görüldüyü kimi (bax: Şəkil 81), ştat cədvəlinə daxil edilmiş 20 vəzifədən yuxarıda göstərilən 3 vəzifə tutulmuş, qalan 17 vəzifə isə vakantdır.

“Personal\Qeydiyyat” dialoqunun “Əlavə vəzifə” bölməsi həmin dialoqun “Əsas vəzifə” bölməsinə daxil edilmiş işçilərə ştat cədvəli üzrə vakant vəzifələrdən hər hansı birinin aparılmasını həvalə etmək üçün nəzərdə tutulmuşdur.

“Personal\Qeydiyyat” dialoqunda adları məlumat bazasına daxil edilmiş şəxslərə aid güzəştlər, eləcə də onların ailə üzvləri və iş vaxtı qrafiki haqqında məlumatlar, dialoqun yuxarı hissəsində verilən müvafiq işarələri canlandırmaqla, proqrama daxil edilə bilər.

6.4. İş vaxtı haqqında məlumatların formalaşdırılması qaydaları

“Əmək haqqı” proqramı işçilərin işlədikləri iş vaxtının uçota alınıb-alınmamasından asılı olaraq, iki formada fəaliyyət göstərə bilər. Bunlardan birincisində işçilərin işlədikləri faktiki iş vaxtı uçota alınır və proqrama daxil edilmiş iş vaxtı norması ilə müqayisə edilərək, əmək haqqı hesablamaları aparılır. İkinci formada iş vaxtı uçota alınmır və ona görə də əmək haqqı hesablamaları iş vaxtından asılı olmadan aparılır. Proqramın fəaliyyətinin göstərilən formalarından birini seçmək üçün əsas menyunun “Nizamlama” bölməsindəki “İş vaxtı” elementinə məxsus olan alt menyuda “Tətbiq olunur” və “Tətbiq olunmur” bəndlərindən müvafiq olanı seçilir.

Həmin alt menyuda “Tətbiq olunur” bəndini seçdikdə, proqramın əsas menyusunda, eləcə də digər müvafiq dialoqlarda iş vaxtı ilə əlaqədar olan element, alətlər panelində isə müvafiq işarə görünür, əks halda həmin element və işarə görünmür. Başqa sözlə, proqramda “İş vaxtının uçotu tətbiq olunur” variantı seçildikdə, onun lazımı hissələrində iş vaxtının qeydiyyatı və əmək haqqı hesablamalarında istifadə edilməsi üçün imkanlar açılır. Əks halda isə belə imkanlara ehtiyac olmur.

Proqramda iş vaxtının uçotu tətbiq olunduqda, müəssisədə çalışan ayrı-ayrı işçilər barədə iş vaxtı məlumatları qeydə alınmalıdır. Ayrı-ayrı işçilər üzrə iş vaxtı məlumatlarının qeydə alınması üçün əsas menyunun “Əməliyyat” bölməsində “İş vaxtı” elementi seçilir və ya alətlər panelində soldan 4-cü işarə (“İş vaxtı” işarəsi) canlandırılır. Bu zaman ekranda “Aylıq iş vaxtı” dialoqu açılır. Bu dialoq müəssisədə çalışan işçilərin aylıq iş vaxtı haqqında məlumatların iş günü və ya saat hesabı ilə formalaşdırılması üçün nəzərdə tutulmuşdur. Dialoqun ilk açılışı formasında onun yuxarı hissəsində ay, il, şöbə, vəzifə və soyad\ ad seçimi üçün nəzərdə tutulmuş yuvalar, aşağı hissəsində isə dialoqu idarə etmək üçün düymələr görünür. Əgər yuxarıda görünən yuvalarda ay və il seçilərək, digər yuvalar boş saxlanaraq, “OK” düyməsi basılırsa, onda dialoqda müəssisənin bütün işçiləri üzrə aylıq iş vaxtı cədvəli açılacaqdır.

Tabel №	Soyad / Ad	Vəzifə	Faktiki iş vaxtı (gün)	Faktiki iş vaxtı (saat)	Əlavə iş (saat)	İşə gecikmə (saat)	Öz hes.
19	Süleymanov Səməd Məhəmməd oğlu (Ümumi)	Şöbə müdiri	22	0	0	0	0
20	Babəyev Natiq Səməd oğlu (Ümumi)	Direktor	22	0	0	0	0
21	Hüseynoov Mübariz Şamil oğlu (Ümumi)	Direktor müavini	22	0	0	0	0

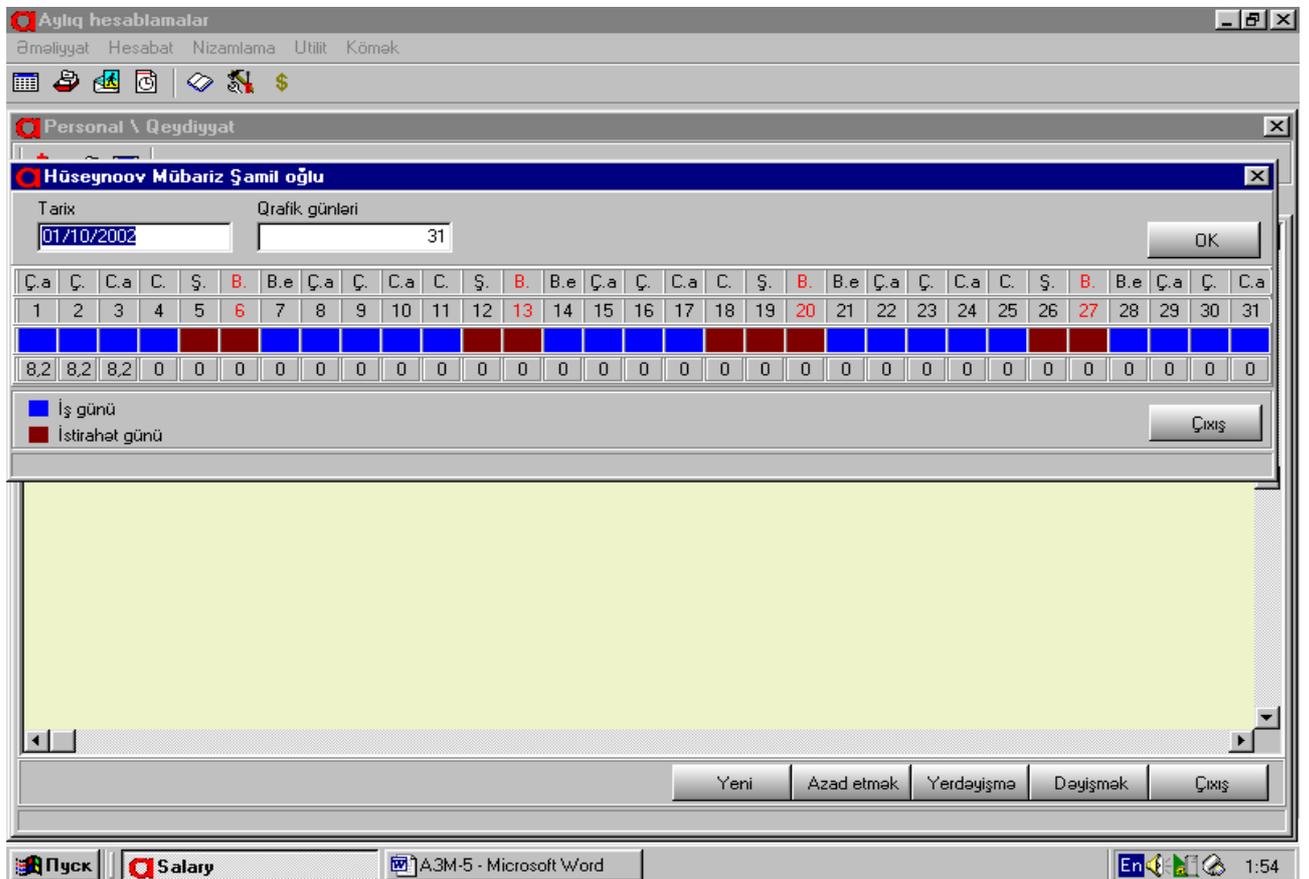
Şəkil 85. “Aylıq iş vaxtı” dialoqunun ekranda görünüşü: dialoqda 2002-ci ilin oktyabr ayında direktor müavini vəzifəsində çalışmış Hüseynoov Mübariz Şamil oğluna aid iş vaxtı göstəriciləri proqrama daxil edilmək üçün hazırlanmışdır.

Bu cədvəldə konkret işçilər üzrə iş vaxtı məlumatlarını daxil etmək üçün kursoru həmin işçiyə aid olan sətərə gətirib, “Dəyişmək” düyməsini basmaq və

bu zaman açılan kiçik alt menyuda “Ümumi” bəndini seçmək lazımdır. Bu zaman dialoqun yuxarı yarısında həmin işçiyə aid iş vaxtı göstəricilərinin daxil edilməsi üçün nəzərdə tutulmuş çoxsaylı yuvalar açılır. Bu yuvalarda iş vaxtına aid gün və ya saat hesabı ilə müvafiq göstəricilər daxil edilərək, “OK” düyməsi basılır və beləliklə, həmin işçiyə aid iş vaxtı göstəriciləri “Aylıq iş vaxtı” dialoqunun cədvəl hissəsinə daxil edilir.

2002-ci ilin oktyabr ayında direktor müavini vəzifəsində çalışmış Hüseynov Mübariz Şamil oğluna aid iş vaxtı göstəricilərinin daxil edildiyi “Aylıq iş vaxtı” dialoqunun ekranda görünüşü şəkil 85-də əks olunmuşdur. Burada iş vaxtı göstəriciləri gün hesabı ilə daxil edilmişdir.

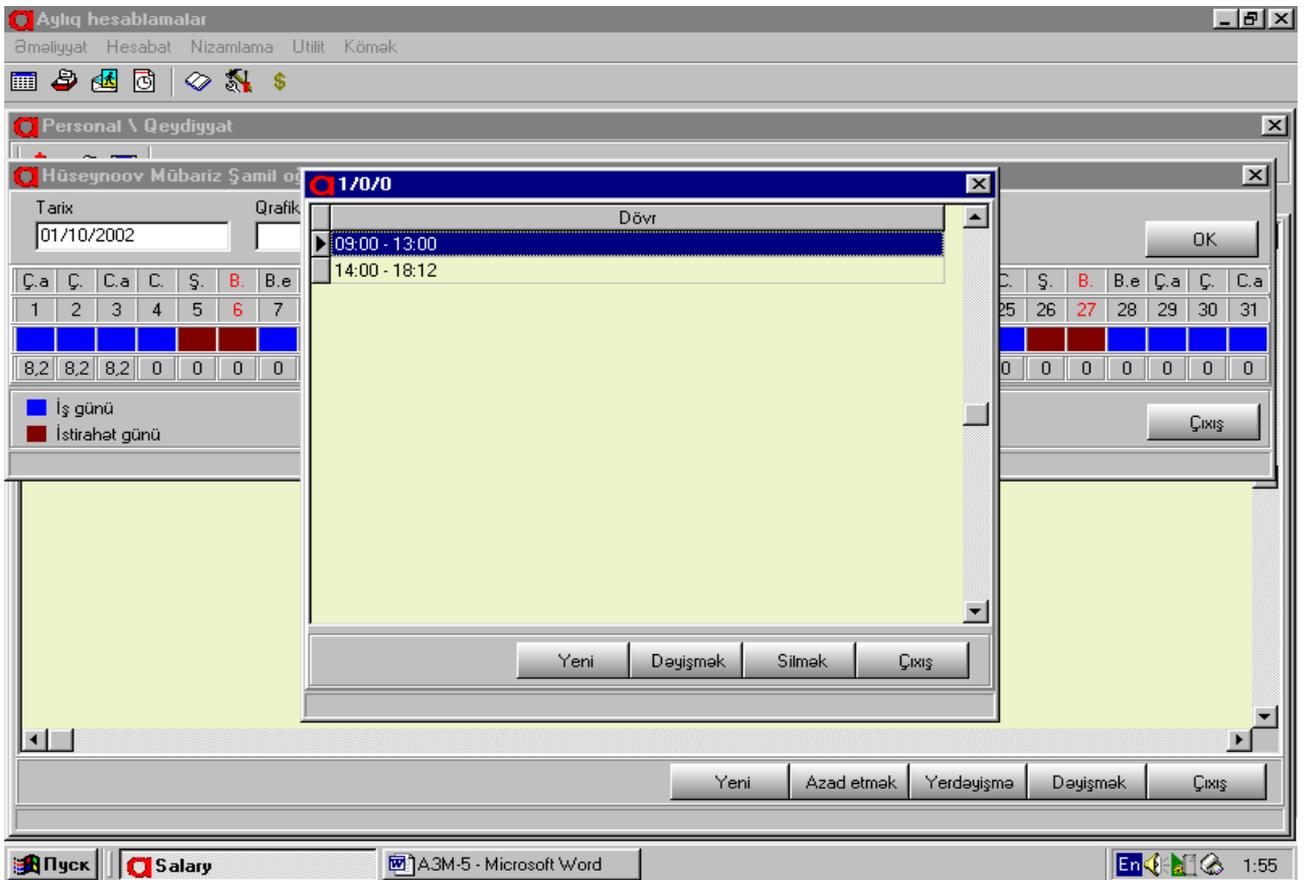
İşçilərin iş vaxtı göstəricilərini çap etmək üçün dialoqun aşağı hissəsindəki çap düyməsindən istifadə edilir.

Şəkil 86. Hüseynov Mübariz Şamil oğlunun 2002-ci ilin oktyabr ayına aid iş vaxtı qrafiki əks olunmuş dialoqun ekranda görünüşü: dialoqda oktyabr ayının ilk 3 gününə aid iş dövrü (iş saatları) göstəriciləri formalaşdırılmış, qalan günlər üzrə bu göstəricilər daxil edilməmişdir.

Proqramda iş vaxtının ümumi göstəricilərindən başqa, ayrı-ayrı konkret işçilər üzrə iş vaxtı qrafikinə tərtib olunması imkanı da mövcuddur. “Personal\

Qeydiyyat” dialoqunun alətlər panelindəki “Qrafik” işarəsini canlandırdıqda, ekranda seçilmiş işçiyə aid iş vaxtı qrafikinə tərtib edilməsi üçün nəzərdə tutulmuş dialoq açılır. Həmin dialoqda qrafik tərtib edilən ayın başlanğıc tarixi və təqvim günlərinin sayı daxil edilərək, “OK” düyməsini basdıqda, dialoqda həmin aya aid təqvim açılır. Dəstəyin işarəsini istirahət və bayram günlərinin üzərində saxlayıb, sol düyməni basmaqla, həmin günü istirahət günü kimi qeyd etmək olur. Əgər təqvimdə iş saatlarını qeyd etmək lazım gələrsə, onda dəstəyin işarəsini təqvimin aşağı sətrində “0” rəqəmi yazılmış müvafiq düymənin üzərində saxlayıb, dəstəyin sol düyməsini basmaqla açılan dialoqda iş saatlarının dövrü göstərilir. Bunun üçün həmin dialoqda “Yeni” düyməsi basılır və açılan yuvalarda iş vaxtının başlanğıc və son saatları qeyd olunaraq, “OK” düyməsi basılır.

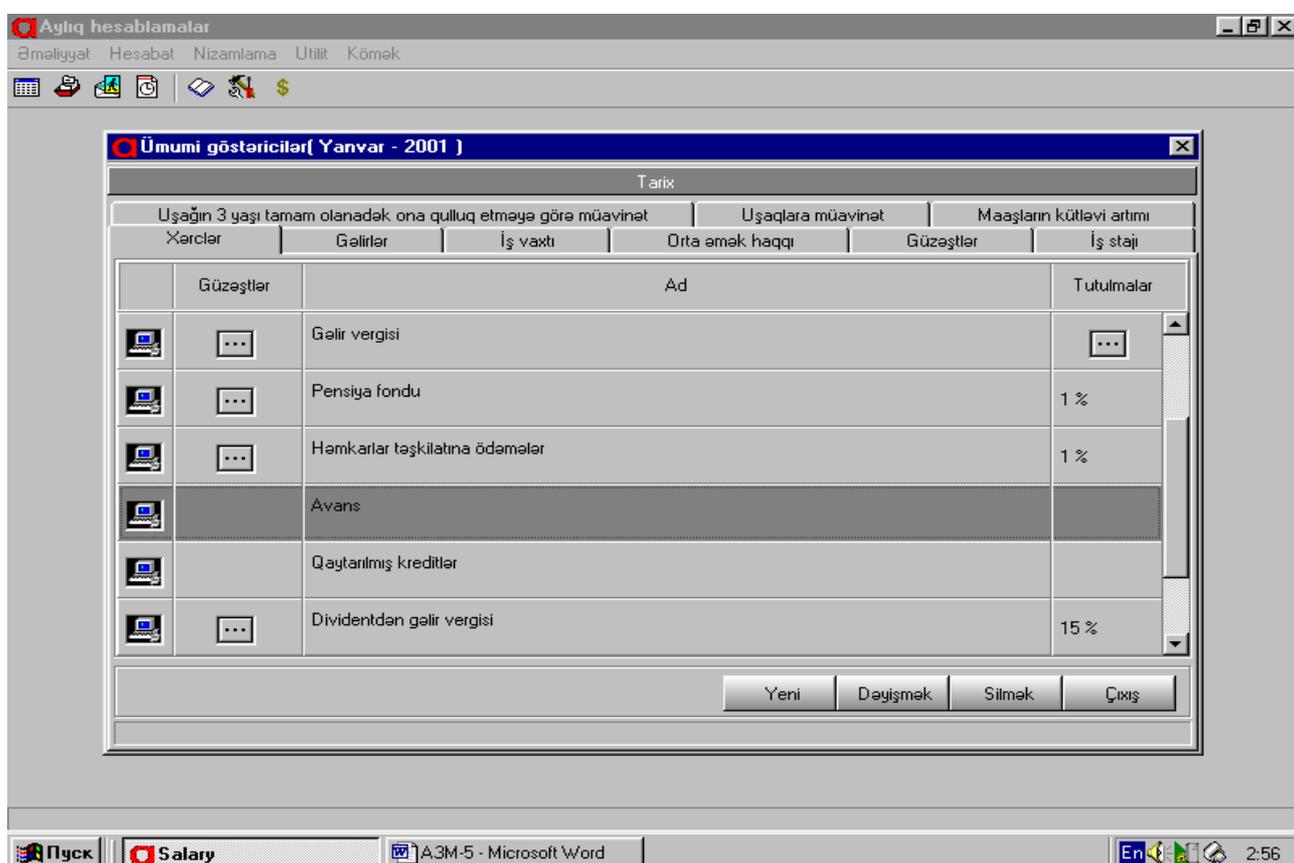
Şəkil 87. Hüseyinov Mübariz Şamil oğlunun 01 oktyabr 2002-ci il tarixli iş gününə aid iş saatları əks olunmuş dialoqun ekranda görünüşü: dialoqda M.Ş.Hüseyinovun saat 09-00-dan 13-00-dək və 14-00-dan 18-12-dək işləməsi haqqında göstəricilər daxil edilmiş, buna müvafiq olaraq, arxa planda görünən iş vaxtı qrafikinə aşağı sətrindəki həmin günə aid iş saatlarının miqdarını göstərən düymənin üzərində “8,2” ədədi əks olunmuşdur.

Bu qayda ilə seçilmiş iş gününün uzunluğu saat ifadəsində müəyyən edilir, daha sonra “Çıxış” düyməsini basmaqla, qrafikə daxil edilir.

Hüseynov Mübariz Şamil oğlunun 2002-ci ilin oktyabr ayına aid iş vaxtı qrafiki əks olunmuş dialoq şəkil 86-da, 01 oktyabr 2002-ci il tarixli iş gününə aid iş saatları əks olunan dialoq işə şəkil 87-də verilmişdir.

6.5. İşçilərə əmək haqqı hesablanmasının tənzimlənməsi qaydaları

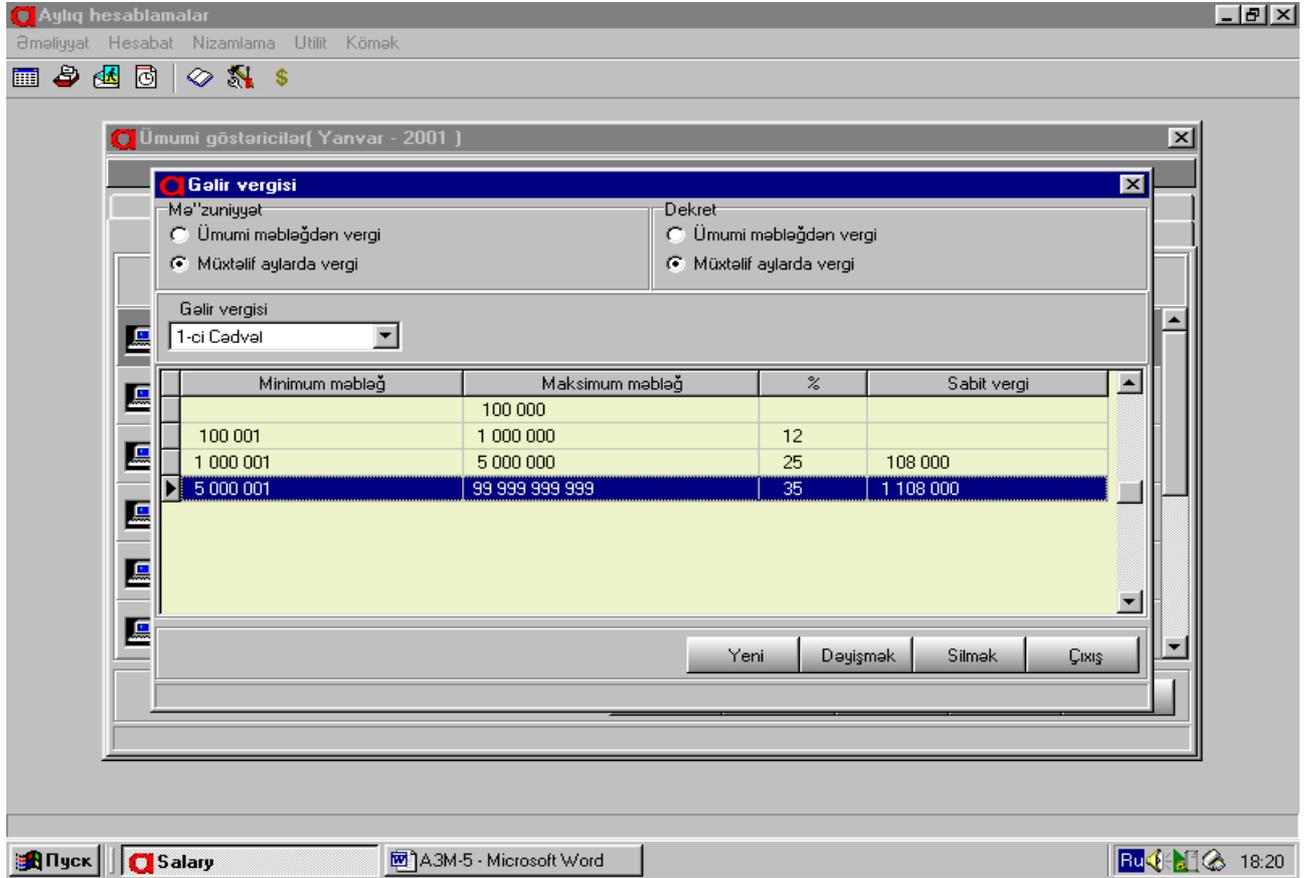
Proqramda işçilərə əmək haqqı hesablanmasına dair bir çox tənzimləmə işləri əsas menyunun “Nizamlama” bölməsindəki “Ümumi göstəricilər” elementini seçməklə və ya alətlər panelindəki “Ümumi göstəricilər” işarəsini canlandırmaqla açılan eyniadlı dialoq vasitəsi ilə yerinə yetirilir. Bu dialoqun ekranda görünüşü şəkil 88-də verilmişdir.

Şəkil 88. “Ümumi göstəricilər” dialoqunun ekranda görünüşü.

Şəkildə göründüyü kimi, bu dialoqdan istifadə etməklə, proqrama, işçilərə əmək haqqı hesablanmasına dair çoxsaylı normativ məlumatlar daxil edilir. Bunlara misal olaraq, əmək haqqından tutulmalara dair normaları, iş vaxtı normalarını, uşaqlara verilən müavinət normalarını, əsas və əlavə əmək

haqqının, eləcə də məzuniyyət haqqının və digər ödənişlərdən tutulmaların aparılıb-aparılmaması, iş stajı normaları və digər bu kimi məlumatları misal göstərmək olar.

Şəkil 89. “Gəlir vergisi” dialoqunun ekranda görünüşü: dialoqun cədvəl hissəsində 01 yanvar 2002-ci il tarixə fiziki şəxslərdən gəlir vergisi normaları daxil edilmişdir.

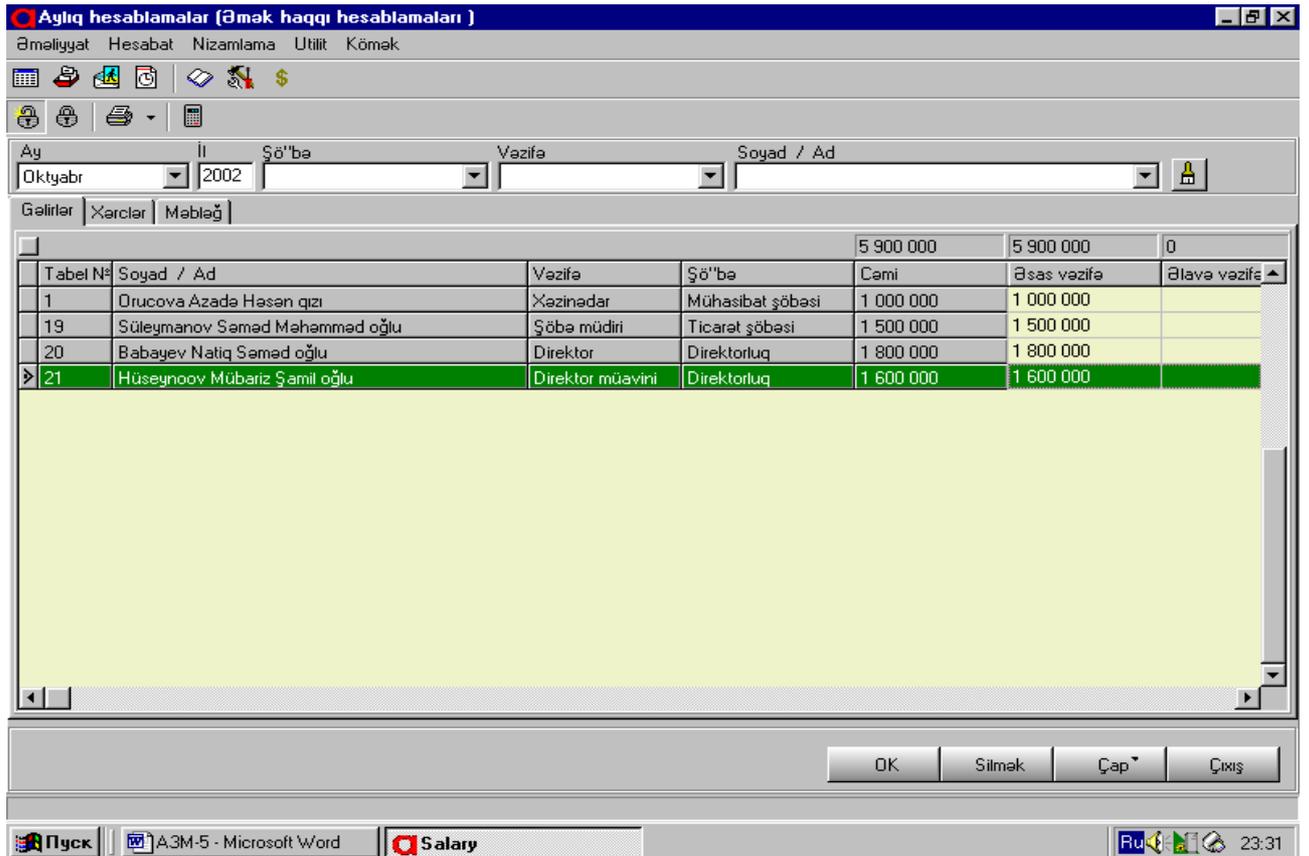
Bu normativ məlumatların proqrama daxil edilməsi nəticəsində 01 yanvar 2001-ci il vəziyyətinə qüvvədə olan normativ məlumatlar bazası yaradılmışdır. Eyni zamanda göstərilən dialoqda həmin normaların dəyişdirilməsi və yeniləşdirilməsi üçün imkanlar da nəzərdə tutulmuşdur.

Məsələn, gəlir vergisinə aid mövcud normalar (vergiyə cəlb edilmə normaları və güzəştlər) dialoqun “Xərclər” bölməsində verilmişdir. Burada sol tərəfki sütundakı düymələr güzəştlər haqqında, sağ tərəfki sütundakı düymələr isə tutulmalar haqqında məlumatların açılmasına xidmət edir. Gəlir vergisinə aid hər hansı bir yeni normanı proqrama daxil etmək üçün “Gəlir vergisi” adlı dialoqu açmaq, “Yeni”, “Dəyişmək” və “Silmək” düymələrindən istifadə etməklə, yeni normalar haqqında məlumatları müvafiq sətirlərə yazaraq, “Çıxış” düyməsini basmaq və dialoqu bağlamaq lazımdır. Bu qayda ilə 01

yanvar 2002-ci il tarixə yeniləşdirilmiş gəlir vergisi normaları şəkil 89-da əks olunmuş "Gəlir vergisi" dialoqunda proqrama daxil edilmişdir.

6.6. İşçilərə əmək haqqı hesablanması qaydaları

İşçilərə əmək haqqı hesablanması prosesi proqramda formalaşdırılmış məlumat bazalarından istifadə edilməklə, avtomat rejimdə yerinə yetirilir. Əmək haqqı hesablamaq üçün proqramın əsas menyusunun "Hesabat" bölməsində "Əmək haqqı hesablamaları" elementini seçmək lazımdır."

Şəkil 90. "Aylıq hesablamalar (Əmək haqqı hesablamaları)" dialoqunun ekranda görünüşü: dialoqda müəssisənin bütün işçilərinə 2002-ci ilin oktyabr ayına aid əmək haqqı hesablanmış və onun cədvəl hissəsində "Gəlirlər" bölməsi əks olunmuşdur.

Bu zaman ekranda "Aylıq hesablamalar (Əmək haqqı hesablamaları)" adlı dialoq açılır. Dialoqun ilk açılışı formasında onun yuxarı hissəsində "Ay", "İl", "Şöbə", "Vəzifə" və "Soyad/Ad" adlı 5 yuva görünür. Bu yuvalarda məlumatların necə tənzimlənməsindən asılı olaraq, dialoqda əmək haqqı aşağıda göstərilən 2 formada hesablanabilir:

1. Dialoqda yalnız 1 nəfərə əmək haqqı hesablanır;
2. Müəssisədə çalışan bütün işçilərə əmək haqqı hesablanır.

Əgər dialoqda yalnız 1 nəfərə əmək haqqı hesablamaq lazım gələrsə, onda dialoqun yuxarisindəki bütün yuvalarda müvafiq məlumatlar daxil edilməlidir. Əks halda, yəni müəssisədə çalışan bütün işçilərə əmək haqqı hesablamaq lazım gəldikdə, dialoqun yuxarisindəki "Ay" və "İl" yuvalarında məlumatlar daxil edilir, digər yuvalar isə boş saxlanır. Hər iki halda "OK" düyməsi basıldıqda, dialoqda əmək haqqının hesablanması prosesinin gedişatını göstərən indikator əks olunur, hesablama prosesi başa çatdıqdan sonra, dialoqun cədvəl hissəsi açılır və orada hesablama nəticəsində alınmış məlumatlar əks olunur.

"Aylıq hesablamalar (Əmək haqqı hesablamaları)" dialoqunda məlumatlar, hər biri cədvəl hissəsinin yuxarisində görünən müvafiq yarlıq vasitəsi ilə açılan 3 bölmədə əks olunur:

- Gəlirlər;
- Xərclər;
- Məbləğ.

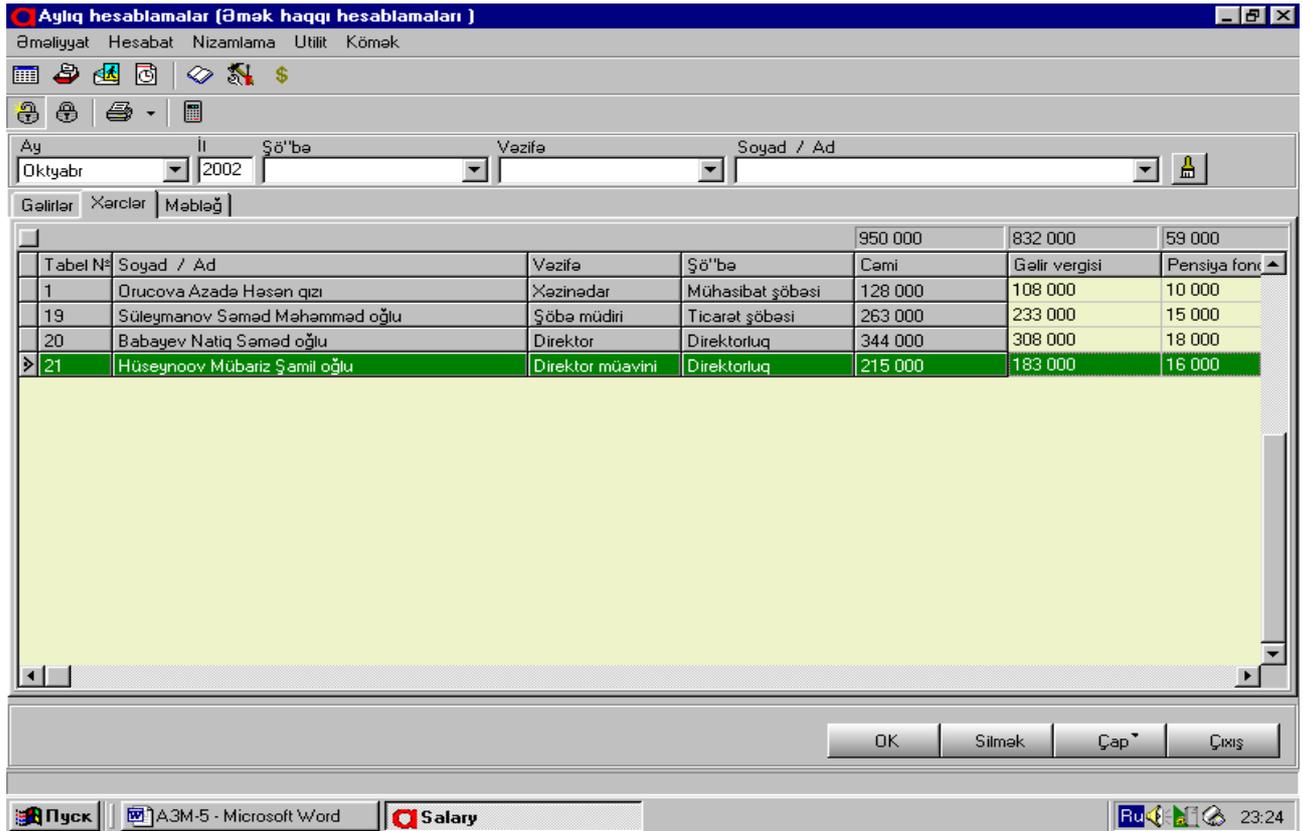
Dialoqun "Gəlirlər" bölməsində işçilərə hesablanmış əmək haqqı məbləğləri ayrı-ayrı növlər üzrə və cəmi fomasında ayrı-ayrı müvafiq sütunlarda əks olunur. Burada əsas və əlavə vəzifə üzrə əmək haqqı məbləği ilə yanaşı, məzuniyyət haqqı, əmək qabiliyyətini müvəqqəti itirməyə görə müavinət (xəstəlik müavinəti), mükafat, maddi yardım və digər bu kimi ödəmələr də yarı-ayrı sütunlarda əks olunur. Bu sütunlar dialoqun cədvəl hissəsinin aşağısındakı hərəkət düyməsi vasitəsi ilə ekranın görünən hissəsinə gətirilə bilər.

"Aylıq hesablamalar (Əmək haqqı hesablamaları)" dialoqu "Gəlirlər" bölməsinin ekranda görünüşü şəkil 90-da verilmişdir. Burada əks olunan əsas və əlavə vəzifə maaşı məbləğləri, müəssisənin ştat cədvəlində müəyyən edilmiş aylıq vəzifə maaşı haqqında, eləcə də işçilər və iş vaxtından istifadə haqqında proqrama daxil edilmiş məlumatlar əsasında hesablanır.

Dialoqun "Xərclər" bölməsində işçilərin əmək haqqından tutulmalar haqqında məlumatlar əks olunur. Burada əmək haqqından tutulan gəlir vergisi, pensiya fonduna və həmkarlar təşkilatına üzvlük haqqı, əvvəllər alınmış avans məbləği və digər tutulmalar ayrı-ayrı sütunlarda göstərilir və onların cəmi məbləği əks olunur. Gəlir vergisi məbləği və digər tutulmalar proqramın məlumat bazasına daxil edilmiş müvafiq məlumatlar əsasında hesablanır.

Dialoqun "Xərclər" bölməsi şəkil 91-də əks olunmuşdur.

Dialoqun "Məbləğ" bölməsində işçilərə veriləsi əmək haqqı məbləği əks olunur. Bu bölmədəki məbləğlər "Gəlirlər" və "Xərclər" bölmələrindəki "Cəmi" sütunlarında əks olunmuş məbləğlərin fərqi kimi hesablanır.

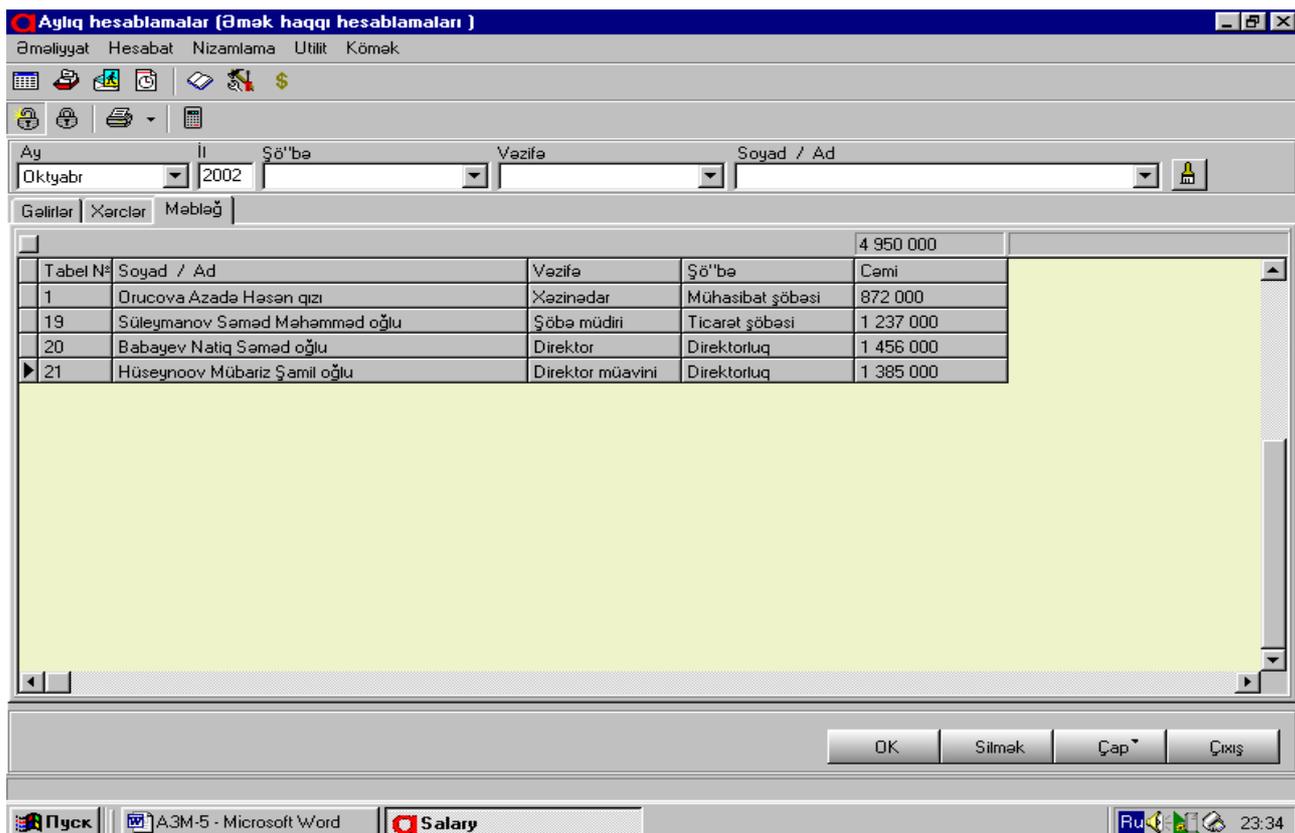

Şəkil 91. “Aylıq hesablamalar (Əmək haqqı hesablamaları)” dialoqu “Xərclər” bölməsinin ekranda görünüşü.

Dialoqun "Məbləğ" bölməsi şəkil 92-də əks olunmuşdur. Şəkillərdən görüldüyü kimi, dialoqun hər 3 bölməsində işçilərin tabel nömrəsi, soyadı və adı, tutduğu vəzifə və çalışdığı şöbənin adı sabit formada əks olunur.

"Aylıq hesablamalar (Əmək haqqı hesablamaları)" dialoqunda əks olunmuş məlumatların daha geniş formada nəzərdən keçirilməsi üçün imkanlar mövcuddur. Kursoru dialoqun cədvəl hissəsində hər hansı bir işçiyə aid olan sətərə gətirib, dəstəyin sol düyməsini iki dəfə dalbadal basdıqda, ekranda həmin şəxsə aid hesablanmış məbləğlərin tərkib hissələrini göstərən dialoq açılır.

2002-ci ilin oktyabr ayında müəssisənin direktor müavini vəzifəsində çalışmış Hüseynov Mübariz Şamil oğluna aid əmək haqqı hesablama və tutulma məbləğləri daha geniş formada şəkil 93-də görünən dialoqda əks olunmuşdur. Bu dialoqda kursoru ayrı-ayrı məbləğlərin üzərində saxlayıb, dəstəyin sol düyməsini 2 dəfə dalbadal basdıqda və ya dialoqun yuxarı hissəsində verilmiş alətlər panelində soldan birinci işarəni canlandırdıqda, ekranda həmin məbləğin necə hesablanmasını əks etdirən məlumat tablosu açılır. Bu tabloda əks olunmuş məlumatları nəzərdən keçirmək və çap etmək mümkündür.

Şəkil 92. “Aylıq hesablamalar (Əmək haqqı hesablamaları)” dialoqu “Məbləğ” bölməsinin ekranda görünüşü.

"Aylıq hesablamalar (Əmək haqqı hesablamaları)" dialoqunda alınmış əmək haqqı cədvəllərini çap etmək üçün dialoqun aşağı hissəsindəki çap düyməsini basmaq və bu zaman açılan alt menyuda verilmiş aşağıdakı bəndlərdən hər hansı birini seçmək lazımdır:

- Personal;
- Ödəniş cədvəli;
- Şöbələr;
- Ümumi hesabat.

"Personal" bəndini seçdikdə, ekranda, dialoqun cədvəl hissəsində kursurun üzərində dayanmış olduğu sətirdəki şəxsə aid haqq-hesab vəərəqəsi açılır.

"Ödəniş cədvəli" bəndini seçdikdə, ekranda, işçilərə əmək haqqı vermək üçün ödəniş cədvəli açılır.

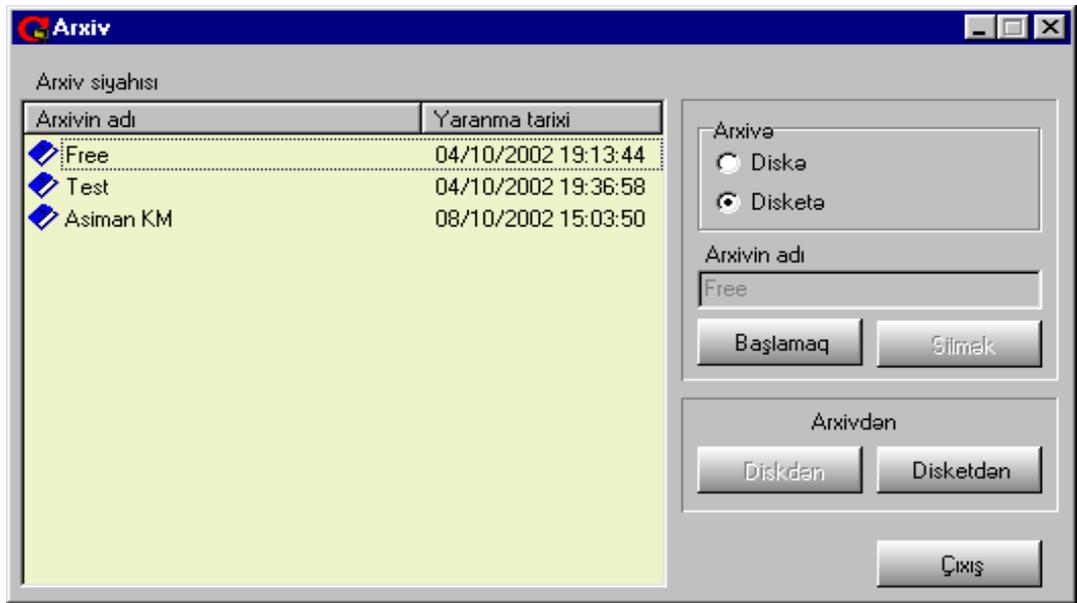
"Şöbələr" bəndini seçdikdə, əmək haqqı ödəniş cədvəli ekranda müəssisənin ayrı-ayrı şöbələri üzrə əks olunur.

"Ümumi hesabat" bəndini seçdikdə, ekranda, işçilərə əmək haqqı hesablanmasına dair ümumi göstəricilərin əks olunduğu ödəniş cədvəli açılır.

VII fəsil. "Arxiv" modulunun tətbiqi xüsusiyyətləri

7.1. "Arxiv" modulundan istifadənin ümumi prinsipəri

“AzMuhəsib” proqramında yaradılmış məlumat bazasının və uçot informasiyalarının arxivləşdirilməsi, eləcə də proqramın arxivində olan informasiyaların yenidən açılması üçün “Arxiv” modulundan istifadə olunur. Həmin modulun idarə edilməsi üçün nəzərdə tutulmuş “Arxiv” dialoqu şəkil 93-də əks olunmuşdur.

Şəkil 93. “Arxiv” dialoqunun ekranda görünüşü.

“Arxiv” dialoqu iki hissədən ibarət olub, onlardan birincisində “AzMuhəsib” proqramlar paketinin istismarı prosesində yaradılmış arxivlərin siyahısı, ikincisində isə həmin arxivlərin yaradılması və istifadə edilməsi əməliyyatlarının aparılması üçün nəzərdə tutulmuş idarəedici elementlər mövcuddur.

Dialoqun birinci hissəsində yaradılmış arxivlərin adı və onların yaradılması tarixi əks olunur. Burada hər bir arxiv bir sətir yer tutur.

Dialoqun ikinci hissəsi “Arxivə” və “Arxivdən” adlı iki bölmədən ibarətdir. “Arxivə” bölməsində, proqramın aktiv bazasında olan məlumatların arxivləşdirilməsinə xidmət edən elementlər mövcuddur. Bu zaman “Diskə” və ya “Disketə” variantlarından birini seçməklə, müvafiq

arxiv kompüterin bərk diskində və ya disketdə yaradıla bilər. “Diskə” variantı seçildikdə, yeni müvafiq arxiv kompüterin bərk yaddaşına yazıldıqda, “Arxivin adı” pəncərəsində yeni yaradılan arxivin adı daxil edilir.

“Disketə” variantı seçildikdə, yeni, proqramın aktiv bazasındakı məlumatlar disketə yazıldıqda, “Arxivin adı” pəncərəsi passiv vəziyyət alır və bu halda orada heç bir qeydiyyat aparılmır.

Arxivləşdirmənin müvafiq variantı müəyyən edildikdən sonra, “Başlamaq” düyməsi basılır və bununla da proqramın aktiv bazasında mövcud olan uçot informasiyalarının arxivləşdirilməsi prosesinin başladığını göstərən “Arxivləşdirməyə başlamaq” adlı kiçik həcmli sorğu dialoqu açılır. Bu sorğuya “Hə” cavabı verildikdə, ekranda “Yerinə yetirilmə” adlı indikator açılır və orada proqramın aktiv məlumat bazasının arxivləşdirilməsi prosesinin gedişatı əks olunur.

Arxivdə olan məlumat bazasının proqramın aktiv bazasına çıxarılması (arxivin açılması) üçün “Arxivdən” bölməsindəki “Diskdən” və ya “Disketdən” düymələrindən biri basılmalıdır. Arxivdə olan məlumatları aktivləşdirmək üçün, əvvəlcə proqramın aktiv bazasındakı məlumatları arxivləşdirmək lazımdır. Əks halda, arxivdəki məlumatlar aktivləşdirildikdə, proqramın aktiv bazasında olan məlumatlar silinəcəkdir.

7.2. Bir neçə müəssisənin mühasibat uçotunun bir proqramda aparılması qaydaları

Proqramda məlumatların arxivləşdirilməsi imkanlarından istifadə etməklə, çoxsaylı müəssisələrin uçot məlumatlarını işləmək olar. Belə halda hər bir müəssisənin uçot məlumatları onun adına uyğun arxivdə yerləşdirilir və hər hansı bir müəssisənin uçot məlumatlarını işləmək üçün arxiv siyahısında həmin müəssisənin adı seçilir, arxivdə olan məlumatlar aktivləşdirilir və bundan sonra, həmin müəssisəyə məxsus olan uçot məlumatları bazası proqramda aktiv baza şəklində əks olunur. Proqramda çoxsaylı müəssisələrin uçot məlumatlarını işlədikdə, hər bir müəssisəyə məxsus uçot məlumatları işlədikdən sonra, yenidən arxivləşdirilməlidir.

Əgər əvvəllər yaradılmış arxiv yeniləşdirilirsə, yeni arxiv siyahısında mövcud olan hər hansı bir müəssisənin uçot məlumatları işlənərək, yenidən arxivləşdirilirsə, onda kursoru siyahıda həmin müəssisənin adı yazılmış sətərə gətirməklə, “Arxivin adı” pəncərəsində həmin müəssisənin adı əks olunur.

Proqramda yeni müəssisənin uçot məlumatlarını işləmək üçün boş baza aktivləşdirilir, yeni müəssisənin uçot məlumatları daxil edildikdən sonra, müəssisənin adına uyğun arxiv yaradılaraq, proqrama daxil edilir. Bunun üçün “Arxiv” dialoqunda, arxivlərin siyahısında “Free” adlı arxiv seçilərək, “Arxivdən” bölməsindəki “Diskdən” düyməsi basılır. Bunun nəticəsində, ekranda “Məlumatları arxivdən çıxarmaq?” sorğusu açılır. Həmin sorğuya “Hə” cavabı verildikdə, proqramın məlumat bazasında boş baza formalaşır. Yeni müəssisənin məlumatları işləndikdən sonra, o, yuxarıda göstərilən qayda üzrə, yeni adda arxivləşdirilir.